ıde
ıak

Ordinea și dezordin

Editura Eminescu

Coperta colecției : Val Munteanu
Ilustrația copertei : Mircea Ribinschi

1977
București, Piața Scînteii 1

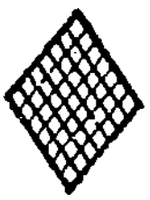

Claude
Spaak

Ordinea și dezordinea

Traducere de
Sanda Râpeanu

Cu o prefață a autorului
pentru ediția română

Editura Eminescu

CUVÎNTUL ÎNAINTE AL AUTORULUI LA EDIȚIA ROMÂNĂ

În operele mele, fie romane, fie piese de teatru, n-am căutat să mă zugrăvesc. Toate personajele sînt inventate. Le-am hărăzit o existență independentă de a mea.

Astfel, nu sînt Louis Darrieu, pe care îl veți întîlni în Ordinea și dezordinea. *Îi place lui muzica, poezia, artele plastice ? Nu.*

Am dorit eu să joc un rol politic, să scriu articole despre socialism, despre condiția muncitorilor ? Nu încă.

Omul alege. El nu poate fi complet și trebuie să urmeze o cale dictată de natura sa.

Totuși mă regăsesc în Louis Darrieu. Asemeni lui, născut dintr-o familie înstărită, am făcut studii universitare, la adăpost de griji și, asemeni lui, a venit vremea cînd am început să-mi pun întrebări privind regimul capitalist și revoltătoarele sale nedreptăți.

În 1940, cu ocazia invaziei germane, am văzut burghezia noastră preferînd o înfrîngere rușinoasă și colaborarea cu Hitler pierderii privilegiilor sale.

În 1976, văd dreapta franceză opunîndu-se pentru aceleași motive frontului comun al muncitorilor.

Istoria se repetă. În 1871, Comuna se ridică împotriva cercurilor de afaceri reprezentate de Thiers.

El apăra avantajele bogătaşilor, averile ameninţate. Cine l-a sprijinit în timpul acestei săptămîni sîngeroase ? Conservatorii, bancherii, preoţii, într-un cuvînt toţi cei ce respingeau o societate nouă în care interesele lor materiale ar fi fost periclitate.

La Bruyère spunea : „Poporul n-are pic de spirit iar cei mari n-au pic de suflet : acela are un fond bun în ciuda aparenţelor ; aceştia sînt superficiali şi se mărginesc la aparenţe. Trebuie să optez ? Nu şovăi, sînt de partea poporului".

Înlocuiţi „cei mari" cu „cei bogaţi" sau, mai bine, cu prietenii ordinii susţinuţi de forţele ordinii, şi veţi înţelege în ce sens mi-am orientat romanul.

Adevărata ordine se află însă de partea Comunei, iar dezordinea de partea versaiezilor.

Opresorul seamănă dezordine şi masacre.

Oprimatul este împuşcat pentru că a încercat să stabilească o ordine diferită, bazată pe egalitatea claselor.

Cînd veţi vizita Parisul, să treceţi şi pe la cimitirul Père-Lachaise. Acolo se ridică un zid în faţa căruia au fost răpuşi sălbatic sute de federaţi ; un zid simplu fără altă podoabă decît amintirea.

Nu departe, „domnul" Thiers şi-a construit monumentul funerar, asemeni unei enorme case de bani.

Vreau să adaug două cuvinte. România este prima ţară străină care-mi publică romanul. Sînt mîndru şi vă mulţumesc.

CLAUDE SPAAK

Romanul *Ordinea și dezordinea* se desfășoară pe fundalul istoric al Comunei din Paris.

Dacă în linii mari faptele sînt redate exact, cum să credem una sau alta din năstrușniciile pe care le citim ? se vor întreba unii. O scenă la podul Saint-Cloud, una în fața statuii lui Ludovic XIV la Versailles, sau alta petrecută după asasinatul monseniorului Darboy la închisoarea la Roquette ?

Dar totul e conform realității, pînă și detaliile mai puțin însemnate, cum ar fi gustarea de după-amiază și raporturile sentimentale ale domnului Thiers cu soacra lui.

Cine ar putea născoci spusele unui Léonce Dupont, sau ale baronului de Bresles, sau ale abatelui Custines ? Cu privire la aceștia din urmă, să-i trimitem pe sceptici la amintirile colonelului L... (Firmin-Didot 1871) și ale abatelui Lamazou (Charles Douniol 1876). Se vor edifica asupra stării de spirit a acestor prieteni al ordinii înainte și după căderea Comunei.

CAPITOLUL I

MIROSIND A VARZĂ JILAVĂ, CĂruța trasă de măgar înainta pe drum. La fiecare hîrtop, lanterna i se legăna, abia luminînd la doi pași, iar picurii de ploaie amestecați cu fulgii de zăpadă ce cădeau fără încetare îngreunau mersul convoiului.

Alte căruțe pline cu legume, cele din față sau cele din urma ei, înaintau agale.

Sub coviltir, Louis, înțepenit între țăranul care ținea hățurile și coșul în care-i moțăiau rațele, cercetă noaptea : după socotelile lui, postul de demarcație era pe-aproape.

Vecinul îi atinse brațul.

— Ușor, băiete. Necazurile încep abia de-acum încolo.

De la ieșirea din Saint-Denis, mergeau de-a lungul unor întinderi învăluite în ceață, fără să întîlnească o lumină, o casă. Doar copitele și roțile făceau un zgomot moale, în noroiul ce împroșca uneori.

— Ei drăcie, îmi plac mai mult căștile țuguiate * decît parizienii. Plătesc mai bine acuma, de cînd s-a încheiat armistițiul. Numai că vitejii ăștia vor unt : varza mea nu-i interesează.

— Fiecare cu gustul lui, răspunse Louis.

Țăranul ăsta îl scotea din sărite. Nu mai contenea lăudînd meritele prusacilor. Totuși, prudența îl îndemnă să se împace cu el.

Reluă, mai îngăduitor :

— Despre ce necazuri vorbești ? Viața nu-i normală la Paris ?

---

* Căștile purtate de soldații germani din armata de ocupație. (N. tr.)

— Normală ! Cei din garda națională primesc o soldă de trei franci pe zi ca să nu facă altceva decît baricade împotriva guvernului. Răcnesc, bat străzile și toată ziua trag la măsea. Să fie, așa, un păhărel, mai merge. Dacă-mi faci dumneata cinste, nu te refuz. Dar deunăzi, mai mulți manifestanți, după ce-au aruncat un polițist în Sena, i-au mai tras și o rafală de gloanțe. Asta-i treabă, tinere ? Băieții se lasă duși de-o mînă de nemernici : Franța nu mai e a francezilor.

Și pocni din bici.

— Totul ar merge mai bine dacă i-am izgoni pe străini.

— Să începem cu prusacii, spuse Louis.

Măgarul alunecă pe caldarîm. Țăranul, care trăsese o înjurătură, nu auzi răspunsul. Mai bine.

Înfășurat în pătura ce mirosea a grajd, cu capul sprijinit de coviltirul umed, Louis închise ochii.

Înainte de-a da peste bădăranul ăsta, întîlnise cîțiva oameni de treabă de cînd dezertase. Cu înfățișarea lui plăcută, toată lumea îl ajuta, îi dădea haine și chiar ceva bani. Și, la drept vorbind, cine gîndea altfel ? Războiul se terminase, era pierdut, trebuia să te deprinzi, deși costase două provincii și mai multe miliarde.

Astfel, un notar din Verdun :

— Darrieu ? Nu-i un Darrieu în Gironde ? Un viticultor ?

— E chiar tata.

Și să mi te ții masă întinsă, servitoarea aduse o ciosvîrtă de berbec. Pe fereastră se vedea, în piață, o companie impecabilă de bavarezi care făceau manevre.

— Nu sînt răi, observă gazda.

Nici el nu era. La desert, rîdea din toată inima în timp ce soldatul își depăna povestea.

— Cîți ai omorît ?

— Nici unul.

— Păcat.

Totuși era un erou și fiecare voia să afle cîte ceva despre bătălii.

Dar despre Bazaine asistența evita să vorbească *.

* Achille Bazaine, mareșal al Franței (1811—1888), era desigur considerat de burghezie drept apărător al intereselor sale de clasă și mare patriot. La 27 octombrie 1870, în calitate de generalisim, predă armata în mîinile prusacilor, fără luptă, la Metz. Condamnat la moarte pentru înaltă trădare, după război, este grațiat. (Nota autorului pentru ediția română.)

Nici Louis nu mărturisea că, deşi tremurase de nenumărate ori lîngă ţeava tunului, nu evadase decît cu speranţa de-a se bate din nou.

La fiecare popas, lumea îi repeta :

— Alegerile sînt mulţumitoare : Adunarea naţională, regalistă, va menţine ordinea : uite, renta, e sigură ; datorită lui Thiers, afacerile vor începe iar.

— Un prieten al familiei noastre, mărturisea fostul prizonier.

— Ce vorbeşti !

Dintr-o dată atmosfera se încălzea, deşi Louis n-avea nimic de spus despre marele om, decît că era foarte mic de statură şi purta perucă.

Îşi lua apoi rămas bun şi — din nou la drum.

După o iarnă grea, ploaia deasă şi măruntă scălda cîmpul. Ploua zi şi noapte ; prin curţile fermelor butoaiele se revărsau. Iar drumul se întindea în faţa ochilor, cu gropi pline de băltoace în care picăturile făceau rotocoale, în timp ce, tristă şi rece, ploaia gonită de vînt pătrundea prin pătura infectă.

— Iată-ne de partea franceză, zise ţăranul.

Louis abia zărise casca ţuguiată ; omul şedea la o masă înăuntrul postului. Cu spatele la sobă, îşi citea ziarul.

Încă un vajnic prusac.

În stînga, la răsărit, cerul căpăta nuanţa acoperişurilor de ardezie. În partea opusă, o masă întunecată.

— Montmartre ?

— Chiar aşa.

— Sosim curînd ?

— Într-o jumătate de oră. Cine călătoreşte cu trenul merge mai repede, dar trebuie s-arate actele. Vezi, eu nu te-ntreb cine eşti.

Scoase mîna afară :

— Toarnă mai puţin.

Pe marginea şoselei, cîteva case cu obloanele închise, dar brăzdate de lumină, se trezeau. Măgarul începu să tropăie.

Aşadar, căruţa se clătină pe podul de lemn, îşi făcu intrarea prin Porte de la Chapelle în zorii zilei de 18 martie 1871, apoi începu să suie o colină printre grădini tăiate de uliţele Perilor, Popii şi Trandafirilor ; un oraş dar, de fapt, tot un sat. Nerăbdător, tînărul îşi strînse bagajul, pălăria de pai, coşul, bastonul gros.

— Luaţi şi păsările ?

— Le-am plătit doar.

Şi, cum se vedea bulevardul, sări strigînd :

— Salutare !

Doar aşa, de politeţe.

De data asta, era într-adevăr liber.

După două sute cincizeci şi şapte de zile de absenţă, de război, de închisoare, după atîta umilinţă şi mînie, viaţa începea din nou aici, înaintea unei faţade obscure, a unui felinar stins. N-o să uite niciodată, nici căruţa care se îndepărta cu lanterna-i galbenă pe şoseaua lucioasă, nici dangătul de clopote cărora alte clopote le răspundeau din depărtări.

— Sărbătoresc întoarcerea mea, gîndea Louis fără să creadă.

La aceste vorbe, o fereastră se deschise deasupra capului său şi un bărbat în cămaşă se arătă.

— Auziţi ?

— Ce ?

— Clopotul de alarmă !

Şi, cu o voce stridentă, răcni :

— La arme !

Deodată, scările se umplură de paşi grăbiţi, uşile se trîntiră ; în ciuda ploii, oameni îmbrăcaţi pe jumătate se avîntau spre bulevardul Rochechouart ; unii, mai friguroşi, îşi trăgeau bluzele, mulţi aveau puşcă, şi toţi păreau să ştie încotro aleargă. Un puşti bătea toba.

Straşnic oraş Parisul ăsta, gîndea Louis, îmbrîncit dar încîntat.

La prima răscruce, grupuri de bărbaţi şi femei coborau sau urcau străzile învecinate, grăbindu-se şi ei spre piaţa Clichy. Pe scurt, un incendiu sau un alt cataclism mobiliza într-acolo locuitorii din cartier şi de aiurea.

Dincolo de răspîntia Poissonnière-Ornano, o stavilă oprea coloana să înainteze : aceasta se strîngea din ce în ce mai compactă.

Gărzi naţionale, cu palton negru şi pantaloni cafenii cu vipuşcă roşie, căutau să-şi croiască drum prin mulţime, o mulţime ciudată care nu dorea decît să facă haz, deşi era foarte mînioasă.

Cu o mînă apărîndu-şi coşul, Louis trase un federat * de centiron.

---

* Nume dat membrilor gărzilor naţionale din batalioanele pariziene în timpul Comunei din Paris, 1871. *(N. tr.)*

— Ei, domnule! Puteți să-mi spuneți încotro mergem?

— Spre colină, cetățene.

— Pentru ce... ?

Fu examinat de la pălăria de pai pînă la galoși.

— La tine-n sat n-ai auzit vorbindu-se de tunuri?

— Nu sînt țăran și...

— ...atunci astea nu sînt rațe!

În jur, glumeții pufneau în rîs.

— Adunarea vrea să ne ia tunurile și să le dea căștilor țuguiate. Îi arătăm noi ce fel de oameni sînt parizienii.

Asta, pentru toți cei de față. Dovada? O cumătră se porni să strige:

— Trăiască garda națională!

Iar ecoul răspunse:

— Jos guvernul!

...în timp ce mulțimea pornea din nou în marș.

De fapt, Thiers nu-și condusese prea rău treburile, cel puțin la început. Înainte de revărsatul zorilor, grenadierii și vînătorii, pe picior de război, pornesc la asaltul cartierului Montmartre încă adormit. Obiectivul e locul viran unde faimoasele obuziere, vreo sută, ruginesc uitate în ploaie. Grosul trupelor se oprește la jumătatea povîrnișului, în timp ce o mînă de soldați se avîntă mai sus și pun mîna pe armele părăsite.

În momentul acela se ridică o problemă pe care statul major n-a prevăzut-o: pentru a le lua de acolo, e nevoie de atelaje. Dar nu-i nimic, le vor împinge pe pantă.

Și iată-le rostogolindu-se la vale într-un zgomot de tunet.

Montmartre se trezește.

„Cetățenii buni să se despartă de cei răi, să ajute forța publică în loc să i se opună", sugerează afișul guvernului.

Foarte just.

Din nenorocire, în arondismentul XVIII, un nebun are ideea să tragă clopotul de la Saint-Pierre. Acest apel scoală din pat zece mii de afurisiți. Sînt neliniștiți, se strîng laolaltă, se supără.

În piața Clichy, regimentul 88, în rezervă, zgribulit și cu burta goală, nu se îngrijorează încă deși zorile se ivesc primejdioase. Ei n-au venit decît pentru tunuri; ordinul

depinde de sergenţii din oraş, nişte babalîci * totdeauna gata să pună şaua pe nemulţumiţi.

Oricine ştie, chiar generalul care comandă piaţa Tertre, că ulițele unui sat nu sînt cîmp de manevre. Cum să scapi de plebea care într-o zi de răzmeriţă se loveşte tot timpul de tine, pătrunde în rîndurile tale şi-ţi taie calea ?

Într-un cuvînt, cine vrea să prindă e prins : plasa se strînge. Îngrijoraţi, ofiţerii îşi întreabă comandantul ; e de datoria lui să-i scoată din cursă.

— Baioneta la armă !

În picioare în şa, generalul îşi scoate sabia ; ordinul trece din gură în gură.

— Baioneta la armă !

Metalul străluceşte.

Acum mulţimea se teme, se dă înapoi. Soldaţii se regrupează. Dar şi mulţimea. Iată-i din nou faţă-n faţă.

— Foc ! dă comanda generalul.

— Vreţi să trageţi asupra poporului ? strigă un federat. Sîntem fraţi.

Zece, douăzeci de glasuri reiau în acelaşi timp :

— Sîntem fraţi.

La rîndul lor, puşcaşii ezită ; e de ajuns această şovăială, că femeile se aruncă înainte, se lipesc de ei şi, din ambele părţi, armele se ridică.

O oră mai tîrziu, la Gégène, cîrciumarul de la Château-Rouge, Louis, ultimul sosit, se amesteca printre muşteriii care sărbătoreau victoria.

Muncitorii strigau „Trăiască armata". „Trăiască poporul" răspundeau puşcaşii. Toată lumea rîdea, plîngea, se îmbrăţişa ca în familie.

Apoi fiecare comenta.

— L-ai văzut pe generalul...

— ...Lecomte...

— ...cum înainta să-şi adune oamenii ?

— Ba greşeşti, cetăţene. Oamenii l-au reţinut, trăgînd de coada calului.

— L-au azvîrlit de pe şa.

— L-au pălmuit.

— Călcat în picioare.

— Nu cine ştie ce. Pentru un ticălos care voia să ne măcelărească, scapă ieftin, Lecomte ăsta.

---

* *ratapoil* = veteran al primului imperiu. *(N. tr.)*

— Unde e ?

— Gégène l-a zăvorît sus într-un dulap.

— Eu i-aş fi vîrît sabia în burtă.

— Trebuia să-l punem să-şi înghită maţele.

Să te porţi chiar aşa cu un chipiu aurit, socoti Louis, care slujise în respectul faţă de superiori.

Sprijiniţi de tejghea, înghesuiţi, plini de noroi, mîncau acum pîine cu brînză.

Cîrciumarul îşi făcea de lucru prin piaţă, în jurul bazinului şi sub umbrar unde alţi învingători, vreo mie poate, se odihneau.

Louis oferi o coajă de pîine raţelor sale.

— Sînt pentru gazda mea.

Nimeni nu-l asculta ; afară, un combatant ursuz, cu puşca în bandulieră şi pistoalele la centură, se sui pe-o masă.

Aplauze.

— Cine e ?

— Taci din gură ! Ascultă, ţărane.

La care, numitul Darrieu nu înţelese decît pe jumătate injuriile cu care necunoscutul îl dobora pe-un oarecare Aurelles de Paladine, comandant al gărzii naţionale, dar vîndut prusacilor, şi care nu era acolo ca să se apere. Adunarea ? Un bordel ! Thiers ? Un sfrijit. Parisul înfometat, cedat ? O trădare.

— Huo, huo, se auzea de fiecare dată.

Apoi, la cuvîntul „Republică", un strigăt cuprinse piaţa, apoi urlete şi tropăituri.

— Cetăţeni...

Oratorul cerea linişte.

— Cetăţeni, în momentul acesta, douăzeci de mii de oameni, sub ordinele lui Vinoy, se îndreaptă spre periferii. Vor să pună mîna pe reprezentanţii noştri pentru a-i preda justiţiei militare. Scopul lor e să sfărîme Comitetul central al gărzii naţionale !

Să fie oare o lovitură de stat ? Afaceriştii, defetiştii, o adunătură de popi şi de regalişti se pregătesc pe tăcute să-i sugrume pe patrioţi ?

Iar vocea, găsind sprijin în mulţime, continuă :

— Întoarceţi-vă în cartierele voastre. Ca şi la Montmartre, fraternizaţi cu soldaţii. Trupele sînt de partea noastră. Ele nu vor trage niciodată asupra poporului.

Apoi, îndrăzneţul sare jos, federaţii îşi recuperează puştile cu capse, femeile suliţele, reteveiele şi piaţa se goleşte pe trei sferturi.

În ploaie, o bătrînă îşi clăteşte rufele în bazin.

Spune :

— Curăţenia înainte de orice.

Louis, care nu se mai miră de nimic, sună adunarea raţelor sale ; cu tot cerul acoperit, ce zi frumoasă !

Bate de ora zece.

La primul etaj al pavilionului de cărămidă roşie, Clemenceau, primarul arondismentului, îl interoga pe general. Nu-i prea popular tînărul ăsta deputat, cu un picior la Versailles, cu altul la Paris, care nu vrea să supere pe nimeni. La drept vorbind, ar fi nostim să ia la întrebări un ofiţer superior, dar de aici şi pînă la a-i frînge gîtul ! Or, tocmai asta cer cei care i-au dat votul.

Era o treabă care merita să fie făcută dacă în depărtare nu s-ar fi auzit focuri de armă.

Louis aleargă, o ia la vale pe o stradă către mirosul de praf de puşcă.

Ce se petrece ?

Într-o parte, regimentul 88 ocupă în adîncime bulevardul Rochechouart. Barînd şoseaua, lipindu-se de ziduri, poporul încearcă să se replieze şi să pătrundă în rîndurile puşcaşilor. Într-un cuvînt, manevra se repetă.

Doi-trei soldaţi se alătură ofiţerilor care le comandă să tragă. Au tras, ce-i drept, dar în aer. Ca pentru a spune „nu sîntem de acord". La acest semnal, regimentul imobil pînă atunci începe să şovăie, să se înmoaie, să se dezagrege.

Aici se cîntă, se dansează, e un iarmaroc, o chermeză unde adversarii repurtează aceeaşi victorie şi-şi spun unii altora fraţi din toată inima.

Louis, care şi-a lăsat coşul jos, se agită şi zbiară împreună cu ceilalţi. Nu-i momentul să fie remarcat. Dealtfel, e fericit că nu s-a făcut vărsare de sînge.

Deodată însă izbucnesc strigăte dinspre piaţa Clichy. De bucurie ? Nu. Muncitori, femei, militari se trîntesc la pămînt de-a valma ; e un castel din cărţi de joc care se prăbuşeşte ; bulevardul pare presărat cu cadavre. Căci cavaleriştii de la Susbielle, o secţie, încearcă să cureţe terenul. Pe cai negri, cu coama în vînt, înaintează. Mizerabilii şi-au scos sabia din teacă şi-i lovesc pe cei ce refuză să se risipească.

Impietrit, Louis stă nemişcat. Cum ? Francezii să-i măcelărească pe francezi ?

Or, drept în faţa lui, un muncitor vrea să fugă şi întoarce spatele vînătorilor. Şarja îl descoperă. Un sergent ridică braţul.

Atunci, Louis înaintează, ţîşneşte mai bine zis, şi deviază lovitura ce putea fi mortală ; cum cavaleristul îşi pierde echilibrul şi cade, cei doi cetăţeni se rostogolesc, încleştaţi, plini de noroi, dar teferi.

Totul n-a durat decît o clipă. Nimeni dintre cei care se ridică n-a văzut încăierarea. Salvat şi salvator se scoală de jos şi se pipăie.

— Eşti rănit ?

— Nu, dar tu ?

— Nici o zgîrietură. E-un noroc, căci fără tine, ticălosul ăsta îmi despica ţeasta.

Omul, cu un genunchi pe pieptul vînătorului, e gata să-l sugrume, dar Louis îl opreşte.

— Uşurel, că o să-ţi pară rău...

Îl ridică pe zdrahon şi-l pălmuieşte.

— Şterge-o.

Pe jos de data asta, dar în goană, sergentul dispare.

— Eşti bun la inimă, oftează muncitorul. Eu l-aş fi omorît. Dar trebuie să fim creştini.

— Pentru un creştin şi palma era prea mult, răspunde Louis, care iarăşi se amuză. Cum te cheamă ?

— Milliardet.

— Şi pe mine Darrieu.

Cine nu se îmbrăţişează astăzi ? Mulţimea nu-i deloc surprinsă văzîndu-i pe cei doi cum se strîng în braţe.

Apoi răsuflară puţin, aşezaţi pe trotuar. Vînătorii, care n-au dat decît o bătălie dezorganizată, lasă în urmă cîţiva răniţi, ridicaţi mai tîrziu ; doar cît să bea o bere, şi cazmalele trec din mînă-n mînă : din prudenţă, trebuie să se ridice o baricadă.

— De-acum sîntem fraţi şi la bine şi la rău, declară Milliardet, a cărui voce mai tremură încă. Ştergîndu-şi faţa cu dosul mîinii, constată :

— Nu eşti ţăran...

— De unde ştii ?

— După mîini şi după batistă. E din olandă. Sînt comisionar la fraţii Capuçot, lenjerie de toate soiurile.

— E ultima care mi-a rămas.

Şi Louis îşi povesteşte viaţa. Cu toată încrederea. Milliardet e roşcovan, bondoc, urît, dar cinstit. Se vede cît de colo.

Serios, celălalt ascultă despre Saint-Privat *, evadarea, speranţa lui de a continua să lupte.

Mucalit, zîmbeşte :

— Ce-ar zice tatăl tău să afle că te lauzi cu tovărăşia unor muncitori ? Bine, hai să te lămuresc. Parisul s-a schimbat de la plecarea ta. Toţi burghezii sînt nişte laşi. Cît despre patrioţi, priveşte : numai sărăntoci. Iată pentru ce ne batem astăzi.

O femeie le întinse cazmaua :

— E rîndul vostru, puturoşilor.

Suna amiaza. Majoritatea distrugătorilor-constructori, atraşi de supă, se întoarseră acasă ; cei mai puţin înfometaţi rămaseră la lucru.

Milliardet îi spuse lui Louis :

— Vom mînca, linişteşte-te. Portăreasa de la 37 ne pregăteşte o tocană.

Luînd loc în şirul lucrătorilor, continuă :

— La 4 septembrie, am obţinut republica. Dar să nu ne amăgim : poporul s-a pomenit dus de nas la fel ca înainte. Poporul îi voia pe Blanqui, pe Delescluze. Îl cunoşti pe Delescluze ?

— Nu.

— Păcat. După Dumnezeu, e tatăl nostru al tuturor. Ne-au închis gura cu Trochu ! Îţi dai seama ? Un general care spune : „Îi prefer pe prusaci socialiştilor. Cu prusacii, nu-i nici un pericol pentru portofelul meu !“

Dezlănţuit, Milliardet depăna acum toată povestea asediului, de la şobolanul de douăzeci de centime pînă la Bismarck pe Champs-Elysées şi, copleşit de acest noian de cuvinte, Louis încerca în zadar să spună şi el ceva. Fofilîndu-se între două paranteze, suspină :

— Ţie nu ţi-e foame ?

La drept vorbind, republicanii începeau să-l plictisească.

Dar federatul reluă :

— Pariez pe ce vrei că Thiers încasează comision pentru miliardele pe care le vom plăti noi.

— E normal să plăteşti : doar te cheamă Milliardet.

---

* Saint-Privat, capitală de canton din departamentul Correze, la sud de Limousin. *(N. tr.)*

Piatra de caldarîm pe care acesta se pregătea s-o arunce rămase o clipă suspendată, apoi gluma croindu-şi drum :

— Nu m-am gîndit la asta.

Şi izbucni în rîs.

O oală descoperită şi fumegîndă, adusă şi pusă pe-o bancă de portăreasa de la 37, strînse ultimul careu de patrioţi.

După ce îndatoritoarea persoană îşi oferi cu împrumut farfuriile, Milliardet începu împărţeala cu îngerul său păzitor.

— Fără el, aş fi acum la morgă.

Modest, triumfător, Louis, după ce adulmecă tocana, îşi vîrî degetele în oală.

O ! Dar cu ce zeamă era făcută fiertura asta ?

— Mizerabila ! A pus la foc raţele mele !

— Ne vom vedea curînd, promise Milliardet. Vino să prînzeşti la Cité des Roses. E în arondismentul XI, pe Quai de Jemmapes. Ai să le cunoşti pe nevastă-mea şi pe Nanette.

După un ultim jurămînt de prietenie, îngerul păzitor o porni la pas. Era grăbit să renunţe la deghizarea lui, să se îmbăieze, într-un cuvînt, să se simtă iar burghez.

Apoi ? Apoi îi va telegrafia „tătîcului" : „Întors cu bine, toată dragostea", apoi va face o vizită omului de afaceri al familiei sau... Louis verifică dacă scrisoarea mai era sub bluză : ar trebui să i-o ducă bietei Alice, dar o va face mîine.

Ploaia stătuse. Cerul albastru se curăţase de norii plumburii, iar pe străzile ce exalau un miros uitat de bălegar primăvara şovăia, încetişor. În grupuri mici, oamenii se adunau spre a comenta noutăţile : totul mergea bine, fără îndoială, de vreme ce se deschideau prăvăliile ; o răzmeriţă nu-i o revoluţie, iar Parisul văzuse destule pînă atunci.

Louis nu observă o anumită fierbere decît la Tuileries. Grilajul grădinii era închis... Păcat. Înainte de război, era plăcut să te aşezi aici o clipă, vara.

Şi-n fine, Sena... Se opri pe pod pentru a privi apa atît de tînără, atît de gînditoare, ce curgea între pietrele bătrîne.

Trecuse aproape un an, dar decorul rămăsese același : numai el se schimbase.

Numai el ? Viitorul avea s-o spună.

În fața Corpului legislativ, mitraliorii făceau de gardă. O santinelă îi porunci s-o ia din loc. Așadar, ziua ar putea să-i rezerve surprize...

Una din ele Louis o încercă în strada Buci, pe locul unde odinioară se ridica pensiunea lui.

Nu mai rămăsese decît o grămadă de moloz îndărătul unui gard de uluci.

— Va să zică, exclamă el uimit, Milliardet are dreptate : Parisul nu mai e același !

Între alte două, casa se năruise cu totul. Nenorocirea făcuse ca tocmai casa lui să se prăbușească : scîndurile desprinse îi permiteau să măsoare dezastrul. Haine, lenjerie, toată îmbrăcămintea lăsată cu nouă luni în urmă putrezea desigur acolo, sub dărîmături.

Și poate, odată cu ele, gazda lui !

— Doamna Brico a scăpat din bombardamentul din ianuarie, îl înștiință un vecin. Obuzul a căzut chiar în momentul cînd ea ieșea din casă. Și unde mai pui, imobilul a ars.

Într-adevăr, se mai simțea miros de incendiu.

— Cu-atît mai bine pentru ea. Dar eu mi-am pierdut lucrurile.

În joacă, ușor, cîteva picături de ploaie începeau să cadă.

— Nu ești singurul sinistrat din cartier. Malul stîng a suferit mult în timpul asediului. Astfel, pe strada Canettes...

— Puțin îmi pasă mie de strada Canettes. Du-te dracului.

— Bădăranule !

Jignit, vecinul intră în casă, în timp ce burlanele se porneau din nou să cînte.

Cu capul plecat, Louis cugeta. Unde să se ducă ? În costumul ăsta ! Și ud pînă la piele !

Atunci, luînd cerul martor nenorocirii sale :

De-i ploaie, cum în tihnă petreci uitînd de vreme ?

Căci resemnat deja, situația i se părea mai curînd hazlie decît dramatică.

Surpriză : o voce îi răspunse :

Eu unul ascult apa pe apă cum se cerne.

Pe celălalt trotuar, un om de vreo patruzeci de ani, îmbrăcat cu un macferlan, privea amuzat, apoi traversă strada.

— Mă miram eu ca un ţăran să recite din Théophile Gautier, declară trecătorul. Dar mi-se pare că te cunosc. Nu cumva eşti Louis Darrieu ?

— Exact.

Unde îl întîlnise oare pe noul venit ? Chipul acesta, foarte frumos, deşi brăzdat de riduri, îi amintea de cineva.

— Nu mai ţii minte ? Eram, dumneata, fratele dumitale şi cu mine, la serata pe care a dat-o familia Bernard în ajunul războiului. Fiica lor *îşi făcea intrarea în lume*, cum se zice !

Se prezentă :

— François de Révoir. După ce m-a îmbrîncit, gîsculiţa mi-a vărsat o ceaşcă de ceai pe plastron. Ai făcut atunci un haz nebun. Astăzi, cel mai ud dintre noi doi mi se pare că eşti dumneata !

Ochii-i zîmbeau, maliţioşi.

— Fără să mă amestec în secretele dumitale, te întorci de la Pontoise ? Sau de la carnaval ?

Şi foarte repede, pentru a corecta ceea ce putea să pară jignitor în cuvintele lui :

— Dacă te pot ajuta, foloseşte-te de mine, dragă domnule.

Louis recunoştea că seamănă cu o felie de pîine căzută într-un castron cu supă. Dar avea o scuză : venea într-un suflet din Alsacia, în marş forţat... pentru a se bate cu prusacii.

Şi iată ce găsea la întoarcere : ruine.

Pentru un trecător, contrastul între cei doi bărbaţi care, braţ la braţ, se plimbau prin ploaie, trebuie să fi fost bizar : unul în bluză albastră, murdară şi ruptă, purtînd pe cap vestigiile unei pălării de pai, povestindu-şi odiseea celuilalt, înmănuşat, care se îmbrăca la cel mai rafinat croitor din Paris.

Totuşi primul istorisea de zor, cu tot atîta dezinvoltură de parc-ar fi purtat botinele celui de-al doilea.

— Teamă mi-e că-ţi faci cam multe iluzii, spuse în fine domnul de Révoir. Francezul e mărginit. Dar după corecţia pe care au primit-o compatrioţii noştri, s-au lecuit pentru multă vreme de aventuri.

Şi fără nici o trecere :

— Știi că fratele dumitale e *ceva* în cabinetul lui Thiers ? Un fel de *ataşat ?*

Rosti aceste cuvinte cu o nuanţă de dispreţ, ca şi cum ataşatul ar fi fost un căţel sau un papagal.

— Nu știam.

Pe Louis nu-l interesa. Nu-l iubea pe Roger, îl vedea rar. Nu era de mirare că acesta făcea politică într-un guvern prezidat de *prietenul familiei.*

— Nu-i semeni. Ia-o ca un compliment. Îmi permit să spun că Thiers nu-i decît un prăvăliaş. Dar să lăsăm. De vreme ce ai ajuns să te adăposteşti pe această grămadă de pietre, îţi ofer o cameră la mine, pînă cînd vei găsi ceva mai bun. Doamna de Révoir va fi fericită să te primească.

— În halul ăsta !

— Te îmbrac eu ! avem aceleaşi măsuri. Nu, un refuz n-ar fi politicos.

Louis îl urmă, încîntat de întorsătura pe care o luau nenorocirile sale.

„Vicontele — e titlul său, cred — este cel mai îndatoritor dintre oameni şi cel mai generos. Iar eu, abia sosit, prînzesc cu poporul şi cinez cu nobilimea. Iată-mă copleşit."

Pe drum, protectorul îl informă :

— Am făcut o plimbare prin Paris. Incidentele din Montmartre se repetă cam peste tot. În parcul Luxemburg, un regiment s-a predat federaţilor, care au pus deja stăpînire pe arondismentele XI şi XIV. La primărie, Ferry, primarul, e prizonierul lor. Începînd de astă-seară, capitala ar putea fi în mîinile Comitetului central al gărzii naţionale.

— Şi e bine ?

— N-am nici o părere : viaţa e şi-aşa destul de complicată fără să mă mai amestec şi eu în treburile publice. Dar să sperăm că spectatorii, ca mine, vor avea cu ce să se distreze. Atenţie...

Un cupeu, tras de-un cal famelic, era gata să-i răstoarne pe lîngă Quai d'Orsay. Frumoasă, o femeie tînără se arătă în dreptul portierei. François se înclină în direcţia ei.

— Clotilde de Bresles, spuse el, verişoara mea prin alianţă. Sîntem vecini. E o gîsculiţă fermecătoare, dealtfel. Soţul ei e colonel. Şi prost... bineînţeles. O, iartă-mă !

— De ce ?

— Nu eşti militar înfocat ?

— Sînt mai cu seamă istovit. N-am dormit de treizeci şi şase de ore.

— Ajungem.

Au intrat pe poartă şi au traversat o grădiniţă. Faţada de piatră albă, cu ferestrele înalte, avînd deasupra mici frontoane, data din secolul trecut. Trandafiri, amestecaţi cu clematite, se căţărau pînă la balcoane.

— Vara, e încîntător, zise François. Doamnei de Révoir îi plac mult florile şi sîntem fericiţi că Haussmann n-a trecut pe-aici *. Îndărătul casei, cealaltă grădină, mai mare, se întindea pînă în rue de Lille.

Lovi cu ciocanul în uşă.

— În timpul asediului, am reuşit să păstrăm doi-trei servitori. Soţia mea o să-ţi explice cum s-a descurcat pentru ca oamenii noştri să nu moară de foame. Dar trebuie să fi ieşit, căci după-amiezele şi le dedică săracilor.

În holul cu dale albe şi negre, o uşă cu geamuri lăsa să se vadă copacii şi peluza ; pereţii erau tapisaţi cu mătase, dar pe fondul unei tapiserii, un vechi orologiu ticăia, molcom.

Un parfum nedefinit îl impresionă plăcut pe Louis în timp ce suiau scara cu trepte largi.

Servitorul, care-i luase pălăria, încheia alaiul, uimit că un asemenea oaspete nu intră pe la bucătărie.

Pe palier, sau în anticameră, două console susţineau cu demnitate cîte-o vază chinezească : astfel, întreaga locuinţă dădea o impresie de ordine şi de linişte.

— Să începem cu îmbrăcămintea.

François îl introduse într-o încăpere destinată dulapurilor.

— Ce preferi ? Jachetă, redingotă sau veston ? Vestonul e mai puţin sever. Iată-l pe acesta vineţiu, ţi-ar veni bine. L-aş vedea însoţit de-o cămaşă plisată, o vestă guşa-porumbelului şi-un pantalon de aceeaşi nuanţă. Acum se poartă uşor strîns pe picior.

Apoi rîse.

— Trebuie oare să-ţi vorbesc despre moda care în ultimele zece luni a rămas neschimbată ? Dar destul cu joaca

---

* Georges Haussmann, administrator francez, născut la Paris (1809—1891). Prefect de Sena (1853—1870). Lui i se datoresc importante lucrări urbanistice printre care „marile bulevarde" ale Parisului (unul îi poartă numele) ce au necesitat demolări de amploare la care se face aluzie aici. *(N. tr.)*

de-a păpuşile. Servitorul îţi va aduce ceea ce vei alege. Cinăm la ora opt.

Brusc, se întoarse şi ieşi, pentru a evita mulţumiri inutile.

Ciudat om...

Camera lui Louis avea o fereastră ce dădea spre Sena. Se aplecă peste balustradă. Spre dreapta, în ceaţă, se contura în tonuri de cenuşiu castelul Tuileries ; în faţa lui se afla podul unde se oprise adineaori şi pe care nu-l mai ocupau mitraliorii, iar în stînga. Corpul legislativ ascundea Ministerul Afacerilor Străine.

„Ce-ar zice Roger să ştie că sînt vecinul lui ? Dar Milliardet, să afle că mi-am schimbat bluza cu un veston vineţiu ?“

Ploaia cădea neîncetat peste fluviul ce avea s-o poarte. Din cînd în cînd, o trăsură, trecători grăbiţi. Văzut de-aici, Parisul ar fi fost Parisul dintotdeauna — un amurg de martie care se va sfîrşi în curînd la lumina felinarelor — dacă în colţul străzii Rivoli cîţiva federaţi n-ar fi ridicat o baricadă.

Louis închise obloanele.

Casa părea pustie. În ciuda sau tocmai din cauza tic-tac-ului venit din hol, tăcerea era adîncă, regulată : o tăcere de orologiu.

Vag şi foarte depărtat, în somn, i se păru că aude zgomotul unei trăsuri trecînd pe pietrişul grădinii.

CAPITOLUL II

Jurnalul lui Roger. 18 martie 1871.

THIERS TRIMITE SĂ MĂ SCOALE la ora şase. *O, nu-i o sinecură să fii secretarul bătrînului*, dar de data asta are scuze să nu-mi respecte somnul : vom trăi o zi istorică.

Cînd pătrund în cabinetul său, mă primeşte prost dispus şi-mi întinde o caricatură din *Eclipsa* * care-l prezintă

* *Eclipsa*, ziar satiric săptămînal, întemeiat în 1866 de François Polo, după suprimarea *Lunei. (N. tr.)*

purtînd pe cap o cască ţuguiată. Îmi stăpînesc un zîmbet : desenul e plin de haz.

„Adu-mi aminte, îmi spune, să vorbesc cu Dufaure. Dacă jurnalul ăsta îşi continuă campania împotriva persoanei mele, va avea soarta lui *Père Duchesne* *. Am să-l interzic."

Euforia de-aseară la vestea arestării lui Blanqui a trecut. Mi s-a dat ordin să telegrafiez prefectului de Lot ca ticălosul să fie transportat la închisoarea din Figeac.

Îl găsesc pe bătrîn gata de plecare şi, deşi vremea e urîtă, străbatem pe jos drumul pînă la Luvru, unde urmează să aibă loc un important consiliu de război. E încă noapte.

Parisul e calm.

Adăpostit sub umbrela mea, îmi destăinuie că Favre a greşit cerînd lui Bismarck ca prusacii să lase gărzii naţionale armele. Să fi fost el în locul ministrului Afacerilor Străine, ar fi propus, dimpotrivă, dezarmarea Parisului. Răspunderea acestei măsuri nu-i va reveni lui în dimineaţa asta.

Vinoy ** şi statul său major ne aşteaptă într-o sală de la parter.

Pe masă se află planul capitalei. Generalul explică :

— Efectivele sînt de patru divizii (Susbielle, Faron, Barry şi Maud'hui). Primăria, pivotul operaţiei, e ocupată de generalul Derroja. După ce vor fi controlat bulevardele şi marile căi de acces, trupele noastre vor putea uşor să pună mîna pe arsenalele răspîndite în cele douăzeci de arondismente.

Vinoy pare încrezător. Bătrînul, îl ştiu eu : cînd îşi scoate şi-şi pune mereu ochelarii, e nervos. Azi-noapte, proclamaţia i-a fost luată în rîs. Care e moralul regimentelor ? Iar Aurelles de Paladine, de ce nu-i aici ?

---

* *Père Duchesne,* ziar apărut în 1871 ; titlu inspirat de numele unui tip popular consacrat prin intermediul farsei şi al teatrului. Acest personaj simbolic era considerat ca exprimînd, în 1789, opiniile politice ale poporului din Paris. *(N. tr.)*

** Joseph Vinoy, general francez (1800—1880). Comandant al corpului 13 de armată în 1870 ; după înfrîngerea de la Sedan, şi-a adus trupele de la Mézières la Paris, unde a participat, în timpul asediului, la apărarea capitalei. La 22 ianuarie 1871, l-a înlocuit pe Trochu în fruntea armatei din Paris, iar după armistiţiu s-a alăturat trupelor din Versailles. *(N. tr.)*

În sfîrşit, iată-l aducîndu-şi propria-i proclamaţie. Patronul meu, neîncrezător, o citeşte la lumina unei lumînări. Totuşi e bine compusă. Începe astfel : „Comandantul gărzii naţionale vă cheamă să vă apăraţi oraşul, familiile şi proprietăţile."

În timp ce se luminează de ziuă, mîncăm. Am observat mai de mult că, la şaptezeci şi cinci de ani, preşedintele are o poftă de mîncare zdravănă. Apoi Vinoy se suie pe cal. Se duce să-şi inspecteze regimentele.

Timpul trece. Ploaia se înteţeşte.

Curînd sosesc primele ştafete. Dacă armata înaintează după planul prevăzut, la Montmartre, Susbielle va fi obligat să accepte lupta. Regimentul 88 tiraliori chiar fraterniza cu populaţia.

Comitetul central al gărzii naţionale nu trebuie cu nici un preţ să aibă timp să-şi revină.

Dar nu cumva auzim alarma ?

„O să se adune garda naţională", murmură bătrînul care nu-şi mai ascunde îngrijorarea.

Mă duc să caut trăsura şi revenim pe Quai d'Orsay unde trebuie să aibă loc un consiliu de miniştri. În galeria ce dă spre grădini sînt prezenţi Favre, Le Flô, Picard, Pothureau şi Dufaure plus Saint-Hilaire, şeful nostru de cabinet. Feţele sînt grave, căci acum veştile se succed : generalul Lecomte e prizonier la Château Rouge, federaţii se îndreaptă către primărie, Faron e gata să părăsească Buttes-Chaumont.

„E revoluţie", declară Le Flô. Ministrul de război, foarte palid, îşi cîntăreşte răspunderea în această situaţie care ia o întorsătură atît de neplăcută.

Toată lumea vorbeşte în acelaşi timp, se agită, se interpelează. Numai Thiers îşi păstrează calmul, dar un calm aparent. Bate uşor cu mîna în masă.

În momentul acela aflăm că Vinoy ordonase trupelor să se îndrepte spre Şcoala militară. Toată lumea se priveşte stupefiată.

„Să se părăsească malul stîng ?", exclamă deodată Dufaure.

„Nu voi părăsi Quai d'Orsay", declară Favre.

Picard încuviinţează :

„Guvernul nu poate da exemplul dezertării".

Toţi sînt de acord, se încurajează, dar nu par decît pe jumătate liniştiţi, cu atît mai mult cu cît se anunţă că

infanteria traversează în dezordine podul Concorde. La un semn al bătrînului, Saint-Hilaire și cu mine plecăm să ne convingem și, într-adevăr, de pe terasa ce domină Sena, zăresc două-trei sute de pușcași revenind în direcția noastră.

Cum se explică această retragere ? Nimeni nu-i urmează. Îndărătul lor piața e goală.

Cînd mă întorc în galerie, Jules Simon propune — dar e momentul oare ? — redactarea unui afiș care să sublinieze pericolele socialismului. Sînt introduși apoi mai mulți primari ai capitalei. Șase arondismente, cele din vest, sînt în mîinile răsculaților.

Înnebuniți, edilii cer instrucțiuni. Clemenceau, care administrează arondismentul XVIII, a stat de vorbă cu generalul Lecomte după arestarea lui : acesta ar fi tot la Château-Rouge.

„Sînt de părere să se cadă la învoială cu Comitetul central", declară deputatul Parisului.

„Niciodată", răspunde Pothureau. „Sau demisionez."

Confuzia este extremă și crește cînd Vinoy dă buzna în sală.

„Da, divizia Susbielle a fost pusă pe fugă ; da, celelalte unități ale noastre caută să scape ; da, speranța de-a învinge este exclusă : trupele refuză să se bată."

„Toată armata ?" întreabă Le Flô.

„Deocamdată da", răspunde Vinoy. Uniforma lui e pătată de noroi. Și-a pierdut chipiul. Unde e șeful energic de azi-dimineață care ne expunea planul său de bătaie ?

Totuși, Thiers și cu el au rămas de vorbă o clipă între patru ochi ; generalul pleacă din nou pentru a se lămuri mai bine, nu fără a ne promite să păzească măcar podurile.

Din acel moment, sînt convins că nu vom mai răsturna situația.

E părerea bătrînului care ia cuvîntul.

„Domnilor", spune el în esență, „știam, angajîndu-ne în această încercare de forță, că moralul armatei noastre nu e strălucit. Dar aveam de ales ? Adunarea cerea ca Parisul dezarmat să revină la ordine."

(E abil. Din capul locului, scoate din cauză pe miniștri și pe sine însuși.)

„Acestea fiind zise, să fim realiști. În 1848, a fost posibilă înăbușirea revoluției pentru că soldații noștri nu pactizau cu răsculații.

Astăzi nu numai că nu putem conta pe armată, dar dintr-o clipă în alta guvernul riscă să cadă prizonier.

Fără guvern, domnilor, nu va mai exista autoritate, Stat, Republică. Să mergem aşadar alături de Adunare la Versailles ; cînd vom fi destul de puternici pentru a impune respectarea legilor, ne vom întoarce la Paris."

Aceste cuvinte stîrnesc consternare.

Favre se ridică :

„Ne propuneţi să fugim ?"

„Vă rog să salvaţi patria."

„Numai aici pe loc o vom salva."

Cei cinci miniştri sînt în picioare, se indignează şi refuză să lase Parisul prădă răzmeriţei. Mut, împărtăşesc punctul lor de vedere. Desigur, situaţia e dramatică, dar trupele fraternizează, nimeni nu s-ar mai bate. După eşecul lui Vinoy, de ce să nu încercăm o reconciliere ?

Prieten cu Thiers, Jules Simon ar trebui să fie cel mai puţin iritat. Totuşi ezită, căci dacă miniştrii, destul de mărginiţi, nu fac din refuzul lor decît o chestiune de onoare, Favre îi adaugă solide argumente politice. E o greşeală să dai majoritatea — burghezi, meşteşugari — pe mîna unei minorităţi care se prevalează de Comitetul central.

Atunci se produce un incident de necrezut. Thiers răspunde tăios :

„Discuţia noastră e inutilă. I-am şi dat lui Vinoy ordin de evacuare".

Se ridică îndată proteste indignate, miniştrii îşi părăsesc locul, îl înconjoară pe preşedinte. Cu ajutorul meu, Saint-Hilaire se interpune, ne temem să nu fie lovit.

El repetă, încăpăţînat ca toţi bătrînii :

„Am dat ordin, am dat ordin".

„E un abuz de putere", strigă Dufaure.

„ O trădare", întăreşte Picard.

Văzîndu-l pe Pothureau cum se agită furios, ai impresia că te afli într-un azil de nebuni.

Nu cred că, fără să-şi consulte miniştrii, Thiers avea dreptul să ia o asemenea hotărîre. S-a spus despre el :

„Sub imperiu şi în opoziţie, a fost un liberal. În timpul Republicii şi la putere, va fi un tiran".

Profeţia se adevereşte, dar cum bătrînul nu dă semn de ridicare a şedinţei, mă întreb dacă Vinoy e într-adevăr de acord cu el.

Pe de altă parte, se confirmă vestea că Ferry atacă Primăria. Le Flô propune să se mute guvernul acolo, sub protecţia regimentului lui Derroja, rămas credincios.

Aici are loc un moment comic : valetul deschide uşa pentru a anunţa că dejunul e servit.

Fiecare rămîne pe poziţii, dar tuturor le e foame : domnii se duc să prindă forţe.

Profit pentru a lua puţin aer. Ploaia a încetat. A apărut chiar o rază de soare.

Mă gîndesc. Ce hotărîre trebuie să iau : să rămîn sau să-l urmez pe bătrîn la Versailles ? Dacă plec, îmi leg soarta de-a lui ; dacă rămîn, acţionez potrivit... conştiinţei mele. Toată cariera mea depinde poate de alegerea pe care o voi face...

Sosirea viitorului meu socru mă luminează. Georges Bernard nu ezită ; trebuie să-l urmez pas cu pas pe Thiers, căci el va regrupa militarii, biserica şi băncile, o sfîntă trinitate ce-mi va asigura situaţia.

„Dar Bursa ?“ se îngrijorează el. „Vin de-acolo. Procentul de 3% a scăzut. Să nu-mi restrîng poziţiile ?“

Şi ştergîndu-şi fruntea cu o batistă :

„Eu nu pot lipsi din Paris. Afacerile mă reţin aici“.

Înţeleg numaidecît despre ce afaceri e vorba. Zîmbim amîndoi, puţin încurcaţi.

Bernard mă conduce pe terasă.

„În ultima ei scrisoare, Lucile se plînge că nu-i scrii. Gîndeşte-te puţin la fata mea care tînjeşte în Dordogne. O, ştiu, politica ! Dar şi dragostea, tinere, şi dragostea contează !“

Numai că mai trebuie să şi iubeşti...

Îi promit totuşi să fiu un logodnic mai zelos.

Vorbim din nou despre Bursă, obiectul vizitei sale. Va lichida mîine un pachet de acţiuni ale minelor din Anzin.

„Nu-i spune nimic lui Thiers despre asta. E o societate a lui. Iar de la Versailles ţine-mă la curent cu micile secrete de stat. Îmi făgăduieşti ?“

(Lucile va avea cinci sute de mii de livre zestre — da, făgăduiesc.)

La ora trei şi jumătate, Consiliul îşi reia lucrările. Participă şi Vinoy. E posomorît. Dacă trupele noastre ocupă în continuare Trocadéro şi Şcoala militară, generalul nu îndrăzneşte să mai răspundă de ele. Cît priveşte Primăria, încercuită, căderea ei e apropiată. Zoreşte guvernul să

spele putina (Sic !). În acest scop, se iau măsuri : un escadron de cuirasieri va însoţi trăsurile pînă la poarta Saint-Cloud. Pe chei, mai degrabă decît pe Champs-Elysées, convoiul va trece neobservat.

„Veţi pleca fără mine, repetă pentru a suta oară ministrul Afacerilor Străine prinzîndu-se de braţele fotoliului. Eu rămîn."

Colegii lui îi ţin isonul.

„Rămînem, orice s-ar întîmpla."

Dar curajul se măsoară cu pericolul şi pericolul, iată-l.

Am uitat să spun că ne aflam în salonul orologiului, unde luam cafeaua. Din acest salon descoperi Sena de la Concorde la Palatul Industriilor. Şi ce vedem ? Un batalion al gărzii naţionale, cu muzica în frunte, apare de pe pod, o apucă la dreapta şi defilează pe sub ferestrele noastre. Pură întîmplare ? Provocare ? Abuz de putere ? Confuzia e generală. E panică, debandadă. Cei mai valoroşi se comportă ca cei mai laşi. Se îmbulzesc, strigă : „Să fugim !" Îşi pierd orice control...

Saint-Hilaire dispare, apoi revine cu paltonul şi jobenul bătrînului : îl îmbrăcăm, îi punem jobenul şi-l ducem pe o scară secretă, cum se găsesc în dramele domnului Victor Hugo !

Un cupeu ne aşteaptă, pe rue de l'Université ; Thiers se aruncă înăuntru.

„Urcă", îmi spune.

Mă supun şi caii pornesc.

Să sperăm că am jucat pe cartea cea bună...

Dacă Blanqui ar putea să ne vadă din închisoarea de la Figeac, îmi închipui zîmbetul lui. Cum ! Fără a discuta cu adversarul, fără un foc de armă, guvernul cedează locul ; şeful goneşte pe şosea, părăseşte Parisul în ziua cînd spera să devină stăpînul oraşului, armata e în derută şi Statul ameninţat ! Mîine, pînă unde se va întinde răzmeriţa pe care am provocat-o ?

„Mai repede", îi strigă bătrînul vizitiului, care-şi biciuieşte caii. „Mai repede."

Fereastra e coborîtă, iar el stă pe jumătate aplecat peste portieră ; îndeamnă caii şi, temîndu-mă să nu-l văd căzînd, îl reţin cu greu. Nu răsuflă decît după ce-am trecut poarta de la Sèvres.

„Slavă Domnului !"

Mă întreb : îi mulţumeşte lui Dumnezeu de a fi salvat pe domnul Thiers sau Franţa ? Întrebare naivă căci, de fapt, în mintea lui, Thiers şi Franţa se confundă.

Urcăm la pas povîrnişul Chaville, asemenea unor călători care caută primăvara în pădure fără s-o găsească.

Bătrînul, care şi-a refăcut nodul cravatei şi şi-a lustruit pălăria cu mîneca, îşi pune mănuşile şi iată-l din nou foarte demn, vorbindu-mi fără şir.

„Efectul moral ar fi dezastruos dacă am face cunoscut ţării că armata a fost învinsă astăzi. Voi afirma că, de bună voie, am retras-o din Paris. Voi cita un precedent : în 1848, mareşalul de Windischgratz n-a părăsit Viena decît pentru a reveni, victorios, puţin timp după aceea.

«Micuţule» (mă agasează că acest Tom Degeţel care nu-mi ajunge nici pînă la umăr mi se adresează ca unui copil), societatea bună a comis o greşeală mergînd să se refacă la ţară după rigorile asediului. Ce mai rămîne la Paris ? Plebea, pescuitorii în apă tulbure care visează să răstoarne Statul. Vinoy, care spera azi-dimineaţă să mobilizeze oamenii cinstiţi, mă încredinţează că, în arondismentul XVI, doar cîţiva cetăţeni au răspuns la apelul său. Şi totuşi, cînd nişte soldaţi îşi aruncă puştile sau nişte ticăloşi arestează un general, nu înseamnă că regimul însuşi e ameninţat ?“

Se însufleţeşte.

„A, ştiu, e o grea încercare pentru o inimă de francez să-i vadă pe prusaci pe Champs-Elysées... Dar poporul uită că Bismarck mi-a impus această umilinţă sau pierderea teritoriului Belfort. Am preferat să păstrez Belfortul.“

Ridică glasul :

„Cancelarul ne cerea şase miliarde. Am obţinut să nu plătesc decît cinci, am obţinut desfiinţarea rechiziţiilor, ridicarea impozitelor forţate, reinstaurarea administraţiei noastre, garantarea reluării afacerilor. Şi gloata asta josnică riscă să-mi compromită opera printr-o revoluţie !“

Nu pot să-l învinuiesc ; Bismarck va vrea să ştie cine de la Paris sau de la Versailles, din Adunare sau din Comitetul central deţine puterea. Emoţia lui mă impresionează. Deşi mistuit de ambiţie, Thiers iubeşte Franţa.

Dar de ce mă folosesc de expresii perimate ? Un milion de parizieni, al căror patriotism îl egalează pe al său, nu-i decît „o gloată josnică“ ! La 18 martie 1871, cine

refuză dialogul lucrează în contra curentului. Cum să-i explic ? E omul unei situaţii. Nu-i un reformator.

„Pedeapsa cu moartea, îmi spune el chiar atunci, e abolită în materie de delict politic. Ai încredere în mine. Dacă armata trebuie să folosească forţa pentru a se întoarce la Paris, voi şti, prin legi de excepţie, să mă descotorosesc de duşmanii ordinii."

Dar ajunge cît l-am compătimit. Am în faţa mea un bătrîn cu privirea răutăcioasă, care-şi pregăteşte răzbunarea.

Apoi monologhează, vorbeşte de mobilizare, de împrumut, de majoritate. Asist la repetiţia discursului pe care Adunarea îl va asculta mîine.

Dragonii diviziei Daubel — care evacuează forturile — sosesc în acest moment. Thiers coboară din trăsură, se caţără pe un taluz şi priveşte cavaleriştii care defilează în tăcere. La trecerea drapelului, salută cu jobenul.

Cînd trupa se îndepărtează, el se retrage îndărătul unui tufiş...

Noaptea s-a lăsat cînd sosim la Versailles. La lumina felinarelor, zăresc focuri de bivuac şi puşti în piramidă ; bătuţi de ploaie, soldaţii vor dormi chiar la marginea şoselei, căci nu s-a prevăzut, după cîte ştiu, nimic pentru a-i primi.

Bătrînul se instalează la prefectură şi se va culca în patul pe care l-a ocupat împăratul Germaniei.

Camera mea e sub acoperiş.

Îi mai *datorez* cîteva rînduri Lucilei.

CAPITOLUL III

CÎND LOUIS DARRIEU INTRA ÎN salon, François veni să-l întîmpine şi-l conduse pînă la şemineul unde un moşneag, aşezat într-un fotoliu rulant, îşi încălzea mîinile la flăcările din cămin. Era foarte zbîrcit şi cam surd : în chip de bun-venit, contele rosti cîteva cuvinte de neînţeles.

Doamna de Révoir îl scuză :

— Socrul meu, la nouăzeci de ani...

Aplecat spre ea, tînărul recunoscu, fără a-l putea defini, parfumul respirat cu cîteva ore mai înainte.

— Vorbeşte-i despre Versailles, nu cel de azi, al ridicolei noastre Adunări, ci despre Versailles-ul veacului trecut : amintirile lui reînvie ca prin farmec. L-a întîlnit pe rege, s-a jucat cu prinţul moştenitor şi... a refăcut averea noastră graţie miliardului emigraţilor *. N-ai să crezi, dar e cel mai înfocat partizan al ramurei vîrstnice.

Bătrînul păru că înţelege şi zîmbeşte.

— Atîta fidelitate ne produce şi unele mici neajunsuri. N-avem aici decît mobile vechi, preţioase dar incomode : nici unul din fotoliile capitonate care împodobesc saloanele astăzi. Pînă şi draperiile datează din timpul restauraţiei. A trebuit să mă bat ca să instalez apa curentă şi... Ea purta o rochie severă, din moar sau satin — Louis nu ştia bine — a cărei singură podoabă, un fel de fular gri deschis, se petrecea în partea din faţă a corsajului.

„Ce chip frumos," gîndi el.

O buclă neagră i se răsucea de la umăr pînă la brîu, iar ochii erau negri şi ei.

— ...caloriferul, confortul ce face ca epoca noastră să fie mai puţin insuportabilă.

— În orice epocă, replică doamna de Révoir, ţi-ar fi lipsit răbdarea de a te acomoda.

Tonul nu era agresiv. Dimpotrivă, lui Louis, i se păru că simte o umbră de regret.

Dealtfel, soţul ei încuviinţa.

— Nicole are dreptate. Disprețuiesc bogătaşii ; săracii mă plictisesc ; nu mă ataşez decît de morţi. Timpul are grijă să facă selecţia în locul meu.

Distrată, obişnuită fără îndoială cu asemenea replici amare, ea se juca cu bucla de păr.

Aşadar, o chema Nicole — el i-ar fi dat un nume mai grav sau mai trist — şi cunoştea deja aventurile lui din dimineaţa aceea, căci...

— Domnul de Révoir mi-a povestit episodul cu raţele ! Sînt dezolată pentru ele... şi pentru dumneavoastră : vi se vor servi altele la cină.

---

* La întoarcerea sa din exil, în 1815, Ludovic XVIII a oferit un miliard de franci nobililor emigraţi, pentru a-i despăgubi de pierderile suferite în timpul Revoluţiei. Suma era enormă pentru vremea aceea. *(Nota autorului la ediţia românească.)*

— Cu cireşe, precizã François. Am reţeta de la prinţul Eugen Napoleon care, în anul expoziţiei... Hm !

Şi aruncă o privire înspre şemineu.

— Tata deplînge relaţiile mele cu Imperiul.

Într-o vază, un trandafir galben îmbobocea.

Primul din anul acela, crescut în sera lor, explică ea.

— Dacă vreţi, o vom vizita mîine.

Louis răspunse că-ţi poate place carnea de raţă şi florile în acelaşi timp. La care, toată lumea păru mulţumită şi el mai cu seamă, deoarece doamna de Révoir zîmbise.

Soneria zbîrnîi puternic.

Cel de-al cincilea comesean, congestionat, masiv, abatele Custines părea din cale afară de tulburat. Alergase şi continua să alerge, deşi zăcea prăvălit în fotoliu.

„V-a răsturnat o trăsură ?“ „Doriţi un porto ?“ (dorea). „Şi de ce întîrzierea asta ?“ „Lămuriţi-ne, ce s-a întîmplat ?“

Golea al doilea pahar cînd bătrînul se agită în colţul lui.

— Mi-e foame.

— Nu sînteţi singurul, îl încredinţă abatele, care le comunică următoarele : nişte netrebnici, după ce-au ocupat străzile, au început să comande, dînd buzna în edificiile publice şi devastînd palatul Tuileries. Tot oraşul era în mîna acestor demenţi..

— Ieşeam de la prezbiteriu. Ştiţi cum a îndrăznit să mă interpeleze unul dintre ei ? „Unde mergi, cetăţene director al bisericii Saint-Germain ? La Tereza ?“

— La cine ?

— Îţi explic eu, îi spuse soţul, care, în sfîrşit, se amuza.

În ce-l priveşte, Louis găsea că inocenţa doamnei de Révoir îi dădea un aer de-a dreptul fermecător.

— Omul era beat, urmă abatele. Dar să vedeţi ceva şi mai scandalos. Am auzit că nişte răsculaţi ar fi împuşcat un general !

— Nu unul, precizã François, ci doi ! Primul se numeşte Lecomte. Clément Thomas, cel de-al doilea, se plimba în piaţa Clichy, cînd un trecător l-a recunoscut. Amîndoi au fost omorîţi într-o grădină de pe strada Trandafirilor.

— Doamne sfinte !

Urmă semnul crucii.

— Închinaţi-vă de două ori. E tot ce puteţi face.

— Sper că vinovații vor fi pedepsiți de guvern.

— Guvernul a fugit.

— Ce spuneți !

— Cu privirea îngrozită, prostită, parohul de la Saint-Germain caută ajutor la enoriașa lui, care confirmă.

— Domnul Thiers a plecat la Versailles. M-am încrucișat cu trăsura lui în cursul după-amiezii.

— De necrezut !

— Dar adevărat. Ca un drac țîșnit dintr-o cutie, președintele ordona oamenilor săi să-l ducă mai repede.

Zîmbetul, din nou ivit o clipă, se ștergea.

„E fericită ?“ se întreba Louis.

Nu i-ar fi displăcut s-o poată întreba într-o zi.

Tocmai atunci abatele, care-l prinsese într-un colț al salonului, afirmă că plecarea lui Thiers va îngrijora familiile.

— Va paraliza schimburile comerciale. Parisul își făcea un titlu de glorie din a fi centrul vieții elegante și intelectuale. Mă tem ca poporul dezlănțuit să nu cadă în cazanul pasiunilor omenești.

Louis izbuti să-și păstreze gravitatea și din moment ce doamna era servită...

Ea împinse fotoliul pînă în sufragerie.

În ciuda gusturilor lui François, nu se introdusese gazul de iluminat, căci bătrînul refuza să renunțe la candelabrele lui, un dar al lui Carol X. Din argint, erau două la fiecare cap de masă, și pe această masă totul era alb, fața de masă, paharele, fildeșul cuțitelor, în afara unui buchet de stînjenei pitici, albaștri.

Un slujitor în livrea părea din alte vremi.

„Nu există inele de șervet“, își spuse Louis care și-l desfăcea pe-al lui. (La Bordeaux, la tatăl său, lenjeria se schimba duminica, iar bolurile de clătit degetele nu erau scoase din bufet decît în onoarea invitaților.)

Așezat în fața ei, o privea pe Nicole, sau mai bine pe doamna de Révoir, supraveghind serviciul, temperînd lăcomia contelui, sau, distrată și politicoasă, prefăcîndu-se atentă la conversație. Chipul ei, îndulcit de lumina lumînărilor, i se păru acum mai puțin palid ; nu purta bijuterii și... și despre ce vorbea François ?

— Uiți, Custines, că Biserica apără inegalitatea condițiilor. O lege care intră în decretele înțelepciunii divine !

De aceea, nu te mira dacă poporul închide Saint-Germain şi-ţi sucește gîtul.

— Iar dumneata uiţi că inegalitatea condiţiilor permite celor avuţi să uşureze mizeria săracilor, şi săracilor să-i iubească pe cei care-i ajută, replică abatele. Crezi că vor interzice cultul ? Nu, viconte, nu mă tem, atîta vreme cît poliţia va fi de partea noastră. Dar mă îngrijorez la gîndul că tulburările i-ar putea împiedica pe enoriaşii mei să-şi procure peşte în postul paştelui.

Bătrînul, care-l aprobase pe fiul său dînd din cap, îl aprobă şi pe paroh. Aproba pe toată lumea, tot aşa cum ar fi înghiţit orice.

— Contele de Chambord, bîigui el, o să ne scape de Badinguet, da, da !

O tăcere stînjenitoare urmă acestei profeţii deplasate şi fiecare se uita în farfuria sa.

— Aţi fost la Sedan, nu-i aşa ?

— Da, doamnă.

Fericit că i se oferă prilejul să sclipească, Louis povesti că, în ziua capitulării, făcea parte din escorta care-l condusese pe Napoleon la avanposturi. Împăratul, îmbătrînit şi suferind de pietre, nu mai călărea, dar în dimineaţa aceea ceru un cal, „ca să fie la aceeaşi înălţime cu generalul care avea să-l facă prizonier".

— A urmat predarea săbiei, apoi împăratul a luat loc într-o berlină, încadrată de uniforme prusace şi s-a pierdut în zare... Nu, niciodată nu voi uita această scenă. Apoi...

Şi se opri, părîndu-i-se că urmarea n-ar interesa pe nimeni.

Doamna de Révoir, uimită, întoarse capul.

Nu i se părea seducător, deşi vocea era simpatică. Avea mîini frumoase. Vocea şi mîinile înseamnă mult. Dar ochii, prea deschişi, îi plăceau mai puţin.

— Eu păstrez toată stima faţă de împărat, spuse abatele.

François lansă o mică răutate.

— M-ar fi mirat să fie altfel. În '48, ai regretat regalitatea. Regreţi Imperiul în '71. Totuşi de ce te temi de Republică ? Biserica şi marea finanţă au făcut întotdeauna casă bună.

— Am spus eu că regret Imperiul ? O epocă de depravare în timpul căreia moravurile au decăzut, o ştii mai bine decît mine.

Mă rog, n-o să insiste.

— Dar în ciuda unei detestabile vieţi personale, Napoleon se ducea la slujbă. O, fiule...

— Nu sînt fiul dumitale, părinte.

Contele ciuli urechile, în timp ce, descumpănit, abatele căuta să nu se dea bătut.

— Încă o dată, societatea noastră se sprijină pe patru stîlpi : familia, religia, patria şi...

— Şi ?

— Ei bine, da : capitalul. Suprimaţi-l, şi ne vom prăbuşi în socialism.

La rostirea cuvîntului socialism, născocire a lui Lucifer, s-ar fi zis că din gura lui ieşise o broască rîioasă, iar François începu să rîdă.

— Ia ascultaţi !

Venind de la Primărie sau dinspre Tuileries, o mulţime se apropia cîntînd. François, care se ridicase, trase draperiile. Atunci se auzi crescînd *Marseieza* odată cu zgomot de paşi şi bătăi de tobă. Sufrageria se umplu de lumină. Era, în bătaia ploii, o retragere cu torţe într-o zi de sărbătoare.

Apoi bucuria şi strigătele se pierdură, ducînd în depărtare un murmur vag ce se stinse.

— Oamenii ăştia nu sînt răi, dar cîntă fals. Francezul nu-i muzician.

Şi se aşeză din nou.

— Am asistat la premiera lui *Tannhäuser*...

Soţia lui îi fu recunoscătoare pentru că-şi distra oaspeţii.

— Extraordinar spectacol : de la *Hernani* nu mai văzusem asemenea harababură într-un teatru ; niciodată publicul nu schimbase astfel de injurii, nu rînjise, nu urlase, nu strigase de-atîtea ori bravo. Doamna de Metternich urmărea partitura operei lui Wagner. Se ridicase în toiul vacarmului şi strigase „Imbecilii !“ întregii protipendade a Parisului apoi, de furie, îşi rupse evantaiul. Criticii trîntiră uşile. Spectatorii începură să se încaiere. În picioare pe un fotoliu, un prost vocifera : „Dacă vorbele mă plictisesc, ariile pur şi simplu mă scot din sărite“ A doua zi demisionam de la Jockey Club.

— Sînt oare bine informat ? Domnul Wagner ăsta e neamţ ?

— Nu, Custines. E un mare muzician.

— Rămîne de văzut.

— Nu, Custines. De auzit.

— Ce ? Zgomotul pe care l-ar face pisica mea pe un pian ?

Oare François o să-i azvîrle în obraz conţinutul paharului ?

— Fericită pisică... şi sărman om.

In ce-l priveşte pe Louis, îl invidia pe conte că o înveselise pe doamna de Révoir cu această poveste probabil cunoscută.

Servitorul aduse desertul.

Cum fiecare căzuse pradă gîndurilor sale, conversaţia încetezea ; se auzea doar zgomot de linguriţe ; parcă nu unul ci zece îngeri zburau prin încăpere, şi nici măcar abatele nu mai găsea nimic de zis.

Spre uimirea tuturor, bătrînul rupse tăcerea.

— Eram nebun pe vremuri după micuţa Silly, care cînta la *Venus roşcovana*. Era...

Licărirea, aprinsă o clipă, se stinse. Îşi plimbă în jurul mesei o privire umedă şi vicleană...

Cînd se întoarseră în salon, Louis ajută să se împingă fotoliul. Cum ei doi închideau cortegiul, doamna de Révoir îl lămuri că, o dată pe săptămînă, abatele Custines cina la ei : era parohul lor şi preşedintele unei opere de caritate de care se ocupa ea.

Potrivit unui alt obicei, preotul şi François, resemnat, jucau o partidă de dame după cafea.

— Vulpea asta bătrînă mi le suflă pe toate cu lăcomie !

Bătrînul moţăia.

— Domnule Darrieu...

Louis se apropie de ea.

— De ce te-ai oprit la mijlocul povestirii ?

— *Mi s-a părut* că vă plictisesc.

— Ce idee ! Am rămas la momentul cînd dispare berlina împăratului.

Atunci îi spuse cum, începînd de-a doua zi, prizonierii au fost transportaţi în lagărul de la Mantauffel. A, nu cu trăsura ! Drumul trecea prin sate unde locuitorii se ascundeau îndărătul obloanelor. Nimeni nu îndrăznea să le ofere de băut. Pe faţada cîtorva case atîrnau drapele

prusace. Doamna de Révoir nu putea înţelege cît suferise el în acele zile.

Ba da ; înţelegea foarte bine, dimpotrivă.

— Odată ajuns acolo, nu m-am mai gîndit decît la evadare. Cum să fac ? N-aveam nici haine civile, nici bani, iar Mantauffel e la şase sute de kilometri de Paris ! Eram însă doi care voiam să ne încercăm norocul. Asta mă încuraja. Dar ştiţi ce iarnă am avut. Barăcile nu erau încălzite. La 8 decembrie, Henri a căzut bolnav, a fost dus la lazaret unde a şi murit.

Faţa i se întunecă.

— Era un băiat modest, muncitor legător, dar cinstit şi entuziast, îmi plăcea tare mult.

Îi plăcea şi ei că domnul Darrieu nu roşeşte de această prietenie.

— Henri, care simţea că se stinge, mi-a încredinţat o scrisoare pentru o fată care locuieşte la Paris. Dorinţa lui era s-o ia în căsătorie după război. Asta e.

Plicul, murdar şi mototolit, purta numele şi adresa :

„Alice Verdier, strada Cuţitarilor, 20".

Scrisul era stîngaci. Mîna slăbită tremurase probabil.

— E un comision de care m-aş fi lipsit bucuros.

— E un comision sau o datorie ?

— O datorie.

Nicole încuviinţă din nou. Iar el reluă :

— Am evadat singur în noaptea de Crăciun.

În noaptea de Crăciun, după slujba de la Saint-Germain, doamna de Révoir se întorsese acasă împreună cu verişoara ei, doamna de Bresles. Îşi amintea străzile pustii şi întunecoase, nămeţii de zăpadă şi frigul.

— Slavă Domnului, vitejii nu trăgeau. Am vegheat la gura focului... am cîntat la pian... în timp ce dumneata te expuneai unor pericole imense.

Îmbinarea amintirilor lor, atît de diferite, îi mai reţinu o clipă ; la lumina lămpilor, ochii lui Louis păreau mai degrabă verzi decît albaştri.

— Şi-acum ? întrebă ea.

— Am de gînd să caut o cameră chiar mîine.

— Nu-i nici o grabă.

Voia să spună : „Şi-acum care sînt proiectele dumitale de viitor ?"

— Evenimentele de astăzi vor provoca poate o schimbare de opinie. Dacă nu, îmi voi termina studiile de drept. Dar nu vreau să cred că totul e pierdut.

— Nici eu nu mă resemnez ușor, spuse ea.

În jurul degetului, răsucea bucla de păr, un gest familiar, adăugînd :

— François e prea sceptic...

— Nu, Nicole, nu, protestă vicontele, scăpat în fine de corvoadă. Sufăr din cauza mediocrității oamenilor, asta e. Dar cel puțin recunoaște : îmi plac caii, care nu m-au decepționat niciodată. Hai, Custines, ți-ai cîștigat cele treizeci de parale. În trecere, te las la biserica dumitale.

Părea grăbit, căci servitorul îi anunțase trăsura ; toți își urară noapte bună, iar doamna de Révoir se ocupă din nou de bătrîn, după ce se încredință că oaspetelui nu-i lipsea nimic.

Ciudat fel de-a încheia seara...

Louis rămase singur în salon, căci toți plecaseră la îndatoririle sau plăcerile lor.

„Unde se ducea François ? La teatru ? Dar teatrele joacă în ciuda răzmeriței ?“

Oare Nicole nu întorsese capul cînd soțul ei îi întinsese mîna ?

Focul se stingea. Puse lemne și se așeză în fața semineului.

Din nou tăcerea casei se așternea, cu tot tic-tac-ul îndepărtat al orologiului. Dar de adineaori se petrecuse o schimbare, pe care deși o simțea nu și-o mărturisea.

Salonul, o încăpere cenușie, i se păru mai puțin luxos decît la sosire. François spunea adevărul : draperiile de mătase destrămată, covoarele vechi, scaunele uzate își arătau vîrsta. Pe pereți, două tablouri de Nattier : strămoși foarte tineri și dispăruți de mai bine de un veac ; lîngă fereastră — colțul doamnei de Révoir — cutia ei de lucru, o trusă de scris încrustată cu sidef, și cărți rînduite pe o masă.

Deschise *Cugetările* lui Pascal.

Fiecare pagină era adnotată, cu un scris mare și regulat. O frază îi atrase atenția.

„E o nenorocire să te-ndoiești, dar e-o datorie indiscutabilă să cercetezi această îndoială ; așa se face că cel care se îndoiește și nu cercetează este în același timp neno-

rocit şi nedrept ; dacă pe deasupra mai e şi vesel şi îngîmfat, n-am cuvinte să calific o fiinţă atît de extraordinară.“

La cine se gîndea ea subliniind aceste rînduri ? La François ? La François, de bună seamă, pe care-l iubea poate, dar nu-l mai stima. Credinţa uneia, scepticismul celuilalt îi despărţea fără a mai vorbi de existenţa nemărturisită pe care probabil că o ducea soţul.

Louis ar fi trebuit să se bucure. Din nenorocire, doamna de Révoir, atît de prezentă în această cugetare a lui Pascal, îi scăpa în acelaşi timp. Nu era dintre acele femei care se abat de la un drum greu.

Zîmbi totuşi, citind titlul unei partituri uitate pe pupitrul pianului : *Nocturnele* de Chopin. Lectură austeră sau clar de lună ? De ce parte căuta să se regăsească sufletu-i nemulţumit ?

Şi aici rămînea de văzut.

Fără zgomot, Louis închise uşa salonului.

Orologiul suna miezul nopţii.

Casa adormită era ca o apă adîncă unde cădeau, una cîte una, douăsprezece pietre, ce lăsau cercurile să se piardă în urma lor.

Ajuns în cameră, ziua ce se încheia îi rezerva o ultimă surpriză : doamna de Révoir aşezase la căpătîiul lui vaza de cristal cu trandafirul.

CAPITOLUL IV

AŞA O ÎNCREDINŢASE DOMNUL DE Bresles pe scumpa lui Clotilde : cada lor de baie, de tip Malmaison, aparţinuse reginei Olandei, fiica vitregă a împăratului. Această piesă de colecţie, împodobită pe la colţuri cu vulturi de bronz ce strîngeau în gheare un inel, îndreptăţea mîndria colonelului dar şi disperarea dădacei însărcinată s-o umple şi s-o golească. Şi asta de douăzeci de ori, adică de patruzeci, pentru a efectua operaţia dublă.

În plus, după baia doamnei, copiii ei, Jérôme şi Laetitia, de şapte şi trei ani, îi vor urma exemplul, căci „mămica“ le inocula, din cea mai fragedă copilărie, deprinderi de curăţenie.

Însă astăzi baroana lenevea în pat. Ceea ce nu i se prea întîmpla căci, activă de felul ei, căpătase la pensionul *Les Dames Blanches* din strada Picpus ceea ce călugăriţele numesc bune deprinderi. Şi, dealtfel, nu lenevea decît pe jumătate, pentru a chibzui mai bine la problemele ridicate de evenimente.

Din garnizoana lui de la Versailles, o scrisoare a lui Philippe avea să sosească în ziua aceea, dacă nu va veni chiar el. Clotilde se îndoia totuşi. Cînd se împuşcau ofiţeri în Paris, va obţine permisiunea să meargă să-şi îmbrăţişeze odraslele ?

Era soare dar briza umfla perdelele. Pe pereţii pictaţi în camaieu, se vedea zeul Marte oferindu-şi spada Venerei care, în schimb, îi oferea o cunună de lauri. Pete de lumină însufleţeau acest tablou fermecător, al cărui motiv se repeta la fiecare panou : ici puneau în valoare părul zeiţei, dincolo tunica-i galbenă ca paiul, dar zeul căruia artistul îi dăduse vîrsta şi trăsăturile domnului de Bresles era poate puţin lipsit de tinereţe.

O, Clotilde nu regreta că soţul ei „se-apropie de limanul vîrstei de cincizeci de ani", căci bărbaţii copţi sînt soţi minunaţi ; al ei, protector şi credincios, era un tată de familie din ce în ce mai bun. Familia e totul.

(Unul dintre cei patru stîlpi ai societăţii, cum spune abatele Custines.)

Pe degete, încerca să şi-i amintească pe ceilalţi...

Biserica, da, capitalul, bineînţeles... dar ultimul ? Care să fie ultimul ?

(Ce proastă sînt !)

I se păru că-l vede pe colonel fixînd-o cu un aer sever şi dezamăgit.

„Ai uitat patria, doamnă !"

Cu extremă politeţe, i se adresa astfel de fiecare dată cînd Clotilde, cap de păsărică, arăta cît de zăpăcită este.

„Patria şi armata."

„Iartă-mă, Philippe."

Tristă plăcere să vorbească în locul lui, să-i răspundă sau să şi-l închipuie îngrijorat la căpătîiul ei :

„Ai dormit bine ?"

Căci aveau dormitoare separate.

Cînd în fine, se ridică din pat, Clotilde contemplă înduioşată o mică acuarelă pe care-o pictase în 1864, pe vremea cînd domnul de Bresles o prezentase la Tuileries. El purta

veston albastru, cu guler de catifea, pantaloni scurți galbeni și ciorapi de mătase. Fără îndoială că idealizase modelul, deși colonelul, căpitan pe-atunci, era un adevărat „cuceritor de inimi".

Vai, n-o va mai gîdila mustața cu vîrfurile ceruite ; și-o răsese în ciuda rugăminților ei.

Pentru baie, la călugărițe, cămașa era obligatorie. Verișoara Nicole, cea mai supusă dintre pensionare, îndrăznise să protesteze împotriva unei asemenea ipocrizii. Pe bună dreptate. Goală, nici măcar cu pantaloni, cu apa pînă la umeri, Clotilde, lungită, visa.

(Cea mai supusă iar eu cea mai tulburătoare. N-o invidiez decît pentru părul ei. E cîrlionțat, mă rog, e cîrlionțat. Dar încolo... ?)

Da, fără părtinire, se găsea frumoasă, altfel decît doamna de Révoir, deși două nașteri lăsaseră cîteva riduri pe frumosu-i pîntec roz.

Nu trebuia să-și pună copiii la adăpost ?

La apropierea prusacilor de Paris, patrioții refuzaseră să dezerteze. Acum, domnul Thiers dădea exemplul...

(Dar cum să ne lăsăm mobilele, colecțiile pe mîna socialiștilor ? Sînt niște hoți !)

Un suspin. Un zîmbet. Nu-i displăcea să treacă de la un subiect la altul și-și aminti din nou de serata aceea la Tuileries.

După reverență, după gustarea servită în salonul păcii, Napoleon III o invită să danseze Morărița *...

Apoi împărăteasa, la sfîrșitul balului, ceru să i se aducă un recipient plin cu făină pe care valeții îl așezară pe o masă ; ea ascunse înăuntru unul din inelele sale pe care intimii, rînd pe rînd, încearcă să-l apuce cu dinții. Ce bătălie ! Toți se prăpădeau de rîs ; într-un nor de pudră albă, suflau, aspirau, se umpleau de făină. Te-ai fi crezut iarna pe zăpadă ! Triumfase doamna de Castiglione, amanta împăratului, dar aflată în slujba regelui Italiei, o încredințase Philippe, care nu vedea cu ochi buni această legătură cu o străină.

(Philippe, dragul de el, găsea pretutindeni numai spioni...)

Rînduite pe pat, o cămașă, un corset și trei jupoane o așteptau.

---

* „Dansul Morărițelor", un fel de horă, obișnuit la curtea lui Napoleon III, pe la 1860. *(N. a. pt. ed. rom.)*

Popasul în faţa toaletei fu lung. Să-şi pieptene părul, să-l pudreze cu aur, să se machieze — pleoapele cu praf de chihlimbar — toate astea o împiedicau să reflecteze la altceva decît la rochia pe care urma s-o pună. Pe cea din rips ? Sau pe cea din tafta de mătase ?

Verişoara ei îşi comanda toaletele la Worth ; dar ea rămînea fidelă doamnei Ghys, o franţuzoaică : prin tradiţie, familia de Bresles îi detesta pe englezi.

În cele din urmă, alegerea se opri asupra unei rochii rubinii de moar : roşul îi venea bine — culoarea ei — cea a salonului, a landoului, a bijuteriilor ei, şi oare nu propusese coloneleasa, în timpul asediului, să se dea o uniformă sîngerie regimentului Amazoanelor de pe Sena ?

În ce priveşte pălăria, nici o problemă : de aceeaşi nuanţă, o dantelă simplă va lăsa să i se zărească părul ca spicul grîului, de sub umbreluţă.

Gătită astfel, se duse să-i mîngîie pe copii şi, cu toate că vremea era frumoasă, o opri pe dădacă să-i plimbe la Tuileries, căci tot felul de suspecţi calcă-n picioare iarba peluzelor.

Clotilde n-avea decît să traverseze grădina lor pentru a se afla în cea a familiei de Révoir.

Grădina ei, amenajată cu fantezie, era lipsită de ordine, după Nicole, dar baroana o prefera aşa, crescînd la voia întîmplării, decît rînduită simetric, cu straturile şi arabescurile de buxus tuns care lasă o impresie atît de tristă.

Într-una creşteau muşcata, canna, în cealaltă zambila, trandafirul şi toate varietăţile de crini albi sau vărgaţi, pentru a face pe placul unchiului Émile, regalist bătrîn şi neghiob.

— Unde alergi, graţioasă verişoară ?

Domnul de Révoir venea în calea ei.

— Alergam să vă văd, frumosule văr.

Îşi adresau bucuros cîteva cuvinte amabile, fără să se iubească totuşi.

Vicontele, pe care-l dezaproba pentru viaţa-i nechibzuită, îi făcuse „o curte scandaloasă“ între cele două sarcini. Respins dar consolat, François o socotea şi mai proastă.

— Ce crezi despre situaţie ? Sînt nebună de îngrijorare. E grav sau nu ?

— E serios.

— Adevărat ?

Şi lăsîndu-se să cadă pe-o bancă de piatră :

— *Le Journal des Débats* afirmă că întreaga Franţă e alături de guvern.

— Oare Parisul nu mai e în Franţa ?

Clotilde, care începuse să se zăpăcească, îl privi cu ochii ei inexpresivi dar atît de albaştri. Nu prea era tare în politică.

— Or fi tras străinii asupra ostaşilor noştri...

— Nu, Cloclo. Poporul şi trupele au fraternizat. E revoluţie.

Speriată, îşi împreună mîinile.

— Revoluţie !

François apucă umbreluţa care era gata să cadă.

— Iată, spuse el, admirînd mînerul de fildeş încrustat cu motiv negru grecesc, ce-am aflat azi-noapte. Puţin timp după fuga lui Thiers, Comitetul central al gărzii naţionale s-a întrunit la Primărie, pe care Ferry o părăsise sărind pe fereastră. Ce spectacol ! L-am pierdut ! Uluiţi de victoria lor, aceşti domni s-au năpustit prin saloane şi-au început să pălăvrăgească, în loc să alerge la Versailles pentru a pune mîna pe Adunare. În ce priveşte miniştrii rămaşi la Paris, au ţinut consiliu în strada Abbatucci, în apartamentul nu ştiu cui. Să plece ? Să rămînă ? Răsculaţii sînt stăpînii capitalei, draga mea.

— Şi ce poftesc tîlharii ăştia ? întrebă ea cu dezgust, de parcă ar fi fost vorba de nişte prieteni personali ai vărului ei.

— Mai întîi alegeri municipale. Apoi instaurarea Comunei.

— Nu-i credeam decît socialişti. Frumoasă treabă !

Nici nu trebuia mai mult pentru a imagina o ghilotină ridicată în piaţa Concorde.

— Mi-e frică...

— Nu eşti singura. La miezul nopţii, în gara Saint-Lazare, am văzut mii de parizieni aşteptînd primul tren pentru Versailles.

— Nu se poate !

— Ba da.

Nu era adevărat decît în parte, căci el exagera fără rost numărul fugarilor.

— Mă sfătuieşti aşadar să plec după Philippe ?

— În nici un caz.

Inexpresivi, dar atît de albaştri...

François luă mîna caldă şi grăsuţă a Clotildei şi, liniştind-o, ajunse la concluzia că, deoarece Parisul era calm, verişoara ar face mai bine să rămînă. După ce-o înnebunise, ce firesc şi agreabil era s-o vadă liniştindu-se !

— Iar primarii mai multor arondismente îşi propun să predice concilierea în faţa Adunării naţionale. Ca şi la 4 septembrie, bunii noştri apostoli vor îneca fără doar şi poate peştele roşu.

— Peştele roşu ? Ce peşte ?

Ce proastă !

Asta însemna că dacă membrii Comitetului central însărcinau o delegaţie de burghezi să meargă să le pledeze cauza, Thiers, înfrînt în ajun, ar putea foarte bine să cîştige mîine.

Clotilde nici nu dorea mai mult.

(Dar ce s-a întîmplat la 4 septembrie ? Am să-l întreb pe soţul meu.)

Şi se ridică.

— Nu pleca fără să treci s-o săruţi pe Nicole. Nevastămea îi arată sera invitatului nostru.

— Care invitat ?

— Louis Darrieu.

— Nu-l cunosc.

— Ne-ai întîlnit ieri pe strada Saints-Pères.

Un zîmbet, un salut, şi François, care-o urmărea din ochi, îşi spuse că doamna colonel se îngrăşase puţin.

Era o seră destul de mare, care a trebuit mutată în decembrie, cînd lemnele pentru încălzit au început să lipsească. Esenţialul a fost salvat, răsadurile, colecţia de cactuşi, cîţiva trandafiri pitici. De Crăciun, au avut chiar narcise şi zambile înflorite, ca în fiecare an, în ghivecele lor de porţelan.

Casa străvezie, cum o numea Nicole, îşi recăpătase de-o săptămînă vechea destinaţie ; din nou se respira aici mireasma de plante, de pămînt ; vechiul robinet curgea iar picătură cu picătură în chiuveta de zinc, iar de dimineaţă, străbătînd geamlîcul, lumina vineţie a zilei îşi schimba nuanţa împrumutînd-o pe cea a apei şi a ferigilor.

Louis admiră îndeosebi violetele de Canada, cu frunzele verzi-cenuşii, dintre care un specimen ce rezulta din în-

crucișări savante dădea două flori de culori opuse, un allium mov, un oxalis adenophylla (foarte rar în acest anotimp), anemone mai obișnuite.

Obeză, cu ochi rotunzi, Léonie orăcăia într-un ciubăr.

Lui i se păru că broasca semăna cu abatele Custines.

— Așa e, răspunse Nicole rîzînd, și unul și celălalt suferă de astmă. Și iată trandafirul nostru.

Spusese „nostru".

Louis îi mulțumi pentru atenția ei din ajun.

— De vreme ce-ți plac...

— În timpul nopții s-a deschis.

— Dar se va ofili repede.

— Am să-l pun în portofel ca să-l păstrez multă vreme.

Redevenind serioasă, doamna de Révoir se întoarse pentru a cerceta arbustul de jos în sus, uitînd prezența tînărului, sau cel puțin părînd că acordă mai multă importanță arbustului decît trandafirului.

— Păduchii se lipesc mereu de noile mlădițe. Privește.

— Nu mă pricep deloc la gîngăniile dumitale.

Dar ea nu păru să observe această dovadă de proastă dispoziție, și-l conduse la o jardinieră unde se aliniau tubercule rotunde.

— Și astea ? Ce crezi că sînt ?

— Cartofi.

— Nu.

— Trufe.

— Nicidecum. Sînt begonii.

Se aplecară, umăr lîngă umăr. Cu degetul, ea îi arătă semințele ce răsăreau, mari cît un cap de gămălie.

— Pentru a le grăbi creșterea, le îngrop în nisip ; acolo își găsesc hrana. Nu-i minunat să obții o floare cu ajutorul nisipului ?

Louis încuviință bucuros, deși punea la îndoială interesul pe care profesoara lui de horticultură îl purta ascetismului begoniilor ; pe ocolite, profesoara vorbise despre ei.

Un ciocănit la ușa de sticlă îi trezi din gîndurile lor.

— Am venit și plec.

— Nu ne deranjezi, Cloclo.

După prezentări și observații asupra timpului, veni vorba despre evenimente.

— Ce credeți, domnule Darrieu, vom avea revoluție ?

Şi baroana deschise iarăşi umbreluţa pentru a o roti încetişor : chipul detaşîndu-i-se astfel pe un fond de dantelă mişcătoare era încîntător, Louis fu silit să recunoască ; dar doamna de Bresles, mai drăguţă, mai vioaie, n-avea frumuseţea doamnei de Révoir, care se ilumina pe dinăuntru, la care totul era ascuns, profund şi greu de sesizat.

— Revoluţie ?

De fapt, Louis nu se mai gîndea deloc la răscoale.

— Ar trebui să telegrafiezi la Bordeaux, spuse Nicole. Tatăl dumitale habar n-are că eşti la Paris.

Şi, înarmată cu foarfecile de grădină, dădu de înţeles oaspeţilor casei de sticlă că nu-i mai reţine.

Un servitor îl plimba la soare pe bătrînul conte. Clotilde făcu astfel încît să nu iasă în calea unchiului ei, deoarece acesta nu uita niciodată, în momentele lui de luciditate, să-i adreseze cîte o remarcă privitoare la colonel, „a cărui fidelitate faţă de Napoleon dezonora familia".

(Oare ce-o necăjea pe Nicole ? O fi aflat sărăcuţa de noile isprăvi ale lui François ? Sau prezenţa acestui domn o plictiseşte ?)

Grădinarul cosea gazonul. O manie a verişoarei ei care, odată cu primele zile frumoase, cerea să se facă toaleta peluzelor. (Eu prefer iarba înaltă în care te înfunzi pînă la glezne.)

Dădaca alerga.

— Aveţi două scrisori de la domnul.

— Două ! Nu speram decît una. Spune copiilor să fie cuminţi. Vin şi eu îndată.

Scrisorile erau pe coridor, pe-o tavă de aramă gravată cu un N imperial şi majuscul. Se închise în salon — acolo nimeni n-o va deranja — şi se aşeză îndărătul unui paravan unde, dė-afară, nu putea fi văzută.

Plicul netimbrat trebuia să fie cel mai recent.

Versailles, 19 martie 1871, ora 8 dimineaţa.

Dragă Clotilde,

Ziua de ieri, începută sub auspicii atît de fericite, s-a terminat printr-un dezastru. Domnul Thiers e la Versailles. Guvernul, armata îl urmează iar Parisul e lăsat pradă plebei.

Din instinct, aş dori ca cele două comori să vină la mine fără întîrziere, dar să nu dăm semnalul panicii,

fii gata de plecare fără să laşi să se vadă ceva. Iată ce ne ordonă prudenţa şi rangul pe care-l ocupăm.

În fiecare dimineaţă, am să-ţi trimit ordonanţa (în civil), care te va înştiinţa (prin viu grai) asupra evoluţiei situaţiei ; n-ar fi înţelept să scriem prea mult. Nu-i încredinţa nici o scrisoare. Mă tem ca între Paris şi Versailles, să nu le deschidă iscoadele în slujba răzvrătiţilor.

Cît priveşte spiritul ce domneşte în sferele guvernamentale, îl voi rezuma într-o frază : ne aflăm pe un butoi cu pulbere ce poate exploda în orice moment.

Împreună, să ne rugăm Domnului să nu se întîmple una ca asta.

Îmi promiţi să fii curajoasă ? O adevărată soţie de ofiţer ? Am încredere în tine.

Tandre şi triste sărutări.

Philippe.

P.S. Mi se spune cu siguranţă că băncile nu şi-au închis ghişeele. Dacă e-adevărat, te rog să retragi depunerile noastre de la Creditul Lionez.

A doua scrisoare, sau mai bine zis prima, data din ajun.

Versailles, 18 martie 1871.

Dragă Clotilde,

E nevoie să-ţi spun cît sînt de fericit că în fine guvernul a hotărît să acţioneze, manu militari, *împotriva factorilor de dezordine ? şi că singurul meu regret este de a nu participa la operaţii în fruntea regimentului 3 de tiraliori ?*

Am credinţa că totul se va petrece repede şi bine, dar nu lăsa copiii să meargă la Tuileries, scumpele noastre odrasle vor fi mai în siguranţă acasă.

Dealtfel, plouă.

Regimentul meu părăseşte astăzi tabăra de la Satory pentru a se instala la cazarma din Croy.

În ce hal au lăsat-o prusacii ! După ce vom fi şters urmele acestor soldaţi scîrboşi, voi veni să vă îmbrăţişez.

Ph.

Această dublă lectură îi trezi o puzderie de gînduri : triste, îngrijorate sau tandre.

Clotilde, care știa să citească printre rînduri, măsura simțămintele soțului ei, care trecuse în aceeași zi de la speranță la o decepție atît de crudă ; dar că rămînea dîrz ca în cele mai întunecate momente ale războiului n-o uimea defel : domnul de Bresles era dintre aceia cărora împrejurarea potrivnică le întețește curajul.

Mai presus de orice, ea aprecia faptul că-l vede asumîndu-și răspunderile casei : pregătește bagajele, nu scrie, du-te la bancă. Era clar, precis. Nu-i displăcea să fie călăuzită *manu militari* și-apoi...

Ei bine, da ; la drept vorbind, o mică escapadă departe de Paris oferea perspective plăcute.

Recitite de patru-cinci ori, scrisorile fură așezate alături de altele într-un portofel cu burduf, de piele roșie, apoi doamna de Bresles luă o cheie de sub pendula șemineului, cu ajutorul căreia deschise vitrina cu minuni.

Decorațiile se aliniau pe un fond de catifea, „ca soldații" spunea colonelul, care le culesese din campanie în campanie în timpul lungii sale cariere militare.

La acestea se mai adăugau cîteva piese de colecție, dar nici Crucile, nici Stelele, nici chiar foarte prețiosul ordin al Sfîntului-Spirit împodobit cu porumbelul și cu panglica albastră nu sînt acelea pe care le apreciază Clotilde în chip deosebit. Povestea începe în anul 1855, cînd pe pieptul locotenentului de Bresles a fost prinsă „Victoria Regina", poveste urmată de la Sevastopol la Magenta și din China în Mexic.

Medalii de bronz fără îndoială, dar pe care ea le lustruiește cu o piele de căprioară, ca să lucească la fel ca aurul.

Și ducînd-o pe ultima la buze, o lacrimă picură pe frumoasa rozetă roșie.

(Culoarea ei...)

CAPITOLUL V

ÎN ZILELE URMĂTOARE, LOUIS O întîlni mai rar pe doamna de Révoir ; socrul ei răcise și stătea în cameră, iar ea îl îngrijea. În ce-l privește pe François, nu se arăta.

„Invitatul", reținut mai întîi, apoi lăsat în voia lui, se gîndi că venise vremea să-și caute altă locuință.

Cu cîtă durere ! Căci îndepărtarea poate voită a Nicolei, sau răceala ei nu făceau decît să înteţească un sentiment ce se numea acum dragoste.

Dar ce s-aştepte de la această femeie care se eschiva mereu ? Ar fi vrut să se bată, să-şi pledeze cauza, să încerce să impresioneze şi să placă ; ea însă nu-i oferea prilejul şi, dealtfel, după avertismentul dat cu prilejul vizitei la seră, nu se mai aflaseră singuri.

„Trebuie să interpretez această rezervă ca un semn în favoarea mea ?“

A iubi înseamnă a te teme şi a spera.

Dar ce să speri ? Doamnei de Révoir nu-i păsa de el şi din moment ce, în caz contrar, l-ar fi evitat şi mai mult, viaţa lor sub acelaşi acoperiş nu ducea la nimic.

Ce să facă cu trandafirul ? Să-l pună într-un plic, pe care să scrie „trandafirul nostru“ era o copilărie, dar ducea cu el atît de puţine amintiri...

În ajun, Louis văzuse cîteva camere mobilate, fără a se hotărî să închirieze vreuna ; toate erau urîte şi întunecoase ; îşi cumpără lenjerie, haine — adio vestonul vineţiu ! — în fine, primi o scrisoare de la domnul Darrieu care-l sfătuia să vină la Bordeaux sau să intre în legătură cu Roger.

N-o să facă nici una, nici alta !

În timpul lungilor ceasuri de tihnă, lectura ziarelor, sau măcar titlurile lor nu reuşeau să-l intereseze. *Răscoale în provincie, Vinoy ocupă Mont Valérien, Primarii Parisului în faţa Adunării.*

Le Gaulois scria : „La strigătele de «trăiască ordinea», o mulţime imensă manifestă în piaţa Bursei“. „Vreo sută de burghezi, de aristocraţi şi o provocare montată de guvern“, după *Strigătul Poporului.*

Adversarii ce se înfruntau îl lăsau indiferent. Louis nu evadase din lagărul de la Mantauffel de dragul unor certuri între francezi.

În salon, citind, apoi prefăcîndu-se că citeşte, auzi paşi ce alunecau pe coridor, un foşnet de rochie ce se îndepărta şi, iarăşi, Nicole nu intrase.

Să-i spună la revedere ? Era mai bine să-i scrie sau să plece în vîrful picioarelor ? „Lasă, mîine nici măcar n-am s-o mai pîndesc îndărătul uşii.“

Pe cînd împăturea ziarele, privirea-i căzu asupra unui articol din *Răzbunătorul* pe care François îl încercuise

cu albastru, pentru a-i atrage atenţia. Află că un ofiţer, colonelul Rossel, aflat în garnizoană la Nevers, se alătura Comitetului central al gărzii naţionale ; scrisoarea lui de demisie, adresată ministrului de război, începea astfel :

„Am onoarea să vă informez că plec la Paris pentru a mă pune la dispoziţia forţelor guvernamentale ce s-ar putea constitui acolo. Informat printr-o depeşă de la Versailles, devenită publică astăzi, că există două grupări în luptă în ţară, mă declar fără ezitare de partea celei care n-a semnat pacea şi care nu numără în rîndurile sale generali vinovaţi de capitulare".

Cuvinte care-i mergeau la inimă.

Dacă de patru zile dreapta, îngrozită de răscoală, nu vorbea decît de represiune, Comitetul central, în schimb, ameninţa Adunarea cu războiul civil. Pe de-o parte, burghezii apărau interese, privilegii, pe de alta, poporul se pregătea să le distrugă. Dar cine se gîndea la Franţa ? La provinciile pierdute ? La tratatul ce ratifica înfrîngerea ?

„Dar eu, m-am gîndit oare la asta de patru zile ? Ca un prost ce sînt, mă îndrăgostesc de o femeie şi mă văicăresc în loc să acţionez. Voi căuta să-l întîlnesc pe colonelul Rossel îndată ce va sosi la Paris."

Imaginînd acest proiect fără s-o amestece pe ea, Louis gusta plăcerea amară de-a se răzbuna pentru indiferenţa sau dispreţul Nicolei.

Îndată ce se văzu pe Quai d'Orsay — cel mai grabnic era să se ducă la domnişoara Verdier să-i înmîneze scrisoarea nefericitului său camarad — trecu prin faţa reşedinţei familiei de Révoir fără să ridice ochii spre fereastra pînă atunci cercetată atît de des.

Era frumos, mai mult soare decît umbră. În bătaia vîntului de vest, Sena, uşor vălurită, părea să curgă de-a-ndoaselea.

O primăvară aşa cum dorise Henri s-o revadă.

Pe strada Cuţitarilor la numărul 20, urcă scara umedă, pînă la etajul al doilea. Fiecare treaptă îl apăsa. Un cordon de pluş atîrna la uşă. Louis sună.

După o tăcere şi nişte paşi tîrşiţi, un bătrîn întredeschise uşa, fără să ridice lanţul.

— Ce doriţi ?

— Aş vrea să vorbesc cu domnişoara Verdier.

— Cu fiica mea ?

— Ce e, tată ? întrebă o voce mai puțin dezagreabilă ce venea din apartament.

— Înțelegeți, explica bătrînul în timp ce-l conducea printr-un coridor întunecos, nu deschidem oricui. Cartierul a devenit periculos de cînd federații ocupă Primăria. Prin forța împrejurărilor. Există printre ei și haimanale, iar Primăria e chiar alături. V-o prezint pe mama Alicei.

Avea vreo șaizeci de ani. Grasă și gălbejită, gleznele-i enorme o împiedicau să se miște, trebuia scuzată. O pisică năpîrlită dormea pe genunchii ei.

— Notați că nu sînt împotriva muncitorilor, precizează Verdier. Sau împotriva guvernului. Eu nu fac niciodată politică. La vîrsta noastră, nu cerem decît pace, prin forța împrejurărilor.

— Și sănătate, adăugă soția lui. Eu sufăr de stomac. Luați loc.

Odaia supraîncălzită — ținea focul aprins deși era o zi frumoasă — era mică, încărcată de mobile, cu tapiseria ruptă pe alocuri.

Mirosea a sărăcie, a bucătărie.

— Eu care vă vorbesc...

Louis observă pe șemineu, între două buchete de mărtele, fotografia unei fetițe, cu fundă în păr.

— ...am cunoscut destule schimbări : doi regi, doi împărați, două republici ! Ei bine, cînd se votează, eu rămîn acasă, ori mă duc la pescuit cu undița. Vă place pescuitul cu undița ?

O fetiță bucălată, prostuță și timidă ca înfățișare.

— Domnul trebuie să fie grăbit. Lasă-l să spună, tată.

— Ascult !

— Fiica dumneavoastră e aici ?

Din nou neîncrezători, se consultară.

— Vreau să-i vorbesc.

— Fiica noastră nu mai locuiește la noi, mormăi Verdier. E în serviciu, în Parc Monceau, la niște oameni buni, dar care interzic vizitele. N-o vedem decît duminica.

— O dată pe lună, rectifică bătrîna. Stăpînii ei sînt din cale-afară de pretențioși.

— Bogătași, ce vreți !

Tatăl se corectă numaidecît.

— Bogați sau săraci, eu nu critic pe nimeni, mai ales în ziua de azi. E rețeta cea mai bună pentru a nu avea neplăceri.

În timpul asediului, Alice le înmîna simbria ; aducea cîte un ou, pîine din cînd în cînd, sau chiar dulciuri. Un copil bun.

...Şi iată că Louis nu mai dorea s-o întîlnească. După ce-şi făcuse despre ea o imagine pe care depărtarea o înfrumuseţase, realitatea nu putea decît să-l dezamăgească. Totuşi, Henri era doar un lucrător.

„Cum mi-am putut închipui că Alice este de altă condiţie ? Bineînţeles, voi merge în Parc Monceau şi voi căuta s-o consolez."

Nicole întrebase : „E o obligaţie sau o datorie ?"

De departe, o revăzu, serioasă şi aplecată spre el, răsucindu-şi bucla neagră în jurul degetului.

— Daţi-mi adresa exactă. Am un mesaj pentru fiica dumneavoastră. A, nu-i nimic grav, e ceva personal : Alice vă va spune rîndul viitor.

Bătrînul nu era liniştit decît pe jumătate.

— Nu cumva sînteţi de la poliţie ?

— Domnul pare un om cinstit, spuse nevasta lui care se freca pe stomac.

— Fără îndoială.

Şi scrijelind cîteva cuvinte pe spatele unui plic :

— Notaţi că n-am nimic împotriva poliţiei.

Împotriva nimănui, era doar lucru ştiut. Tot la fel bătrînul era gata să declare că n-are nimic împotriva hoţilor, cu condiţia ca aceştia să-şi exercite activitatea în altă parte decît în casa lui. Soţia lui oftă.

— Să-i spuneţi Alicei c-o îmbrăţişez.

Îi întinse mîna tînărului, o mînă moale, spongioasă şi, aplecat, Louis observă sub două-trei meşe cenuşii, pielea capului.

La fel ca şi pisica, năpîrlea.

Domnul Verdier îl conduse pînă la uşă.

— Amintiţi-i că duminică e deschiderea sezonului de pescuit. Vom prînzi la douăsprezece, căci nu pot lipsi... prin forţa împrejurărilor !

Uşa se închise, cheia se răsuci în broască.

Dar afară era primăvară.

În faţa Primăriei, cîţiva federaţi făceau de gardă, cu un cocoloş de pîine în vîrful baionetei : alţii, cu puşca între picioare, dormeau la soare şi, pentru prima oară după întoarcere, Louis remarcă lipsa porumbeilor în Paris.

O trăsură staţiona. Ceru să fie dus în strada Courcelles.

Să nu se supere Nicole, datoria devenea corvoadă. Slujnicuţa asta avea să se văicărească, să verse lacrimi, şi-apoi ştia oare să citească ? Nu, fără îndoială. Va trebui s-o mîngîie pe obraz sau chiar s-o îmbrăţişeze. Ca în Labiche, ce mai !

Pe Avenue de l'Opéra, o mulţime compactă bara strada. Alţi manifestanţi ! Aceştia, credincioşi guvernului, făceau ordine, dar împiedicau trăsura să înainteze.

Sunau orele unsprezece cînd vizitiul se opri în faţa unei reşedinţe, recent construită, cu ferestrele vopsite în alb. Nici o sonerie. Un ciocan de aramă, bine lustruit.

Servitorul purta livrea, favoriţi şi expresia ştearsă a personalului de casă mare.

Da, aici locuia domnişoara Verdier. S-o vadă ? Îl cîntărea din ochi pe vizitator. Examenul era favorabil, dar pe cine să anunţe ?

— Numele meu nu-i va spune nimic. Sînt un prieten al lui Henri Parot.

Servitorul se retrase, reveni şi-l rugă pe „Domnul" să aştepte în salon.

Un salon care nu-l amintea nici pe cel al familiei Révoir, nici interiorul familiei Verdier. Era plăcut, deşi de un gust îndoielnic ; roşul vişiniu se învecina cu un verde ca pelinul, îmbinare care-ar fi mîhnit-o pe Nicole, dar bătrînilor li s-ar fi părut culmea rafinamentului.

Stăpîna casei avea predilecţie pentru covoarele negre presărate cu bucheţele, perdele înflorate, şi acele scaune, canapele şi fotolii capitonate, pe care François le aprecia pentru confortul lor.

O lustră mov în formă de lalea, motofonul, o statuie de alabastru înfăţişînd-o pe zeiţa Ceres, pe şemineu : îl interesau detaliile, respira un discret parfum de hîrtie de Armenia.

Sus, o uşă se trînti.

— Mi-aduceţi noutăţi de la el ? exclamă ea de cum îl văzu intrînd. Sînt atît de fericită, domnule... ?

— Darrieu.

— Bine-aţi venit, domnule Darrieu.

Ea îi apucă mîinile.

— Mă gîndesc adesea la Riri.

Stupefiat, o privea insistent pe această femeie puţin vulgară, dar drăguţă. Ce eroare ! Nu putea fi vorba de Alice... sau atunci...

— Înţeleg uimirea dumneavoastră. N-aveaţi cum să bănuiţi că sînt instalată şi împopoţonată astfel. Am să vă explic. Dar mai întîi povestiţi-mi : unde e ? L-am crezut mort, dragul de el !

„Pe legea mea, o să mă-mbrăţişeze", gîndi el în faţa unei asemenea exuberanţe, în timp ce era poftit să ia loc. Încîntătoarea persoană, instalată pe un puf, răspîndi un foşnet de organdi oliv. Ochii ei căprui zîmbeau, iar el, buimăcit, probabil că nu exprima o inteligenţă deosebită, căci ea repetă, încîntată să-l zăpăcească :

— Am să vă explic...

Ce să facă ? Să înceapă cu sfîrşitul ? Să-i înmîneze scrisoarea ? Să întîrzie momentul, dîndu-i de înţeles pe departe ?

— Prizonier la Sedan...

— Puteam să jur. Riri n-a avut niciodată noroc, decît numai... cît timp am fost împreună.

Şi Louis ciuli urechea. „Cît timp *am fost* împreună ?" Alice întrebuinţase trecutul, ceea ce anunţa simţăminte de natură să modifice situaţia.

Pentru a cîştiga timp, el îi povesti întîlnirea lor, viaţa în lagărul de la Mantauffel, proiectele lor de evadare. Pînă în momentul cînd a riscat :

— În toate discuţiile noastre, camaradul meu vorbea de întoarcere... şi de dumneavoastră.

Cu capul aplecat pe umăr, serioasă şi ruşinată, Alice murmură :

— Şi eu l-am iubit mult.

Nu mai încăpea îndoială. Fie că-i dădea scrisoarea, fie că nu, ea n-avea să plîngă moartea lui Henri, cel puţin nu aşa cum plîng cele care iubesc.

— Domnule Darrieu...

De cîteva clipe, tăcea.

— ...nu mă judeca prea rău !

Ochii mîngîietori, pe care două lacrimi oprite pe drum îi făceau să strălucească, îi implorau pe-ai lui Louis : zîmbetul lor era încă timid, dar ea nu se îndoia că va obţine iertarea.

— Îmi pare rău pentru el, spuse. Henri te-a iubit mult.

La rîndul lui folosea trecutul şi se ridică.

— Aşteaptă. Nu vreau să pleci fără să mă asculţi. Dar... cine ţi-a dat adresa mea ?

— Părinţii dumitale.

— Da, da !

Un nor o întunecă.

— Aș fi nenorocită să afle cum trăiesc. Pentru ei, eu sînt...

— N-am de gînd să-i mai văd.

— Cu-atît mai bine. O, cu-atît mai bine. Mulțumesc !

Norul dispăruse.

— Să luăm ceva. Ba da. Ba da. Între prieteni nu se refuză.

Deschise un dulăpior cu băuturi și destupă un flacon de cristal.

— Îmi place lichiorul la nebunie. Dumitale nu ?

Cu ce drept să-i poarte pică ? Era o fată bună, care-și ciocni paharul cu al lui, apoi își înmuie cu lăcomie vîrful limbii în lichidul verzui. În 1900, se va pomeni smochinită ca doamna Verdier, cu o pisică pe genunchi. Dar pînă atunci, formele ei durdulii vor deștepta nenumărate pofte.

În afară de numele protectorului întîlnit la începutul războiului, Alice nu-i ascunse nimic : copilăria, familia, viața lor în trei în casa de pe strada Cuțitarilor. „Tătică“ cîștiga șase franci pe zi, din care „mămica“ — o sfîntă — punea de o parte opt centime pentru cărbuni, patru pentru spălat, cinci pentru neprevăzute !

— Copil fiind, lucram într-o fabrică cu un salariu de un franc patruzeci pe zi, doar cît să cumpăr pîine. Ca servitoare, stăpînii mă plăteau cu douăzeci și șase de franci pe lună.

Cifrele cădeau, jalnice, dar fără amărăciune. Alice rîdea de mizeria din care ieșise.

— Cît am visat să am un dulap cu oglindă, o mașină de cusut Singer, sau pur și simplu prima mea „urmează-mă tinere“. Știi ce-i asta ?

Află că așa numeau cusătoresele o anume panglică pe care doamnele elegante și-o înnodau în jurul gîtului.

I-a oferit-o un bătrîn.

Henri n-a venit decît mai tîrziu... după alții... și înaintea unui domn adevărat care, acela, se scaldă în aur.

— Un tip puțin pretențios — de două ori pe săptămînă, la oră fixă — care onorează facturile fără să discute, adăugînd și mici cadouri. Încă un pahar ?

Lichiorul era slăbiciunea ei. Alice bău, cu cotul ridicat : alcoolul o îmbujora.

— Poftim de le explică părinţilor aşa ceva ! De ce să-i amărăsc ? Nu ?

— Ai dreptate.

Dar la ce bun să mai vorbească despre toate astea ? Louis se simţea plin de îngăduinţă : n-avea de dat socoteală nimănui şi cu atît mai puţin unui mort.

Acum Alice făcea confidenţe mai intime : domnul, speculant la Bursă, îşi scotea verigheta înainte de-a se culca în pat ; după aceea, o însoţea la Véfour sau la Véry, o, cît îmi place calcanul cu stridii !

De mult nu mai vorbeau despre Riri, iar Louis, găsind-o comună, dar nostimă şi fără mofturi, îşi uită camaradul.

— Şi dumneata ? întrebă ea deodată.

— Eu ?

— Dumneata ce faci ?

— Nimic... aştept. Am sosit din Germania.

— Ca un ban nou-nouţ ?

— Ca un ludovic * !

Cu ochii întorşi către fereastra însorită, ea rîse apoi, ridicîndu-se :

— Am voce frumoasă. Vrei să-ţi cînt ceva ?

— Oare n-ar trebui să... ?

— Nu, nu. Rămîi. Astăzi, „dumnealui“ mă lasă în pace.

Într-un nou foşnet de tul, se aşeză, dezinvoltă, în faţa unui motofon, pian minuscul, ale cărui clape de fildeş (Alice cînta cu un deget) loveau cupe pline cu apă, de nuanţe diferite.

— Cred că instrumentul meu e dezacordat.

— N-are importanţă.

Şi anunţă cîntecul : *În nas mă gîdilă.*

— Ce vorbeşti ! Un adevărat program !

— Nu-i aşa ?

În picioare, îndărătul ei, Louis privea cele două cosiţe ce împărţeau părul, ceafa astfel dezgolită şi, sub gulerul întredeschis, o piele roz, mătăsoasă.

— Încep.

Vocea, pe cît de urîtă, pe-atît de falsă, se poticnea la fiecare notă, strivea acutele şi nimicea tonurile grave ; o măsură o gonea pe cealaltă şi, din cîntecul atît de veseł ascultat altădată la Alcazar, pe vremea triumfului Thérései, nu rămînea decît un rasol de nedescris.

---

* Joc de cuvinte. Louis (numele eroului) înseamnă ludovic, monedă de aur franceză. *(N. tr.)*

— Întoarce pagina.

Aplecîndu-se, o atinse.

— Pardon.

— Nu-i nimic.

Sigur că nu ! De ce să mai întoarcă pagina ? N-avea nici un rost. La bucătărie, servitorii gîndeau fără îndoială : „Doamna are iar o criză".

Dar totul trece. După cîteva spasme ale glotei, urmă o tăcere delicioasă, pe care o lăsară să se aştearnă timp de cîteva clipe...

— Ce spui ?

— Spun că „în urechi mă-nţeapă".

— Linguşitorule !

Tot nemişcată, aştepta urmarea.

Atunci Louis îşi puse mîinile pe umerii domnişoarei, apoi i le strecură în corsaj.

CAPITOLUL VI

IN MOMENTUL DESPĂRŢIRII, ALICE îi spuse „puiule" : era o adeptă a diminutivelor, şi aceşti amatori de bel canto au jurat să se vadă curînd, deşi Louis nu era deloc dispus.

Pe stradă, nemulţumit de el, rupse scrisoarea în bucăţele.

Cartierul era mai însufleţit decît înainte. În faţa porţilor, oamenii discutau. După cum spuneau, în dreptul Operei se produseseră incidente dramatice.

Cînd ajunse în piaţa Madeleine, mulţimea, care înaintase pînă pe treptele bisericii, îl împiedică să-şi urmeze drumul, o mulţime nervoasă care se dădu la o parte pentru a face loc unui preot.

Louis află că brancardierii transportaseră răniţi şi morţi în biserică.

— Morţi ? Cîţi ?

Nu se ştia.

— Cine a tras ?

— Federaţii.

La butoniere se vedea panglica albastră, emblema partizanilor Adunării.

Pe la ora trei, parizienii care se concentraseră în jurul Bursei şi pe străzile învecinate se pun în mişcare. Alături de drapelele tricolore, banderolele afirmă fidelitatea manifestanţilor faţă de guvern. Se strigă : „Trăiască ordinea ! Jos Comitetul central !“ Obiectivul este piaţa Vendôme unde Bergeret, comandantul gărzii naţionale, şi-a fixat statul major.

La o sută de metri de coloană, oamenii din faţă care cîntau *Marseieza* sînt opriţi de un cordon de răsculaţi. Se parlamentează.

— Risipiţi-vă, ordonă roşii.

Albaştrii răspund :

— Vom defila.

Adversarii stau faţă-n faţă, înfruntîndu-se şi refuzînd să dea înapoi. De-o parte puştile. De cealaltă, bastoanele.

Este vorba de forţă. Dacă mulţimea se supune, capitulează în faţa revoluţiei. Dacă-i sileşte pe federaţi să se retragă, Thiers învinge, toată lumea aleargă la Primărie, iar ziua de 18 martie va dispare.

Un răpăit de tobă dă avertismentul.

Şi focul începe.

Indignaţi, martorii acestui măcel i-l relatează lui Louis :

— Canaliile au tras de la distanţă foarte mică.

— Zece dintre ai noştri au murit.

— Cel puţin de două ori pe-atît ! Tot rîndul întîi a căzut.

— Un glonte mi-a atins jobenul.

Iar un altul cu braţul în eşarfă :

— Ieri, puşcaşii s-au predat pe capete. Astăzi, roşii ameninţă cetăţenii paşnici.

Burghezi cinstiţi, în redingotă, mînjiţi de praf şi de băligar se aprind relatînd cum se aruncaseră pe jos pentru a se feri de împuşcături. O doamnă îşi învîrte umbrela deasupra capului.

Louis se îndepărtă.

Alta era situaţia în faţa baricadei ridicată pe strada Neuve Saint-Augustin, unde un federat interzicea trecerea. Muncitorul, cu baioneta la armă, îl încredinţă că „aristocraţii“ atacaseră primii. Dovada ? Doi din garda naţională fuseseră doborîţi cu focuri de revolver. Şi-apoi, la dracu' ! Scopul netrebnicilor ălora era să defileze în piaţa Vendôme : voiau să ocupe cartierul şi să-l facă prizonier pe Bergeret.

Bălți de sînge se întindeau pînă la intrarea unei case unde se tîrîseră victimele. Colo, bastoane, o pălărie. Dincolo, un pantof de femeie... Dar Louis remarcă mai ales golul săpat între baricadă și bulevard, gol aproape simbolic ce separa cele două tabere.

Un preot, cel care pătrunsese în biserica La Madeleine, înaintă.

El explică santinelei că mai mulți răniți se aflau în mîinile federaților : voia să le ducă îngrijirea religiei.

— Nimeni nu trece.

— Cheamă pe unul din șefi.

— Nu. Circulați.

Parohul, fără să se descurajeze, insistă atîta încît un ofițer, alarmat de zarvă, se arătă. Noi tratative. Militarul șovăia :

— Riscați serios. Noi nu-i prea iubim pe preoți.

— Cu-atît mai rău. Fiecare cu meseria lui. Eu mi-o fac pe-a mea.

— Bine. Vă dau un permis de liberă trecere. Dar vă avertizez : e primejdios.

După ce escaladă o grămadă de pietre, preotul sări și Louis îl pierdu din vedere. Un om pe care nu-l va uita, de o urîțenie aproape agresivă, ce cîștiga însă datorită ochilor foarte mari și foarte negri, cărora febra le dădea o lucire stranie.

Pe bulevard, mulțimea ce pornise iarăși să se miște se împrăștia încet-încet, iar negustorii își redeschideau prăvăliile. Cîteva drapele atîrnau la balcoane, ultimii martori ai unei zile de răzmeriță : de data asta parizienii se bătuseră.

Ce să facă ? Fără țel, se îndepărtă spre Tuileries prin strada Regală.

Aleile erau aproape pustii. Din loc în loc, întîlnea pe cîte cineva plimbîndu-se pe unde soarele mai întîrzia.

Așa încît, nu el o zări primul, așezată pe un scaun, ci Nicole fu aceea care-l văzu apropiindu-se, și-l opri.

— Sînteți foarte distrat, domnule Darrieu ! Sau poate voiați să mă evitați ?

Cu trei ani în urmă, la un examen de literatură, profesorul îi pusese o întrebare la care nu știa să răspundă.

„Cum l-a condus Beatrice pe Dante în paradis ?“

„De mînă ?“

„Nu.“

„Cu vocea ?“

„Nu şi iar nu. Cu privirea, tinere.“

Desigur, nu era nici Dante, şi nici chiar Béranger. Dar era încredinţat că un fluid emanînd de la Nicole l-a condus pînă la ea, şi credea aceasta cu atît mai mult, cu cît în clipa aceea paradisul se afla pe pămînt !

Urmă o îngăimare fără şir, din care doamna de Révoir păru a înţelege că domnul Darrieu era îngrijorat de prezenţa ei la Tuileries în timp ce... pe cînd...

— Mi-am oferit un scurt răgaz ; socrul meu se simte mai bine.

Ţinea o carte pe genunchi.

— Luaţi loc.

— Nu vă supăr ?

— De sîmbătă n-am prea avut prilejul să stăm de vorbă.

Aşadar, îşi amintea ziua exactă a sosirii lui şi, ca şi el, le număra poate pe celelalte, pierdute inutil.

Cu scaunele apropiate, Nicole întrebă :

— Aţi citit articolul din *Răzbunătorul*, consacrat colonelului Rossel ? Mi-am spus că v-ar interesa.

— Mi l-a semnalat François.

— Nu. François nu face decît să împrăştie munţi de ziare prin casă. Eu le strîng şi le rînduiesc. Poziţia acestui ofiţer se aseamănă cu a dumneavoastră, nu vi se pare ?

Aşadar, îşi amintea conversaţia lor la gura focului ; atenţia ei de-atunci nu fusese doar simplă politeţe, iar în timp ce el se gîndea neîncetat la Nicole, şi ea gîndise cel puţin o dată la el.

Dar era mai bine să nu folosească această ocazie pentru a exprima o gratitudine prea tulburată. Botanica şi experienţa te învaţă că anumite plante se închid de îndată ce sînt atinse !

Speranţele sau iluziile colonelului Rossel, subiect neutru, nu prezentau nici un pericol.

Pentru plimbare, părul Nicolei, prins într-un fileu, îi *degaja fruntea netedă şi mată. Ochii erau aproape violeţi.* Louis nota fiecare trăsătură, fiecare detaliu al acestei frumuseţi atît de grave.

Apoi veni vorba de provincie şi de familia lui.

Dintre cei doi fii, domnul Darrieu îl prefera pe Roger, un băiat realist care-şi făcea drum în politică. Viticultorul ursuz, autoritar şi burghez, se opusese ani de zile ca Louis să vină la Paris să-şi termine studiile.

— Cît a trăit mama, a trebuit să mă supun.

„Cu cîtă tandreţe spune *mama,* gîndi ea. Un adevărat fiu !“

— La moartea ei, mi-am moştenit partea. Am plecat, imediat după o scenă „îngrozitoare“ !

Istorisirea păţaniilor i-a descreţit fruntea Nicolei : un om gras, în pragul apoplexiei, strigînd, urlînd şi renegîndu-şi progenitura. Au trebuit să-i pună lipitori şi să închidă ferestrele.

— Pe ea o adoram. Şi ea pe mine, dealtfel ! În timp ce era grav bolnavă, am auzit-o stînd de vorbă cu o vecină : „Fiul meu mai mare e ambiţios, sînt sigură că va ajunge departe. În schimb Louis...“ O, n-ar trebui să vă spun urmarea...

— Tocmai urmarea mă interesează.

— „Louis e mai puţin înarmat pentru viaţă şi mai sentimental. Totuşi, va ajunge.“

— Şi eu cred.

Se întuneca. În parc era o lumină de septembrie, dar între norii frumoşi, rotunzi şi albi, cerul deschidea largi luminişuri. Un copil alergă spre Nicole şi se aruncă în braţele ei.

— Ţi-l prezint pe fiul verişoarei mele, doamna de Bresles.

Şi-l sărută pe Jérôme pe obraz.

Dădaca martinicheză, planturoasă, împingea un cărucior, cu o solemnitate de parc-ar fi spus : „Iată şi cealaltă comoară !“

După acest intermezzo, aflară că în tinereţe avuseseră aceleaşi gusturi pentru anumite lucruri şi anumiţi oameni. Ca mai toţi copiii, dar această întoarcere în timp era pentru Louis şi pentru ea — cine ştie ? — un fel de-a se regăsi în clipa de faţă.

Pisici negre, o întreagă dinastie cu bărbiţă albă, mă rog — celelalte nu sînt decît nişte corcituri sau vulgare persane — Nic şi Nac, cîini de bucătărie, un papagal pe nume Mathusalem ; acestea erau fiinţe vii.

Mai erau locurile şi obiectele : rochii vechi sau uniforme de altădată, în cufere cu cercuri de fier ce scîrţîiau deschizîndu-se, balansoare, un volum desperecheat din *Confesiuni* şi o cutie cu muzică, precum şi tăcerea şi praful din podul unde le plăcea să viseze. Descriind plafoanele joase, grinzile lungi roase de carii şi cotloanele întunecoase

ce te înfricoşau la apropierea nopţii, cînd lucarnele par să îmbătrînească, aveau impresia că aceste poduri nu erau decît unul, de parcă două oglinzi, orientate în moduri diferite, răsfrîngeau aceleaşi imagini.

Tatăl Nicolei, contele de Sarny, fusese un medic celebru în anii 1850. Se întîmpla destul de rar ca un om de condiţia lui să exercite o profesiune liberală. Păstra despre el o amintire ştearsă. Din fragedă tinereţe, îşi pierduse mama.

— Am crescut într-o casă tristă şi totuşi sînt anii mei cei mai buni. Fiecare doreşte ca viaţa să-i aducă schimbări, bucurii — copii de exemplu, aş fi vrut să am şi eu — dar din păcate nu voi mai trăi niciodată acei ani.

De la întîlnirea lor în seră, Louis ştia cînd Nicole redevenea doamna de Révoir : aşa încît era mai bine să tacă decît s-o contrazică. Şi-apoi rămîneau pe tărîmul confidenţelor şi, în mod indirect, nu voia ea să sugereze că perioada căsniciei nu făcea parte dintre „anii cei mai buni“ ?

La pensionul din strada Picpus, domnea o disciplină severă. Puţine ieşiri în oraş. Familia o lăsa în grija călugăriţelor. Un moment, s-a gîndit să se hirotonisească.

— Dar n-aveam vocaţie.

Călugăriţele se resemnaseră.

Din viaţa ei la pension, Nicole păstra de asemenea o amintire plăcută.

Apoi, întorcîndu-se către el :

— Pot să-ţi pun o întrebare ?

Cu o mînă distrată, îşi frunzărea cartea, privindu-l drept în ochi.

— Eşti credincios ?

Întrebarea nu era simplă curiozitate, ci prezenta o extremă importanţă. De răspunsul lui depindeau relaţiile lor viitoare : Nicole ar fi aflat ori un refugiu pentru prietenia ce se înnoda între ei, ori un motiv de neîncredere.

Dar dacă din instinct Louis hotărîse să nu bruscheze nimic, ci să se prefacă indiferent, o minciună — carte, dealtfel, ar fi fost dată în vileag mai devreme sau mai tîrziu — era o greşeală de neiertat.

— Nu sînt credincios în sensul în care înţelegi dumneata. Am fost botezat dar nu mai merg la biserică, căci preoţii şi procedeele lor m-au făcut să mă îndepărtez.

— Nu toţi preoţii sînt ca abatele Custines !

— Am văzut unul, azi după-amiază, care nu semăna cu parohul de la Saint-Germain.

Și după ce-i povesti incidentul de la baricadă :

— Asemenea oameni te fac să te împaci cu religia. Puțini sînt ca el.

— Cît orgoliu în atitudinea dumitale, domnule Darrieu ! Și cîtă ignoranță. Creștini mai cunoscători decît mine îți vor explica, dacă îmi faci plăcerea să-i întîlnești.

Situația se schimba în avantajul lui, căci de-aici urmau alte întîlniri. Mai bine să promită tot ce cerea Nicole. Și ce alta să mai dorească... pînă la noi ordine ?

Soarele asfințise de mult ; un păznic oprise fîntîna arteziană.

— Acum trebuie să plec.

Se înfășură în șalul ce-i alunecase de pe umeri și se ridică.

Mergînd de-a lungul unei peluze, drumul îi duse pînă la terasa aplecată peste Sena, dar ajunși acolo, ea se întoarse.

— Vrei să mai facem cîțiva pași încă ? Aerul e-atît de plăcut.

Și în lumina ce scădea, continuară să umble fără a spune o vorbă.

Freamătul orașului abia se deslușea : confuz parcă, mărea impresia de calm și singurătate a grădinilor, unde seara, care nu se lăsa decît pentru ei, aluneca spre umbră și umbra spre tăcere.

O tăcere pe care Louis evita s-o întrerupă : cum să se exprime în cuvinte, lăsînd să se ghicească profunda armonie a ceasului cu gîndurile lor ascunse ?

Noaptea va fi frumoasă.

Împreună nu se mai mirau că pe pămînt și în inimile lor atîtea lucruri puteau în același timp să se facă și să se desfacă, să se lumineze și să se stingă.

CAPITOLUL VII

PE ȘEMINEU, O PENDULĂ DIN PORțelan de Sèvres, pe care prusacii o lăsaseră la plecarea din prefectură, sună de patru ori. Pe jumătate ascuns în-

dărătul biroului, Thiers îl privea pe domnul de Barlan cu un aer curtenitor dar şi cu bănuială.

Acesta, un fel de prăjină albă, slabă şi deşirată, cu faţa lividă şi urechile clăpăuge, se adresa mai curînd copacilor din parc decît preşedintelui.

— Majestatea sa înţelege foarte bine dificultăţile dumneavoastră şi e îngrijorată. Adunarea a ratificat preliminariile păcii. Dar dacă revolta se întinde în provincie — pronunţa *refoltă*, *maşestate*, şi şovăia la anumite cuvinte, împăratul se teme ca un nou guvern să nu le readucă în discuţie.

— Teamă pe care aş împărtăşi-o, replică bătrînul, dacă timpul n-ar lucra pentru noi.

Timpul...

Acest început de primăvară era splendid. Dincolo de fereastră, diplomatul descoperea o peluză bine tunsă, semănată cu un arabesc de buxus, o salcie deja înmugurită şi, pe oglinda apei, două lebede înotînd. Bandiţii ăştia de francezi aveau simţul decorului.

— Timpul, poate... Astăzi, poliţia dumneavoastră mi se pare de-a dreptul copleşită.

Se aflau în miezul problemei.

Bătrînul preferă să atace indirect, cu arătătorul ridicat, ca şi cum ar fi vorbit unui elev căruia trebuie să i se amintească adevăruri elementare.

— Din 1789, istoria ne-a învăţat, zise el, că revoluţiile încep la Paris, dar de aici se răspîndesc în Europa, excelenţă. Socialismul este o boală contagioasă şi la dumneavoastră, mai ales la dumneavoastră ; temeţi-vă de o eventuală agitaţie a claselor de jos.

Agitaţie în Imperiu ? Sigur nu, domnul de Barlan nu se gîndea la o asemenea posibilitate. Germanii sînt prea disciplinaţi.

Asemenea unui cîine ce nu vrea să-şi piardă osul, reveni la condiţiile armistiţiului.

— Nu ne îndoim de dorinţa dumneavoastră de a le respecta. Ne îndoim de mijloacele de care dispuneţi.

Evenimentele de la 18 martie şi schimbul de focuri din piaţa Vendôme, ieri după-amiază, dovediseră neputinţa Adunării.

— Cel mai bine ar fi să se ocupe armata noastră de toate astea !

„Bine, goleşte-ţi tu sacul, îşi spuse bătrînul : o nouă intrare a prusacilor în Paris. Prima avea o raţiune : în schimb păstram Belfortul. Cea de-a doua nu ne-ar fi de nici un folos. Nu-i vorba decît să restabilim ordinea, şi n-am de gînd să mă lipsesc de plăcerea de a conduce operaţiunea."

— Dacă propun deputaţilor intervenţia dumneavoastră, guvernul meu va fi răsturnat. Războiul ar începe din nou. Nici dumneavoastră nici eu n-o dorim. (Aici să fiu ferm) E o ceartă de familie ce trebuie rezolvată între francezi. (Aici un oftat) Represiunea trebuie să fie exemplară. (Aici un semn de întrebare) N-aţi putea să mă ajutaţi... cu discreţie ?

Se ridică din fotoliu pentru a străbate biroul, cu două degete vîrîte în deschizătura vestei, atitudine copiată după Napoleon. După celălalt, bineînţeles, cel mare.

— Să mă explic : închideţi porţile din nordul capitalei. Opriţi trenurile. Tăiaţi aprovizionarea. Adversarilor noştri, prinşi în cursă, nu le rămîne nici măcar posibilitatea de a fugi. De rest am eu grijă. Dar pentru a învinge, patruzeci de mii de soldaţi nu sînt de ajuns. Mi-ar trebui de trei ori mai mult. Am să-i găsesc. Nu-mi lipsesc decît ofiţerii. Eliberaţi-mi-i.

În timp ce diplomatul scotea un „ah" reprobator, bătrînul se instală în faţa unei hărţi pe care drapele albastre şi roşii înscriau poziţiile adversarilor : forturile erau ale rebelilor, în afară de Mont Valérien, batalioanele devotate, în fundul văilor, pe creştetul munţilor şi în pădurile din l'Île de France, Suresnes, Viroflay, Meudon ; drumurile precum şi rîurile ce curg spre Sena care le adună între colinele şi grădinile cruţate de asediu. O panglică tricoloră delimita avanposturile respective.

Domnul Thiers, istoric al cavalcadelor imperiale, avea nostalgia acelei epoci : stăpînea acum cîmpul de bătaie.

— Excelenţă, voi fi înapoi la Paris la întîi mai, în cazul cînd cancelarul nu-mi refuză concursul. Or, ce vreau eu în schimb ? O mie de ofiţeri. E luna de pe cer ? Eliberarea lor va uşura întoarcerea mea, şi de aceasta depinde executarea angajamentelor noastre faţă de germani. Uitaţi miliardele pe care vi le datorăm ?

Nu, nu, domnul de Barlan nu era chiar atît de distrat ! Dar o mie de ofiţeri ! O armată franceză care se reface înainte de semnarea păcii.

— Împăratul nu va accepta niciodată.

În faţa lui, bătrînul veni să se aşeze pe marginea mesei. Un picior îi atîrna în gol. Avea coapsele scurte, un tors minuscul, iar deasupra un cap mare : faţa cu buze subţiri, un obraz roz ce ar fi semănat cu al unui copil bine hrănit cu lapte şi papară de n-ar fi fost ridurile care să-l brăzdeze.

Şi ce perucă bizară !

— Dragul meu...

Găseai de toate în acest mod de-a vorbi : mirare de-a nu fi fost înţeles, condescendenţă, ironie şi chiar acea simpatie trecătoare pe care-o nutreşti faţă de cineva în stare să-ţi facă un serviciu.

— Popoarele noastre, dragul meu, s-au înfruntat *în mod ocazional,* aşa cum s-a întîmplat cu unele societăţi financiare divizate într-o chestiune de afaceri, care se prezintă în faţa justiţiei şi una din părţi trebuie să suporte cheltuielile procesului. Vom plăti. (Cu un gest amabil, păru că-i oferă, pe tavă, Alsacia şi Lorena.) Dar în ciuda diferendului lor, adversarii se regăsesc de aceeaşi parte cînd edificiul social al unuia se află în pericol. Atunci nu mai e vorba de rivali. Sîntem uniţi împotriva duşmanului comun, şi anume...

Aici bătrînul lăsă vulturul să planeze o clipă, apoi zvîrli cu un amestec de repulsie şi de ură :

— ...mulţimea josnică.

Ochii lui, două rotocoale sticloase şi dure, lansară fulgere şi-n gură proteza îi clănţăni.

După o tăcere în timpul căreia ameninţarea slăbea, pendula bătu sfertul.

„E ora de gustare", gîndi el.

— Sînt convins că Majestatea sa va încuviinţa cererea mea. Da, da, crede-mă, şi nu voi uita că ai fost avocatul nostru pe lîngă ea.

Cordial, aproape afectuos, lăuda acum meritele vizitatorului, îl proslăvea, îl învelea în zahăr ca pe-o pralină. În nenorocirile sale, Franţa avea şansa de a găsi un prieten atît de înţelegător, şi prăjina albă se îmbujora de vanitate satisfăcută.

În picioare, în faţa ferestrei, stătură la taifas. Baronul de Bresles, ataşat de puţină vreme la preşedinţia consiliului, avea să pună la punct detaliile eventualei lor colaborări. Domnul de Barlan remarcase desigur că, odată cu

topirea zăpezilor, străzile din Versailles se goliseră de toți fugarii, cavaleriști sau infanteriști care, în ziua de 18 martie, se revărsaseră asupra orașului. Statul major îi reorganiza în lagărul de la Satory. Pentru a relua forturile, Thiers aducea de la Cherbourg tunuri navale. Mai mult, el n-ar sta pe gînduri să bombardeze capitala dar...

Gurile rele pretindeau că Bresles era fratele vitreg, nelegitimat al generalului marchis de Galliffet, o minciună, deși semăna cu favoritul fostului împărat. Aceeași statură, aceleași trăsături energice, pînă și uniforma neagră, cu brandenburguri împletite, în culoare, care-i dădea aceeași înfățișare distinsă și severă.

În schimb, colonelul își sacrificase mustățile de cînd începuseră să încărunțească.

Bătrînul n-avea încredere în el, cum, dealtfel, n-avea în nimeni. Cu atît mai puțin în militari pe care nu-i aprecia decît cu prilejul unei parade, de exemplu, cu muzică și drapele, sau în cărțile sale, cînd le descria faptele vitejești ; dar în ce privește uniforma în viața de toate zilele, preferințele lui se îndreptau către jandarmi.

— Vă prezint, îi spuse el domnului de Barlan, unui ofițer de elită căruia vă rog să-i acordați tot atîta încredere cît și mie.

Salut și pocnet de cizme.

Însoțit de colonel, diplomatul se retrase.

Rămas singur, bătrînul își adresă un zîmbet în oglindă (în fond, lucrurile nu se prezentau prea rău), își înfoie peruca s-o înalțe, și trecu în biroul unde lucra Roger Darrieu.

— Mă odihnesc o clipă ; anunță valetul.

Potrivit unei tradiții asupra căreia veghea buna doamnă Thiers, în fiecare zi, la patru și jumătate, Adolphe al ei bea o ceașcă de cacao cu lapte și mînca vreo doi biscuiți, fie pace, fie război, fie în voiaj, fie acasă în piața Saint-Georges sau la Versailles. Într-o după-amiază, baronul Rothschild însuși a trebuit să aștepte, căci nu făcea pentru nimeni excepție de la regulă : această clipă de recreație era sacră.

O recreație, poate, dar Roger pretindea că patronul suferea de bulimia bătrînilor.

O masă și-o bancă se aflau la umbra unui spalier, în grădina prefecturii. Cînd era vreme frumoasă ca acum, președintele se așeza și medita, înainte de a-și relua audi-

enţele. La el totul era rînduit, calculat. Îşi punea pălăria şi mănuşile alături de tava pe care i-o aducea un servitor.

Masticaţie lentă : părea că digeră în acelaşi timp.

„Da, creierul moale al prusacului pare destul de permeabil la proiectele mele, dar domnul de Barlan nu greşeşte afirmînd că poliţia mea e depăşită.

Trebuie să cîştig două săptămîni. Trebuie să accept să-i primesc pe domnii conciliatori (ce arivist Clemenceau * ăsta !). Trebuie să-i distrag cu promisiuni pînă cînd balanţa forţelor va înclina de partea mea."

O vrabie, atrasă de firimiturile de biscuiţi căzute pe jos, veni să ciugulească lîngă bancă. Altele ciripeau mai departe ; cu un gest, goni vietăţile scîrboase care-i tulburau meditaţia.

„Slavă Domnului, Parisul se năruie în anarhie. Nici o organizare, nici un şef. Nici bani. Ce caraghioasă povestea numitului Varlin, «ministru de Finanţe», un coate-goale care se duce la domnul de Pleuc, guvernatorul Băncii Franţei, îi cere tezaurul şi pleacă fericit cînd i se oferă un biet milion. *Audaces fortuna juvat* **. În locul lui deschideam casele de bani. Iar pe guvernator îl aruncam la închisoare. Uite, o pisică !"

Slabă şi negricioasă, înaintează pe drum. Pe ea o interesează vrăbiile.

Cu botul în vînt, se opreşte, apoi se caţără şi se ascunde îndărătul unui tufiş.

De pe bancă, bătrînul care-o vede stînd ghemuită, bătînd iarba cu coada, se gîndeşte că dacă toate vrăbiile din grădină s-ar uni pentru a-l ataca pe Raminagrobis *, nu i-ar mai rămîne decît s-o şteargă. Dar ele stau şi trăncănesc în felul lor sau se ceartă, în timp ce ea îşi scoate ghearele şi pîndeşte prilejul.

---

* E vorba de cunoscutul om politic francez, Georges CLEMENCEAU (1841—1929). A studiat medicina la Paris în timpul celui de-al doilea Imperiu, cînd a colaborat la ziare de avangardă, fiind arestat de mai multe ori. După ce şi-a luat doctoratul în medicină în 1869, a făcut un voiaj de studii în America. După 4 septembrie 1870, a devenit primar la Montmartre, pe atunci un sat din apropierea Parisului. A fost deputat de Sena în Adunarea Naţională şi a participat la tratativele de reconciliere din timpul Comunei. Tratativele au eşuat şi, puţin după aceea, Clemenceau a demisionat din Adunarea Naţională. *(N. tr.)*

** *Soarta îi ajută pe cei îndrăzneţi,* Virgiliu, *Eneida*, X, 294. *(N. tr.)*

*** Nume dat de La Fontaine unui cotoi bătrîn. *(N. tr.)*

Aici nepăsare, agitație deșartă, dezordine (ah, cît detest dezordinea !). Dincolo, viclenie și răbdare. Toată simpatia bătrînului e de partea pisicii.

Fărîmițează un biscuit :

— Pui, pui...

Cu vocea lui dezacordată, le cheamă, evită o mișcare prea bruscă, de teamă să nu le sperie.

Iată că una, cea mai încrezătoare, deci cea mai proastă, se hotărăște, maronie ca un șobolan care ar avea pene !

— Pui, pui...

Ingrijorată, vrabia întoarce capul la stînga, la dreapta, se apropie. Pisica o observă și stă nemișcată. Parcă ar închide ochii ca să se facă nevăzută. Se preface moartă.

— Hai ! Dă-i drumul.

Pisica pornește. Se aruncă și cade asupra vrăbiei care scoate un țipăt. Ceata se risipește.

Iar președintele izbucnește în rîs.

E momentul să se întoarcă. Domnul Thiers își pune ceasul în buzunar — un cadou al viticultorilor din Gironda — și, cu pași măsurați, se îndreaptă spre clădirea prefecturii, pe aleea străjuită de două rînduri de mixandre.

„Ce încîntătoare sînt florile astea violete ! Primele din anul acesta. Ce parfum. Și zumzăit de albine."

Bătrînul apreciază albinele, simbol al muncii, și stupii — casa de economii a grădinilor.

— Dă-mi lista de bucate, îi spune lui Roger.

Lista vizitatorilor era lungă. Primul nume, Georges Bernard, îi trezi o amintire.

— Nu e viitorul tău socru ?

— Ba da, domnule președinte.

Prefăcîndu-se distrat, Thiers se jucă o clipă cu un *coupe-papier*. Nu la bancher se gîndea, ci la secretarul său. În ziua de 18, în trăsura care-l ducea departe de Paris, singurul martor al călătoriei știa că plecarea de la Quai d'Orsay nu fusese o savantă manevră politică, ci fuga unui om îngrozit. Un martor care trebuise să-l țină de pulpana hainei ca să nu cadă pe fereastră.

Ce scenă neplăcută !

Cum n-ar fi putut scăpa de Roger decît peste cîteva luni, îi zîmbi :

— Ia spune-mi, dragă, ai vești bune de la tatăl tău ?

— Excelente.
— Dar de la Louis ?
— Louis e la Paris.
— Credeam că-i prizonier.
— A evadat.
— Ia te uită !

Nici încuviinţare, nici părere de rău. Toate aceste întrebări erau politicoase, indiferente ; bătrînul rînji încetişor, căci gustarea îi căzuse greu.

Domnul Bernard cunoştea a b c-ul muzicii. O afacere se tratează în trei mişcări :

A. — Să vorbeşti de altceva, pentru a crea o ambianţă favorabilă. Aducea „informaţii". Comitetul central al gărzii naţionale n-avea să întreprindă nici o acţiune militară înaintea alegerilor municipale. Lullier, generalul lor, se ţinea de parăzi în loc să-şi reorganizeze federaţii. Cel mai mărunt dintre ei, cel mai obscur ziarist voia galoane, un post, să-şi publice afişul. Curat satul lui Cremene ! Cît priveşte arestările — ca cea a preşedintelui Curţii de Casaţie — provocau mînia oamenilor cinstiţi.

Thiers încuviinţă. Spionii lui îl informau asupra situaţiei din capitală. Încuviinţă cu atît mai mult cu cît faptul că preşedintele Bonjean fusese trimis la închisoarea Mazas justifica represiuni viitoare.

B. — Să intri în miezul subiectului :

Pentru a lua Parisul, e nevoie de mijloace considerabile. Or reţeaua de cale ferată din jurul Versailles-ului nu făcea faţă necesităţilor : comandamentului nostru îi lipsea o gară de triaj.

— Vă aduc concursul puternicelor cercuri financiare. Pe scurt, băncile cer dreptul de-a se alătura efortului patriotic întreprins de dumneavoastră.

Roger, care asista la întrevedere, se stăpîni să nu izbucnească în rîs ascultîndu-l cum evoca nesfîrşiţi kilometri de cale ferată, mii de traverse şi tone de buloane aflate în servieta lui, la preţuri atît de derizorii, încît gara nu va costa decît o nimica toată : doar douăzeci şi cinci de milioane.

Bătrînul, asemeni motanului de adineaori, închisese ochii : propunerea venea în calea pregătirilor sale ; nu cerea decît s-o studieze. Dar, în sinea lui, se întreba care-i va fi comisionul ? În afaceri, îţi dau ca să-mi dai. Nu vedea cum o s-o întoarcă şmecherul ca să-i ofere partea leului.

— Perfect, zise el. Mulţumiţi-le prietenilor dumneavoastră. Voi examina propunerea lor.

Şi, în picioare :

— Treceţi mîine.

Tonul era politicos, puţin rece.

C. — Să conchizi. Să nu insişti.

Roger avea să noteze seara, în jurnalul său :

„Se ridică şi spune : «Treceţi mîine.» Ceva îl deranjează. Ce anume ? Simt că nu-i nici da, nici nu. Atunci Bernard continuă cu un surîs uşor de tot : «Ţin să vă mai spun, domnule Preşedinte, că deoarece zăcămintele de cărbuni din nord sînt în mîinile nemţilor, am tatonat ocupantul. Acesta va accepta ca minele de la Anzin, dar numai ele, să livreze combustibilul de care armata noastră va avea nevoie.» Aşadar, băncile nu uită că bătrînul este administratorul acestei societăţi, atmosfera se încălzeşte iar ei îşi strîng mîna cu efuziune. Papa Bernard are contractul în buzunar."

Rămas singur, Thiers, satisfăcut, îşi face în grabă cîteva însemnări în vederea viitorului consiliu de miniştri (fără a menţiona minele de la Anzin) apoi, înainte de a-l primi pe primarul Versailles-ului, deschide un sertar al biroului de unde scoate trei bucăţele de zahăr pe care le ronţăie.

— Ai băgat de seamă lovitura cu minele de cărbuni, îi spuse Bernard în curtea prefecturii. Asta numesc eu bacşişul indirect. Preşedintele încasează fără a-şi murdări mîinile. Ceea ce nu-l împiedică să fie patriot. Ţine-te scai de el, e de centru dreapta şi de partea celor strîngători : francezii vor vota pentru el.

Roger îi găsea pe amîndoi la fel de scîrboşi.

Un landou, care intrase pe poartă, se opri în faţa clădirii : o doamnă în vîrstă, îmbrăcată în negru, coborî ; o persoană robustă, cu cearcăne sub ochi, cu un cioc de raţă şi obrajii prea pudraţi. Mai multe rînduri de mărgele ascundeau cu greu zbîrciturile gîtului. Ajutată de un servitor, urcă scările peronului. Îşi dădea duhul la fiecare pas.

— Patroana, murmură Roger salutînd-o. E Adolphine.

— Ştii că la începutul lui martie Pouyer-Quartier era gata să lanseze un împrumut ? O groază de bani. Trei sute douăzeci şi opt de milioane, rambursabili în zece ani, reveneau consorţiului miniştrilor. Doamna Thiers nu se mai domoleşte de cînd afacerea a căzut baltă, din cauza

revoluției. Voia să cumpere un castel. Dar stai liniștit, vor mai fi și alte împrumuturi !

— Trebuie să vă las, domnule Bernard.

— Așteaptă. Am să-ți dau o veste bună. Soția mea și Lucile se plictisesc de moarte în Dordogne. Am închiriat pentru ele o casă pe strada Réservoirs nr. 37.

Oftă :

— Scumpă, prea scumpă. Tot Parisul e la Versailles : chiriile au devenit exorbitante. Contez pe tine să supraveghezi instalarea și să te ocupi de logodnica ta, vrei ?

Roger arboră un aer încîntat, demn de această minunată perspectivă. Vai, nu poți să te însori cu cinci sute de mii de livre fără să pui ceva și de la tine.

— Ei, și-acum trebuie să mai asist la o reuniune a grupului meu financiar.

Și Georges Bernard se îndreptă spre gară.

Pe peron lume puțină. Cîțiva funcționari care se înapoiau la Paris. În sens invers, se îmbulzeau panicarzii. Inainte de plecare, un polițist în civil verifică permisele de liberă trecere.

Convoiul care se puse în mișcare trecu printre grădinițe de periferie, straturi de varză, de praz, unde rufele se uscau pe frînghie, printre căsuțe sărace și triste. Cu fruntea lipită de geam, bancherul se gîndea la conversația cu Thiers. Îi promisese mult. Cam prea mult, căci pînă în prezent băncile nu se angajau decît cu timiditate. Dar cine nu exagerează, pentru a trezi interesul viitorilor asociați, nu ajunge la nimic, asta e clar. Și merita osteneala : gara de triaj va costa pe puțin patruzeci de milioane. Fluieră ușor : cincizeci, poate ?

Un pod, o curbă de cale ferată : locomotiva încetini și se opri înainte de Saint-Cloud. Cum așteptarea se prelungea, bancherul se uită la ceas : ce plictiseală, avea să întîrzie la întîlnire !

Doi soldați din garda națională intrară în compartiment.

— Ce se întîmplă ?

— Actele !

De dimineață, călătorii mai circulaseră încă fără control. Seara, „vameșii“ îi scotociră valizele și trebui chiar să-și deschidă servieta. După o oră trenul porni din nou, în noapte.

Prost luminată, gara Saint-Lazare semăna cu o piaţă publică plină de familii care se interesau de trenul următor pentru Versailles. Un adevărat exod !

— Strada Courcelles, 65, strigă Bernard vizitiului, trîntindu-se în birjă.

E mai prudent : niciodată nu mergea cu trăsura lui în Parc Monceau şi, mai mult chiar, un anumit mister mărea plăcerea acestor întîlniri nocturne.

Birja care se hurduca pe caldarîm urcă pe strada Rome, iar el se şi vedea instalat într-un confortabil fotoliu roşu ca cireaşa, bînd coniacul pe care Alice i-l turna „pentru ca scumpul meu Jojo să mai prindă curaj", cum spunea ea cu un aer cam deşucheat.

Automat, îşi scoase verigheta.

O zi bună, zău aşa !

CAPITOLUL VIII

NICOLE SE CREDEA ÎN STARE SĂ tăinuiască un simţămînt pe care, fericit, Louis îl vedea evoluînd, convins că relaţiile lor nu vor depăşi anumite limite dincolo de care ar fi periculos să se încumete.

Limitele se trăgeau înapoi asemeni acelor pietricele lustruite de mare pe care valurile, unul după altul, le împing către ţărm.

Pentru a fi stăpînă pe situaţie, ea evită să rămînă între patru ochi în casă sau în seră, deşi nevoia unei asemenea precauţii dovedea că are prea puţină încredere în sine.

Înţelept ar fi fost să-l consulte pe abatele Custines. Dar la ce bun ? Cunoştea dinainte răspunsul duhovnicului său care, sîmbăta trecută, cum doamna Révoir purta o rochie mai puţin închisă decît de obicei, îi aminti, între felul întîi şi felul doi, că eleganţa e fatală virtuţii.

„Trebuie să fiu prudentă. Nu voi fi decît prietenă cu domnul Darrieu, confidenta lui : dealtfel, sînt şi mai în vîrstă decît el."

O constatare care nu însemna nimic.

În ce-l priveşte pe François, care observase ieşirile soţiei sale cu Louis, emoţia ei şi jena prietenului său, acesta glumea pe seama relaţiilor lor cu obişnuita-i ironie ; indul-

gență sau încuviințare, ceea ce provoca la ea reacția opusă : de ce s-o reducă la rangul celor pe care le frecventa el și s-o creadă în stare să-și uite datoria ?

Louis o încuraja printr-o atitudine mai familiară, dar respectuoasă. Între ei nu era vorba de dragoste și dacă, într-o zi, exprimîndu-și gîndul cu voce tare, Nicole îi spuse „Louis", acesta se făcu a nu observa.

Cît era de diferit de cum și-l închipuise în prima seară ! Invitatul de atunci, atît de timid și de stingher la masă, în salon și în hainele de împrumut, se arăta vesel, știa s-o distreze și să-i acorde importanță, în timp ce François părea tot timpul că-și bate joc de ea sau c-o ignoră.

Și cum rîsese în după-amiaza cînd, în micul scuar din spatele catedralei Notre-Dame, el se suise pe-o bancă pentru a imita negustorii ambulanți :

„Fiecare cu strigătul lui. Fierte-fierte ! zice negustorul de ouă. Proaspete, din barcă ! vînzătorul de stridii, repar butoaie, repar butoaie, o-o ! coșarul, a-a ! faiențarul."

Apoi strigătul sacagiului, al negustorului de săpun, al covrigarului și, la urmă, o voce pițigăiată :

„Asta-i negustorul de sărățele".

Ca un cîntec de copii : mama se duce-n piață, zice găina, toba, trompeta, bastonul. Trecătorii se adunau, rîdeau și ei. Aplaudau.

Și era primăvară.

Deși părea de necrezut, în afara cartierelor sărace, întotdeauna vizitate în trăsură, așa cum povățuia abatele Custines, Nicole nu cunoștea Parisul. Champs-Elysées, desigur, Bois de Boulogne, biserica ei, așa încît hoinăreala pe străzile vechi fu o descoperire pentru ea.

— Dumneata ești provinciala, spunea Louis ca s-o necăjească.

Domnișoara de Sarny și doamna de Révoir nu se urcaseră niciodată într-un omnibus ! Doamnele nu se puteau cățăra pe imperială. În timpul unei frumoase excursii la Montmartre, totul o încîntă : călătorii, conversația lor, cînd birjarul schimbă caii și cînd părăsind orașul, au întîlnit satele apropiate ; contemplă Sena, încremenită între maluri, cele două insule (ieri, eram acolo) și acoperișurile de unde se ridica un abur albăstrui.

Sub umbrar, cîrciumarul le aduse o plăcintă să și-o împartă și vin „din partea locului" în căni smălțuite.

La întoarcere, Louis întrebă :

— Ai citit *Educaţia* lui Flaubert ? E un roman.
— Nu, nu-l cunosc.
— Am să ţi-l ofer.

Nu spusese „sentimentală“ ca să n-o îngrijoreze, dar se gîndea la cozeriile de pe colina Saint-Cloud, se compara cu Frédéric, iar Madame Arnoux se numea Nicole.

Odată, după căsătorie, François o dusese la Comedia Franceză — ce urîtă amintire ! — căci dacă ei îi plăcea *Polyeucte* pentru atîtea motive, el considera că piesa e plictisitoare la culme.

— Am plecat în pauză. Îţi place *Polyeucte ?*

Întrebarea îl stînjenea. Louis prefera subiectele mai puţin grave, cum ar fi *Cu dragostea nu-i de glumit.*

Dealtfel, înainte de război, seara, se distra la teatrele de pe bulevard. Nu era momentul să laude meritele lui Brididi şi Rigolboche * ; *Polyeucte* deveni aşadar capodopera lui preferată... fără să mai vorbim de *Athalie !*

Dar care nu i-ar fi bucuria să se vadă la teatru, alături de Nicole, să-i cumpere bomboane, un program, să se prefacă a citi, aplecat peste umărul ei, să respire parfumul ei, de stînjenei sau de zambile — un parfum de floare, oricum — pe care îl botezase „bucla neagră“ ! Actorii n-aveau decît să spună ce voiau, el n-ar vedea decît profilul, mîinile, evantaiul ei, n-ar auzi decît rîsul sau tăcerea ei, după cum şi ea l-ar privi uneori, fericită că sînt împreună.

Fiecare dimineaţă îi aducea un motiv de speranţă : bucuria cu care îl urma, felul cum îl asculta, acea tăcere care nu mai era răceală, ci o aşteptare abia umbrită de nelinişte.

Pentru a se apăra, ea spunea : „Eşti un copil“, sau evoca vizita la preotul acela care-i va vorbi lui Louis despre religie, dorinţă vagă, în cele din urmă doar un pretext pentru a-şi aminti întîmplarea care le îngăduise să se reîntîlnească la Tuileries.

Totuşi, în urma „voiajului“ la Montmartre, o alarmă se produse. A doua zi, în salon, Louis află prîntr-un servitor că „doamna contesă“ nu se simte bine şi rămîne în cameră.

Dar nici vorbă : din nou fugea de el.

---

* Brididi şi Rigolboche erau, în timpul celui de-al doilea imperiu, doi dansatori destul de populari. Rigolboche — o femeie — şi-a scris amintirile. *(N. a. pt. ediţia română.)*

Era bine, era rău ? În orice caz, semnul unei mari panici şi dovada că, acolo sus, se punea o întrebare al cărei răspuns nu putea să întîrzie.

Adevărul era puţin altul. Deşteptîndu-se, Nicole cîntări din nou motivele pentru a nu-l vedea pe domnul Darrieu, care dealtfel se rezumase la unul singur : „Nu-l voi înşela pe soţul meu".

Luînd această hotărîre foarte morală, se gîndi tot mai puţin la principiile ei şi tot mai mult la Louis pe nedrept sacrificat, la François şi la libertăţile pe care acesta şi le permitea de ani de zile.

Pe la amiază, fermitatea ei slăbi. Nu exista decît o alternativă : să fie fidelă sau să-l piardă pe omul acesta devenit atît de drag ?

„Nu depinde decît de mine să-mi păstrez taina, să răresc plimbările fără să renunţ la ele. O prietenie mai frumoasă decît dragostea..."

Pe la patru, îngrijorarea ei crescu. Servitorul nu adusese nici un mesaj.

Tăcerile lui Louis şi ale casei o apăsau. Îi citi socrului ei, neglijat de-o săptămînă, şi care adormi.

„Domnul Darrieu o fi supărat ?"

Bătrînul, culcat pe-un şezlong, respira cu gura deschisă, obosit, atît de departe, atît de aproape de moarte ! La frunte, o venă groasă albastră bătea slab ; în vână şi în orologiul căruia îi număra tic-tac-ul, timpul se scurgea la fel : dragoste, prietenie, dragoste, prietenie...

„Şi dacă domnul Darrieu nu se mai întoarce ?"

Îngrijorată, se duse în grădină şi, ca să-şi facă de lucru, începu să tundă trandafirii de pe faţadă.

Louis nu apăru decît odată cu lăsarea serii. Se temea de sentimentele doamnei de Révoir, dar îndoielile i se risipiră la strigătul cu care-l întîmpină.

— Louis !

— Te-ai însănătoşit ?

— Mă simt mai bine.

— Mă bucur, Nicole.

Repetă „Nicole", tulburat că era primit astfel.

Încercă, cea dintîi, o explicaţie.

— Mă ocup de trandafiri.

— Pe întuneric ?

N-o văzu roşind.

În salon, François, care citea ziarele, nici nu ridică ochii la intrarea lor, vorbi despre alegerile municipale în timpul cinei (Parisul votase cu stînga — cu-atît mai bine — viaţa era atît de plicticoasă încît acest eveniment va mai arunca puţin gaz peste foc) ; apoi conversaţia lîncezi. Potrivit obiceiului ei, Nicole se retrase devreme, nu fără să fi găsit prilejul de a-i spune lui Louis :

— Ieşim mîine.

Vremea bună se stabilea.

În dimineaţa aceea, Nicole purta o rochie de mătase tivită cu motiv grecesc pe catifea galbenă, mănuşi, botine în ton cu rochia, şi o pălărie de pai înaltă, a cărei panglică se asorta „întîmplător" cu garnitura rochiei ; o singură bijuterie, o cruce de aur, atîrna la gît.

Era o tradiţie : fără să stabilească dinainte, toate plimbările lor începeau cu Tuileries unde, pe zi ce trecea, castanii înmugureau lăsînd încă să se vadă cerul printre crengi.

Pentru ei nimic nu se schimbase în ultimele două zile, doar că-şi spuneau pe nume.

— Arată-mi casa unde locuiai înainte de război.

— Nu se văd decît ruine.

— N-are importanţă. Ai plecat de-acolo ca să vii la noi.

Discutînd veseli, au făcut cale-ntoarsă.

În piaţa Saint-Germain, vreo sută de gură-cască, de copii, făceau cerc în jurul unei orchestre ambulante ce cînta o romanţă la modă. La chitară, doi băieţi. La clarinet, o fetiţă slabă, la „vioară" alta, grasă şi ciungă, ce scotea sunete dintr-o coardă întinsă pe-o băşică umflată de porc. În zdrenţe, cu turbane strălucind de stele, cvartetul asculta de bagheta unui „maestro", personaj pitoresc în redingotă şi cu joben.

Nicole zîmbea, stînjenită, căci curioşii se dădeau la o parte pentru a le permite să se apropie de muzicanţi. Ce-ar fi zis abatele Custines dacă de pe treptele bisericii lui ar fi recunoscut-o pe enoriaşa amestecată în plebea asta, iar pe domnul Darrieu, un tînăr serios, fredonînd apoi cîntînd împreună cu ceilalţi *Lacul zeiţelor* şi *Inima ta de nugà*...

— Pentru artişti, domnilor şi doamnelor. Pentru artişti.

Louis aruncă o monedă de argint în taler.

— Dumnezeu să vă răsplătească. Pentru dragostea dumneavoastră, bellissima.

Cu vîrful degetelor, „il maestro" îi trimise Nicolei o sărutare.

Spectacolul se schimba. Acum deveniseră centrul lui.

— Să plecăm, spuse ea.

După ce se îndepărtară, el tot se mai amuza, dar pentru alt motiv, căci remarcase jena „bellissimei" lui.

— Oamenii ăştia cumsecade mă uimesc întotdeauna. Viaţa lor e grea. Se bucură de orice. Noi avem altă condiţie. Dar ei nu sînt geloşi. Dimpotrivă, glumesc, ne-au şi uitat. Cînt fals ?

Ea schiţă un zîmbet.

— Puţin.

— Toate defectele mele le datorez viticultorului. Mama era foarte muzicală.

Auzindu-l vorbind despre mama lui, Nicole se înduioşă.

La colţul străzii Buci, un orb oferea buchete de ghiocei. Louis cumpără unul pe care ea şi-l puse la corsaj, sub crucea de aur.

Nu, casa prăbuşită nu merita deplasarea. Totuşi zăplazul ce ascundea ruinele era acoperit de afişe lipite din ordinul candidaţilor la alegeri.

Unul din ele — Louis se sui pe-o bornă să-l citească — aparţinea cetăţeanului Pyat. El îi declamă începutul cu tremur în glas.

„Nici o abţinere !"

„Împotriva acestui tineret răsfăţat din '71, eu, fiul unui revoluţionar de la '92, vă voi spune ca Desmoulins :

„Alegători, la urne !"

Sau, ca Hanriot :

„Tunari, la posturi !"

Cu braţul întins, Louis flutura un drapel nevăzut :

„Tunari, la posturi !"

— Ai să cazi, strigă Nicole, speriată.

Dar rîdea.

Şi el sări, atît de tînăr, atît de fericit :

— Mi-e foame. Mergem să mîncăm.

— Nici vorbă.

— Nu vrei să iei masa cu mine ?

Mîhnit, Louis îşi trecu mîna prin păr.

— Mi-ar place atît de mult !

— Ce copil eşti !

Foarte bine. Cînd făcea pe sora mai mare, lucrurile erau pe cale să se aranjeze.

Doamna de Révoir nu frecventa decît restaurantele unde venea lume distinsă : Véfour, Le Café Anglais.

— Sinistre locuri !

Dar ce-ar zice Nicole de-o cîrciumă de pe cheiul Senei ? Sînt pe-acolo grădini retrase unde se duc pescarii cînd e vreme frumoasă.

— Și foarte liniștite. Ne vom crede la Nogent.

Ea șovăia.

— Bine, să ne întoarcem.

— Dar...

— Ce ?

— Și mie mi-e foame.

Din nou acordul se încheiase : pentru a cunoaște bine Parisul, nu trebuie neglijată provincia.

Grădina se reducea de fapt la o terasă, sau mai bine zis la o glicină cu trunchiul crăpat de vreme, de unde porneau crengile ce aveau să devină în aprilie un acoperiș de frunze și de ciorchini parfumați ; florile, gata să se deschidă, lăsau miere pe degete. Pe pietriș jucau pete de lumină.

Erau singuri.

Era prima oară cînd Nicole ședea la o masă acoperită cu o față de masă din hîrtie. Totul îi stîrnea curiozitatea : serviciul de untdelemn și oțet, solnița cu boabe ca de orez, păhărelul cu scobitori. O carafă răsfrîngea chipul lui Louis, și o trase către ea.

Nu apărea nimeni. Ei nu chemau. Acum, instalați unul în fața celuilalt, și neputînd să nu se privească, foamea le trecuse.

Dar tăcerea dura prea mult.

— Și ieri, întrebă ea, ce-ai făcut ?

— L-am întîlnit pe colonelul Rossel.

— Unde ?

— La primăria arondismentului XVII. Ce om extraordinar !

— Povestește-mi.

În felul acesta, nu vorbeau despre ei, ceea ce era preferabil, deși Nicole era dezamăgită aflînd că, în loc să-și petreacă ziua în frămîntări, Louis o petrecuse alături de „un om extraordinar".

Gelozie inutilă. El îi dădea numeroase amănunte asupra ofiţerului (copilăria, proiectele sau temerile lui privind situaţia) ; uneori pierdea firul povestirii ori se oprea în mijlocul frazei, încît tăcerea dura mereu, iar ea, distrată, nici nu-l mai asculta.

— Ce spuneai ?

În faţa evidenţei, tăcură.

Mîna desmănuşată se odihnea pe masă. O unghie era pilită prea scurt.

El se gîndi : „O fi rupt-o făcînd grădinărie".

Sub mînă, faţa de masă părea cenuşie.

Ca să nu i-o ia prin surprindere, o apropie încet, foarte încet pe-a sa.

Amîndouă erau fierbinţi, puţin jilave. Cea a Nicolei se trase puţin, apoi se lăsă ca şi cum ar fi murit în cealaltă şi rămaseră aşa, aproape miraţi de cît era de simplu.

Atunci un cuplu dădu buzna pe terasă şi se instală la o masă vecină. Oameni care glumeau, strigau tare : o servitoare alergă şi Louis se scuză :

— Nu rămînem la masă.

Şi afară :

— Totuşi, ce cîrciumă bună !

— Se numeşte *Navigatorii.*

Firma reprezenta un vapor pe Sena ; cu naivitate, pictorul colorase valurile, catargele, pînzele, un drapel : la fel şi ei, sprijiniţi pe parapetul de pe Pont-Neuf se aplecară spre apa în care li se oglindeau chipurile. Mai tîrziu, va veni vremea să examineze consecinţele unui gest care nu se măsura încă ; o, mai tîrziu ! Ca în duminica aceea în lumina albăstruie a casei de sticlă, cînd se apropiaseră unul de celălalt. În timp ce Louis o cuprinse cu braţul, un şlep alunecă pe sub arcada de piatră.

Ce se întîmplă de fapt ?

Nişte pescari le explicau că un copil, care se jucase aproape de cîrmă, îşi pierduse echilibrul şi căzuse în gol. De-acolo, de sus, nu putuseră să-şi dea seama de accident, dar se auziră strigătele unei femei, se văzu bărbatul trecînd de-a lungul cursivei, aruncîndu-se în apă şi dispărînd.

Şalupa devia.

Louis se repezi spre scara ce ducea la taluz. Cîţiva trecători îl urmară. Dus de fluviu, omul părea că-l ajunsese pe cel înecat. Plonja din nou ? Nu, înota, acum capul copilului era la suprafaţa apei.

Ajuns în dreptul lui, un muncitor îi întinse o vîslă.

— L-ai pescuit, strigă el. Bravo.

Un altul îngăima : „Of copiii ăştia... ce ştrengari... !“ Şi fiecare rîdea.

Apoi oamenii aceştia cumsecade pricepură că se străduiau să însufleţească un mort, un mort mititel cu membrele moi, buzele şi pleoapele întredeschise.

Cineva sugeră : „Trebuie chemat doctorul“.

Dar nimeni nu mişca, în afară de omul care se ştergea pe faţă cu batista udă. Fără să-l îmbrace, acceptă vestonul lui Louis, dar nu mulţumi. Şi după ce voluntarii luară cadavrul, el trecu în fruntea cortegiului, mut.

Atunci Louis o văzu, rezemată de zid, încercînd să-şi recapete răsuflarea, cu o mînă pe inimă. Pălăria îi căzuse în faţă, ceea ce îi dădea un aer în acelaşi timp jalnic şi ridicol.

— Nicole...

Ea tresări. Trebui s-o susţină ca să nu cadă.

— Să nu stăm aici, spuse el.

— Lasă-mă.

Ochii ei plini de lacrimi fugeau de Louis, către locul unde corpul lăsase o urmă umedă pe sol ; hohote de plîns o scuturau.

Ce să-i spună ? S-o tragă cu forţa ? Iritat (topindu-se, fardul îi înnegrea obrajii iar pălăria atîrna de capătul panglicii), el se îndepărtă şi, ca să se liniştească, aruncă nişte pietricele în apă. De pe pod, cîţiva curioşi îi urmăreau, amuzaţi fără îndoială de această dispută şi doritori să-i cunoască sfîrşitul.

În cămaşă, cum să nu se simtă din ce în ce mai caraghios ?

— Caută-mi o trăsură.

Venise lîngă el, încheindu-şi mănuşile, în aparenţă absorbită de această ocupaţie. Şi fără să ridice capul :

— Vreau să mă-ntorc acasă. Singură.

Nu întrezărea în vorbele ei nici blîndeţe, nici ameninţare, deşi ea repeta, pe acelaşi ton încăpăţînat, impersonal şi fără să-l privească :

— Singură.

— Cum vrei.

Temerile lui cedau locul unei deznădejdi amestecată cu mînie pentru felul cum era tratat.

Dîndu-se la o parte pentru a-i face loc să se suie în birjă, observă că nu mai are bucheţelul de ghiocei la corsaj. Pierdut sau aruncat ? Ce importanţă mai avea ? Crucea de aur era tot acolo : Nicole se va întoarce la soţul ei cu conştiinţa împăcată.

Dar cînd să plece, ea se aplecă peste portieră.

— Louis...

În fine ochii lor se întîlniră.

...să nu răceşti.

După care, birjarul şi zulufii negri dispărură.

Era cu putinţă ? „Să nu răceşti“ ! Să nu răcesc ?

„Dacă voiai, gîndi el, puteai să-mi oferi un loc în droşca ta sau să mi-o laşi mie. Acuma stau şi tremur ! Şi toate astea din cauza unui mucos pe care nici măcar nu-l cunoşteam !“

De fapt, nimeni n-are vreodată pe deplin dreptate. Hazardul, spune Balzac, e primul romancier al lumii şi pentru cei ce cred în Dumnezeu, el are de multe ori sensul unui avertisment.

Pe pod, Louis, care bătea pasul pe loc, o trimise pe doamna contesă la dracu'.

CAPITOLUL IX

— CINCIZECI DE CENTIME ? CE vorbeşti ? Poftim ! La revedere, cetăţeano !

Milliardet puse pîinea sub braţ şi ieşi din brutărie. Nu, nu se va obişnui niciodată cu noile preţuri : treizeci de franci baniţa de cartofi, o salată patru gologani ; cît priveşte carnea de berbec, vorbim altădată. Astăzi, strîngem cureaua.

De-a lungul canalului, făcea haz gîndindu-se la ce spunea „Tante Simone“ în *Le Figaro*. În timpul postului, nu-i nevoie să te abţii : să mănînci raţă, de exemplu, langustă sau paté de ficat, nu-i un păcat.

„Vino să te uiţi în farfuria mea, Tante Simone, cu ce se hrăneşte biata familie a unui comisionar la Capuçot, lenjerie fină.“

Pe cheiul Jemappes, o fetiţă juca şotron.

Veni fuga la el.

— Şi catehismul ?
— Sînt liberă azi.
— Cum eşti liberă ?
— Abatele Grégoire are o înmormîntare.
Milliardet încruntă sprîncenele.
— Te-am mai învăţat că se spune „Domnul abate". Du-te de te joacă. Şi nu întîrzia la prînz. Trebuie să plec imediat la defilare.
— Da, tată.
Cu dragoste, o urmări o clipă sărind într-un picior.
— Să nu cazi în apă. Să nu-ţi închipui c-am să vin să te caut !
Şi traversă strada în dreptul numărului 22 apoi, dincolo de boltă, o curte : era Cité des Roses.
Pe stînga şi pe dreapta, ziduri înalte pe care se cătăra iedera, căutînd lumină ; în faţa lui, o construcţie cu două etaje : locuinţe. Dacă existaseră vreodată, trandafirii muriseră de mult.
La fiecare balcon atîrnau rufe, ici-colo cîteva colivii de păsărele, ghivece de flori golaşe, dat fiind anotimpul şi, între cişmea şi latrine, moş Castègne fumîndu-şi pipa la soare.
— Mă odihnesc, spuse bătrînul. Sus Comuna !
Milliardet zîmbi.
— Sus Comuna !
Dar nu-l prea simpatiza pe lăcătuş, deoarece în timpul asediului îşi mîncase pisica. Domnişoara Delescluze, în schimb, făcuse sacrificii ca să şi-o păstreze pe-a ei. O domnişoară merituoasă care cîrpea lenjerie în faţa ferestrei de la parter.
Scoase capul :
— Sînt grăbită. Fratele meu mi-a obţinut un loc la Primărie. Nu vreau să pierd ceremonia.
Slabă, plăpîndă, cu părul alb strîns la spate, ridată şi cu lornion, era o bătrînică la care Milliardet ţinea foarte mult. Delescluze venea adeseori s-o îmbrăţişeze ; el îl întîlnea întîmplător.
— Ce mai face căpetenia noastră ?
— Aşa şi-aşa. Se oboseşte prea mult.
— Pentru o cauză dreaptă.
— Ştiţi că a fost ales în două arondismente ? Două ! Dar îl chinuie flebita. Cînd îi spun să se îngrijească, Louis-Charles îmi răspunde : „Da' ce tu te odihneşti, tinerico ?"

Şi e mai mic decît mine ! La vîrsta lui, ar trebui să fie mai serios.

Nu se puteau lipsi unul de celălalt, se adorau şi se certau întruna.

— I-am spălat cea de-a doua cămaşă. Trebuie să se facă frumos. Azi e duminică !

Castègne încuviinţă.

— Douăzeci şi trei de ani de cînd aştept Comuna !

Lăcătuşul trăsese şi el la nimereală în '48 de pe-o baricadă. Cel puţin aşa istorisea în tot cartierul de cînd cu afacerea tunurilor.

— Şi eu am puţină treabă, încheie Milliardet. Trebuie să-mi calc pantalonii.

Şi urcă scara care, din treaptă în treaptă, mirosea tot mai plăcut a bucătărie : nimic de zis, marţea asta era, de fapt, o duminică ; vor avea carne, vor bea vin.

În afară de cele două odăi pardosite cu dale de gresie, mereu în dezordine, locuinţa mai cuprindea o bucătărie minusculă, unde durdulia de Juliette izbutea să-şi găsească loc. În ciuda àsediului şi a lipsurilor, nu slăbise un gram.

„Din cauza glandelor mele care funcţionează prost", repeta.

Dar Féraud, ajutor de brutar şi vecinul lor de palier, îi aducea o grămadă de dulciuri.

„Să-i furi pe cei bogaţi nu-i o crimă."

Milliardet nu era de acord.

„Ţine minte, Nanette. Cine fură azi un ou, mîine va fura un bou."

Ceea ce stîrnea rîsul zeflemitor al soţiei lui. Juliette era pentru Internaţională ; el cerea reforme fără vărsare de sînge.

— Destupă sticla şi pune masa, îi strigă ea din dormitor. Mă spăl.

— S-a-nţeles.

Pentru început, să se ocupe de pantalonii care atîrnau în cui. Întinse o bucată de molton pe masă şi încălzi fierul de călcat. Ultima oară îmbrăcase uniforma în ziua de 18 martie, cînd sunase alarma în Paris.

Ce poveste ! Aici nimeni nu-l crezuse cînd, plin de noroi şi zdrobit de oboseală, povestise că un ţăran, sau mai bine zis un domn, îi salvase viaţa.

După ce-i perie, după ce rîcîi petele cu unghia şi, cu mîna, umezi pantalonii, problema era să le potrivească dunga.

Aburii se ridicau din cîrpă, odată cu mirosul de postav ud şi, în timp ce se ostenea, o uşă se trînti la etajul de deasupra, apoi nişte paşi repezi se auziră pe scară.

„E Maurice care s-a sculat tîrziu."

Ce tip ciudat, Maurice ăsta ! „Prietenul Doamnelor" sau „Peştele", aşa-i spunea Juliette, deoarece într-o seară îl întîlnise la braţul unei fete cu pălărie. Un copoi, zicea Féraud, căci funcţionarul de la doi lucra la prefectură.

Aici, Féraud avea poate dreptate : un copoi, chiar în civil, se simte cale de-o poştă.

Soţia lui intră. Era în corset. Perniţe de carne formau adevărate hernii între balene şi, în faţa şemineului, îşi scoase bigudiurile.

— Ai învăţat să calci la armată ?

— Nu. M-am uitat la lucrătoarele de la Capuçot.

— Şi ţi-ai clătit ochii, nu, Mimile ?

El ridică din umeri. La acest capitol, n-avea ce să-şi reproşeze : cînd cineva are ce-i trebuie acasă, ce să caute aiurea ?

Răspunse :

— Grăbeşte-te, că întîrziem.

— Nici o grijă. Grangurii nu-şi încep discursurile înainte de ora patru. Am citit în *Père Duchesne.*

O porcărie, *Père Duchesne* care ataca religia. Féraud i-l aducea nevesti-si ca s-o stîrnească. Milliardet ceruse ca acest ziar să nu mai apară în casa lor cît timp mititica se pregătea de împărtăşanie ; dar nici unul, nici altul nu ţineau seamă de dorinţa lui şi în faţa Nanettei nu se sfiau să spună măscări despre Biserică.

Dar nu era momentul să se înfurie.

Cum ochii lui căutau spre curte, observă un om care stătea de vorbă cu lăcătuşul. Acesta îi arăta casa, etajele şi fereastra la care Milliardet se apleca, intrigat.

— Nu se poate !

— Ce ?

— Salvatorul meu ! Ei, Darrieu, tu eşti ?

Cu nasul în vînt, Louis strigă :

— Salut.

— Urcă. Ce-aştepţi ?

— Sosesc.

— Acum nici cinci minute, mă gîndeam la tine.

Şi mustrînd-o pe Juliette :

— Ţinuta ! Du-te şi pune-ţi rochia.

La început, deşi fericit că-l revede, o jenă stăruia între ei. Din vina lui. Decorul nu mai era acelaşi, fără a mai vorbi de îmbrăcăminte. În piaţa Clichy, uniforma îi conferea un prestigiu pierdut la „Cité des Roses", în timp ce Louis părea un adevărat patron. Într-un cuvînt, primul purta acum bluza albastră iar cel de-al doilea n-o mai purta.

— E... modest la mine.

— Dar plăcut.

— N-avem decît două odăi.

— Dacă ai vedea camera mea de la Hôtel des Saints-Pères ! Îmi face rău.

— Nu locuiţi cu familia ?

Louis îl privi uimit.

— Acum mă iei cu „dumneavoastră" ?

Un zîmbet larg se ivi pe faţa comisionarului şi se îmbrăţişară ca în ziua aceea de pomină cînd...

— Ţi-aduci aminte ?

Totul li se perindă pe dinainte : gloanţele şuierînd, şarja de cavalerie, „viteazul" ăla care-şi învîrtea sabia prin aer.

— L-aş fi ucis !

— Mai e în viaţă încă !

— Dar raţele tale nu ! O, ce sînge rău ţi-ai făcut cînd ţi-ai recunoscut păsările ! Mănînci cu noi ?

— Dacă mă inviţi.

— Repede, căci trebuie să defilez.

— Unde ?

— În piaţa Primăriei. Azi după-amiază proclamăm Comuna.

Şi îmbrăcîndu-se (Comuna-n sus, Comuna-n jos) se aprindea :

— Cine şi-ar fi închipuit, în ziua de 18, una ca asta : victoria poporului !

Louis nu-l asculta. Cu ochii închişi, revedea gardul de pe strada Buci, plin de afişe, obrazul Nicolei ridicat spre el care citea şi...

— Darrieu !
— Da...
— Eşti bolnav ?
— Nu.
— Ai necazuri ?
Chipul bun al lui Milliardet era plin de îngrijorare.
— Ai nevoie de bani ?
— Pe cuvînt că totul merge bine.
— Mai vorbim noi.
Ceva mai liniştit, îşi puse uniforma. Astfel îmbrăcat, recăpăta autoritate.
— Juliette !
Aceasta, care asculta la uşă, apăru numaidecît.
— Iată pe cel mai bun prieten al meu : Darrieu, Darrieu şi mai cum ?
— Louis.
— Iat-o pe soţia mea.
Ea se legăna, intimidată, cu obrajii roşii şi lucitori. Rochia cu flori multicolore o îngrăşa, inutil. Mirosea a pudră de orez. Louis strînse o mînă moale, cu degete umflate. Gîndea : „Doamna de Révoir...“ şi, ca să zică şi el ceva, vorbi de vreme, sau cine ştie despre ce ?
Pe masa acoperită cu muşama, Juliette aşează farfurii destul de curate dar desperecheate, tacîmuri de aluminiu şi o ceaşcă cu sare de bucătărie. Dacă nu erau şervete, în schimb comesenii avură dreptul la pahare cu picior, păstrate pentru ocazii. Tot Juliette tăie pîine de casă şi cu vîrful cuţitului împărţi fiecăruia cîte o felie.
Erau cinci. Ei, Nanette şi Féraud.
Ajutorul de brutar îşi scoase vestonul de uniformă înainte de-a se aşeza : un om uscăţiv, de vreo patruzeci de ani, cu ochi şireţi şi mustăţi îngălbenite de tutun.
Mimile descria, încă o dată, încăierarea din piaţa Clichy (care lua proporţii la fiecare povestire devenind o altercaţie între el şi regimentul 7 de dragoni), cînd fu adusă supa. Se folosi un polonic. Se mesteca zgomotos şi Louis, care-i observa, deşi mirat că se află acolo, începea să se amuze.
— Foarte bună.
Înghiţi o bucată de friptură plină de fibre.
— Friptă în sînge.

— În timpul asediului... începu Juliette.

Şi conversaţia se însufleţi.

În timpul asediului, familia nu mînca nici carne, nici unt — ţi-aminteşti ? — nici brînză, nici cartofi. De fapt, ce mîncam ? Fîn ? Şi o sută de grame de pîine neagră, o dată la două zile. La trei. În fine, nu prea des.

— În ajunul Crăciunului, îşi aminti Milliardet, am cumpărat un şobolan să facem supă. Să-ţi spun cum proceda negustorul din strada Mouffetard. Avea cuşti legate între ele. În prima o grămadă de şobolani, în cea de-a doua o potaie. Îţi alegeai rozătorul. Cu un băţ, negustorul îl împingea spre cîine care-l sugruma. Douăsprezece parale m-a costat. Dar a fost o sărbătoare, mă-nţelegi ?

Aici Féraud protestă :

— O seară ca toate celelalte.

— A, te rog ! Nu insulta religia.

— Poate vrei să mă abţin ?

— Nu mai sîntem sub Imperiu, strigă Juliette.

Împreună, s-au dezlănţuit împotriva preoţilor, altă bandă de şobolani, pe care Comuna îi va expedia curînd la Mazas, să sperăm.

Şi discuţia se învenină.

Cu nasul în farfurie, Nanette nu spunea nimic. Purta şi ea la gît o cruce, un zuluf pe umăr, dar era blond şi prins cu panglică roz. Ridică ochii şi-i zîmbi lui Louis care, ca să-i liniştească, încercă o diversiune :

— Pentru sau contra preoţilor, la ce bun să vă ciondăniţi ? Încercaţi mai bine să vă înţelegeţi : partida voastră nu-i cîştigată.

Într-o linişte prevenitoare, invitatul vorbi despre întîlnirea lui cu colonelul Rossel. O linişte prevenitoare şi respectuoasă, căci dacă în principiu coloneii ştiu cum stau lucrurile, nu-i este dat oricui să întîlnească unul.

— Acest ofiţer care s-a alăturat Comitetului central al gărzii naţionale este de partea voastră.

O clipă, Louis simţi imboldul să spună „de partea noastră", dar ar fi fost un mod de a-i flata.

— După el, situaţia nu-i chiar atît de favorabilă cum credeţi. Thiers, ajutat de prusaci, va recruta mai multe regimente. Vrea să asedieze Parisul. Va trebui să vă bateţi dacă nu vreţi să sfîrşiţi ca şoarecele vostru de

douăsprezece parale. Sînteţi siguri că poporul e hotărît să se bată ?

Féraud spuse :

— Da' la Montmartre am stat cu braţele încrucişate ?

— I-aţi împiedicat pe soldaţi să tragă. Lucrurile se vor schimba în ziua cînd trupa va asculta de ofiţeri.

— Fără glumă ! La primul foc de armă, fraţii noştri sînt gata să lase baltă guvernul.

— În '48, guvernul a restabilit ordinea.

Juliette lovi în masă şi ţipă :

— Mă rog, să poftească versaiezii ! Să îndrăznească ! Îi facem fărîme !

— Colonelul e mai puţin optimist... cetăţeană.

Îşi stăpîni dorinţa de-a rîde : să-l audă François !

— Garda naţională o fi comandată de un incapabil. Ce părere ai ?

Întrebarea i se adresa lui Féraud, cel mai dezgheţat, care păru să aprecieze faptul că Louis apelează la luminile lui.

— Admit că s-a greşit la început numindu-l pe Lullier. Între noi fie vorba, tipul ăsta e tocmai bun de balamuc.

(Nimeni nu ignora că la o şedinţă a Comitetului, Lullier beat-mort voise să se arunce pe fereastră, de la Primărie.)

— Astăzi a fost înlocuit de Eudes, Duval şi Bergeret. Situaţia o să se schimbe.

— Altă eroare, după Rossel. Trei responsabili în loc de unul.

— Unul care mai devreme sau mai tîrziu să ne dea o lovitură la fel ca Bonaparte. Mulţumesc ! Poporul are puterea şi n-o va lăsa.

N-avea rost să mai discute. Asupra acestui punct adversarii erau de acord şi Mimile destupă ultima sticlă.

— Să bem pentru Republică.

Puţin ameţită, soţia lui umplu paharele. Închinară. Fără să schimbe farfuriile, mîncară tarta cu mere ; apoi Féraud oferi ţigări de foi lungi şi subţiri.

— Un cîntec, Mimile.

— Trebuie s-o ştergem.

— Unul singur.

— Care ?

— Madame César.

Uitaseră de invitat. Ajutorul de brutar își apropie scaunul de-al Juliettei. În picioare, cu ochii umezi și șugubăți, stăpînul casei cîntă :

„Amici potentați
Ați vrea să aflați
Soarta Badinghetei ?
La semnul baghetei
S-a trezit că-i chiar
Madame Cézar.“

Stîrniți de glumele slobode ce-aveau să urmeze, corul reluă :

„Uite, vei afla
Badin, Badinguette,
Uite, vei afla.“

Bătînd din mîini, intonară al doilea cuplet, iar Louis se străduia să-i găsească plini de haz — mă distrez; nu vedeți, mă distrez — dar era de prisos printre ei.

Cu bluza descheiată, Juliette se apropiase de Féraud.

Și după ce dădură pe față toate tainele de alcov ale doamnei César, cîntecul se încheie într-un enorm hohot de rîs.

— Spăl îndată vasele. Vino să te îmbraci, Nanette.

Fetița își însoți mama în dormitor.

Féraud, care-și uitase chipiul, avea să-i aștepte în stradă. Astfel rămaseră singuri, ca adineauri, și, ruşinat, baritonul nostru strîngea farfuriile, ca să facă ceva.

— Ne găsești cam moftangii, nu-i așa ?

— De ce ? Sînteți veseli. E firesc.

— Dar pe tine te frămîntă gînduri negre.

Și apropiindu-se de Louis care se întorsese spre fereastră :

— Cînd ne-am despărțit în piața Clichy, ți-am spus „sîntem prieteni și la bine și la rău“. Vorbește. Ce pot să fac ?

Cu un gest timid, îl trase de mînecă :

— Dacă ai venit, ai un motiv.

— Aveam nevoie...

Un nod de amărăciune îl năpădi :

— ...Aveam nevoie să te mai văd.

— Să mă mai vezi ?

Cu gura deschisă, Mimile îl privea, uimit.

— Aşa, degeaba ?

— Pentru noi doi.

— Asta-i bună !

Acum el mulţumea, îngăima, bucuros şi încurcat. Ce de timp pierdut ! Liniştiţi, într-un colţ, ar fi putut pălăvrăgi şi prietenul lui avea să plece.

— Cînd mai vii ?

— În curînd.

— Curînd e departe. Ascultă.

Cu mîna, se lovi peste frunte.

— Am o idee.

Deasupra lui Féraud locuia o pereche. Mai bine zis perechea ocupa această locuinţă în momentul declarării războiului. Soţul murise în bătălia de la Wissembourg, iar soţia lui se afla în provincie.

— Avem cheia. Cine te împiedică să te instalezi aici ?

— Stau la hotel.

— Un loc infect făcut pentru gînduri negre.

— Dar...

— Vei pleca la întoarcerea doamnei Ravon. La ea nu-i ca la noi. O să te simţi bine.

Mimile se aprindea.

— Vino să vezi. Fără nici o obligaţie.

Luă cheia din bufet.

Louis îl urmă, deşi era hotărît să nu accepte. De ce închiriase o cameră la hotelul de pe strada Saints-Pères dacă nu ca să trăiască în apropierea Nicolei, în nădejdea de-a o întîlni într-o zi pe una din străzile unde se iubiseră şi unde poate şi ea îl căuta ?

Pe palierul etajului doi, călăuza îi explică :

— Toaleta e în curte, dar apa ţi-o aduc eu.

Încăperile i se păreau întunecoase, din cauza draperiilor trase. Cărţi şi iar cărţi se înşiruiau de-a lungul pereţilor ; Ravon fusese învăţător.

În faţa ferestrei, pe o masă de lemn alb, alte cărţi şi caiete ; deşi era puţin praf, domnea ordinea şi curăţenia.

— Ce spui ?

— Să mă mai gîndesc.

De ce să-l necăjească.

— Nu-i nici o grabă. Dacă mă hotărăsc, mai vorbim.

Oricum, vin într-o seară să te iau de la magazin.

— Promiţi ?

— Jur.

— Te cred.

Ceea ce nu-l împiedica să gîndească : „Am greşit. Nu era o propunere pentru un domn".

Pe scară, pentru a nu-şi arăta dezamăgirea, spuse cu o voce tunătoare :

— La drum, popor !...

Pe chei, Juliette şi Féraud mergeau înainte. Ceilalţi — fetiţa păşea între cei doi bărbaţi ţinîndu-i de mînă — nu scoteau un cuvînt. Buna înţelegere pierise, deşi Louis hotărîse să-i conducă pînă aproape de Primărie. Defilarea nu-l interesa, dar Nanette întrebase atît de drăguţ :

— Vii şi tu ?

încît nu voia s-o refuze. Mai tîrziu, se va pierde în mulţime.

De pe străzile învecinate apăreau şiruri-şiruri de federaţi ; se îndreptau şi ei către piaţa Château d'Eau, locul primelor grupări.

— Hop ! Un pîrîiaş.

Cu o strîngere viguroasă, Louis o ridică pe Nanette care sări obstacolul şi ateriză cîţiva metri mai departe.

— Hop ! O vacă...

De fiecare dată, copilul rîdea în hohote. Pentru a sări peste căpiţă, apoi peste casă, ea zbura din ce în ce mai sus. Striga :

— O biserică... Un munte...

Şi hop !

El o prinse.

— Atenţie ! Ai să cazi.

Nanette era în braţele lui, cu capul lipit de-al său. Gîfîia. Era uşoară ca un fulg, sau cel mult ca o vrabie.

— O adevărată femeiuşcă, spuse Mimile regăsindu-şi zîmbetul.

Şi-atunci, cum să nu-i însoţeşti ? Aproape de Notre-Dame, cei doi federaţi dispărură. Cu Juliette şi cu fetiţa, Louis ajunse la Primărie, nu fără greutate, căci circulaţia se înteţea, femei în haine de sărbătoare, muncitori care peste costumul închis de postav trăseseră o bluză scrobită, vechi luptători de la 1830 sau de la '48 şi mulţi burghezi care, prudenţi, arborau ca şi ceilalţi o cocardă roşie.

Era culoarea zilei.

Roşii erau draperiile portalului pe care aveau să iasă curînd membrii Comunei, roşie eşarfa aşezată cruciş peste bustul Mariannei *, ridicat pe un trunchi de coloană şi pe cap cu boneta frigiană, roşii imensele banderole ce decorau faţada, flamurile turnului, stemele estradei, covoarele, fotoliile ; iar în faţa ei, fanioanele şi drapelele care-şi împleteau faldurile roşii în bătaia vîntului.

Uluit, Louis privea acest decor, acoperişul plin de tineri agăţaţi de coşuri, statuile pe care se căţăraseră copilandrii ca să vadă mai bine ; mai jos, tunurile rînduite de-a lungul zidului, garibaldienii pe caii care tropăiau în piaţă. De partea cealaltă, fluiere, tobe, trompete, o fanfară militară, ale cărei instrumente luceau în soare.

Se întoarse : la fiecare casă alte şi alte drapele, şiruri de spectatori aplecaţi la ferestre, discutînd ba de una, ba de alta, ca la balcoanele unui teatru. Într-un imens freamăt de rîs şi de cîntece care urcau de pretutindeni, o mulţime adunată, veselă, nerăbdătoare, ocupa marginile careului unde garda avea să defileze peste puţin. Mimile avea dreptate : nu era vorba de-o manifestaţie obişnuită. Ea nu amintea întru nimic de cea care avusese loc în vara precedentă, cînd locuitorii capitalei se strînseseră pe străzi strigînd „La Berlin". Atunci toate clasele se adunaseră de-a valma. Astăzi, masa de oameni mărunţi, veniţi din centru şi din mahalale, îşi sărbătoreau victoria : un patru septembrie ce nu li se va mai fura.

— O cocardă, cetăţene ?

Louis şi-o prinse la veston.

— E gratis : un dar al Comunei !

Mulţimea creştea neîncetat. Se îmbulzea pe cheiuri, pe podul Arcole, bloca strada Temple, fără să mai poată înainta. Grupuri încă mişcătoare se imobilizau încet-încet şi deodată, încremenit — ca un singur om purtînd în acelaşi timp toate aceste capete din care ţîşni un singur strigăt — poporul aşteptă.

— Iată-i !

La ora patru fix, aplauzele se înălţară, în timp ce aleşii poporului urcau scara spre estradă. Pe măsură ce înaintau, lumea îi recunoştea.

— Arnould, Vallès, Eudes, Varlin, Flourens.

---

* Marianne, chip de femeie avînd pe cap boneta frigiană. Simbolizează republica franceză .*(N. tr.)*

Niște necunoscuți pentru Louis, mebri sau nu ai Comitetului central, însărcinați acum să administreze Comuna din Paris.

Unul dintre ei, cel mai sărbătorit, era un bătrîn înalt și slab, sprijinit în baston. Louis îl deslușea cu greu, dar trebuie că era bolnav, căci se așeză înaintea celorlalți.

— Cine e ?

— Delescluze.

Își aminti că Mimile îi vorbise de el în timpul prînzului, pentru a-l încredința că omul acesta e Dumnezeu pe pămînt. Bătrînul își flutură batista în direcția unei ferestre : părea fericit.

Tăcerea se așternu treptat. S-ar fi zis că-i umbra unui nor care, pornită din primele rînduri, acoperea asistența, atingînd ultimele etaje ale caselor. Cineva înainta, ținînd o hîrtie și începu să citească :

— Cetățeni, cetățene, iată lista mebrilor Comunei. În arondismentul Luvru sînt aleși : Adam, Méline, Rochard și Bari.

Artileriștii, cu periile de tun în mînă, îi pîndeau semnalul : o lovitură de tun căreia îi răspundeau urale salută proclamația.

— În arondismentul Bursei sînt aleși Brelay, Loiseau, Tirard și Chiron.

Din nou, bateria de tunuri trase în onoarea lor.

Louis își spuse :

„Bine pus la punct. Dar o să fie lung și plicticos".

Se înșela. După aleșii de la Temple, Île de Saint-Louis și Panthéon, urma palmaresul cartierelor bogate. Fără îndoială, reprezentanții lor erau primiți cu mai puțin entuziasm. Se auziră și cîteva murmure, fluierături.

Vecinul i se adresă :

— Îți dai seama ? La Passy, Boutellier îl elimină pe Victor Hugo !

— Boutellier ? Nici nu-l cunosc.

— E un spion al versaiezilor.

Și dreapta votase.

— În arondismentul L'Enclos Saint-Laurent, sînt aleși : Gambon, Pyat, Babick și Restoul.

De data asta, vecinul glumea.

— Aici l-am făcut praf pe Gambetta. Trăiască arondismentul zece, al meu !

— În arondismentul Montmartre sînt aleşi...

Urmă o pauză, un timp mort ca un semn de întrebare şi oratorul care trăgea aer în piept îşi menaja efectele. Strigă :

— Blanqui...

Apoi un adevărat delir, lumea aclama, tropăia, îşi arunca şepcile în aer. Pe estradă, autorităţile se ridicară.

Mai bine informat, Louis ştia că acest vechi revoluţionar de la '48 îşi petrecuse jumătate din viaţă în închisoare şi că Thiers îl arestase de curînd la Limoges.

„Dacă Delescluze e Dumnezeul lor, ce trebuie să fie ăsta ?"

Sfîrşitul rezultatelor se pierdu în tumult ; abia se auzi un al doilea personaj declarînd în numele poporului că acum Comuna din Paris e proclamată ; tobele băteau iar defilarea începu.

Primul batalion, cel din Montmartre, soseşte prin strada Rivoli şi-şi croieşte drum prin mulţimea care în momentul de faţă acoperă piaţa. Strigătele se înteţesc, se umflă, izbucnesc, flori, buchete aruncate de la ferestre se risipesc, toate tunurile trag salve neîntrerupte, scuipă scîntei, în timp ce, intonată de cincizeci de mii de guri, *La Marseillaise* uneşte cîntecul cu zgomotul acesta de tunet...

Ciudată armată ! În afară de cîţiva puşcaşi raliaţi Comitetului central, nu figurează decît muncitori veniţi din cartierele populare. Ei formează cea mai credincioasă şi mai tare dintre gărzi, cea care, la 19 ianuarie, lăsa o mie cinci sute de morţi pe cîmpul de luptă, dar smulgea Buzenval din mîinile prusacilor. În bluze de lucru, cu chipiul pe-o ureche, ei poartă puşca cu piston din războiul Crimeii. Uneori unul din ei a îmbrăcat, ca şi Milliardet, vesta — cu paspoal verde sau galben — şi pantalonul cu vipuşcă lată stacojie. Ofiţeri nu se văd.

Atunci cine comandă ? Nimeni sau toată lumea, toţi sînt fraţi şi e dezordine ; trupa neglijentă înaintează între două rînduri de strigăte, cîntă, strînge mîini, împarte sărutări. Louis observă pe unul fumîndu-şi pipa ; din buzunarul altuia iese gîtul unei sticle. De-a valma cu trupa, obuziere trec cu zgomot. Sînt trase. Împinse. O fată cocoţată pe un cheson strigă nişte cuvinte ce se pierd în detunături şi în miros de puşcă.

„Ce-ar crede colonelul Rossel despre acest spectacol ?"

Şi totuşi, cînd se apropie de estradă, rîndurile capătă o anumită ordine militară. Aici, în picioare, Comuna îşi salută neobosit apărătorii. În faţa ei, muncitorii îşi îndreaptă ţinuta, mărşăluiesc şi întorc capul spre drapelele ce se înclină : sînt în sfîrşit soldaţi.

O sută de metri mai departe, se împrăştie în dezordine. Pentru ei, defilarea se încheie la cantinele care-i aşteaptă pe chei. Şi aici e gratis ; însetaţi, beau vin roşu ordinar, iar întîrziaţii sosesc odată cu lăsarea nopţii.

Louis se pierduse de Nanette şi de mama ei. Fără a încerca să le găsească, se îndepărtă gîndindu-se la această extraordinară manifestaţie.

În ciuda indisciplinei gărzii naţionale, un martor trebuia să fie de acord că toate acestea nu erau lipsite de grandoare : punerea în scenă, proclamarea aleşilor, şi chiar defilarea... Din 1790, de la Sărbătoarea Federaţiei, Parisul nu mai trăise nimic asemănător, dar la Champ de Mars poporul se adunase în jurul regelui său, în timp ce astăzi el înţelegea să consacre şi să apere Republica.

Desigur, nu toată Franţa era la Primărie...

Zîmbi. Care nu va fi mîine indignarea bordeleză a viticultorului citind într-o gazetă relatarea evenimentelor şi furia sa aflînd că vlăstarul său participase şi el, cu o cocardă la butonieră ! La Versailles, Roger se întreba : „Am mizat oare pe calul cel bun ?“ Cît priveşte ironiile lui François...

Amintindu-şi de Nicole alungă oricare alt gînd.

Trecuse de-a lungul grădinii Tuileries. De partea cealaltă a Senei, luminile luceau la ferestrele casei de Révoir, prea departe pentru ca Louis să poată distinge cea de la camera unde poate se afla ea. De asemenea privea în sufletul lui, încercînd să înţeleagă de ce, de-atîtea ceasuri, nu se mai gîndise la Nicole.

CAPITOLUL X

CU TOATE CĂ DOMNUL DE BRESles o informase că plecarea lor era inevitabilă şi să fie pregătită, Clotilde avusese încă multe de făcut în dimineaţa aceea ! Deşi ordonanţa colonelului cumpărase patru

locuri la trenul de Versailles de la ora trei cincizeci, iar geamantanele erau făcute de-o săptămînă, ea tot nu-şi găsea astîmpăr. Aşa cum cerea Philippe, casa, ale cărei intrări vor fi toate închise, trebuia să dea totuşi impresia că e ocupată, pentru a descuraja hoţii care mişunau în Paris. Problemă greu de rezolvat ; Clotilde, mîndră de-a fi găsit soluţia, lăsă o carpetă veche să atîrne la unul din balcoanele faţadei şi agăţă colivia canarului la fereastra de la parter.

În acelaşi timp, trebuia să aranjeze ca un servitor al doamnei de Révoir să vină să hrănească păsărica în timpul absenţei ei, de unde o vizită la vecini şi explicaţii în legătură cu ceea ce François, mai odios ca oricînd, aprecia drept „dezertarea unei amazoane de pe Sena".

Dezertare ! Scrisoarea lui Philippe era formală : „Dacă mai rămîneţi, vom avea aerul că aducem cauţiunea noastră acestor Piei-Roşii care comandă la Primărie. *Datoria ta* e să vii alături de mine chiar mîine".

Vai, o mai prevenea că, dată fiind lipsa şi preţul ridicat al locuinţelor, soţia şi scumpele-i comori vor locui în provincie.

Încă o despărţire... care arunca o umbră asupra călătoriei imaginată cu puţin prea multă nerăbdare ca o a doua lună de miere, unde Nounou ar fi avut grijă de copii, în timp ce ea şi el... Dar la ce bun asemena visuri ! O soţie de ofiţer cunoaşte măreţia şi servituţile militare.

Diferite rînduieli îi dădură de lucru pînă la prînz : să aşeze huse pe fotolii, un tarlatan în jurul lustrei, să ruleze covoarele şi să ascundă argintăria în pod sub o grămadă de cîrpe. După-masă, Clotilde fu cuprinsă de îngrijorare. Era prudent să dosească şase ludovici de aur într-un bagaj pe care vameşii Comunei nu vor pregeta să-l scotocească ? Da ? Nu ? Nu. Aşadar, cusu monedele una cîte una în tivul rochiei, în timp ce Noûnou încreţea părul tinerei domnişoare şi al fratelui ei.

Scrisoarea mai spunea : „Te sfătuiesc să porţi doliu (ordonanţa primise ordinul să ascundă acest mesaj în cizmă) pentru a da impresia că eşti o tînără văduvă, de exemplu, care şi-a pierdut soţul în război".

Ce grozăvie !

Din fericire, există doliu şi doliu. Rochia ei, o rochie de postav cu mîneci de catifea, amesteca două feluri de negru, unul mat şi altul mătăsos ; nenumărate strasuri

— doamna Guy numea aceste diamante false *roua nopții* — îi împodobeau corsajul, și o voaletă ușoară, fină, avea rolul să înveselească pălăria de-atîta dezolare.

Să dejunezi, să te îmbraci, să te coafezi ia timp. Jérôme se arăta insuportabil. Mama lui trebui să-l pedepsească și să-l ierte în cîteva rînduri. Orele trei sunară. Ea reciti pînă și post-scriptum-ul instrucțiunilor colonelului înainte de-a le arde așa cum cerea el : „Să nu lași în urmă nici o hîrtie compromițătoare".

În sfîrșit, puteau pleca. Valizele erau gata, umflate, durdulii, cu pledurile rulate și strînse în curele de piele ; Nounou număra bagajele de mînă și copiii ; nu mai rămînea decît să aștepte trăsura. Cînd Clotilde scoase un țipăt :

— Decorațiile !

Să părăsească hotelul de Bresles, fie, colecțiile, cele paisprezece scaune roșii, cu tapiseria brodată, studiul lui David reprezentînd încoronarea sau serviciul de porțelan de Sèvres al prințului Eugen, fie, deși i se rupea inima, dar decorațiile !

„Philippe nu m-ar fi iertat niciodată dacă le-aș fi uitat."

Desigur, nici vorbă să golească toată vitrina și colonelul putea foarte bine să se lipsească de colanul Sfîntului Spirit. Dar nu de crucile de bronz, nici de rozetă. Nimic nu le-ar fi înlocuit și dacă trebuia ceva salvat în naufragiu, acestea erau decorațiile.

„Cînd am să le scot din valiză, își spuse Clotilde, cînd am să i le-arăt diseară, sînt sigură că o să mă ia în brațe."

La perspectiva acestei îmbrățișări, se tulbură, foarte emoționată.

În grabă, decorațiile fură strecurate într-o valiză la un loc cu lenjeria, căci trăsura trăgea în fața porții.

În ciuda unui bacșiș gras, plătit și băut dinainte, vizitiul nu era deloc amabil — un socialist — și-și permitea să bombăne observații lipsite de politețe la adresa „aristocraților" care-o ștergeau la țară. Aruncă totuși bagajele pe imperială și, claie peste grămadă, valizele, copiii și dădaca se instalară în interior. Cînd să închidă casa, Clotilde observă în cizma uriașă de dragon din vestibul o umbrelă depusă acolo la întoarcerea dintr-o plimbare. O umbrelă albă, poate puțin frivolă pentru o tînără văduvă, dar care se acorda de minune cu negrul rochiei.

Şi porniră în trap spre gara Saint-Lazare. Mai bine zis pînă la obelisc, deoarece calul era un slăbănog, bolnav de tignafes, scăpat de la asediu, şi de care intendenţa nu avea nevoie. Stăpînul său nu-l grăbea, glumea cu trecătorii, se opri să-şi aprindă o ţigare de foi şi, cum vremea trecea, Clotilde începu să dea semne de nerăbdare.

— Beţivul ăsta încetineşte anume, îi spuse ea lui Nounou.

Dar vizitiului :

— Sîntem grăbiţi, birjar.

Lui însă puţin îi păsa.

Un vînt prăfos se ridicase şi alunga norii : timpul se înrăutăţea.

La şi jumătate, pătrunseră în Cour de Rome. Deşi în faţa gării staţiona multă lume, nu se arăta nici un hamal : familia fu lăsată în voia soartei la piciorul scării celei mari.

— Ce debandadă ! Domnul de Bresles e acţionar... şi iată cum ne primeşte compania ! Sînt indignată, dădacă.

Femeile îşi împărţiră copiii şi bagajele, apoi suiră, gîfîind, cele două şiruri de trepte. Sus, cîteva sute de călători făceau coadă în faţa ghişeelor sau se înghesuiau, zgomotoşi, după ce-şi luaseră biletele către portiţele care duceau la peroane ; femeile, însoţite de dragile comori, bătrînii, pe care aşteptarea îi făcea agresivi, valizele şi coşurile cu provizii, cu căţel cu purcel, pe scurt tot ceea ce, în nebunia plecării, fugarii duceau cu ei. Fiecare căuta să se strecoare şi nimeni nu înainta, deoarece accesul era interzis. Nu departe, doi federaţi se distrau privind „burghezii care se ciondăneau".

— Plevuşca !

— Bogătanii !

— E-acelaşi lucru.

Clotilde se apropie de ei.

— Am bilete rezervate. Vă rog să ne conduceţi la locurile noastre.

Soldatul, înalt şi blond, întrebat deoarece părea mai puţin vulgar, căscă ochii.

— Bilete rezervate ?

Se întoarse către camaradul său.

— Doamna are bilete rezervate.

— Serios ? Unde vă duceţi ?

— La Versailles. Uitaţi-vă.

Şi scoase din geantă biletele galbene.

— Călătorim cu clasa întîi.

— Ia te uită. Şi ce tren luaţi ?

— Cel de ora trei cincizeci.

— Ce vorbeşti !

Soldaţii îşi trecură unul altuia biletele, le cercetară grav. Se scărpinau în cap ca unii care au de luat o hotărîre vitală. În fine, blondul îi înapoie Clotildei biletele :

— Cît despre mine, poţi să ţi le pui undeva.

Nemaiputîndu-se stăpîni, izbucni în rîs. Lacrimi de veselie le curgeau pe obraji. Ea, cu gura căscată, îi privea, înlemnită. Trebuia să se supere ? Să zîmbească indulgent pentru a face faţă sau să le fărîme umbrela în cap ?

„Să şi le pună undeva !“ niciodată Philippe n-ar fi îndrăznit să rostească în faţa ei asemenea cuvinte obscene. Se simţea stacojie, dar iată că nişte strigăte o scoaseră din buimăceală : portiţele se deschiseră şi mulţimea se năpusti ; o împingeau, o călcau pe picioare. (Lume proastă. N-aveau nici un motiv să se grăbească aşa.) De data asta, vărul ei nu minţise : francezii nu ştiu să se poarte în călătorie.

Cu umbrela sub braţ, biletele între dinţi şi mîinile pline de diferite obiecte, îşi strînse echipajul.

Nemaipomenit ! În vagonul numărul patru, compartimentul numărul şase era ocupat. De pe peron, prin fereastra ridicată, Clotilde numără douăzeci de persoane instalate pe bănci sau în picioare : acestea din urmă, presate, strînse, se agăţau de fileurile ticsite de bagaje.

Cum să ajungă pînă acolo ? Tot trenul era plin de călători.

— Ei !

Ciocăni cu mînerul umbrelei. Trebuia să le explice. Patru din aceste locuri erau ale ei. Înăuntru oamenii se întrebau : „Ce-o fi vrînd nebuna asta ?“

Dealtfel, ştiau foarte bine.

Un funcţionar, alarmat de protestele Clotildei, se apropie.

— Am bilete rezervate, zise ea. Le-am plătit, cer să mi se elibereze locurile.

Furioasă, flutura biletele pe sub nasul omului, deşi acesta se arăta politicos şi înţelegător.

— Doamnă...

— Domnule, evacuează-mi compartimentul.

— În vremuri normale, n-aș sta pe gînduri. Dar astăzi...

Cu un gest obosit, îi arătă vreo cincizeci de întîrziați care se înghesuiau cum puteau pe platforme. Cel mai înțelept ar fi să facă și dînsa la fel. Ajută dădaca și pe copii să se urce, încărcă bagajele, ceea ce avu darul s-o exaspereze pe baroană. Avea să capituleze în plin cîmp și în fața hoților ce rînjeau fără rușine, siguri că nu vor fi pedepsiți ?

Încredințată de drepturile ei, strigă :

— Vreau să mă plîng șefului de gară.

Nu, nu, doar n-o să se lase cu una cu două ! La întrebarea ei :

— Unde-l găsec ?

funcționarul, exasperat, răspunse :

— Pe-aici...

Un adevărat scandal ! Acum devenea și el mojic !

Luîndu-se după săgeți și informații, trecînd de pe scări pe coridoare, baroana descoperi în cele din urmă biroul domnului Focardo. Acesta purta, chiar atunci cînd ședea la birou, chipiul cu panglică roșie, însemnul autorității sale. Fără întîrziere, funcționarul curtenitor se arată gata s-o servească pe doamna de Bresles. Flatat s-o primească, o asculta, cu mîinile încrucișate pe burtă. Dar pe măsură ce ea îi explica însuflețită motivul vizitei, el o privea din ce în ce mai uimit.

Numai că trenul de trei cincizeci a plecat !

— Cum ?

Jignită, Clotilde protestă :

— A plecat fără mine ?

— Priviți.

Biroul dădea pe peron. Într-adevăr, trenul dispăruse și în afară de cîțiva federați care se întorceau, gara era goală. Pentru a constata mai bine această lipsă, își ridică voaleta pălăriei, apoi murmură : „Copiii mei...“ înainte de a-și pierde simțirea pe un scaun. (În familia Bresles nu se cădea.)

— Copiii dumneavoastră sînt în tren ?

— Cu doica lor.

Întîmplarea era supărătoare, domnul Focardo era de acord. Din cauza copiilor ? Sigur nu. Vor sosi în curînd la Versailles, iar dacă cineva îi așteaptă... Colonelul ? O, perfect !

— Dar nu știți că e ultimul nostru convoi ?

— Astăzi ?

— Vai, nu. Trenurile nu vor mai pleca. Din ordinul Primăriei, comunicațiile sînt întrerupte de-fi-ni-tiv.

Insistă asupra cuvîntului, despărțind fiecare silabă cu un aer irevocabil și dezolat, ca și cum punțile ce legau Saint-Lazare de gara des Chantiers și pe domnul de Bresles de doamna erau rupte pentru totdeauna.

— Atunci cum să ajung la soțul meu ? Trebuie.

— Pentru cine dorește să ajungă la Versailles printr-un ocol, nu văd decît un mijloc, lăsînd de-o parte coborîrea cu vaporul pe Sena.

Și iată, scoate pe masă și examinează un orar al trenurilor, răsfoindu-l cu înfrigurare.

— Gara de Nord nu-i închisă pînă acum. Nimic nu vă împiedică să mergeți la Beauvais. Aveți omnibusul de ora douăzeci și opt minute cu legătură prin Rouen la... patru și zece. De la Rouen, la opt treizeci și șapte la Chartres prin Alençon...

Fericit, îmboldit să jongleze cu orarele și orașele, îi făcu un itinerar minunat : în mai puțin de două zile, familia va fi în sfîrșit reunită.

— Dar atenție !

Călătorii trebuiau să știe, potrivit înștiințării primite chiar atunci, că „orice individ doritor să se deplaseze într-un departament din nord prin intermediul căilor ferate, va trebui să se înarmeze cu un permis de liberă trecere, eliberat de serviciile prefecturii, scara B, etajul 3, secția M bis. Semnat : Rigault". Fără îndoială că doamna de Bresles va obține cu ușurință autorizația mai sus menționată, căci numai bărbații între optsprezece și cincizeci de ani n-aveau dreptul să iasă din Paris.

— De necrezut ! Autorizația acestui Rigault ! Și patruzeci și opt de oré pentru a călători de la Quai d'Orsay în Seine-et-Oise ! Pot cel puțin să-i telegrafiez soțului meu ?

Nici măcar atîta lucru. Telegraful nu mai funcționa. Domnul Focardo o sfătui să nu mai piardă vremea : se zvonea că nu peste multă vreme prusacii, de acord cu guvernul (o, guvernul legal rămînea tot cel al domnului Thiers), vor interzice orice comunicație între cele două zone. Triste timpuri, nu-i așa, pentru francezi în general și pentru un șef de gară în special.

— Ar fi trebuit să mă îmbrac mai gros, își spuse Clotilde cînd se văzu din nou în piața gării.

Picături de ploaie începeau să cadă. Nici o birjă nu-și oferi serviciile. Își deschise umbrela, apoi fugi să se adăpostească sub o poartă, căci un adevărat potop se revărsa acum pe trotuare.

Ce era de făcut ? Pentru a pleca pînă-n seară, trebuia să se grăbească. Dar să plece fără o valiză, fără o perie de dinți ? Totul se îndrepta împotriva ei. Și ce va crede Philippe nevăzînd-o coborînd din tren ? (Pantofii mei înghit apă.) Philippe se va îngrijora. A, iată o birjă. E ocupată. Uite alta, liberă. Nu, birjarul se întoarce la Auteuil. Pentru trei franci, individul acceptă s-o ia. Încă un hoț. I-ar fi dat și zece, dar cum nu ceruse decît șase, baroana se bucură că se tîrguise, și se așeză în droașca ce mirosea a țigară stătută. Ploaia se înteți. Pe geam, privea străzile murdare ; trăsura urma meandrele datorate baricadelor ridicate din loc în loc, de fapt grămezi de pietre la care lucrau „niște vagabonzi cu care n-aș vrea să mă întîlnesc în mijlocul pădurii". Philippe avea dreptate cînd cerea ocna sau ghilotina pentru instigatorii dezordinii. Mînia, dezgustul o răscoleau la gîndul umilințelor suferite de la plecare : rea-voință, ocări, rea-credință (doar plătisem, plătisem bilete rezervate) la care se adăuga și oarecare îngrijorare în fața necunoscutului, a unei aventuri pentru care nici călugărițele nici domnul de Bresles n-o pregătiseră. Pe furiș, își pipăi tivul rochiei : monezile erau tot acolo, dar rochia era udă leoarcă.

Ce călătorie, Doamne ! Ce încercare !

Birja se opri în fața prefecturii.

Scara B. Trei etaje... și ultimul sub acoperiș. Culoarul nesfîrșit, după ce cotește în unghi ascuțit, se alungește din nou, pentru a lăsa pe stînga un șir de uși închise, în dreapta ferestre înalte zăbrelite, iar în capăt vreo șase femei șezînd, morocănoase și resemnate, într-un fel de anticameră, sub supravegherea unui ușier.

Cititor al *Strigătului Poporului*, fumător al unei pipe mari din spumă de mare, și pe jumătate surd, Clotilde trebui să-l scuture de braț.

— Vreau să vorbesc cu domnul Rigault.

— Crezi, cetățeană, că ministrul poliției se ocupă de poveștile tale mărunte ? Ai să-i explici tovarășului Chaville. Pînă atunci, ia loc pe bancă.

Un freamăt de mulţumire străbătu asistenţa : doamnele încuviinţară. În Comună, egalitate pentru toţi.

Ea făcu socoteala. „Zece minute pentru fiecare vizită, voi fi primită astăzi. Deci mai am o şansă să nu pierd trenul. Am să-i explic, îndurerată. Să nu uit : sînt văduvă. Unul din copiii mei este la... Orléans. (Nici o vorbă despre Versailles, ar putea să-i trezească bănuielile.) Are bronşită. Nu, mai bine anghină difterică. Am să plîng. Cine n-ar fi impresionat de lacrimile unei biete mame care... pe care..."

Şi, în timp ce se înduioşa asupra nenorocirilor ei reale şi imaginare, o persoană în vîrstă ieşi din secţia M bis.

— Trebuie să trec mîine.

— De ce ? se îngrijoră Clotilde.

— Domnul va studia dosarul meu.

— Cine ?

— Secretarul. E destul de drăguţ.

Pe culoar, uşierul aprindea becurile de gaz.

„Dosarul ! Va să zică, o simplă cerere nu-i de ajuns. Se fac anchete ! Deci, inutil să vorbesc despre copilul bolnav. Ce-i sigur e că nu voi pleca astă-seară."

— Următoarea.

Prin deschizătura uşii, Clotilde îl zări pe secretarul „destul de drăguţ", care se apropie de femeie şi-i făcu semn să ia loc. Din pragul biroului aruncă o privire asupra celor care aşteptau. Era un tînăr înalt, destul de bine îmbrăcat. La lumina slabă, nu-i putu distinge trăsăturile. Cu un aer absent, n-o privi decît o secundă şi închise uşa.

„N-am să plec nici diseară şi poate nici mîine ! O, cît îmi lipsesc sfaturile lui Philippe... De pildă, ce părere ar avea dacă aş cumpăra un permis de liberă trecere, cu ajutorul ludovicilor cusuţi în tivul rochiei ? Un modest funcţionar de la prefectură ar trebui să fie sensibil la aceste argumente. Dar cît să-i ofer ? Cît mai puţin posibil !"

Şi speranţa renăştea, odată cu îndoiala şi teama, căci un funcţionar scrupulos ar putea să se supere sau chiar s-o aresteze. Îşi şterse o lacrimă adevărată. Era frig. Ploaia ce cădea fără încetare şiroia de-a lungul ferestrelor întunecate. Amorţită, nu se mai uita la ceas. Vizitatoarele se succedau cu o încetineală îngrozitoare. Cînd ultima ieşi din birou, se auzi o sonerie energică.

În fine, rîndul ei !

— Nu aşa de repede. Pe mandea îl cheamă.

Uşierul reveni spunîndu-i :

„Te va primi îndată. Eu am șters-o. Scara e pe-acolo. N-ai decît să te iei după becurile de gaz."

Și, tîrîndu-și picioarele, se pierdu în întuneric.

Clotilde era singură, mirată că nu e primită numaidecît. Prefectura era probabil pustie. Și dacă o s-o uite ? Cine știe, există poate două ieșiri ?

Minutele treceau. Acum, noaptea și liniștea înghețată, pe care ploaia le făcea și mai îngrijorătoare, îi inspirau teamă. Ca să mai capete curaj, se gîndi :

„O să-mi fie mai ușor să-i propun bani căci nimeni nu ne poate surprinde. Am să-i dau tot la nevoie".

Apoi :

„Cel mai cuminte e să renunț".

Și, rebegită, fixînd dîra de lumină ce se strecura pe sub ușă, fugea ca în coșmarele în care vrei să pleci, vrei să rămîi.

— Doamnă...

Secretarul se dădu de-o parte pentru a-i face loc să intre.

Deși încăperea era mică, Clotilde nu observă din primul moment decît masa încărcată de hîrtii, slab luminate de-o lampă cu abajur de porțelan, verde, și două scaune de pai. O sobă mare răspîndea o căldură excesivă pentru cel venit din anticameră.

Instalat în fața ei, omul de care depindea soarta ei, o privea insistent și părea să spună „Aștept". Tînăr, de vreo treizeci de ani fără îndoială, simpatic la prima vedere, deși mutismul care se prelungea o stînjenea.

Totuși el vorbi primul.

— Iertați-mă că v-am făcut să așteptați. Sper că nu v-ați supărat.

— Nicidecum.

— Nu-mi face nici o plăcere să le-ascult pe matroanele astea expunîndu-mi măruntele lor probleme lipsite de interes. A, sub Imperiu, aveam alte îndeletniciri la brigada mondenă.

Suspinul care urmă dovedea regretul după o epocă binecuvîntată pentru polițiști. Zău, lucrurile mergeau de minune. Într-o zi, colonelul vorbise în salon despre acești „copoi în civil" a căror activitate era înconjurată de mister ; dar, la drept vorbind, dacă brigada lor era „mondenă", guvernul sigur nu admitea socialiști, iar Clotilde se afla

în prezența unui funcționar curtenitor, care n-o confunda cu lumea de rînd.

„O să ne înțelegem", își spuse ea adresîndu-i un zîmbet slab de conivență.

— Doresc, domnule...

— Un permis de liberă trecere, am înțeles. De-aceea există serviciul meu, ca să vi-l dea.

Din ce în ce mai bine.

Zîmbetul lui era aproape încremenit, ochii cenușii aveau gene lungi, întoarse. Cu o mînă destul de frumoasă își răsucea mustața.

— Pot să vă întreb numele ?

Te-ai fi crezut la Tuileries !

Sub Comună, adevărul risca să complice situația. Mai bine să aleagă un răspuns intermediar — la urma urmelor omiterea unei particule nu schimba mare lucru.

— Doamna Bresles.

Înțelese că a greșit. Secretarul se trase pe scaun, mirat, dezamăgit de o asemenea lipsă de încredere și deveni serios.

— Nu cred.

Parc-ar fi spus : „Minți", dar tonul rămînea politicos.

— Ce legătură e între dumneavoastră și burghezele pe care le-am primit astă-seară ? Nici una. Numele dumneavoastră ?

Deci, inutil să facă pe șireata. Încet, rușinată, murmură :

— Baroana de Bresles.

— Mă prezint : Maurice Chaville.

În picioare, înconjură biroul, se apropie.

— Nu sînt vrăjitor ! Pe lîngă purtări alese și eleganță, pe care le apreciez — aici o pauză pentru a permite complimentului să-și atingă ținta — aveți și un ceas foarte, foarte frumos gravat cu o coroană. Și inițialele scrise cu rubine ! Încîntător !

Aplecat, examină bijuteria prinsă de corsaj, în timp ce Clotilde se trăgea înapoi îmbujorată : această insistență o stînjenea iarăși, dar din ce în ce mai mult.

„Folosește o loțiune ieftină."

Ce-i drept, n-avea o gură urîtă, în schimb gulerul cămășii ar fi putut fi mai curat.

Chaville se îndreptă.

— Un dar al colonelului ?

— Îl cunoașteți pe soțul meu ?

Totul avea să se aranjeze, căci militarii și polițiștii, chiar în civil, sînt făcuți să se înțeleagă, nu ? Într-adevăr, el îi oferise ceasul la nașterea celui de-al doilea copil al lor, o fetiță încîntătoare...

— Colonelul de Bresles figurează în fișierele noastre, doamnă. Colonelul de Bresles este bonapartist. Colonelul de Bresles se află la Versailles și complotează împotriva Republicii. Regret că nu pot semna un permis de liberă-trecere care să vă permită să ajungeți la el.

— Dar...

— E imposibil.

Nu era răutate în refuzul lui. Secretarul părea mîhnit să dezamăgească o biată mămică, la fel de încîntătoare ca și fetița ei, o soție care, enervată și descumpănită, își răsucea batista. Dovada ? După ce repetase „E imposibil", păru să cedeze unei indulgențe incompatibilă cu funcțiile sale și adăugă :

— Doar dacă...

Ochii cenușii nu slăbeau ochii albaștri. O încuraja. „Haide, pricepe o dată ! Putem cădea la învoială."

„Un derbedeu, gîndi ea. Păcat. Mai înainte nu părea urîcios."

Bineînțeles, pricepea. „Ești de vînzare ; mi-am închipuit eu."

Și, după ce desprinse ceasul, îl puse pe masă.

Totul a durat doar o clipă. Pînă să-și dea seama de situație, brațul lui Chaville se și întinse. Sub violența loviturii, Clotilde se clătină pe scaun. O a doua palmă o făcu să-și vină în fire. Orbită, asurzită, incapabilă să respire, căuta să se ridice dar, cum nu putea, izbucni în hohote de plîns. Cu batista între dinți, încerca în zadar să le înăbușe : părea gîlgîiala unui lavabou care se golește. Cu trupul zdrobit, frînt, simțea nevoia să vomite.

„Am să leșin."

Pereții se învîrteau, se legănau, deveneau tulburi.

Iar el, imperturbabil, aștepta sfîrșitul crizei, își aranjă părul apoi, socotind că aceste maimuțăreli se prelungeau prea mult, trase o draperie și, după ce umplu un lighean, tamponă obrajii aprinși ai „doamnei baroane".

— O compresă o să vă facă bine.

Gestul lui era blînd, abia apăsat. Clotilde nu îndrăzni nici să se miște nici să se plîngă. Apa îi șiroia pe gît

— Cînd vreau, am mîna uşoară, spuse el, ştergînd-o cu buretele.

Pe jumătate conştientă, îl lăsa să facă ce vrea. Soba duduia. Aerul încins o învăluia într-un nor, iar purtarea lui Chaville căpăta o prezenţă stranie, ireală. Simţea ceva la fel ca pe culoarul prefecturii cînd întunericul se risipea din loc în loc în jurul unei luminiţe vagi.

— Ţi-a mai trecut ?

Nici nu băgă de seamă că o tutuieşte.

Dar îi pusese mîna pe genunchi, o mînă care se încălzi îndată. O simţi prin stofa rochiei — mai întîi nemişcată — mîngîindu-i butonul jartierei ; mai curînd apăsa cu un deget care se plimba pe inelul de metal ; în cele din urmă, această apăsare al cărei ritm devenea cînd grăbit, cînd lent, cînd întrerupt, o făcu să fremete. Era în ea ca o căldură care-o cuprinde, creşte, scade şi iar o învăluie.

— Lasă-mă.

Încă o tresărire : Clotilde era în picioare, cu inima şi tot restul în derută..

Amîndoi se observau. Chaville înalt, puternic, tot brutal dar altfel decît adineaori, ea şovăitoare, bîiguind „Lasă-mă, lasă-mă“ de fiecare dată puţin mai slab, în timp ce el întindea mîna.

Cu cealaltă stinse lampa.

CAPITOLUL XI

INSTALAREA LUI LOUIS LA CITÉ des Roses se terminase repede : îşi agăţase cele cîteva haine într-un dulap şi se aşezase la birou, în locul institutorului. În fiecare dimineaţă, în fiecare seară, Mimile avea să aducă un ulcior cu apă pe palier.

— O, nu te teme ! Eşti la tine acasă. N-am să vin să stau de vorbă decît dacă mă chemi.

Şi de ce Cité des Roses într-un sfîrşit de după-amiază, cînd vremea începe să se strice devenind ploioasă ?

Pentru a-şi mai uita necazul, voia să fugă de Nicole şi de cartierul Quai d'Orsay. Voia apoi să înveţe a cunoaşte un mediu atît de diferit de-al său, experienţă interesantă cu condiţia să fie de scurtă durată. Dar, de fapt, decisive

fuseseră cărţile lui Ravon şi atmosfera serioasă, de studiu.

Odăile cercetate din nou confirmară impresia din ziua precedentă : erau curate.

Mimile insistă să-i facă patul.

— Mîine ai să ţi-l faci singur, spuse.

Casa părea goală. Nu se auzea decît zgomotul aversei, amestecat cu clipoceala burlanului.

— Vecinul tău de vizavi — un tip căruia ai face bine să nu-i împrumuţi bani — se întoarce noaptea tîrziu. Féraud la fel. Lucrează la brutărie. Cînd micuţa va veni de la şcoală, o să fie ceva zarvă, căci ea şi maică-sa se ceartă pentru o nimica toată. Dar n-are importanţă. Juliette e femeie cumsecade. E nervoasă numai cînd vrea să slăbească. Ce ne mai sîcîie în zilele acelea ! Nu mai mîncăm nimic.

Apoi se retrase.

Pe fereastră, Louis vedea spatele caselor sărace de la marginea canalului, un zid de iederă cu frunzele lucioase ce deveneau plumburii odată cu asfinţitul ; nu-şi aprindea încă lumînarea — lipsea uleiul de lampă — şi era un ceas trist, umed, un ceas de melancolie ce va trece ca toate celelalte dar care te pătrundea şi-ţi năpădea inima.

„Să-mi organizez viaţa, să-mi fixez un orar de la care să nu mă abat, iată cu ce-am să încep."

De la 18 martie, universitatea îşi suspendase cursurile din cauza răzmeriţei. Cu-atît mai bine. După război şi Mantauffel, nu-l mai atrăgea studenţia, cu atît mai mult, cu cît simpatia facultăţilor se îndrepta către Versailles. Atunci ? Ziaristica ? Politica ? Să scriu un roman „rod al dragostei mele" !

„Genială idee. Astfel mă voi cufunda iarăşi în necazurile mele şi nu voi vorbi despre Nicole decît cu mînie."

Dar o clipă mai tîrziu, o iubea atît !

Umbra cuprindea încăperea. Încă cenuşie afară, se stingea aproape de fereastră ca un chip şi, tot visînd şi amintindu-şi, se înnoptă.

Mimile îi spusese că institutorul îi dădea uneori Nanettei lecţii de ortografie. La drept vorbind, de ce să nu-l înlocuiască pe lîngă fetiţă ? Se va gîndi.

Ravon ăsta era învăţător la şcoala elementară din strada Grange-aux-Belles, la doi paşi de-aici. Louis evocă imaginea unui om de vreo cincizeci de ani, modest şi meticulos. Totul era frumos rînduit pe birou, caietele în stînga,

în dreapta un dosar plin cu hîrtii, legat cu șnur ; în fața lui călimara, o simplă sticluță de o parà, penarul plin cu creioane colorate, mapa cu colțarele de carton uzat și, la îndemînă, o pipă veche într-o scrumieră „Samaritaine".

„De fapt, a fost mobilizat. Nu trebuie să fi fost mult mai în vîrstă decît mine."

Ce vremuri cumplite ! Un glonț rătăcit, o schijă de obuz și adio, un străin îți ocupă fotoliul...

Inainte de-a pleca, Mimile cercetase dosarul și-l încredințase că Ravon „strîngea în el informații cu privire la muncitori, la istoria noastră, sau cam așa ceva, care merita să fie consultat".

Din statistici, nu înțelegea nimic. Dealtfel, nici nu știa să citească. Dar „unui domn" i-ar fi fost poate de folos.

Cu toată această invitație, putea el să examineze conținutul *Memoriilor Poporului ?* Titlul figura pe copertă, iar dedesubt două fraze încadrate de ghilimele : „Proletarii n-au de pierdut decît lanțurile robiei. În schimb au o lume de cîștigat" (K.M.).

K.M. ? Inițialele nu-i aminteau nimic.

Louis își dădu imediat seama că, așa cum se prezenta, nu era o carte pentru tipar, ci doar note, extrase din presă întrerupte de cîteva texte originale : material pe care, pe măsura lecturilor, Ravon îl strîngea de mult. Ordinea și împărțirea pe capitole ar fi clarificat, fără îndoială, planul lucrării.

Primul capitol făcea un bilanț al progresului industrial sub Napoleon III. Statisticile, evocate de Mimile, ocupau un loc important.

Se putea afla astfel că în douăzeci de ani producția carboniferă crescuse de două ori și mai bine, iar cea de fontă și de oțel de trei ori.

In ce privește căile ferate, Franța, care nu poseda nici trei mii de kilometri de drum de fier exploatabil la mijlocul secolului, număra șaisprezece mii în ajunul războiului.

Această creștere gigantică modifică aspectul orașelor în apropierea cărora se construiesc uzine, determină înființarea unor vaste societăți pe acțiuni, în metalurgie Comitetul Forjelor ajungînd să controleze astfel trei sute cincizeci de furnale înalte din patru sute treizeci.

Ravon remarca faptul că aceiași oameni administrau mai multe societăți, economia țării aflîndu-se concentrată

în mîinile a o sută optzeci și trei de indivizi care capitalizau douăzeci de miliarde de acțiuni și obligații.

„Napoleon III, în ciuda unor aparențe de liberalism..."

Fraza era neterminată — dar cîteva cuvinte : acordul puterii cu interesele burgheziei și teama de socialism — lăsau să se întrevadă în ce sens urma să se dezvolte această parte a lucrării.

Dar era aridă. Cifrele nu-l interesau pe Louis. Puțin îi păsa de dezvoltarea economică a Franței și și-ar fi întrerupt lectura dacă privirea nu i-ar fi căzut pe următoarele :

„Inegalitatea condițiilor, obiect al atîtor blasfemii, este legea fundamentală a societății. Fără aceasta, artele, știința și agricultura ar pieri, iar noi toți am fi lipsiți de lucrurile cele mai necesare vieții". (1849. Instrucțiunile pentru postul Paștilor, ale Monseniorului d'Astros episcop de Toulouse.)

Întrebîndu-se dacă „Inegalitatea condițiilor" î-ar permite lui Mimile să se bucure de lucrurile cele mai necesare vieții, pîinea de exemplu, își aminti cum, cu prilejul primului dineu în casa de Révoir, François folosise aceeași expresie pentru a-și bate joc de abatele Custines, și mintea îi zbură spre alte orizonturi ; abia după numeroase ocoluri, Tuileries, Montmartre, un șlep pe Sena, reveni la Cité des Roses și la salariul muncitorilor la 1 ianuarie 1869, care era de patru pînă la șase franci pe zi. Cel al unei muncitoare de doi pînă la doi douăzeci și cinci. La aceeași dată, lucrul copiilor continua să fie reglementat conform legii din 1851 ! Sînt aproape o sută de mii care muncesc în uzină. Jules Simon scria : „Un copil de șase ani poate bobina, la opt ani, poate intra în fabrică".

Alice Verdier nu mințea...

(Se mai duce oare la Véry să mănînce calcan cu stridii ? Dar moșneagul ei ? Cine știe, bătrînul face parte și el dintre cei o sută optzeci și trei de „indivizi" care guvernează Franța !)

Dar pentru a estima puterea de cumpărare a unui muncitor, Ravon întocmise o listă de prețuri. Între 1850 și 1870, prețurile mărfurilor alimentare cresc cu 50%, chiriile cu sută la sută, iar salariile cu numai 17%. Ziua de lucru este de douăsprezece ore. Uneori de șaisprezece, ca în filaturile din Ardèche. Iar în anotimpul rece, un zugrav, un zidar îndură patru luni de șomaj, fără alocație.

Aici urma un document ciudat. Cu scrisul său drept, cu trăsăturile citeţe ca pentru tablă, institutorul notase :

Bugetul nostru pentru anul 1868

Cheltuieli zilnice :	Franci	Centime
O pîine de două ocale	0,	38
O jumătate litru de vin	0,	40
Patru mese a 0,90×4	3,	60
Cărbune pentru bucătărie	0,	20
Chiria	1,	10
Cărţi, tutun, ziare	0,	10
Spălatul rufelor	0,	30
Îmbrăcămintea (soţia mea şi cu mine)	1,	55
Încălzitul	0,	06
Lumina	0,	05
Diverse, neprevăzute	0,	20
	7,	94
Pe an : 7,94 × 365 =	2 898	10

Leafa mea de institutor : 2 400
1/20 pentru casa de pensii 120
2 280

— Cheltuieli 2 898
— Încasări —2 280
— Deficit 618 franci

N. B. Eu voi da lecţii particulare iar soţia mea va mai economisi la mîncare şi îmbrăcăminte.

Încă o notă :

„Henri Baudrillart, profesor la Colegiul Franţei, socoteşte că «inegalitatea socială este una din coloanele templului asociaţiei omeneşti» iar Auguste Comte că «adevărata fericire a muncitorilor se află în libera înflorire a afecţiunilor domestice pe care fericita sa iresponsabilitate îl hărăzeşte să le guste şi mai din plin».“

Louis izbucni în rîs.

„Savanţii noştri cărturari n-au simţul humorului“, gîndi el îndată.

Opunîndu-se, cele două faţete ale studiului lui Ravon se completau. Ca şi institutorul, deşi nu avusese niciodată curiozitatea de-a se apleca deasupra unor asemenea probleme, Louis ajungea la concluzia că, sub Imperiu, în loc să profite de progresul economic, clasa muncitoare vedea cum scad neîncetat mijloacele sale de subsistenţă, în timp ce clasa posedantă se îmbogăţea neîncetat.

Care era reacţia muncitorilor ? Se coalizau în ciuda legilor, a proceselor, a represiunilor. Greve izbucneau aproape peste tot. Institutorul analiza aceste mişcări revendicative, date, locuri, rezultate, iar Louis, care sărise vreo zece foi, auzi pasul lui Mimile. Aşa cum promisese, aducea un ulcior cu apă şi, fără să bată la uşă, îl lăsă pe ştergător.

— Intră.

— E voie ?

— Da.

Rîndui ulciorul în bucătărie, apoi se apropie de birou şi, fără să se aşeze, întrebă :

— N-ai mîncat ?

— N-am avut timp.

— La ora nouă, nu te mai serveşte la birt ! Ce, te crezi la Maxime ? Aşteaptă.

Dispăru ca să revină îndată cu pîine şi felioare de cîrnat pe-o farfurie.

— Mîine să fii prevăzător. În cartierul nostru oamenii se culcă devreme.

Înfulecînd cu poftă sub privirea blajină a „tatălui care ne dă pîinea noastră cea de toate zilele", Louis îi arătă că datorită lecturii din seara aceea aflase despre lumea muncitoare mai mult decît în douăzeci şi unu de ani de viaţă la Bordeaux şi trei ani de universitate.

— Nu ştiam că existenţa voastră e atît de grea. Explică-mi cum vă descurcaţi.

— Cine adică ?

— Familia Milliardet.

— Familia Milliardet, e vîrîtă în mizerie pînă-n gît, dragul meu ! În doi, mai mergea. Dar cînd nevastă-mea îi cumpără ghetuţe Nanettei, finanţele sînt la pămînt. Bineînţeles, am putea-o trimite la uzină. Are zece ani.

Şi oftă.

— Dar n-aş vrea.

— Marţea trecută, mi-ai propus bani. Am. Dacă vrei...

— Nici vorbă.

— Între prieteni...

— Tocmai de-aia !

Pentru a-şi ascunde emoţia, scoase un pachet de tutun şi-i oferi.

— Nu-ţi spune nimic ?

— Mi-am pierdut pipa la mutat.

— Ia-o pe-a lui Ravon. Tot n-o să-i mai fie de folos !

Louis avu o uşoară ezitare. Să pună în gură pipa unui străin şi încă necurăţată, nu-i plăcea defel. Dar Mimile n-ar fi înţeles. Sau mai curînd ar fi gîndit „Astea-s purtări de bogătaş".

Aşa încît umplu bătrîna lulea şi-o aprinse.

Albă odinioară, îngălbenită de-atîta întrebuinţare, se încălzea din nou în mîna lui. Tăcură o clipă. Vîntul izbea ploaia în fereastra ascunsă de o perdea obosită.

Milliardet declară :

— E plăcut.

Un fum omogen se răspîndi în odaie.

— Am să-ţi arăt, pe Quai de Jemappes, debitul meu de tutun. Îi zice *La Trei Lulele*. Înţelegi ? Nu ? Pe vremea lui Badinguet, cele trei lulele însemnau libertate, egalitate, fraternitate ! Sper ca situaţia să se schimbe odată cu Comuna. Ar trebui căci, aşa cum spui, viaţa este imposibilă pentru muncitori. Abia cîştigă un blid de linte. N-au nici pensie, nici alocaţie de şomaj. Şi niciodată concediu. Găseşti normal că nu m-am dus la şcoală ? O, cît aş fi vrut ! La vîrsta fetiţei, munceam pe brînci douăsprezece ore. Bine, ăsta e trecutul. Dar cînd ai copii, ai vrea să le dai o educaţie. Învăţămîntul obligatoriu, iată ce zicea Ravon. În '66, nu, în '67, o dădusem pe Nanette la maici. Intr-o zi, s-a întors cu galoşi ! Pe Juliette a apucat-o o criză. Intenţiile surorilor erau bune ; dar într-un sens, nevastă-mea avea dreptate : noi nu cerem de pomană. Chestie de demnitate.

Se întunecă la faţă.

— E ceva care nu-mi place. Se zvoneşte că Primăria va lua măsuri împotriva preoţilor. Nu sînt de acord. Tu ce spui ?

Ce să-i răspundă ? Că succesorii monseniorului d'Astros nu l-ar fi furat ? Că tocmai scrupulele religioase ale Nicolei îl aduseseră la Cité des Roses ? Sau că abatele Custines nu merita ştreangul cu care avea să fie spînzurat ?

— Eu sînt pentru libertate, egalitate şi fraternitate, spuse el.

O formulare pe cît de largă, pe-atît de vagă, dar Mimile se arătă mulţumit.

— Ai să-l cunoşti pe parohul nostru. Să vezi ce om cumsecade e.

— Dar Ravon ? Vorbeşte-mi de el.

Fiu de avocat, venit din regiunea munţilor Jura şi cufundat în cărţi cînd nu era la şcoală, institutorul scria şi primea o mulţime de scrisori, adeseori din străinătate. Delescluze, în zilele cînd nu era la închisoare, urca aici să stea de vorbă.

— Ca să se deranjeze Delescluze, cu piciorul lui bolnav, înseamnă că avea de ce !

Nu înţelegea tot ce vorbeau ei. Totuşi :

— Guvernul ne refuza dreptul la grevă în timp ce ei puneau la cale întemeierea unui partid politic. Înainte de Comună, îţi dai seama ce îndrăzneală ? Ţi-aduci aminte de înmormîntarea lui Victor Noir, cînd armata s-a repezit asupra noastră ? Ravon s-a întors cu o tăietură de toată frumuseţea.

O clipă umbra dispărutului se făcu simţită între ei şi în aer, în mijlocul lucrurilor printre care trăise, apoi se risipi cînd Mimile, după un căscat, adăugă :

— Ce vrei ? Aşa e viaţa...

Naiv, copilăros, moţăind, cu mîinile întinse pe genunchi, neştiind cum să-şi ia rămas bun. Un om de treabă, dar ce pisălog ! Şi Louis regretă de-a fi gîndit astfel cînd, după plecarea lui, zări pachetul de tutun uitat pe birou, anume, bineînţeles...

„Trebuie să fiu mai indulgent."

În fruntea a ceea ce trebuia să fie capitolul patru, figura o frază din Rochefort care-l făcu să zîmbească. „Avem în Franţa treizeci şi şase de milioane de supuşi, fără a mai pune la socoteală pricinile de nemulţumire" *.

Strașnic început !

Paragraful închinat lui Proudhon era scurt. Ravon deplîngea imensa consideraţie de care se mai bucura acest „pseudo-revoluţionar" din partea muncitorilor, condamna reformismul lui şi trata drept aberantă opoziţia lui

* Joc de cuvinte intraductibil : în limba franceză, *sujet* înseamnă în acelaşi timp *supus* şi *pricină, motiv. (N. tr.).*

față de dreptul la grevă, dar se simțea grăbit să ajungă la doctrine mai constructive.

Fără a proslăvi concepțiile lui Blanqui, îi plăcea militantul care, adesea rănit în timpul încăierărilor, își petrecuse jumătate din viață în temnițele lui Louis-Philippe și ale Imperiului. Cu toate acestea, programul său social era socotit imprecis, „încărcat de formule pe cît de generoase pe-atît de confuze și neinspirate dintr-o analiză profundă a capitalismului, în pofida unor poziții conforme cu *Manifestul Comunist*".

În pofida, ce cuvînt respingător ! Și conforme cărui lucru ? Louis auzea pentru prima dată vorbindu-se despre acest manifest. Comună. Comunism. Exista un raport între ele ? Ravon scria :

„Înainte de-a zugrăvi un tablou al istoriei Internaționalei, cred că e absolut necesar un rezumat al ideilor lui Karl Marx și Friederich Engels dezvoltate în Manifestul lor publicat la Londra în 1848. Aceste treizeci de pagini constituie un document de o extremă importanță care a și început să aducă lumină și care, în anii următori, va influența tot mai mult felul nostru de-a concepe raporturile capitalului cu proletariatul".

Curaj, își spuse Louis. Treizeci de pagini și voi ieși din întuneric. Numai de nu s-ar stinge pînă atunci lumînarea.

Obișnuit să nu se ia în serios, făcuse rău că luase totul în derîdere și recunoștea. Cu cei doi, ieșea în sfîrșit din domeniul statisticilor ; se abordau probleme mai generale și mai ales de o noutate care-l uimea.

Intr-adevăr, era vorba de un studiu asupra raporturilor dintre capital și proletariat, dar văzut în lumina istoriei. Autorii arătau că de luptele între patricieni și plebei apoi, în Evul Mediu, între nobilime și burghezie — revoluția din '89 însemnînd victoria acesteia din urmă asupra celei dintîi — se lega în zilele noastre lupta claselor posedante împotriva clasei muncitoare. În trecut sau în prezent, a fost întotdeauna vorba de o luptă de clasă.

Lărgirea piețelor comerciale pe scară mondială a provocat, odată cu dezvoltarea marii industrii, o creștere considerabilă a capitalurilor în circulație.

Din acel moment, burghezia, pentru a suprima risipa mijloacelor de producție, le centralizează și-și întărește puterea politică, în timp ce muncitorii, concentrați la rîndul lor, iau cunoștință de forța lor. Muncitorii, reduși la un

salariu mediocru, încep prin a se coaliza. Apoi formează asociații. Iar dacă izbucnesc răscoale sau greve, „adevăratul rezultat nu este atît succesul imediat, cît forța crescîndă a muncitorilor" înlesnită de comunicațiile moderne. Ea se întinde de la un oraș la altul, la toată națiunea, devine o luptă de clasă și *orice luptă de clasă este politică.*

Ravon subliniase de două ori ultimele cuvinte pentru a le arăta importanța. Pe marginea manuscrisului, mai nota : „Iată ceea ce unul ca Proudhon n-a înțeles niciodată, iar Blanqui abia întrevede".

Louis reciti următoarele :

„În momentul în care lupta de clasă se apropie de momentul hotărîtor, procesul de descompunere inerent clasei dominante a vechii societăți ia un caracter atît de violent încît o mică fracțiune a clasei dominante se desprinde de aceasta și se alătură clasei revoluționare, cea care ține viitorul în mînă. La fel cum altădată o parte a nobilimii se alăturase burgheziei, tot astfel în zilele noastre o mică parte a burgheziei trece de partea proletariatului, mai cu seamă intelectualii burghezi care au ajuns la o înțelegere teoretică a ansamblului mișcării istoriei".

Departe de-a se simți interesat de această aluzie „la intelectualii care, pe care... etc", Louis i-ar fi privit mai curînd cu neîncredere. Totuși, Ravon nu era și el unul din aceștia ? Ravon față de care, prin mijlocirea acestor însemnări, simțea curiozitate și chiar un început de simpatie. Înstărit la obîrșie, institutorul dusese viața unui om din popor. De ce ? Inteligent, cultivat, putînd exersa o meserie mai lucrativă, nu din lipsă de ambiție alesese sărăcia.

„Eu, mărturisesc că aș fi incapabil să renunț la privilegiile clasei mele. Mă rog ! Am ajuns și eu să vorbesc la fel ca domnii ăștia. Să continuăm."

Dar cercetarea *Manifestului* nu mergea mai departe. Pe ultima pagină figura planul a ceea ce ar fi trebuit să urmeze :

A) Poziția comuniștilor în raport cu toți proletarii.

Muncitorii n-au patrie. Nu li se poate lua ceea ce nu au.

Ideile dominante ale unei epoci au fost întotdeauna ideile clasei muncitoare. (De revăzut. De dezvoltat.)

Și manuscrisul se oprea aici.

Dosarul mai cuprindea o broșură, redactată în englezește, adică *Manifestul* — știa acum ale cui erau cele două

inițiale misterioase K.M. — și încă un pachet de scrisori purtînd ștampila de la Londra.

Prima impresie se confirma : nu era vorba decît de schița unei lucrări ce urma să fie scrisă. Nepublicabilă în stadiul actual, perspectivele sale nu puteau fi decît imaginate, iar Louis n-avea să continuie această operă ! Nu poseda nici cunoștințele, nici... convingerile institutorului.

Convingerile ?

Desigur, existau prea mulți săraci, prea multă nedreptate ; nimeni nu-l putea acuza că e de partea marii finanțe ! La Bordeaux, Papa Darrieu citea *Le Figaro*, el *La Marseillaise*, pricină de numeroase înțepături, iar mai tîrziu, conformismul de la universitate îl dezgustase adesea.

„Tot burghez sînt. Chiar dacă Ravon e bine documentat, ce-aș face eu ca lucrurile să se schimbe ? Nimic. Mimile începe de pe-acum să mă sîcîie cu poveștile lui cu galoșii ! Și ceilalți ? În piața Primăriei, nu spun, cu muzica și steagurile lor. Dar nu-i priveam decît de la distanță, ca spectator..."

Închizînd *Memoriile Poporului*, care prin definiție nu se vor încheia niciodată, se ridică.

Pe rafturi, cărți cartonate în cenușiu se aliniau în ordine. Cărți de istorie, de sociologie. Două-trei romane ; *Noua Heloisă* și *Mizerabilii*. Pe perete, o litografie reprezenta baricada din strada Saint-Antoine în timpul revoluției de la '48.

Totuși aici locuise o femeie. Se ghicea după lucrurile mărunte : șervetul, împrăfoșat astăzi, care acoperea placa de deasupra căminului, o pelotă de ace cu gămălie, un coș de cusut din pai avînd pe partea dinăuntru a capacului o oglindă. Desigur, iarna, cîrpea la gura sobei, în timp ce soțul ei scria, și ar fi trebuit s-o scoată și pe ea din umbră pentru a-l cunoaște mai bine pe Ravon.

Un pat mare cu bare și măciulii de aramă ocupa odaia vecină. Mimile spunea că menajul mergea bine. În tot cazul, salteaua părea adîncită spre mijloc, de parcă doar o persoană ar fi obișnuit să doarmă, sau două, una lîngă alta.

Un detaliu îi atrase atenția : pe marmura de la capul patului, zăcea un ziar desfăcut, datat din 15 iulie, care anunța mobilizarea și, pe o farfurioară, o altă pipă, plină de cenușă. Doamna Ravon, atît de grijulie, nu le rînduise. Fără îndoială în speranța că soțul ei le va regăsi la întoar-

cerea din război : între timp, zilele aveau să se oprească după ultima lor noapte.

Cu lumînarea stinsă, se mai gîndea la seara lui, toropit de cernerea continuă a ploii. Nu se simţea deloc stînjenit că stătea culcat aici, dimpotrivă. Căldura somnului îl apropia de prietenii lui necunoscuţi.

O uşă se deschise, apoi se închise în depărtare. Oameni care se întorceau acasă. O pereche, căci auzi două feluri de paşi sub fereastră, unul mai uşor decît celălalt, traversînd curtea. Brutarul nu se întorcea decît în zori la Cité des Roses. În afară de domnul Chaville, cine putea să urce scara la ora aceea ? Vecinul aducea vreuna din cuceririle sale ?

Pe palier, se auzi un zgomot de cheie în broască, şuşoteli. Domnişoara păru că şovăie sau poate nu mai era de acord, căci bărbatul strigă deodată :

— Hai, baroană, nu mai fă pe proasta !

O baroană frumuşică, culeasă probabil de pe malul canalului, şi care nu se grăbea. Ca s-o convingă, poliţistul îi trase o scatoalcă. Ea se smiorcăi :

— Nu vreau să mă baţi !

Dar argumentul se dovedi eficace : casa se cufundă iarăşi în tăcere, după ce uşile se închiseră. În cele din urmă Louis adormi.

CAPITOLUL XII

Jurnalul lui Roger, 1 aprilie 1871.

DACĂ INTRĂ ÎN ATRIBUŢIILE mele să deschid curierul preşedinţiei, mi-este interzis în schimb să mă ating de plicurile pe care figurează menţiunea „confidenţial“. Tocmai acelea pe care mi-ar plăcea să le citesc ! După ce ia cunoştinţă de ele, bătrînul le pune sub cheie într-unul din sertarele biroului.

Azi-dimineaţă ne-a parvenit de la Ministerul de Interne un plic „secret şi personal“ cu o pecete mare de ceară roşie pe verso. Ocăram că nu putusem apuca documentul pe parcurs ; or, Saint-Hilaire îl cheamă pe bătrîn de urgenţă la Adunare : un deputat interpela guvernul

asupra răscoalelor din Lyon. El aleargă. Dar, distrat, se gîndeşte să-mi ceară o tabletă de ciocolată „pentru ora zece“ şi neglijează să închidă obiectul dorinţei mele.

Ruşine mie ! Sînt de două ori vinovat căci, după ce-am citit-o, nu mai simt nici o remuşcare. Din Spania, depeşa este adresată de Gambetta prietenului său Antonin Proust. Poliţia a interceptat-o.

Iată un paragraf, aşa cum l-am recopiat.

„Cît de periculoşi sînt oamenii care în tinereţe au ţinut frînele Statului apoi, înlăturaţi de la putere timp de mulţi ani, revin într-un tîrziu prin hazardul politicii. Singurătatea şi lipsa de activitate i-au înăcrit. Istoria s-a făcut fără ei ; n-au fost nimic şi voiau să fie totul. Dintr-o dată, neastîmpărul lor stăvilit se dezlănţuie. Trebuie să cîştige timpul pierdut şi cînd, aşa ca Thiers, apar în postură de salvator, ambiţia lor însetată îi duce la despotism.

Crud, orgolios, plin de ranchiună, îl veî vedea pe bătrînul care are îndrăzneala să se identifice astăzi cu patria noastră desprinzîndu-se tot mai mult de poporul care l-a ales într-un moment de rătăcire.“

Mi se păruse că faţa patronului era mai mînioasă ca de obicei. Dîndu-mi instrucţiuni cu un aer agresiv, îşi scotea şi-şi punea întruna ochelarii.

Sînt de părerea lui Gambetta în ce priveşte ambiţiile nesatisfăcute, prezente şi viitoare. Plasat între dreapta şi stînga, bătrînul nu va face nici jocul dreptei regaliste, căci aspiră la preşedinţia Republicii, nici pe acela al democraţilor, căci se teme de ideile lor prea avansate. Ideal pentru el ar fi un regim în care Camerele, banca şi poliţia să asculte de gestul şi privirea Domnului Thiers. Domnul Thiers înseamnă Napoleon III în jachetă şi joben. Este '52 după moda '71.

Să lăsăm scrisoarea cu pecetea roşie şi să revenim la seara de ieri. Pe la opt, bătrînul dă buzna în biroul meu. Stupoare ! Mă invită la cină : „Fără ceremonie. Vom fi între noi şi doamna Thiers ar dori să te cunoască“.

Înţeleg că propunerea nu-i dezinteresată : afurisita aia de Adolphine n-are nici o poftă să mă vadă. Şi nu m-am înşelat. Krauss mi-o spune încă de la intrarea în salon. Domnişoara Dosne, cumnata preşedintelui, îi făcuse „o scenă teribilă“ fiindcă urmau să fie treisprezece la

masă. Dacă nu apare cineva care să salveze situaţia, adică eu, ea se retrage în apartamentul ei.

Cîteva clipe, sînt eroul serii şi trecem în sufragerie.

În afară de superstiţioasă, care se apropie de şaizeci de ani, şi de vicontele de Lorgeril, care a depăşit vîrsta asta, cunosc pe toată lumea. Prefectul, nevastă-sa, Thiers, Dufaure, Simon, soţiile lor, Vinoy pentru armata de uscat, Krauss pentru marină şi tînăra lui soţie, fermecătoare, singura care nu deplînge nenorocirea Franţei, roză, durdulie, într-un nor de tul alb. Apleacă ochii, pudică, în timp ce-i fac complimente în legătură cu rochia. Spun „rochia", gîndindu-mă la ceea ce ascunde şi doamna Krauss înţelege. Scaunele noastre se ating. Perfect. Iată planul mesei.

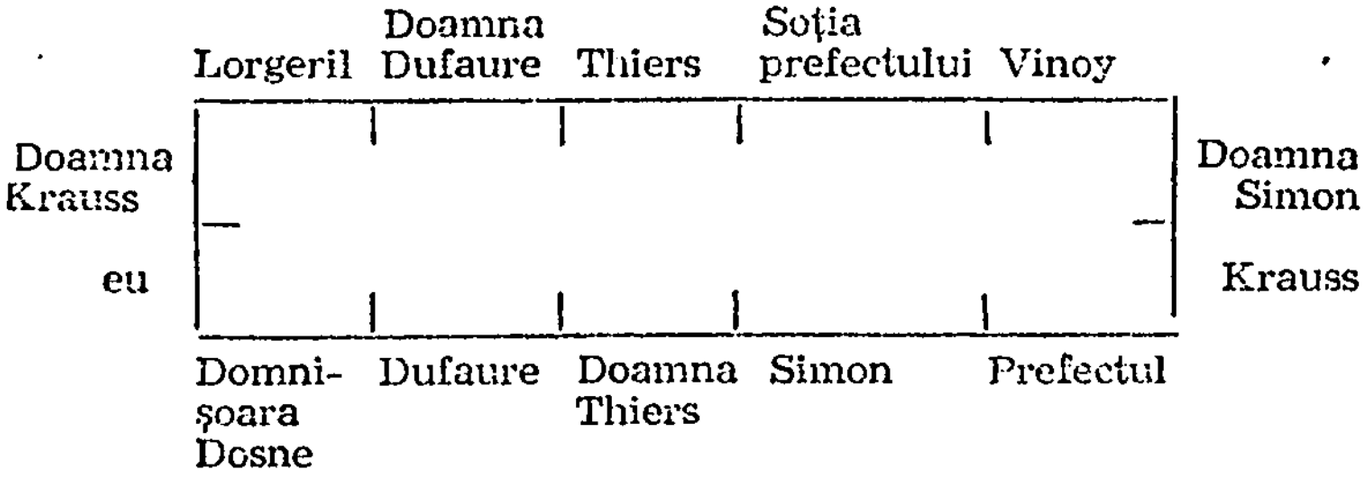

Meniul ţine seama de situaţie : război civil şi postul mare.

Supă de sparanghel
Somon de izvor, cu sos noapte albă
Prepeliţe umplute cu compot de afine
Fructe
Cofeturi

Sos noapte albă ? O întreb pe doamna Krauss :

„Aţi mai servit ?"

Ea îmi răspunde :

„Nu. Dar promite !"

Zîmbim. O fi unt topit, cu pătrunjel. Nimic mai mult. Valeţii servesc supa şi Adolphine începe conversaţia.

„Nu e conservă", spune tuturor.

Cu o privire, bătrînul o pulverizează. Pînă la desert, ea nu va mai face decît una sau două observaţii asupra vremii, a scumpetei vieţii ; dealtfel, domnişoara Dosne va

fi singura din sexul slab care se va ridica pînă la primele roluri. E drept, cu nasu-i lung, roşu, umed şi lucios, e mai degrabă un jandarm rătăcit în societatea bună.

Observ oaspeţii.

Înspre grădină : Lorgeril s-a făcut celebru printr-o intervenţie la Adunare. Autorul *Pedepselor* rostea un discurs în care constata că Garibaldi fusese unicul nostru general victorios în timpul războiului. (Proteste.) Vicontele exclamă : „Cer să se retragă cuvîntul domnului Victor Hugo care nu vorbeşte franţuzeşte". (Aclamaţii.)

Deputatul este din partidul legitimist. Thiers îl flatează, speră să-i cîştige votul.

Vinoy e prost dispus. Voia comanda armatei. I se oferă o cină de consolare... Krauss o supraveghează de departe pe căpitănească şi n-ar îndrăzni să-şi spună părerea în nici o privinţă.

Înspre curte şi, în ordine, prefectul şi Jules Simon. Primul, jignit că şade în coada „mesei sale" în loc s-o prezideze, al doilea, nu prea vorbăreţ, îl ascultă pe Thiers, îl aprobă. Pregăteşte o carte despre bătrîn şi are tot timpul aerul că ia note.

Aşadar, un praznic ? Nicidecum. Puneţi-i pe Thiers şi pe Dufaure faţă-n faţă : nu vă veţi plictisi. Ciudat lucru, cei doi se aseamănă. Şi ministrul nostru de justiţie este foarte scund, slab şi uscăţiv. Şi unul şi altul au o şuviţă rebelă, aceeaşi vîrstă şi, purtînd aceeaşi redingotă demodată, obişnuiesc să mănînce cu aceeaşi poftă, feroce. Toţi ştiu că se detestă dar se tem unul de altul. O deosebire totuşi : Dufaure, un morocănos, nu-i diplomat ca patronul meu.

Tocmai atunci se plînge de instalarea ministerului său la Versailles.

„Ocup cabinetul reginei. Fie. Dar personalul meu e prea înghesuit în salonul cu fereastră rotundă*. Iar pe pereţi se înşiră tablouri reprezentînd victorii ! Un spectacol care-i deprimă ! În galeria oglinzilor, directorii, secretarii mei dorm pe mindire, ca la cazarmă. Lucrurile trebuie să se schimbe, dragă domnule preşedinte !"

---

* În castelul de la Versailles, anticamera odăii de culcare a regelui Ludovic XIV, unde aşteptau curtenii, poartă numele de salon „ochi de bou" din cauza unei ferestre de formă rotundă. *(N. tr.)*

Drăguțul de președinte e de acord. Cu maliție, îl roagă pe ministrul de justiție să-i vorbească despre afacerea Rouher. Adunarea e tulburată.

„Deputații ne vor interpela din nou."

„O afacere revoltătoare, spune Lorgeril. Dacă prefecții noștri au ajuns să-i aresteze pe partizanii ordinei, s-a sfîrșit cu libertatea !"

Ia te uită ! L-ar vedea cu plăcere spînzurat pe cel mai mărunt dintre dușmani, dar dacă un senator al Imperiului e vîrît la zdup, asta îi face rău.

Dufaure protestează.

„Eu n-am nici o vină. Poliția, sustrăgîndu-l pe Rouher furiei populare, își face datoria, iar «prietenul dumneavoastră» a și fost condus la frontieră."

O pauză.

„Capii vor fi pedepsiți ; ce vreți mai mult ?"

Domnișoara Dosne încuviințează, iar vicontele își vîră nasul în farfurie. Ce-ar vrea ? Ca republicanii să-și găsească un rege căruia senatorii Imperiului s-ar grăbi să i se alăture.

Dreapta odată pusă la punct, e clipa concesiilor, și Thiers îi dă un gaj.

„În piața Vendôme, păstram în biblioteca sigiliilor o adorabilă statuie de bronz a lui Henric IV copil. Spun «păstram» deoarece la 19 martie, cînd a fost ocupat ministerul, comunarzii au... împușcat-o ! Scena s-a petrecut în grădină. După care, acești tîlhari l-au îngropat pe rege cu picioarele în sus !"

„O !"

Cumnata lui oftează adînc.

Amuzată, căpităneasa mă împinge cu cotul. O împing cu genunchiul. Tinerețea nu respectă nimic !

„O capodoperă a lui Bossio", conchide Dufaure în loc de discurs funebru.

Cine e Bossio ? Va trebui să mă informez.

„Eu, înainte de-a părăsi Parisul, am avut timp s-o îngrop pe Venus de Milo, dar într-o ladă", spune Jules Simon, frecîndu-și mîinile, căci se teme ca tezaurele de la Luvru să nu fie jefuite de roșii.

„Ne vor jefui oare și casele ? se îngrijorează vecina mea din dreapta, ridicîndu-se pe scaun. Adolphe, gîn-

deşte-te. Fără întîrziere, guvernul ar trebui să decreteze cum că ghilotina..."

Bătrînul nu catadicseşte să-i răspundă. Îndreptîndu-se spre sfere mai înalte, el aminteşte colegilor şi mesenilor de rînd de ce un prim-ministru n-ar trebui să subestimeze cele două resorturi ale Statului : finanţele şi armata.

Atunci domnişoara Dosne se mulţumeşte cu vecinul din stînga şi-i explică pe şoptite cît de grea e viaţa unei femei singure.

„Nu regret căsătoria, o nu ! Dar chestiunile materiale ne dau mult de furcă, domnule ! Nu caut să mă îmbogăţesc. Vreau să păstrez puţinul pe care-l am. (E considerată de şapte ori milionară !) În 1858, urmînd sfaturile arhiepiscopului nostru, am plasat o mie de ludovici la banca Ancorei Marine, creată sub patronajul Fecioarei Maria. Cine n-ar fi avut încredere ? Ei bine, patru ani mai tîrziu, a dat faliment !"

O, pierderea a o mie de ludovici nu ştirbea simţămintele ei creştine ! Fără pică, mergea în fiecare dimineaţă la slujba de ora şase, la biserica sfîntul Iosif.

Cînd o compătimesc, cînd o aprob, dar îmi înfrîng dorinţa de a-i spune că, în înfruntarea cu diavolul, fetele bătrîne ar trebui să se pună bine cu preoţii.

Domnişoara revine la capitalul ei.

„Astăzi îmi încredinţez fondurile societăţilor de navigaţie şi Băilor din Monaco. Franţa are viitorul ei pe mare, nu crezi ?"

E momentul ales de căpitănească. Piciorul ei, care-l caută pe-al meu pe sub masă, îl găseşte şi nu se retrage.

Tocmai atunci, bătrînul declară :

„Dragă prietene, modul de-a privi adevărul depinde de situaţie. Adevărul poate să difere după împrejurări".

„Cît e de adevărat !" spun eu la urechiuşa doamnei Krauss care are culoarea nevinovăţiei.

„Aşadar, Dufaure, să luăm legea din 10 februarie asupra chiriilor. În momentul acela aveai dreptate să aperi interesele celor avuţi. Dar sfîrşitul moratoriului stă la originea războiului civil. Mai aruncă din lest. După ce Parisul va reveni la ordine, va fi momentul să intrăm în legalitate."

Exemplul ales poate părea anodin. Dar el provoacă între Preşedinte şi ministrul său de justiţie un schimb de replici curtenitor în care se afirmă două concepţii diferite

despre proprietate. (Cu o frumoasă dedicaţie, bătrînul mi-a oferit cele patru volume în care e tratată chestiunea. Ar trebui să le citesc.)

Amîndoi sînt de părere că dreptul de proprietate este una din bazele societăţii. Oamenii sînt inegali prin inteligenţă ; de-aici decurge — lucru firesc şi moral — o inegalitate de condiţii.

Nu mă mir aflînd că e şi părerea domnişoarei Dosne.

Totuşi Thiers, partizan al unei burghezii reacţionare, o doreşte cît mai liberală cu putinţă (!) pentru a combate mai bine „himerele" socialismului, în timp ce Dufaure refuză orice concesie.

Domnişoara Dosne ar înclina de aceeaşi parte.

Un valet ameninţă să descopere manevrele noastre. Repede, căpităneasa îşi retrage piciorul. Apoi valetul se îndepărtează şi-mi afirm la rîndul meu drepturile de proprietar. Jocul mă amuză, mai cu seamă sub privirea baronului Krauss, care-mi adresează de departe un semn de prietenie.

Ce prostănac !

Am remarcat şi altă dată arta bătrînului de-a devia conversaţia într-un sens care să-l pună în valoare. Dar îl bănuiesc încredinţat că Dufaure prea se ţine în prim plan. „Eu sînt vedeta", gîndeşte şi, cum pe peretele din faţa lui pendula sună ora, iată că a găsit pretextul şi tranziţia.

„Domnule prefect, administratorul castelului mă asigură că pendula dumitale a aparţinut Regentului. O contemplu adesea (noi nu spunem «o privesc» aşa ca orice secretar) şi, cînd mă duc cu gîndul la perioada dintre cele două domnii, constat că această epocă oferă multe asemănări cu a noastră. Philippe d'Orléans, adevărat Alcibiade, a transformat curtea într-un fel de republică, unde autorităţile au ajuns să se dizolve."

Un gest jumătate dezamăgit, jumătate dispreţuitor arată cît de regretabil e faptul.

Pendula şi Regentul uitaţi, intră în miezul chestiunii.

„Recitiţi scrisorile doamnei du Deffand către Walpole. (Cine dintre noi le cunoaşte ? Eu nu !) O să vedeţi acolo cum sociabilitatea franceză a exercitat o influenţă salutară asupra femeilor. Spiritul ce domneşte în sa-

loanele noastre pregăteşte reînnoirea moravurilor prin reînnoirea ideilor."

Un murmur aprobator străbate asistenţa şi, flatat, bătrînul urmează.

„E ştiut că după o căsătorie de convenienţă şi o perioadă de prietenie cu preşedintele Hénault, marchiza s-a azvîrlit în torentul plăcerilor."

Chipurile încremenesc. La evocarea torentelor, orgiilor în care se cufundă sufletele pierdute, bunicile, care n-au mai gustat din aşa ceva de pe vremea lui Ludovic-Filip, sînt cuprinse de-o dezaprobare nuanţată de regrete.

Toate astea ar fi ridicole dacă tonul bătrînului nu s-ar schimba dintr-o dată. Vocea i se tulbură la amintirea măreţei doamne, a corespondenţei sale şi poate la amintirea unor vremuri cînd el însuşi se consacra studiului. În trecere, notez o vorbă minunată : „Numai pasiunile ne fac să gîndim". Reţin că „Doamna du Deffand n-a ştiut întotdeauna să-şi înfrîngă defectele şi nici să asculte de virtuţile ei".

„Ia spuneţi-mi prin ce se deosebesc oamenii de statui ? Pe acestea distanţa le micşorează, în timp ce apropierea îi reduce pe oameni la neant..."

E un citat ? O maximă personală ? Vorbeşte tot de prietena lui Walpole, îndrăgostită la şaptezeci de ani de un om mai tînăr decît ea, sau de propria-i viaţă ?

„Pentru a fi fericiţi, trebuie să ne bucurăm de dragoste şi libertate, dar cine se bucură de dragoste îşi pierde libertatea."

Focul de artificii se stinge ! O clipă, mîncăm în tăcere. Ce personaj ciudat ! Uneori îl detest. Şi deodată îndărătul acestui paravan de egoism descopăr o fiinţă sensibilă, impresionantă... Mă uimeşte mereu patronul care acum pare prost dispus, de parcă şi-ar reproşa uitarea de sine în faţa unor străini incapabili să-l înţeleagă.

Cum s-a servit cafeaua, mi se şi adresează :

„Avem de lucru, băiete. Haide".

Mă lasă fără coniac !

Iar el, aproape fără să-şi ceară scuze. îşi părăseşte brusc oaspeţii. Doamna Krauss abia apucă să-mi spună :

„Pe curînd ?"

Cum de nu ! Poveste cu urmare...

Era ora patru cînd bătrînul îmi acordă... patru ore de odihnă.

Din audienţele de azi nu reţin decît două. Washburn, ambasadorul Statelor Unite care, în ciuda întreruperii comunicaţiilor, circulă liber între Paris şi Versailles, cere preşedintelui să primească o delegaţie a francmasoneriei. Alţi mediatori ! E fără doar şi poate inutil. Vremea vorbăriei a trecut.

Diplomatul mă ia de-o parte. Îmi înmînează o scrisoare din partea socrului meu. Combinaţia „gara de triaj" a rămas baltă căci „sîntem" prizonierii comunarzilor. (De ce „sîntem" ?) Dar geniul lui nu lîncezeşte. Cum poşta nu mai funcţionează, Bernard organizează un serviciu clandestin care va permite parizienilor să corespondeze cu provincia prin agenţia Gosselin, via Belgia ! Să folosesc acest mijloc pentru a face să-i parvină informaţii interesante.

Cît priveşte familia lui, care soseşte astă-seară, mi-o încredinţează.

A doua audienţă : cea a lui Mac-Mahon. Nu sînt admis.

În curînd ştirea va fi oficială : mareşalul Mac-Mahon acceptă comanda armatei. Sedan şi internarea lui în Germania nu par să-l fi afectat peste măsură.

Ce-a mai fost ? O importantă discuţie cu colonelul de Bresles. Iată cu ce-ar fi trebuit să încep. Mîine, 2 aprilie, atacăm. Nu-i vorba de un asalt general, căci forţele noastre sînt departe de-a fi reorganizate ; e vorba de-a pune adversarul la încercare. Divizia Daubel se va îndrepta spre Ville d'Avray, divizia lui Buat spre Courbevoie şi Neuilly. Ultra-secret. Mai mult, statul major vrea să-şi dea seama de moralul trupelor.

În schimb, moralul colonelului e la zero !

„Sînt cît se poate de îngrijorat, îmi spune. Baroana trebuia să sosească ieri de la Paris, şi cînd colo, cine coboară din tren ? Copiii mei cu dădaca. Dar nici urmă de doamna de Bresles. Totuşi martinicheza noastră mă încredinţează că soţia mea era cu ei în gara Saint-Lazare. Atunci ?"

Nervos, umblă prin biroul meu, loveşte scaunele, se aşază, se ridică.

„Prizoniera roşilor ! O, mă cutremur..."

Degeaba caut să-l îmbărbătez. Poate că exagerează pericolele pe care „Clotilda lui" le are de înfruntat, dar colonelul îngăimează întruna acest pronume.

Pe scurt, mă plictisește. Îl aduc înapoi la situația militară. E jalnic : cu titlu de avertisment, Galliffet, care supervizează operația, a dat ordin să se împuște orice comunard care ar fi prins cu arma în mînă.

Bresles spumegă.

„Pînă la ultimul. Nemernicii or să mi-o plătească."

La care, după o nouă depresiune, își revine și strigă : „Sursum corda." *

Hotărît, nu-i în apele lui.

Îl părăsesc și mă duc să-mi aștept haremul la gară : doamna Bernard, logodnica mea și cele trei bone ale lor.

„Ia trăsura mea. Plouă", mi-a spus Saint-Hilaire.

Cînd sosește trenul, s-a lăsat noaptea. Lucilei i-a priit aerul curat. O găsesc mai grăsuță dar „atît de fericită" că mă revede, și ne îmbrățișăm sub un bec de gaz. Iubita mea și-a sprijinit pesemne fruntea de fereastra compartimentului : nu îndrăznesc să-i spun că e mînjită de negru.

Soacră-mea pare și ea mulțumită că mă revede. Ce vîrstă să aibă ? Patruzeci de ani ?

A sărit pe peron, refuzîndu-mi ajutorul.

Ne îndreptăm spre ieșire. Cum ne suim în trăsură — bonele ne urmează în cupeu — doamna Bernard mă întreabă dacă am noutăți de la soțul ei. O liniștesc. Parisul e calm.

„Puțin îmi pasă de Paris și de... în fine, mă înțelegi, îmi răspunde ea cu oarecare îngăduință ; dar ziarele anunță întreruperea comunicațiilor. E supărător. Am rămas fără bani."

Ia te uită !

„N-ai de ce să te frămînți."

Într-adevăr, Lucile a mea rămîne optimistă :

„Roger se va ocupa de noi".

Calină, capul ei atinge pe-al noului șef de familie, care se gîndește la agenția Gosselin și va scrie chiar diseară ca Banca Bernard să trimită fonduri.

În strada Réservoirs, în fața casei, o grădiniță. O traversăm prin ploaie, dăm buzna în hol. Aprind lămpile, trag perdelele, împing galanteria pînă acolo încît aștît focul în primul salon. Sînt două, plus o sufragerie, totul proaspăt zugrăvit și confortabil.

---

* În lat. în text : Sus inimile, capul sus ! *(N. tr.)*

„Miroase a terebentină“, declară Lucile, strîmbînd din nas.

„Privește mai bine ce flori frumoase, fetițo.“

O atenție din partea mea, pe socoteala statului. Grădinarul le-a cules de pe una din aleile de la prefectură.

Aplecată deasupra vazei, doamna Bernard respiră mireasma lor ; ușor încărunțit, părul lins cu cărare la mijloc împărțit în cozi, mai mult piper decît sare, se potrivește cu mireasma mixandrelor.

În tinerețe trebuie să fi fost foarte frumoasă.

Iar Lucile se aruncă de gîtul meu.

„Am să le pun pe noptieră.“

Cît de tulburătoare sînt capriciile naturii ! Această domnișoară ar fi putut moșteni chipul plăcut al mamei, să aibă o piele fină, de exemplu, să fie subțirică și plină de viață, sau romantică. Ei bine nu, tot bagajul îi vine de la tăticu. Sînt consternat. Dar cum ar spune Louis : „Să fim drepți !“ Are un zîmbet drăgălaș...

Vizitiul mă anunță că trebuie să plecăm. Caii lui sînt istoviți și vor la grajd.

„Nu rămîi la cină ?“

„O doamnă ! Din păcate președintele nostru nu mi-a acordat decît două ore de permisie.“

„Ne pare rău, nu-i așa, Lucile ?“

Fata varsă o lacrimă. Ștergîndu-i-o cu batista mea, profit de ocazie pentru a-i curăța și pata de cărbune.

E stupid : decepția ei mă înduioșează !

Ne vom vedea mîine.

Pe strada Paris, trăsura se oprește pentru a lăsa să treacă un regiment de infanterie. Cobor. Mă informez.

„Divizia Daubel face un exercițiu de noapte“, îmi spune un jandarm.

În jurul meu, nimeni nu se îndoiește că războiul începe iar. Oribil război...

Pușcașii de linie mărșăluiesc în ordine, în ciuda ploii, și zăresc baionetele lucind în lumina felinarelor. La 18 martie, îmi terminam jurnalul printr-o frază aproape identică. Situația s-a răsturnat. Bine. Dar să sperăm că bătrînul și cei asemeni lui Galiffet sau Bresles nu vor sfîrși cu mîinile mînjite de sînge.

CAPITOLUL XIII

— IA SĂ VEDEM, NANETTE, CÎT fac opt ori şapte ?

În duminica aceea, 2 aprilie, Louis hotărîse să înceapă cu aritmetica. Încruntată şi cu privirea pierdută, fetiţa îşi sugea capătul condeiului. Se hotărîse după o şovăire : şapte ori opt fac cincizeci şi şase.

Operaţia inversă însă părea să ridice o problemă insolubilă.

Distrat, Louis privea acoperişurile cu ţiglele vechi lucind în soare. Din zori, se auzea bubuitul tunului, mai aproape decît în zilele precedente.

Părerea lui Féraud potrivit căreia prusacii urmau să facă exerciţii pe cîmpia de la Saint-Denis nu ţinea : după direcţia norilor, se vedea clar că vîntul bate de la vest. Uneori geamurile vibrau de violenţa deflagraţiilor.

Pînă şi cei mai puţin avertizaţi şi-ar fi dat seama că Thiers nu va rămîne în defensivă.

„Dacă batalioanele noastre nu se grăbesc spre Versailles, vom suferi un al doilea asalt, îi mărturisise Rossel. Nu trebuie niciodată să laşi iniţiativa adversarului."

Iar *Răzbunătorul* de dimineaţă anunţă arestarea colonelului !

Louis se întreba ce rost avea o asemenea măsură, probă evidentă că oamenii de la Primărie nu erau de acord asupra felului de a conduce operaţiile.

Ei, dar ce contează ! Detaşat de împrejurări, el refuza să aleagă între Adunare şi Comună şi, să nu-i fie cu supărare lui Ravon, neînţelegerile, disputa lor îl revolta... cînd prusacii ocupau cîmpia Saint-Denis.

Reveni la Nanette, care scoase un suspin de descurajare. Din profil era drăguţă deşi dăruită cu nasul borcănat al lui Mimile şi cu fruntea îngustă a mamei sale. La unsprezece ani, nu era grav, dar viitorul părea mai nesigur. Pe umărul slăbuţ, bucla blondă atîrna şi, cuprins de tandreţe, îi veni s-o răsucească pe deget. La ce bun s-o înveţe socotelile, ortografia ! Avea să ştie întotdeauna destul pentru viaţa care-o aştepta într-o altă Cité des Roses.

— Opt ori şapte fac tot cincizeci şi şase.

— Tot !

El rîse şi-o trase lîngă el.

— Ce te învaţă profesorul la şcoală ?

Puţine lucruri. Dar, prima la catehism, Nanette urma să primească împărtăşania înainte de Paşti. Ea îi vorbi de abatele Grégoire, un om negru de tot, cu sprîncene enorme, zbîrlite, şi cu o voce răguşită care-o teroriza — un adevărat diavol — deşi-i dădea o bomboană după fiecare lecţie.

Toate poveştile, sfinte sau nu, o amuzau, mai ales cele spuse de Louis căci nu semănau cu celelalte. De exemplu, „cînd fetiţele sar peste casă, ce-ţi aminteşte ?“

Cu mîna copilului într-a lui, o puse să deseneze.

— Ghici ce reprezintă ?

— Un cîine.

— Nu. Animalul meu n-are decît două labe.

— O pasăre ?

— N-are decît o aripă şi... o înotătoare.

Creionul fugea pe foaia de hîrtie, aluneca de la coada monstrului, care forma o lopăţică, la capu-i de licorn. Pe şira spinării, Louis adăuga solzi, la gît pene şi se gîndea :

„E duminica Floriilor. Aş fi putut s-o întîlnesc pe Nicole la biserică...“

...în timp ce Nanette rîdea la rîndul ei.

Astfel, învăţarea aritmeticii se termina cu o plimbare ilustrată, cînd Mimile dădu buzna în odaie.

Foarte agitat, aducea veşti. Louis avea dreptate. Versaiezii ne-au surprins în timpul repaosului : toată ziua luptele se duseseră în apropiere de Courbevoie.

— Să atace într-o duminică ! Ce nemernici !

Federaţii, siliţi să dea înapoi, nu-i opriseră decît la baricadele de la Pont de Neuilly.

— Sînt morţi.

Apoi, întorcîndu-se către Nanette :

— Hai, şterge-o. Du-te şi te joacă.

Louis mîngîie în treacăt copilul care-o luase la fugă.

— Eşti sigur că e-adevărat ?

— Sigur.

După prînz, Mimile ajunsese pînă în Place de l'Étoile şi numărase vreo douăzeci de răniţi. Cu dosul mînecii, îşi şterse sudoarea care-i curgea pe faţă, incapabil să mai facă un pas, şi-l cerceta pe Louis cu ochii săi mari de miop, de parcă Louis i-ar fi adus vestea acestei catastrofe. Morţi, răniţi ! Pentru care motiv ?

Negăsindu-l, își recăpătase înfățișarea lui de cîine bătut.

Cum să-l liniștească ?

— Stai jos, spuse Louis. Să bem un Beaujolais.

După ce împinse manuscrisul *Memoriilor Poporului* care-ar fi oferit răspuns la toate întrebările, puse sticla pe birou, umplu două pahare și-i oferi unul.

Mîna lui Mimile era slabă, cu unghii negre. În clipa aceea, îl iubea cu adevărat.

— Adu-ți aminte de ziua cînd am sosit la Cité des Roses. La masă v-am redat discuția mea cu colonelul Rossel care prevăzuse că Thiers va recruta o armată. Voi ați luat-o în glumă. La prima lovitură de tun, striga Féraud, versaiezii vor spăla putina. Am văzut-o și pe-asta ! Numai că federații sînt cei care dau înapoi. Poate-i doar un accident, cu toate că alegii voștri n-au luat nici o măsură ca să-l evite. Dacă ai putea citi ziarele, ai ști că la Primărie se discută, se ciondănesc dar nu fac nimic. Urmarea ? Garda națională rămîne dezorganizată. Are trei civili în frunte, în locul unui militar bun.

Băiatul de prăvălie încuviința. Louis nu se înșela niciodată. Strateg sau ce-o fi fost, deținea adevărul și dacă el, Mimile, ar fi fost mare și tare la Comună, l-ar fi numit comandant de armată. Totuși un lucru îl neliniștea. Nu că se bătea, ci că putea să omoare, chiar din greșeală, un nemernic de jandarm.

— E împotriva ideilor mele.

— Fără mine, ce făceai cu vînătorul tău în piața Clichy ?

— Mă iartă. Vînătorul mă atacase.

— Și de-asta Thiers îți trimite astăzi flori ?

O legătură pe care celălalt n-o sesiza. Cu mintea la fel de confuză ca și Nanette în fața înmulțirilor, cu gîtul întins, s-ar fi spus că încearcă să-și înghită mărul lui Adam.

În sfîrșit, încîntat de-a fi găsit o replică :

— Eu sînt pacifist. Deci pentru negocieri.

— Și dacă eșuează ?

— Va interveni papa.

— Papa ?

— Preotul ne-a spus la slujbă. De Paști, pacea va fi semnată.

Dezarmant prin candoare, uita de unde pornise ; Louis îi lăsă timp de gîndire, băură vin împreună şi, bine instalat, îşi pregătea pipa cînd clopotele de la Saint-Abroise începură să bată. Apoi altele, mai departe, şi cerul însufleţit acoperi bubuitul tunului. Pe fereastră, un zgomot de paşi şi de strigăte ajunse pînă la ei ; cartierul se frămînta.

Din curte, Féraud strigă :

— Coboară, Mimile.

El însuşi urcă scările cîte patru. La etaj, îşi scosese deja vesta şi-şi desfăcuse cureaua.

— În ţinută. Adunarea la Castelul de apă.

Prin uşa întredeschisă, Louis îl văzu dezbrăcîndu-se fără jenă de faţă şi cu Juliette, venită lîngă ei pe palier, o Julietă stacojie, ţipînd ascuţit :

— Garda naţională e mobilizată.

După care dispăru în locuinţa ei, încredinţată că viitorul Comunei depinde de merindele pe care avea să le pregătească.

Un vînt puternic sufla asupra casei ; mai multe capete se iviră, bătrîna Delescluze, Chaville, moş Castègne : şi la Cité des Roses suna mobilizarea.

— Am plecat, declară Mimile.

Şi pe şoptite, pentru ca Féraud să nu audă urmarea :

— Nu mă trage inima deloc. Dar mă duc. Nu sînt laş.

Apoi încet, desfăcîndu-şi cravata :

— Păcat. Thiers trebuia să ne dea pace pînă mîine : ne simţeam atît de bine la tine.

O repeta la fiecare despărţire, dar de data asta mai era ceva care-l necăjea.

— Nu vii cu noi ?

— Eu ? Dar nu fac parte din garda naţională.

— Am putea găsi o puşcă.

— Nu cred că locul meu e printre voi.

— Glumeşti ?

— În mijlocul muncitorilor, aş părea un spion al versaiezilor.

— Ce-ţi trece prin minte !

La care, cei doi bărbaţi tăcură, stînjeniţi. Apoi Mimile îşi regăsi surîsul.

— Dacă spionii sînt ca tine, toţi sînt fraţii noştri ! Dar cum n-o să dăm decît o mică raită, unul mai mult sau mai puţin nu va schimba nimic. E bine aşa.

Nu prea era.

Își luă rămas bun cam grăbit și se duse să-și îmbrace uniforma.

Întors în camera lui, Louis se opri gînditor în picioare, în fața biroului.

„Lui Mimile trebuie să-i fie necaz pe mine. Eu amintesc greșelile comise de Comună de două săptămîni încoace, Comuna se hotărăște să treacă la acțiune și-n momentul acela mă eschivez ! Apoi l-am mințit, căci teama că federații s-ar arăta bănuitori față de un burghez nu-mi scuză reținerea. Fără a fi de cealaltă parte a baricadei, nu sînt nici de-al lor. Sau nu destul. El ar fi înțeles, dar eu n-am avut curajul să i-o mărturisesc."

O clipă, îi veni să coboare iar, să se explice, dar cei doi bărbați însoțiți de Juliette coborau deja scara în grabă ; străbăteau curtea.

Cînd să dispară sub boltă, Mimile se opri brusc, înălță capul spre fereastra lui Ravon și făcu un gest cu mîna.

Un alt rămas bun, unul adevărat de data asta.

Așa, trist și rușinat, Louis rămase multă vreme aplecat deasupra vidului, în timp ce alarma continua să sune, aprinzîndu-se din clopotniță în clopotniță, în văpaia asfințitului.

Cînd se lăsă noaptea, alarma încetă și-n casă se așternu tăcerea.

Chaville, deloc grăbit să ajungă la Castelul de apă, nu mai dădea semn de viață. De data asta, situația se schimbase : îndărătul peretelui ce despărțea locuințele lor, calmul era desăvîrșit. Nici strigăte, nici suspine. Polițistul și pensionara lui își recuperau forțele înaintea altor furtuni.

Ce poveste hazlie !

La Cité des Roses, nimeni n-o zărise pînă acum pe demoazelă. În fiecare dimineață Chaville întorcea de două ori cheia în broască înainte de a pleca la prefectură. De la fereastră ea l-ar fi putut chema pe moș Castègne, de pildă, care era lăcătuș, dar nu manifesta nici o dorință de evadare.

„Femeilor le place grozav să mai capete din cînd în cînd cîte-o scatoalcă", se gîndi Louis, mai bine dispus.

Și-și termină toaleta.

Căci n-avea nici un rost să se lase pradă gîndurilor negre între patru pereți, cînd Parisul oferea un spectacol atît de original.

Cînd ajunse în faţa uşii lui Milliardet, remuşcările aproape i se risipiseră.

Trecuseră două ore şi mai bine de la alarmă. În cartier, locuitorii se culcă devreme, iar bulevardul Prinţul Eugen nu oferea semne deosebite de agitaţie. Un federat se îndrepta spre Operă ; dar burghezii care nu-i dădeau atenţie se îndreptau spre casă.

„Oare ce-or gîndi oamenii ăştia despre Comună ? îşi spuse Louis. Lucruri nu prea bune. Canalul nostru e un adevărat hotar în Paris : cu cît te îndepărtezi de poduri, cu-atît roşul se decolorează, trecînd de la roz spre alb. Ia te uită !“

Teatrul de „Distracţii comice“ juca, în ciuda evenimentelor.

Înainte de război, promenoarul * îi prilejuia uneori întîlniri plăcute.

În seara asta, afişul o anunţa pe Marie Lavigne în *Poveşti cu zîne,* douăsprezece tablouri cu douăzeci şi patru de femei frumoase.

Ia stai ! Nu citise în ziarele de opoziţie că prinţesa asta, pe numele-i adevărat Hortense Dupuis, îşi acorda farmecele lui Rigault, actualul ministru al poliţiei, un fel de Fouquier-Tinville **, care n-ar fi dispreţuit aventura ?

Trăsuri staţionau de-a lungul trotuarului : opereta era pe terminate.

„Cap sau pajură. Intru sau nu intru.“

Azvîrli o monedă în sus. Era pajură, totuşi intră, lăsîndu-i şi casieriţei zece parale.

Cu becurile de gaz micşorate, sala cu podoabele decolorate era încinsă, mirosea a sudoare şi cum toate fotoliile erau ocupate, rămase în picioare lîngă o lojă, aşteptînd să se ridice din nou cortina care tocmai se lăsase.

Ciudată impresie să se regăsească aici. Nici războiul nici înfrîngerea nu schimbaseră obiceiurile parizienilor, care căutau să uite micile neplăceri ale vieţii şi, dealtfel,

---

* *Promenoir* (în fr.) acea parte a unei săli de spectacol în care, la început, spectatorii stăteau în picioare şi puteau circula. *(N. tr.)*

** Fouquier-Tinville (Antoine Quentin), magistrat şi om politic francez (1746—1795). Acuzator public al Tribunalului revoluţionar începînd din martie 1793, a dat dovadă în exercitarea funcţiei sale de un zel nemilos, care i-a adus porecla de „furnizor al ghilotinei“. Acuzat la rîndul său, a fost condamnat la moarte şi executat *(N. tr.)*

o bună dispoziţie străbătea prin penumbră. Lumea se distra.

După un dialog de flaute şi viori, decorul înfăţişă o grădină, o arteziană şi un fundal pe care erau pictaţi copaci.

„Femeile frumoase" îşi tăcură apariţia. Trăgeau, împingeau un gigantic ou de Paşti legat cu panglici albastre, pe care scria cu cifre de aur : 1871. În grupuri de cîte şase, ele întruchipau prazul, napul, ceapa, morcovul. Pe scurt, era o grădină de zarzavaturi în care legumele cîntau, apoi oul căscă şi se deschise. Din el ieşi o găină sau mai bine zis Marie Lavigne înveşmîntată în pene, şi coborî în avanscenă, în mijlocul unui ropot de aplauze.

Tînăra persoană intonă cuplete al căror refren „Cot cot cot" era reluat de coriste, apel atît de drăgăstos, încît un tenor din aceeaşi familie li se alătură. Bătură din aripi, gînguriră, se întrebară asupra gravei probleme : care a fost zămislit mai întîi de Cel de Sus, oul sau găina, întrebare fără răspuns. Iar publicul se prăpădea de rîs. Finalul rezerva o surpriză. Cocoşul îşi răsuci consoarta ridicîndu-i coada : atunci ea începu să clocească ouă tricolore care se rostogoliră pe tavă precum bilele de biliard, în timp ce cortina se lăsa.

Cu un an în urmă, Louis ar fi rîs de asemenea prostii. Unde rămăsese tînărul nepăsător de-atunci care s-ar fi strecurat în culise printre admiratorii vedetei ca să-i „sărute vîrful degetelor" ? Pe cîmpul de luptă ? Îndărătul sîrmei ghimpate ? Sau pe Pont Neuf ?

Dezgustat, era gata să părăsească teatrul cînd spectatorii lojei se ridicară.

Unul din ei era François. Imposibil să-l evite. În aceeaşi clipă se recunoscură. Domnul de Révoir nu părea mai încîntat decît el că-l întîlneşte.

Întrebă :

— Îi cunoşti pe prietenii mei ?

Pe unii. Alice Verdier era şi ea, îmbrăcată într-o rochie oranj şi verde, precum şi un tip rotofei care-i amintea de cineva.

— Georges Bernard. L-ai cunoscut înainte de război. Apropie-te, să te prezint.

„În nas mă gîdilă" nu se tulbură de fel şi întinse mîna.

— Bună seara, domnule.

Dar ochii ei spuneau :

„Ce mai faci, Loulou ?“

„Îmi pare bine, rosti cealaltă, o femeie durdulie şi vulgară, care mirosea a usturoi. Capucine Maille mîncase probabil melci.

Împinşi de mulţime, se îndreptară spre ieşire. În spatele lui Louis, Alice suspină :

— Trădătorule ! lovindu-l uşor cu evantaiul.

În faţa teatrului, făcură cerc pentru a comenta „această delicioasă *Poveste cu Zîne*“, un spectacol cum nu vezi decît la Paris. Şi, lucru ciudat, François aproba din cap, gînditor ; era neîndoios invitatul marelui bancher.

— Ştiţi, domnule Darrieu, spuse acesta, că în curînd vei face parte din familia mea ?

— Din familia dumneavoastră ?

— Fratele dumitale, dragă prietene (deja !), este logodnicul fiicei mele. Nu ştiai ?

— Nu l-am mai văzut pe Roger de la mobilizare.

Totul se explica.

— Ah, capitala e tare departe de provincie astăzi ! Şi asta-mi complică afacerile.

O trăsură se apropie.

— Eşti liber ? Supăm la Poccardi.

Louis ar fi preferat să nu-i însoţească. Îl deranja să se afle din nou în prezenţa soţului Nicolei — oare n-avea să-i vorbească despre ea ? Dar cum să refuze ?

Acum, înfăşurată în blănuri, Alice exclamă :

— Grozavă idee ! Domnul Darrieu e atît de simpatic.

Se îndreptară aşadar spre bulevardul Italienilor, tînărul aşezat între cele două femei.

— Vă plac cîrnaţii ? îl întrebă Capucine. Eu mă prăpădesc. Cîrnaţii de la Poccardi sînt mai grozavi decît orice hamburger, nu-i aşa Nonoche ?

Nonoche era vicontele de Révoir — descendentul unui prieten de joacă al lui Ludovic XVI — care pentru a-şi ascunde jena, îşi scoase tabachera şi-şi aprinse o ţigară.

— A, nu, ai să ne-afumi ! Arunc-o !

După o şovăire, François îi dădu ascultare şi, la lumina unui felinar, Louis îi observă figura crispată : cel mai plictisit de întîlnire părea să fie chiar cel din faţa lui.

Dar ceilalţi nu păreau că acordă vreo importanţă incidentului, obişnuiţi fără îndoială cu capriciile irascibilei

domnişoare. Aplecat peste portieră, Bernard admira noua luminaţie a bulevardului.

— Ce minune ! Ce splendoare ! S-a sfîrşit cu hidrocarburile. Viitorul e al electricităţii. La Bursă, acţiunile companiilor care-o produc urcă fără încetare. O adevărată mină de aur.

Mîngîie apoi genunchiul Alicei :

— Ai şi tu un pacheţel, nepreţuito !

— Aş prefera unul mai mare, şopti ea la urechea lui Loulou pe cînd coborau din trăsură. Cînd vii la un lichior în Parc Monceau ? Am făcut progrese la motofon.

Toate mesele erau ocupate de ofiţeri improvizaţi. De ce lîncezeau aici ? De cîteva ore, Mimile ajunsese la batalion.

Galonaţi, decoraţi, cu chipiul pe cap şi cu sabia între picioare, vorbeau tare şi beau bere într-o duhoare de tutun care-ar fi putut s-o scîrbească pe Capucine dacă, din capul locului n-ar fi iertat totul militarilor.

— Sînt drăguţi, spuse ea.

Un cuplu, instalat lîngă fereastră, pleca. François înaintă, ceilalţi îl urmară, dar pe cînd Bernard se scuza că deranjează un colonel prăbuşit pe scaun, acesta îşi ridică cizma pentru a-i bara drumul.

— Moarte versaiezilor !

Zăpăcit mai întîi, foarte roşu mai apoi, bancherul se legănă de pe un picior pe altul şi bîigui :

— Moarte versaiezilor.

Doar n-o să-şi atragă neplăceri numai pentru atît. Şi după ce se aşezase, tot mai tremura.

— A trebuit să mă abţin să nu-i pocesc mutra răcanului ăla. Un ageamiu care nu era nici caporal înainte de război ! Groaznice timpuri, sărmană Franţă şi tristă republică.

O, Thiers prietenul său, avea să vină în curînd să facă ordine în Paris.

Alice căuta să-l liniştească.

Capucine, potrivindu-şi lornionul, îl cerceta pe ageamiu.

François tăcea, îngrijorat.

Supeul începea prost, cu atît mai mult cu cît farfuriile erau reci şi lipsea muştarul.

În fine, luptele de peste zi aduseră o diversiune : aici toată lumea era de acord în a socoti că Primăria va suferi

o înfrîngere, în afară de Capucine, care n-avea păreri, decît doar că :

— Versaiezi sau comunarzi, toţi bărbaţii sînt nişte porci.

Detaliu care nu-i displăcea defel !

„Cum poate François să iubească o fiinţă atît de vulgară ? Căci n-o pierde din ochi. Aş înţelege o pasiune pentru o femeie dintr-o lume diferită de a lui. Dar să se prindă de asta ! O, dacă ar şti Nicole ! Ea care mă respinge din fidelitate, retrăgîndu-se în căsătorie pentru că religia ei..."

Lăsîndu-i pe ceilalţi la consideraţii gastronomice bune pentru vremuri de foamete, vicontele se întoarse către el.

— Închipuie-ţi că doamna de Bresles a dispărut !

Aventură incredibilă. Ambasadorul Statelor Unite ancheta, la rugămintea colonelului, căutînd să afle ce-ar fi putut deveni nefericita. Washburn îi pierdea urma în gara Saint-Lazare.

— O fi arestată ? Verişoara mea s-a volatilizat, iar doamna de Révoir e din cale afară de îngrijorată.

Şi-aici, Capucine avea o părere : adică toate femeile, de vază sau nu, sînt nişte stricate ; poliţia o va găsi pe „nefericită" pe bulevarde sau la Roquette *.

Şi François care nu-i poruncea să tacă...

— Asta-i prea de tot !

— Baţi cîmpii !

Cinstita Alice, încurajată de bancherul ei, protesta. Slavă Domnului, astă seară e măcar o femeie credincioasă la Poccardi. La care, cu degetul mic ridicat — culmea distincţiei — îşi goli paharul de bere, cu o mică ocheadă adresată lui Louis.

Acesta se întreba cum să se eschiveze. Restaurantul se golea încet-încet. Acum Bernard povestea că, în timpul asediului, un anume Allix îi propusese să lanseze pe piaţă invenţia lui : un paraviol de cauciuc, numit degetul prusic, destinat să protejeze virtutea franţuzoaicelor care-ar cădea în mîinile căştilor ascuţite. În momentul critic, un ac aproape invizibil l-ar înţepa pe agresor care-ar cădea... mort !

---

* *La Roquette,* veche închisoare din Paris (1830—1900). *La Petite-Roquette,* construită în 1832, dăinuie ca închisoare preventivă pentru femei. *(N. tr.)*

Acasă François n-ar fi suferit nici o vulgaritate. La rîndul său, povestea o anecdotă plină de subînţelesuri, cînd un grup de federaţi trecu prin faţa ferestrei. Neglijenţi, ameţiţi de băutură, se ţineau de braţ. Cîntau. Unul din ei, care-şi ţinea puşca de curea, o tîra pe drum şi, fără să se sinchisească, Capucine îl întrerupse pe Nonoche în mijlocul unei fraze.

— Ia te uită la viteazul ăsta. Îşi duce căţelul la Versailles.

Bancherul se prăpădea de rîs.

— Ticăloşii îşi închipuie că sînt invitaţi la o partidă de vînătoare, dar mîine îi aducem noi îndărăt la Paris cu alice în picior.

— Care, noi ?

Agresiv, Louis, mut pînă atunci, îi tăiase vorba.

— La primul foc de puşcă, o s-o luaţi la sănătoasa ca iepurii, nu-i aşa ?

Invitaţii încremeniră. Rînd pe rînd, fiecare se întrebă dacă înţelesese întrebarea şi cui i se adresa.

— Nişte oameni care poate se duc la moarte au o şcuză să bea. Spectacolul nu-i nici frumos, nici vesel. Dar credeţi că al vostru e tare atrăgător !

Alb de furie, lovi în masă.

— Sînteţi mîrşavi.

— Louis, spuse François, mai degrabă surprins decît supărat, Louis, haide...

— Da' ce te-a găsit ?

De emoţie, Alice îl tutuia, iar Capucine exclamă :

— Ai turbat de-a binelea !

— Mai taci din gură, idioato !

Un obuz de marină explodînd sub masă n-ar fi dezlănţuit mai multă zarvă. Chelnerii alergau să-i despartă, ultimii clienţi se ridicau zăpăciţi.

De-o parte, François, foarte palid, tăcea ; de partea cealaltă, Alice dăduse drumul la o criză de nervi, cu nasul în crema de zahăr ars, pe cînd ceilalţi urlau cuvinte fără şir.

— Laşilor !

— Mucosule !

— Mojicule !

— Bancherule !

O scenă grotescă. În jurul lor, oamenii începeau să rîdă. Iar patronul, îngrijorat de sticlăria lui, era gata să cheme poliţia.

Atunci, în timp ce adversarii se istoveau în lipsă de argumente, François, ori mai bine zis vicontele de Révoir, întrebă. glacial :

— N-ar fi de dorit ca domnul Darrieu să se retragă ?

In altă parte, l-ar fi pălmuit. Nu însă aici, şi mai ales de faţă cu Capucine. Iar acest „domnul Darrieu“ exprima atît mînie cît şi dispreţ.

După ce achită chelnerului partea lui de consumaţie, Louis se pomeni din nou pe bulevard.

N-avea cu ce se mîndri...

„Cînd am de-a face cu un prost, cedez întotdeauna“, spune Figaro.

Îi făcuse plăcere să-i insulte, după ce acceptase invitaţia lui Bernard, ceea ce nu fusese obligat să facă.

„Trebuia să refuz.“

Sigur, uneori, a tăcea devine laşitate. Dar numai josnicia lor nu-i explica mînia : Nicole îl sacrifica unui om atît de mediocru, în ciuda aparenţelor, încît nu rezistase tentaţiei de a-l umili .

Urîtă răfuială...

Pentru a doua oară, Louis se făcuse vinovat astăzi, deşi cu acel „Mai taci din gură, idioato“ n-o nimerise prost deloc.

„Imposibil ca din acest punct de vedere Nonoche să nu fie de acord cu mine. Dar ca s-ajung să mai plătesc şi-o pereche de cîrnaţi ! O meschinărie pe care merită să mi-o trec la răboj.“

Cuprins cînd de remuşcări, cînd de satisfacţie, ajunse în piaţa Concorde.

Pe sub teii bulevardului, curioşii lăsau loc gărzii naţionale, o masă imobilă, anagajată mult dincolo de l'Étoile.

Muncitori aşezaţi pe jos jucau cărţi, beau vin sau îşi luau gustarea. Din loc în loc, cîte-un *brasero* îşi arunca lumina asupra acestei dezordini. Era un ciudat contrast pe de-o parte între civili şi soldaţi — ce rîdeau sau urlau tot felul de cîntece — iar pe de altă parte, tăcerea caselor scăldate în întuneric. Un cartier de bogătaşi. Îndărătul

draperiilor trase, vitejii ăştia n-aveau să adoarmă înainte de a se da semnalul de plecare.

La trei batalioane, adică şase mii de voluntari, abia se vedeau cîteva tunuri. Unde era artileria din Montmartre ? În zori, va fi nevoie de ea pentru a da riposta „infanteriei marine“ * care din ajun hămăia de zor.

Atîta nepăsare îl lăsa perplex. „Doar o raită“, credea Mimile. Nu văzuse răniţii mai înainte ? Nu auzise, ca fiecare din cei de faţă, canonada apropiindu-se de Paris ?

„Şi dacă mîine versaiezii se ţin tare ? Dacă mîine regimentele lui Thiers vor trage în ei în loc să fraternizeze ?“

Louis simţea atît teamă, cît şi amărăciune. Război, da, împotriva unui duşman venit din exterior, dar un război civil, nu.

„Pentru a-mi apăra pîinea de fiecare zi, n-aş smulge nici un fir din barba unui Georges Bernard.“

Apoi îşi spuse că pentru a-i şterpeli o tartină, Georges Bernard n-ar şovăi să-i trimită o ploaie de gloanţe undeva.

Asta-i dădea de gîndit.

Deşi nu prea spera că-i va întîlni pe Mimile, se apropie de un *brasero*.

— Milliardet ? Nu-l cunosc.

— Ce batalion ?

— Aici e Popincourt.

Mai departe era Belleville, apoi Charonne. De fapt, peste tot numai Mimili, mult mai entuziaşti decît al său, guralivi şi glumeţi, care-şi băteau joc fără răutate de „domnişorul“ rătăcit printre ei.

— Unde ţi-e flinta, ia spune, tinere ?

Nici unul nu părea să-l ia drept spion.

Nu era prima oară cînd Louis se simţea mai în largul lui printre muncitori decît în saloanele burgheze care-i aminteau prea mult de cel de la Bordeaux. Latura lor copilăroasă îi plăcea.

Dar înţelept e să nu te încrezi prea mult : scena următoare îl puse iarăşi pe gînduri.

Un bărbat, purtînd bluza verde a dulgherilor, discuta în mijlocul unui grup de federaţi. Dar nu împărtăşea nici pe jumătate euforia generală.

---

* Thiers adusese la Versailles un regiment de puşcaşi marini. *(N. tr.)*

— Nu veţi înainta ca-n brînză, prieteni. Mont-Valérien este al versaiezilor. Atenţie ! De-acolo de sus gloanţele vă vor găuri scăfîrlia.

Foarte adevărat. De ce nu ocupase Comuna fortul, de vreme ce la 18 martie Thiers făcuse greşeala să-l evacueze ? În 19, Vinoy se instalase din nou şi, de-atunci, această poziţie dominantă ţinea Parisul sub focul artileriei sale.

O ameninţare asupra căreia numai un imbecil îndrăznea să-şi facă iluzii.

— Fortul este al nostru, afirmă cineva.

— Asta e părerea ta !

— Ştim noi. Tunarii sînt prietenii noştri. Ne vor lăsa să trecem.

Mai mult încă : tunarii îşi vor întoarce armele împotriva jandarmilor în derută.

Cine are dreptate se întîmplă să se înşele : imprudentul greşi insistînd.

— Ieri cine ciuruia poporul ? Fraţii sau Mont-Valérien ? Mont-Valérien, nătărăilor !

Ceea ce era de demonstrat... Dar ce nătărău care n-are dreptate, o recunoaşte ? Că altfel n-ar fi nătărău. Un pumn în zbor închise gura dulgherului care, după ce se clătină, se întinse cît era de lung, într-un zgomot de puşti răsturnate. Căderea lui dezlănţui un potop de glume care se înteţiră cînd „trădătorul", ridicat în picioare, îşi freca maxilarul.

Louis se îndepărtă :

„Ca-n Molière ! Un valet spune : «Păzeşte-te, stăpîne : ţi se pregăteşte o lovitură», dar valetul primeşte lovitura ! Morala : să tăcem chitic. Miroase a praf de puşcă".

Totuşi, oamenii ăştia de treabă nu erau chiar atît de blajini cum s-ar fi crezut.

Mai departe, un alt expert, înconjurat de mulţime, explica următoarea manevră pe pielea unei tobe. Trei săgeţi desenate cu cărbune, care toate duceau spre Versailles, indicau sensul înaintărilor. În centru, Eudes va lua Meudon-ul. Duval, în aripa stîngă, va atinge platoul Châtillon, dar acestea nu erau decît atacuri secundare. Adevărata ofensivă va fi dusă de-a lungul Senei, sub

comanda lui Bergeret, „generalul nostru de armată“ și deci lui îi revenea onoarea de a-l „scutura“ pe Thiers.

Adăugă :

— Vom lua masa acolo, la prînz.

Un picnic, „acolo“ însemnînd Bougival, mic port cunoscut de pescarii de caracudă. De fapt, mesele vor fi așezate pe malul apei, căci lipsa de bucătării mobile nu mira pe nimeni.

Pînă și prostul de Bazaine și-ar fi menajat mai bine posibilitățile de retragere.

Șezînd pe marginea trotuarului, și obosit, Louis ațipise probabil o clipă căci, vai, niște strigăte îl treziră dintr-un vis în care, împăcați, el și Nicole se întîlniseră... la Poccardi !

— Alinierea !

— Faceți loc !

Oamenii se supuseră pentru a permite trecerea unei calești care suia bulevardul și din care un militar, un uriaș, saluta în stînga și-n dreapta : Bergeret.

— Ia te uită la „sabie de lemn“ ăsta !

— Și-o fi pierdut mîrțoaga !

— I-ar trebui două, solid cum e.

— Suferi de reumă, bunicule ?

Generalul, încîntat de moralul excelent al trupelor sale, salută cu mîna și împărți zîmbete înainte de-a dispare : sub Comună, prea multă disciplină ar fi amintit vremurile lui Badinguet.

Trăiască Comuna !

Civilul deghizat în soldat nu-i inspira încredere lui Louis, care-o luă din loc : ceasul lui arăta orele trei.

La cîteva sute de metri de Champs-Elysées, orașul îi păru pustiu. Din spirit de economie, autoritățile interziceau iluminatul micilor artere și, la fel ca peste tot, cu obloanele trase, casele nu erau decît niște ziduri negre și severe. Se putea spera totuși într-o zi frumoasă : stele străluceau, printre acoperișuri.

La gara Saint-Lazare, o prostituată bătrînă îi propuse serviciile ei. În fine, dintr-o batistă jegoasă scoase unul din gloanțele care, zicea ea, l-ar fi ucis pe generalul Lecomte. Douăzeci de parale în loc de trei franci, la cursul din 18 martie ! După ce Louis refuză cu politețe două

ocazii atît de bune — voluptatea și relicva — femeia, pe jumătate ameţită și mormăind înjurături, se ţinu după el o bucată de drum.

Străzile, uliţele în pantă erau pustii ; din piaţa Clichy — un gînd pentru Mimile — și pînă la primele grădini ale satului, drumeţul nu mai întîlni nici un suflet de om.

Coborîse aceleași pante cu Nicole, într-o după-amiază din luna trecută. Fără voie, mîna lui o atinsese pe-a ei.

„Ai citit *Educaţia ?*“

Tandreţea venită din văzduh și din inimile lor părea că se confundă, dar el nu îndrăznise să spună „sentimentală“.

Urca mereu.

In copaci, păsările se treziseră-n zori și-și începeau ciripitul ; îndărătul unui gard, un cocoș cînta. Astfel noaptea, gata să se destrame, nu dormea decît cu un ochi, întunecoasă și atentă la ceva pe care numai ea putea să-l vadă.

Louis recunoscu poarta, îmbinare de scînduri roase de carii pe care era de ajuns s-o împingi deoarece hangiul n-o mai încuia, cărarea străjuită de garoafe iar, pe dreapta, umbrarul unde mîncaseră plăcintă și băuseră privind Sena, insulele, cheiurile.

Din clipă-n clipă, o licărire, apoi o lumină contura mai bine orizontul. Ea cuprindea cerul, se răspîndea înceată dar sigură, ca și cum umbra se lumina din interior și, în zori, Parisul părea reflectarea unui oraș, puţin cenușiu, puţin roz, care se ridica la suprafaţa apei.

Se iveau zorile. În curînd, se lumina de ziuă ; era o deșteptare plină de măreţie încît, în ciuda amărăciunii sale, Louis se simţi aproape fericit. Zărea acum colinele de dincolo de întărituri, un cot al fluviului, clopotniţele și acoperișurile. Tot peisajul venea spre el. Și deodată, pe un fond de lumină, pe acea pată ce se împărţea în raze, se ivi soarele.

Desigur, Mimile pornea acum la drum...

Cu toată frumuseţea spectacolului, cum era să-și uite prietenul ?

Dar pe Nicole ?

Cu capul în căușul braţelor întinse pe masă, se mai gîndi o dată la ei înainte de-a adormi.

Cînd hangiul „își veni în fire după ce descoperise un chefliu care sforăia sub umbrarul lui", își aminti de domnul și de doamna cea frumoasă atît de uimită că i se servea vinul în cană de lut.

— Trebuia să sunați. Găsea nevastă-mea o saltea! Dar nu-i nimic : un pelerinaj la o oră cînd toate găinile sînt negre...

Mai rotofei decît generalul Bergeret, se ținea încă bine ; salivînd de poftă, îi propuse lui Louis o cafea, tartine, fără a mai vorbi de brînză și de-o omletă, ceea ce se înțelegea de la sine.

— La vîrsta dumneavoastră, opt ouă nu mă speriau.

— La drept vorbind, mi-e cam foame.

Cîrnații se isprăviseră de mult.

Așadar, își potolea cu poftă foamea la umbra viței de vie, deși hangiul se așezase pe bancă, în locul pe care-l ocupase Nicole.

— Eu sînt din Auvergne. Dar dumneavoastră ?

— Din Bordeaux.

— Aha !

— De ce rîzi ?

— De nimic.

Rîdea totuși, fericit de-așa noroc : o discuție despre vreme și despre evenimente.

— Ce mai e pe la Paris ? Începe iar războiul ?

Avea și războiul partea lui bună. Iarna trecută orășenii veniseră în sat pentru a urmări bătălia cu o lunetă instalată de statul major în grădina lui de zarzavaturi.

— Am impresia că în curînd vor veni iar. Ia ascultați : poc, poc ! Artileriștii noștri se distrează.

— Mai e aici luneta ?

— Și încă de închiriat !

— Să mergem !

Hangiul ar fi preferat ca mușteriul să-i admire mai întîi sera de pepeni, dar Louis începu îndată să cerceteze orizontul.

Șoseaua care lega Neuilly de Rond-Point des Bergères nu prezenta nimic neobișnuit. Cîțiva oameni, o căruță urcau anevoie coasta ; grosul trupelor o pornise pesemne mai înainte. O perdea de copaci îl împiedica să deslușească ceva spre Sena. Pe crestele aflate în mîna versaiezilor, nici un soldat.

Totuşi, detunăturile nu conteneau, iar el vedea vălătucii de fum iscaţi de explozia obuzelor.

Era clar : salvele porneau de la Mont-Valérien, invizibil de-aici. Tunurile sale, ce luau taluzurile la rînd, trăgeau asupra federaţilor, dacă nu cumva aceştia trecuseră de Bougival.

La ora unsprezece ? Era oare cu putinţă ?

Hangiul spuse :

— Un adevărat foc de artificii !

Voia şi el să vadă. Cu mîinile pe şolduri, privi la rîndul lui şi, la fiecare nouă lovitură, scotea un plescăit de satisfacţie.

— Găseşti că are haz ?

— Eu sînt contra roşilor.

— Eu nu sînt de partea nimănui.

Şi Louis îl părăsi deodată, cu morcovii lui cu tot.

Măi, să fie, picnicul lua o întorsătură proastă. Îşi închipuise el : un atac descoperit nu putea reuşi dacă asediatorul nu-şi asigurase controlul la Mont-Valérien.

„Şi porcul ăla, care conduce manevra dintr-o caleaşcă ! Şi nu dispune decît de trei tunuri !“

O îndoială mai stăruia. Asupra cui se trăgea din fort ? Poate asupra versaiezilor...

„Atunci înseamnă că dulgherul şi cu mine ne-am înşelat.“

Ideea că adversarii fraternizau din nou îi întări încrederea. Dar ce-i spusese el hangiului ? Că nu-i de partea nimănui ?

„Hm ! Dac-ar fi să aleg între Thiers şi Mimile, prefer ca cel de-al doilea să se culce diseară în patul împăratului Germaniei !“

Perspectivă istorică !

Distrat dar destins, se plimba prin grădina bine îngrijită, jumătate cu flori, jumătate cu zarzavat. Nicole le-ar fi spus pe numele lor latinesc. La fel ca în casa de sticlă, o broască orăcăia printre salate şi sub cerul foarte înalt căldura creştea. Îndărătul fîntînii învelită de frunziş, el şi hangiul se împăcară.

— Aş face bucuros un duş, zise Louis, aplecat peste ghizd.

Foarte bine ! N-avea decît să tragă de lanţ, şi va avea la dispoziţie apă bună, de ploaie.

— Dar vinul e mai potabil, credeţi-mă ! Aşteptaţi puţin. Nevastă-mea vă aduce săpun şi prosoape.

Stăpîna casei, o vechitură, se făcu nevăzută înainte ca „domnişorul" să-şi scoată cămaşa. „Un duş ! Şi încă lunea !"

Cînd se mai văzuse una ca asta la Montmartre ?

Ar fi văzut şi altele o clipă mai tîrziu căci, gol puşcă, Louis se freca, se stropea, cîntînd cît îl ţinea gura un refren la auzul căruia dracul însuşi s-ar fi schimbat la faţă.

Ce mai scaldă !

Se simţea curat, tînăr şi dădu de-o parte prosoapele, uscîndu-şi trupul la soare. Aşa se spălau rufele acasă la el. Şi ce cearşafuri curate aveau !

În timp ce se îmbrăca, hangiul îl anunţă că mîncarea e pe foc.

— Veţi avea vînat cu sos, clătite, un vin vechi. La vîrsta dumneavoastră, beam două sticle pe nerăsuflate. O, Doamne !

La Mont-Valérien era linişte.

Dar după odihna de prînz, pe cînd se gîndea la o gustare, canonada se porni iar, atît de violentă şi de apropiată, încît nici o îndoială nu mai era cu putinţă : tunurile îşi lungeau tirul.

De la postul său de observaţie, Louis văzu o trîmbă de fum dincolo de Bougival. Altele, la vest, în apropiere de Issy şi de Châtillon. S-ar fi zis că toată linia de bătaie se retrage.

Dealtfel, un grup de federaţi se grăbea spre metereze şi, cercetînd întinderile cu luneta, descoperi cîţiva călăreţi versaiezi la marginea unei păduri. Cei din faţă se arătau.

În schimb, trenul blindat, nemişcat pe viaductul de la Auteuil, tăcea. Ce aşteptau artileriştii noştri pentru a-şi proteja retragerea ? Să-i informeze cineva ?

Pe drumul spre Neuilly, chiar acolo unde combatanţii se desfăşuraseră în ajun, era acum o debandadă : o mie, două mii de comunarzi, fără ofiţeri care să-i ţină pe loc, fugeau în dezordine.

Deodată Louis scoase un ţipăt : un obuz explodă printre ei. Oamenii se prăbuşeau. Luminiţele roşii şi galbene amestecate cu jerbe de praf indicau proiectilele ce cădeau tot mai dese. Toţi fugeau care încotro. Nenorociţii, cuprinşi de

panică, încercau să-şi croiască drum în mijlocul barajului de explozii.

O, ticăloşii ţinteau bine.

Lipit de lunetă, nu mai putu să suporte, o împinse şi, după ce-şi luă, grăbit, rămas-bun de la hangiu, porni şi el în goană spre Paris.

Înspre seară, oraşul mort — locuitorii se ascund — căruţe, trase de cai greoi, coboară pe Champs-Elysées. Sînt pline de răniţi întinşi pe-o litieră, de unde nu se aud decît strigăte şi vaiete : picături de sînge curg pe pămînt prin saltea şi prin paie.

Ici, un om cu fruntea bandajată geme să i se dea de băut, un altul are braţul smuls, dincolo o mînă se crispează sau se deschide ca şi cum ar slăbi strînsoarea.

Cîţiva federaţi însoţesc convoiul. Unul se clătină. Camarazii îl apucă de umeri şi de picioare pentru a-l răsturna într-una din căruţe.

Louis numără nouă. În ultima se află cadavrele. O lanternă, care închide convoiul, îşi tîrăşte nimbul pe caldarîmul vîscos, apoi dispare.

Puţinii spectatori se ţin la distanţă. Nu-şi dau încă seama de dezastrul la care asistă, iar cînd convoiul se încheie, se risipesc.

Strada e goală. Ieri, în acelaşi loc, şase mii de voluntari se adunau pentru o victorie de pe urma căreia nu rămăseseră decît focurile stinse.

Cu inima strînsă, Louis se gîndea iarăşi la Mimile.

Prăvălit pe-o bancă, un federat pregeta ; muncitorul n-avea decît nişte zgîrieturi, dar pînă la Charonne era drum lung.

— Sînt la capătul puterilor !

— Unde-ai luptat ?

— Luptat ? N-am tras un foc de puşcă !

Pînă la Bougival, nimic de spus : numai haz şi glume, o adevărată plimbare, aşa cum li se anunţase. Dar spre prînz, au văzut pe naiba. El se afla pe lîngă trăsura imbecilului ăluia de Bergeret pe care-o răsturnase suflul exploziei. Nevătămat, generalul o luase îndată la sănătoasa. Doar vreo sută de federaţi se repeziseră înainte.

— Pe care nici nu i-am mai văzut !

Urmarea ? O retragere în dezordine în plin bombardament.

— Acum sînt lămurit. La viitoarea alarmă, nu mai ies din bîrlog. Noapte bună !

Louis urmări din ochi muncitorul care-şi continua drumul. Ciudată armată : în loc să se întoarcă la cazarmă, soldaţii se duc să se culce acasă !

Se simţi cuprins de-o imensă oboseală, sporită în bună parte de un simţămînt de neputinţă în faţa dezastrului care se întrezărea şi mai sîngeros încă.

Neputinţă... şi totuşi obligaţia de-a alege. Ieri, un om de bună credinţă putea să caute refugiu în indiferenţă sau ironie : azi, fiecare trebuia să opteze pentru o tabără sau alta.

Dar care ?

Şi după ce va lua hotărîrea, ce va mai rămîne din libertatea lui ? Nici la Mantauffel nu fusese atît de descurajat, căci prizonierii păstrau cel puţin speranţa eliberării : împreună, singurătatea lor era suportabilă.

„Ce să fac, ce să fac ?“

Să se întoarcă pe Quai de Jemappes, desigur. Să întrebe de Mimile. Dar după aceea ? Ce-o să-i aducă Mimile ? Mereu vor stărui între ei neînţelegeri ce nu apar într-o prietenie de la egal la egal.

O patrulă îi ordonă s-o ia din loc.

„În afară de Nicole, cine m-ar înţelege ? Sfaturile ei mi-ar fi atît de utile... Nu, nu pot să cred că s-a îndepărtat cu totul de mine ; trebuie să avem o explicaţie.“

Traversă Les Champs Elysées, apoi privi de pe pod casa familiei Révoir. La etaj, draperiile erau întredeschise — ale ei — iluminate de-o lampă ce le făcea să pară transparente.

O lumină asemănătoare, aproape un clar de lună, scălda grădina.

Intră.

Dar, în faţa uşii, mai şovăi, cu mîna pe ciocanul de la intrare.

Odată, pe înserat, ea îl aşteptase aici, în umbră, şi-i spusese „Louis“, atît era de bucuroasă că-l vede.

Pendula sună în hol, şi era ca o amintire ce-i revenea, fidelă : toată dragostea lor ţinea de-aceste note grave, de la prima lor întîlnire pînă la întoarcerea lui.

Încet, ciocanul se izbi.

Deşi mirat de-o vizită atît de tîrzie, valetul acceptă să-l anunţe.

— Spune doamnei Révoir că trebuie să-i vorbesc.

— Poftiţi în salon.

Servitorul se retrăgea cînd Louis, pierzînd orice măsură, bîlbîi :

— O implor să-mi acorde un moment.

Obişnuit cu excentricitatea „domnului“ — el era cel care sosise o dată, ziua, deghizat în ţăran, altă dată, în puterea nopţii, cu chipul răvăşit şi veşmintele pline de praf — servitorul făgădui să transmită mesajul aidoma.

Fiecare obiect era la locul lui : scaunele fără lustru, masa încrustată cu sidef, şi Pascal, şi partitura de pe pian. Pînă şi vaza lui de cristal, în care trandafirul nu fusese înlocuit.

În odaie stăruia un parfum de „buclă neagră“...

Emoţionat peste măsură, nu se gîndea că poate François îşi petrece seara acasă ; că prezenţa lui după scena din ajun era o necuviinţă. Nicole avea să coboare ; avea să spună „Îmi pare bine că ai venit“ ori avea să tacă, tulburată.

Aşteptarea se prelungea.

În fine, valetul apăru. După chipu-i glacial şi distant, înţelese : Nicole refuza să-l primească. Îl îndepărta prin servitor.

În grădină, Louis înălţă capul : lampa era stinsă.

Înainte de-a porni pe chei, trînti poarta cu mînie.

CAPITOLUL XIV

DUPĂ SPUSELE LUI MIMILE, DE-lescluze n-avea decît şaizeci şi doi de ani. Slab şi adus de spate — o lungă detenţie la Cayenne — boala şi lipsurile făcuseră din el un moşneag cu chipul cenuşiu, cu vocea răguşită. Adesea se oprea în mijlocul unei fraze pentru a-şi trage sufletul. Privirea îi era lipsită de bunătate, dar pătrunzătoare.

„Tatăl nostru-al tuturor“ nu atrăgea din capul locului simpatia.

Totuși, Louis zîmbi la începutul întîlnirii aranjate de Mimile la domnișoara de la parter : fratele cerea cafea, sora refuza să pregătească.

— Nu-ți face bine cafeaua.

— Sînt obosit.

— N-ai să dormi.

Îi oferi în schimb o infuzie slabă, „excelentă pentru stomacul tău" și pesmeți presărați cu anason.

— Excelent anasonul pentru intestinul tău !

Delescluze oftă, bombănind dar mulțumit într-un fel.

— Ia te rog să nu te mai ocupi de sănătatea mea !

Era iacobin.

— Comuna nu va birui decît dacă rămînem neînduplecați și uniți. Constat prea multe fracțiuni la Primărie. Varlin, de pildă, e plin de bunăvoință. Dar legăturile lui cu Internaționala îl fac suspect. Astăzi politica și aspectul militar trebuie să fie mai presus de aspectul social. Rigault, da, iată omul meu. Rigault nu-și face scrupule. Rigault acționează.

Se porni pe o tuse care nu se mai oprea, iar cînd sora lui voi să-i dea „pastila aceea excelentă pentru plămînii tăi", făcu un gest de enervare.

— Ia du-te și mai calcă, proastă bătrînă. Ai să mă otrăvești.

În fața unei situații grave, Comuna nu va scăpa decît prin crearea unui comitet de salvare publică, după modelul celui din 1793. Ar trebui să mobilizăm toți parizienii valizi, cele 400 000 de puști pe care le avem, cele 1 700 de tunuri, și să ne batem o dată, în loc să discutăm prețul chiriilor sau retragerea saltelelor de la muntele de pietate.

— Rahat.

— Louis-Charles !

— Ce vrei ?

— Mai pune stavilă gurii. Nu sîntem la cîrciumă.

Domnișoara, ofuscată, ridicase ochii spre cer. Dar privind în bagdadie, uită de rugăciune :

— Milliardet, ești bun te rog să-mi pui o scoabă bună la grindă ? Asta e prea slabă. Într-o zi o să-mi cadă lampa în cap.

— Cu-atît mai bine, spuse fratele ei. Abia n-o să ne mai plictisești.

Viitorul îl îngrijora din următoarele motive...

Privind împrejur, Louis îl asculta cu o singură ureche, cum pufneşte şi se mînie. Bucătăria sărăcăcioasă, plină de albituri întinse pe frînghii, mirosea a rufe ude şi a fier încins.

Pe un bufet Henric IV (la fel ca la părinţii Alicei) se aflau mai multe fotografii ale marelui om : una, romantică, pe la patruzeci de ani, alta ca ocnaş, ca profesor, în frac şi joben, iar ultima, recentă, în care, şezînd într-un fotoliu şi cu mîna sprijinită pe-o carte, purta eşarfa membrilor Comunei... Muzeul unei familii care se mărgineşte la „El"...

Da, pe perete, o gravură reprezenta Puntea Suspinelor. În clipe de răgaz, fata bătrînă visa desigur la călătoriile pe care n-avea să le facă niciodată.

— ...Iar Blanqui ţi-ar spune că vom pierde războiul dacă-i aşteptăm pe versaiezi îndărătul meterezelor.

Aoleu ! Altă ieşire ?

Mimile, cu ceaşca pe genunchi, strivi cîteva flori de muşeţel cu vîrful linguriţei. Era sătul de război căci de la vestita plimbare la Bougival, încă nu-i trecuse năduful.

Pe de altă parte, Louis se întreba dacă adeziunea lui la Comună se impune. Se înţelege că-l indigna văzînd muncitorii masacraţi (în numele căror interese ?), că-i dispreţuia pe capitularzi şi că se simţea alături de cei asemeni lui Mimile sau lui Ravon. Dar era de ajuns pentru a se angaja într-o aventură deja compromisă ? La ce sau cui i-ar servi ?

„Absurd gînd ! Dacă fiecare ar socoti la fel, Comuna ar pierde în mod sigur."

Vremea lunetelor trecuse.

Încet-încet se întuneca. Domnişoara care, din spirit de economie, întîrzia cît mai mult să aprindă lampa, se urcă pe un scăunel. Operaţie dificilă pentru o persoană în vîrstă : flăcăruia îi tremura în vîrful degetelor iar Delescluze supraveghea manevra cu coada ochiului.

— Să nu cazi, Azéma.

— Dar cum mă descurc atunci cînd lipseşti ?

— Cînd lipsesc, îţi faci griji din cauza mea, răspunse bătrînul.

Bucătăria mirosea acum a petrol.

— Ei ?

Revenind la chestiuni serioase pe un ton aproape agresiv, Delescluze îl întrebă :

— Ei ? Şi ce doreşti ?

Între „camarazi“ era obiceiul să se tutuiască. Ceea ce însemna că erai socotit un recrut posibil. Totuşi Louis găsi de cuviinţă să fie mai formalist.

— Să fiu de folos. Ce credeţi, în ce fel ?

Era în spusele lui o nuanţă de respect, complet gratuită, care păru să-l flateze pe marele om, aşa modest cum era.

— Asta depinde de opiniile şi destoinicia ta.

— O, poţi avea încredere în el. Darrieu e un frate, un avocat şi un ofiţer.

La certificatele lui Mimile, domnişoara îl adăugă pe-al său. Vecinul lor era, pe deasupra, foarte bine educat, căci „Domnul“ nu traversa niciodată curtea fără s-o salute.

— Să nu exagerăm, spuse Louis. Nu sînt decît un viitor avocat şi... un fost caporal.

Uneori Delescluze zîmbea. *Figaro* pretindea că în asemenea momente seamănă cu o hienă încremenită în faţa unui stîrv îmbietor.

Stîrv sau nu, păru că adulmecă o pradă demnă de interes.

— Vorbeşte-mi despre studiile, despre relaţiile tale. Din ce trăieşti ? Şi, mai ales, nu-mi ascunde nimic.

Nu era bunul Dumnezeu pe pămînt, ci un comisar de poliţie !

Cu ajutorul *Memoriilor Poporului,* Louis zugrăvi portretul acceptabil al unui tînăr burghez, atras de problemele sociale. Cîteva statistici, citate la momentul potrivit, o dovediră ; o aluzie favorabilă la Proudhon completă imaginea.

Totuşi, dacă se destăinuie, măcar să meargă pînă la capăt.

— Fratele meu face parte din cabinetul lui Thiers.

Tot s-ar afla mai devreme sau mai tîrziu. Aşadar, *mea culpa !*

În acelaşi timp gîndea :

„În curînd vei trece Rubiconul, dragul meu“.

De fapt, se afla de pe acum cu un picior pe malul celălalt. Lui Delescluze îi plăcu mărturisirea spontană că un Darrieu se rătăcise în tabăra versaiezilor. Comuna va avea de cîştigat, iar chestiunea se va bucura de un bun ecou în *Le Réveil du Peuple* de mîine.

— Sînt două posibilităţi. Să lucrezi la Justiţie sau la Război.

Apoi, după o tăcere în timpul căreia candidatul revoluţionar se simţi cîntărit la miligram, Delescluze continuă :

— Am să-i vorbesc lui Rigault despre tine.

Atenţie : Rigault însemna poliţie. Îngrijorat la perspectiva de-a deveni pînă la urmă un biet conţopist, Louis îi mulţumi pentru bunătatea lui iar Mimile părea cel mai fericit dintre toţi trei : Ravon reîncarnat va salva Republica !

Cineva ciocănea la uşă.

— Trăsura ta, strigă Azéma, de parcă ar fi anunţat „caleaşca ta".

Într-adevăr, un vizitiu aflat în serviciul marelui om anunţă că trăsura aşteaptă.

— Louis-Charles are un picior bolnav. Trebuie să şi-l menajeze.

Piciorul, plămînii, inima — toate. El se ridică, gîfîind, după ce-şi ceru bastonul.

— Mă duc la Primărie. Vrei să vii cu mine ? Ai să respiri atmosfera „parlamentului" nostru.

O adevărată coşmelie plină de praf, după spusele domnişoarei.

În timp ce Louis accepta, cu al doilea picior pe celălalt mal al Rubiconului, ea îşi ajută fratele să-şi îmbrace paltonul, îi aranjă pălăria...

— Să nu-ţi fie frig.

...şi-i înfăşură un şal în jurul gîtului.

— Te rog să ai grijă.

— Da !

— Cînd mai vii ?

— Curînd.

Era penibil şi mişcător.

Se îmbrăţişară.

— Nu uita să-mi aduci rufele tale murdare.

I le dădu pe cele curate, învelite în hîrtie albă.

Pînă în stradă, Delescluze se sprijini de braţul vizitiului.

Mimile urcă să-şi caute lada cu unelte : lampa sigur nu va mai cădea.

De la Cité des Roses la Primărie, schimbară doar cîteva cuvinte : hurducăturile trăsurii înaintînd pe pavajul desfundat stîrnea astma bătrînului, care între două crize povestea cît de greu îi vine să se cațere zilnic pînă în podul său din strada Saints-Pères, colț cu Quai d'Orsay.

Chiar ieri, această întîmplare ar fi fost un pretext pentru amare aduceri aminte. Dar dacă refuzul Nicolei de a-l primi îl exasperase la început, Louïs nu mai simțea decît un fel de ciudă care, pe măsură ce dispărea, îl îndepărta de dragoste. Faptul că renunțase la dragoste — sau așa credea el — i se părea o eliberare alcătuită din fermitate, orgoliu și chiar înțelepciune, căci în ce complicații l-ar fi tîrît aventura lor, dacă din nenorocire Doamna de Révoir, mai puțin evlavioasă și mai pasionată, i-ar fi căzut în brațe ?

O eliberare... deși în suflet îi stăruia o amărăciune, gîndindu-se la „doamna de Révoir" și nu la „Nicole".

Dar timpul avea să șteargă totul.

— Ședințele noastre nu sînt publice, spuse Delescluze, în timp ce trăsura trecea poarta mare de fier. Așază-te printre ziariști.

Urcară încet scara de marmură. Covorul era murdar, plin de hîrtii, balustrada scorojită. Tot din economie nu se aprindea decît un candelabru din două.

— Am sosit mai devreme.

Un membru al Comunei trecu.

— Varlin, delegatul nostru la Finanțe.

Un om încă tînăr, cu ochi inteligenți și visători, corespundea ideii pe care Louis și-o făcuse despre Ravon. Pentru un delegat la Finanțe părea destul de cinstit.

— Fii atent. Nu uita că Varlin conduce opoziția.

După ce-și controlă batista în care scuipase, majoritatea își continuă ascensiunea greoaie.

Sala Primarilor, vast salon dreptunghiular, avînd pe șemineu bustul Mariannei flancat de cariatide, precum și coloane corintice, și uși mascate de draperii verzi, era luminată de lumînările a trei lustre de cristal pe care un aprod în cămașă și caschetă le ridica pînă la tavan. În fața unei mese, președintele va ocupa fotoliul așezat cu spatele la una din ferestre. Aleșii poporului aveau drept la optzeci de scaune și la optzeci de pupitre dispuse în semicerc iar, la perete, mai multe bănci erau destinate ziariștilor.

Bine dispuși, vreo zece stăteau de vorbă și Louis se apropie de ei. În fiecare zi apărea cîte-o gazetă nouă așa încît nimeni nu-l luă în seamă.

Nimic nu anunța o ședință istorică, deoarece acești domni nu vorbeau nici de înfrîngerea de la Bougival, nici de consecințele ei pentru viitorul Comunei, ci despre o problemă mai gravă ; un anume Pélisson ceruse în articolul său de dimineață suprimarea caselor de toleranță.

— Vrei să ne interzici bordelurile, băiețel ? Bordelul este o instituție comunitară prin excelență !

— Bineînțeles. E prea bătrîn ca să-l mai frecventeze.

— E un abuz de intoleranță !

Pélisson, chinuit de o boală lumească, se apără pas cu pas. Închiderea bordelurilor era o lecție de morală ce trebuia dată Europei „care stă cu ochii ațintiți asupra noastră". Și de higienă.

Un ziarist propuse o tranzacție.

— Bine, să le închidem. Votez pentru... cu o condiție. Comuna să decreteze în schimb redeschiderea muzeului Luvru.

Toți izbucniră în rîs, fără să observe un bărbat de vreo patruzeci de ani, bondoc, bărbos și împovărat de o servietă grea, care tocmai intrase, luă loc și, după ce-și potrivi un *pince-nez*, bătu în pupitru.

— Puțină ținută, camarazi.

Alesul poporului — ce putea fi recunoscut după centura roșie cu ciucuri aurii — zîmbea. Trebuie că era un personaj important, căci ziariștii tăcură îndată. Luară o atitudine mai mult decît deferentă, servilă.

— Nu uitați unde vă aflați.

Figura îi era rece, glacială.

„Ca o lamă de cuțit, gîndi Louis. Unul cu care n-aș vrea să am de-a face."

Vecinul lui șopti :

— Rigault e prost dispus astă-seară.

Acesta era, așadar, prefectul poliției, un om dur după spusele lui Delescluze, un „cocoșel" pentru metresa lui, Marie Lavigne, teroarea burghezilor, pe care presa îl compara cu Charette, cu Hébert, și despre care Louis auzise următoarea anecdotă : într-o noapte, după ce băuse, Rigault se apucase să plîngă pe umărul unui prieten, căci „dacă tăticu' ar mai trăi, aș fi silit să-l arestez din cauza opiniilor sale. Tăticu' era bonapartist".

Sentimental după miezul nopţii, prefectul se încălţa cu cizme ca să vină la Comună.

În murmur de voci, sala se umplea încet.

Delescluze, mai cenuşiu decît adineaori, înconjurat de lume, saluta strîngînd mîinile ce i se întindeau. Varlin, la fel ; mulţi reprezentanţi păreau îngrijoraţi, fumau pipă, ţigări de foi. Unul din ei adusese un litru de vin şi tartine...

Preşedintele, pe care Louis nu-l cunoştea, sună clopoţelul şi se ridică.

— Domnilor, am o comunicare tristă de făcut.

După tonul solemn, se înţelege îndată că e vorba de ceva important. Emoţionat, oratorul se bîlbîie.

— Statul major ne informează că, la ieşirea din trei aprilie, colegii noştri Duval şi Flourens au căzut la inamic.

Toată lumea deveni atentă. Un gol, stupoare, şi întrebările ţîşnesc. Morţi ? Unde ? Cum ? Ce s-a întîmplat ?

Duval era membru al Internaţionalei, Flourens al partidului lui Delescluze. Şi stînga, şi dreapta sînt lovite. Emoţia este aceeaşi. Împrejurările sfîrşitului lor o amplifică şi mai mult. Prins lîngă Villacoublay, primul a fost împuşcat la porţile Versailles-ului, din ordinul lui Vinoy. Cel de-al doilea, care se aventurase dincolo de Bougival, a trebuit să se predea. Pe cînd îl duceau, un jandarm i-a tăiat capul cu sabia.

În zadar reprezentanţii poporului speră alte detalii. Preşedintele se aşază.

Despre cele două victime, Louis nu ştie mare lucru. Flourens nu era unul din acei burghezi atraşi de revoluţie pe care Karl Marx îi evocă în manifestul lui ? Fiul unui savant ? Avocat ? N-are timp să se mai gîndească. Rigault, în picioare, cere cuvîntul.

Atunci, în sală se lasă o tăcere grea. Vocea prefectului de poliţie e seacă, agresivă dar se stăpîneşte. Treptat însă se va înăspri iar din discurs, pseudo-ziaristul a reţinut următoarele :

„E de datoria noastră să tragem consecinţele acestui dublu asasinat. Versaiezii şi Comuna sînt în stare de război. Soldaţii noştri sau ai lor, căzuţi în mîinile adversarului, sînt prizonieri care trebuie să beneficieze de protecţia legilor militare.

Nici prusacii n-au procedat altfel.

Dar de vreme ce Thiers nu respectă drepturile combatanţilor, de vreme ce pentru el o sută de mii de combatanţi nu sînt decît niște criminali de drept comun ce pot fi executați chiar fără judecată, vom replica prin măsuri corespunzătoare".

Se fac auzite cîteva aplauze. Rigault n-a mai așteptat, ci a acţionat pe dată. După-amiază, din ordinul lui, arhiepiscopul Parisului a și fost arestat.

În ciuda exclamaţiilor pe care le provoacă vestea, el strigă :

— Numai ostatecii ne vor garanta că asemenea nelegiuiri nu se vor mai repeta.

Și aplauzele izbucnesc.

Louis observă că nu sînt unanime. Un reprezentant al poporului lasă să se potolească vacarmul, apoi :

— Trebuie să înţeleg că dacă se repetă, îl vom condamna la moarte pe monseniorul Darboy ?

— De ce nu ?

Rigault se înfurie.

— Să avertizăm inamicul că, pentru fiecare comunard împușcat, trei preoți vor fi omorîţi.

Căci capcana de adineauri se dovedește a fi mult mai cuprinzătoare.

— O căruţă de clerici, preoţi, vicari, canonici s-a alăturat episcopului la Mazas.

Cu pumnul întins către adunare, amenință :

— Poporul n-ar admite scrupule vinovate. El cere dreptate. Nu i-o precupeţiţi ori temeţi-vă de mînia poporului.

Adică de a lui însuși. Omul e urît la vedere : dușmănos, livid, cu chipul străbătut de ticuri nervoase, un fir de salivă îi curge în barbă. Dar aleșii, obișnuiţi cu asemenea excese, nu-l aprobă fără rezerve. Un alt orator o va dovedi.

— Cine e ? întreabă Louis pe un ziarist care șade alături de el.

— Protot.

— Protot ?

— Delegatul la Justiţie.

Acesta se exprimă liniștit, ponderat.

În timp ce ziaristul notează pe o foaie de carnet, Protot se declară împotriva oricăror violenţe intempestive. Sigur, Comuna subscrie la măsurile care întăresc moralul

populaţiei, dar nu va ceda tentaţiei represaliilor. Înainte de-a condamna un om, simplu cetăţean sau arhiepiscop, o anchetă e necesară, indispensabilă, iar inculpatul nu poate fi pus sub urmărire decît în virtutea unei legi ce rămîne de discutat.

Rigault şi cu el se detestă. Primul bate cu pumnul în pupitru :

— Trei pentru unul, şi trage-i pe şnapanii ăştia la sorţi ! Asta să fie legea ta.

Celălalt îi răspunde :

— Camarade, nu sîntem pe pluta Meduzei ! Dacă preoţii sînt nişte criminali, noi trebuie să definim elementele constitutive ale crimei lor. Dar Comuna care deţine deja puterea legislativă şi executivă, nu trebuie să se transforme în curte supremă.

„Gîndeşte bine", îşi spune Louis cînd ziaristul îi înmînează un bilet, rugîndu-l „să-l dea mai departe".

Pe lîngă o caricatură aducînd destul de bine cu delegatul la Justiţie, încununat cu lauri, acesta cuprinde şi un catren semnat Protot şi datat 1865.

„Ea-i dezmierda pe braţe, pe feţe străvezii
Cu sărutări de ghiaţă : sărmanii ei copii
Plîngînd îi strigă : «pîine, mămico, dă-ne pîine !»
Răbdare, dragii mamei ! o să avem chiar mîine."

Ziaristul adăugase versul ce urmează, creaţia lui :

„Cu unt şi cu dulceaţă, la voia inimii !"

Aşadar, Adunarea discută o problemă de care depinde viaţa acestor prelaţi. Fără a fi atent la argumentele ce se invocă, ci la reacţia sălii, un individ se distrează pe seama disputelor ! Era clar că a doua zi avea să apară în vreo fiţuică o dare de seamă de înaltă ţinută !

Atmosfera e încinsă. Delescluze cere să se deschidă o fereastră, căci fumul îl împiedică să respire. Reprezentanţii poporului parlamentează în mijlocul amfiteatrului.

Rezultă că, de frică sau din convingere, o majoritate îl susţine pe prefectul de poliţie : monseniorul Darboy episcop şi senator al Imperiului este un temnicer (!) ; preoţii, agenţi ai versaiezilor, vor să ne jertfească ; ascund praf de puşcă în altare şi amestecă gloanţe în boabele mătăniilor. După ce va scotoci fiecare biserică, fiecare mî-

năstire, Comuna trebuie să adune toți popii și să-i mitralieze pe Cîmpul lui Marte.

După părerea extremiștilor, salvarea Republicii n-ar depinde decît de acest masacru.

Dar Varlin, care tăcuse pînă acum, s-a ridicat. Cine-ar putea să-l suspecteze de îngăduință față de Biserică ? Pasiunile se potolesc : părerea lui va atîrna greu în balanță.

Nu e un orator. Louis l-ar vedea mai curînd la tablă, dînd explicații elevilor.

Dealtfel, profesorul mai mult pune întrebări ; aleșii poporului au datoria să răspundă.

— N-am decretat noi inviolabilitatea vieții omenești ? Nu ne mîndrim noi că am abolit pedeapsa cu moartea ? Vreți să suprimați folosirea ghilotinei. Fiți consecvenți. Sau aveți de gînd s-o înlocuiți cu pușca ?

Un freamăt străbate Adunarea. Aproape hotărîtă, stă la îndoială totuși. Încă un efort și Varlin o va convinge. El simte asta. Insistă asupra fiecărui cuvînt.

— În loc să-l împușcăm pe arhiepiscop, de ce să nu propunem la Versailles să ni-l dea în schimb pe Blanqui ? Moartea unui arhiepiscop nu ne-ar aduce nimic. Capul lui e prețios deoarece de el depinde, pentru Comună, întoarcerea căpeteniei noastre a tuturor.

Atunci extremiștii schimbă macazul ; izbucnesc strigăte, rîsete la ideea cursei în care va cădea adversarul. Fără putință de-a replica, Rigault a pierdut.

Poate, se gîndește Louis. Să zicem că Thiers primește tîrgul, ceea ce rămîne de văzut, acest schimb nu va hotărî soarta celorlalți preoți aflați la închisoare. Nu e un principiu care-ar trebui stabilit ? Și anume că, pe viitor, poliția nu mai are dreptul să procedeze la arestări arbitrare ?

Naivii !

Nimeni nu vede pericolul cînd Delescluze, după ce s-a raliat dorințelor lui Varlin, face să se voteze o propunere prin care delegatul la Justiție primește sarcina să elaboreze un decret legalizînd măsurile deja luate și autorizînd altele noi.

Împăcată, Adunarea trece la ordinea de zi : pentru început situația militară.

Deocamdată nu e dramatică. Dacă ieșirea de-acum două zile s-a soldat printr-un eșec, garda națională nu și-a angajat aici decît o treime din efectivele sale ; posedăm

un material enorm, forturile noastre sînt intacte. Deşi destituit, Bergeret este copleşit de elogii pentru strălucita-i conduită la Bougival... Va primi un loc în comisia executivă.

Dar cine să-l înlocuiască ? Se rosteşte numele lui Cluseret. De fapt, de ce alesul primului arondisment nu asistă la şedinţă ? Un aprod pleacă să cerceteze pe culoare. Şi discuţiile reîncep.

Mulţi socot că Cluseret deţine o mare experienţă practică, dar căpătată, după unii, în '48 cînd a ordonat soldaţilor să tragă în popor. Acţiune strălucită care i-a adus Legiunea de onoare.

Ei, dar aici Legiunea de onoare nu-i un merit ! E un merit să faci parte din Internaţională sau să fi luptat în America alături de La Fayette, asta da !

— Are caracter.

— Dar n-are imaginaţie.

— Foarte bine. Să ne ferim de ambiţioşi.

Se votează, se alege : Cluseret va fi delegatul la Război şi, surprins, modest, îşi face în cele din urmă apariţia.

Majoritatea îl alesese dinainte.

Nimeni nu se informează în legătură cu planul pe care-l va adopta strategul pentru a cîştiga victoria. Euforia e generală. Mai mulţi aleşi îşi părăsesc locurile şi discută prin colţuri ; Rigault s-a făcut nevăzut ; Delescluze casca ; omul cu clondirul îşi întinde picioarele pe pupitrul din faţa lui, iar doi ziarişti încep o partidă de pichet a cărui miză este „capul bietului arhiepiscop".

Şedinţa se termină brusc. În grabă se mai hotărăşte crearea unei unităţi în care se vor putea înrola femeile din Paris — un nou batalion de amazoane — şi păstrarea, pentru raţiuni psihologice, a drapelului tricolor pe frontonul Băncii Franţei.

Consternat, Louis pleacă.

In afară de Varlin, şi poate de Protot, cine-i inspira încredere ? Marele om, la fel ca atîţia bătrîni, era viclean şi rău, prefectul de poliţie, redutabil. Urîtă treabă, şi totuşi cei doi cumetri o vor duce mai departe. În schimb Comuna, în care au intrat mulţi oameni de ispravă, fără îndoială experţi în materie economică şi socială, nu posedă nici o competenţă militară.

„Partida e pierdută. N-am ce căuta aici."

Coborî scara, uşurat de-a fi renunţat în acelaşi timp la o dragoste fără ieşire şi la veleităţile sale politice.

Dar jos, cîţiva aleşi discutau cu însufleţire.

— Vă asigur, spunea unul, că informaţia mea este exactă. Cluseret îl eliberează pe Rossel care devine şeful său de stat major.

La ora nouă şi ceva, Louis se afla din nou pe cheiul Jemappes, în faţă la *Trei Lulele*, unde perdelele albe şi roşii ale micii cafenele erau încă luminate. Împinge uşa, sperînd că Moş Germain îi va mai servi cina.

În sală — mai bine zis un culoar larg unde uneori şobolanii, scăpaţi din canal, mişunau pe podea — Féraud, amanta lui şi Nanette ocupau o bancă lîngă unica fereastră. În faţa lor se lăfăia o farfurie cu cartofi prăjiţi pe care îi înţepau pe rînd cu vîrful furculiţei. Straşnic regim pentru copil !

Şovăi. Să se aşeze la masa lor sau la alta, în faţa bătrînului care spăla vasele într-un lighean ?

Dar fericită, Nanette îl pofti.

— Vino aici !

— Nu vă deranjez ?

— Nu.

Pentru a n-o întrista pe fetiţă, Louis se aşeză cu toată invitaţia puţin îmbietoare a brutarului, care parcă băuse prea mult.

Tîrîndu-şi papucii, bătrînul îi propuse... cartofi prăjiţi sau caltaboşi. Mai gustase el din felul ăsta, o specialitate cu sînge de cal, un maţ vineţiu care curgea pe farfurie, cu garnitură de ceapă, care însă nu-i lua nici gustul nici mirosul teribil...

— Cartofi prăjiţi, camarade...

Cînd Louis se adresa astfel cuiva îşi învingea de fiecare dată nevoia de a zîmbi.

— Te mai doare obrazul, Féraud ?

Pe la Rueil, un glonte rătăcit îi zgîriase obrazul ; Juliette vorbea de incidentul ăsta cu vecinii de cartier ca şi cum brutarului i s-ar fi amputat ambele picioare.

— Abia m-a atins, mormăi Féraud.

De patruzeci şi opt de ore de cînd cu ofensiva ratată a lui Bergeret, stătea tot îmbufnat. Ori se schimba situa-

ţia, ori Thiers o să ne bată măr. O să „ne" bată, adică pe noi muncitorii, sigur nu pe fiul unui bogătan care se joacă de-a revoluţionarul.

— Comuna trebuie să decreteze mobilizarea în masă.

Şi cu tîlc :

„Cine va rămîne acasă va fi sau un fricos sau un burghez".

Juliette îi atacă pe spionii care se urcau noaptea pe acoperişuri şi făceau versaiezilor semnale cu felinarele.

— Hai, n-o mai lua razna !

Mai puţin agresiv, Féraud continuă :

— Dar o să le venim noi de hac : e chestie de disciplină să ai un comandant ca lumea. Dar pe cine ? Uite ! La Primărie, aleşii sînt devotaţi, ţin cu noi, de acord. Unde vezi tu un Robespierre printre ei ? Au stofă bună, nimic de zis. Dar nu sînt uniţi, lucrează fiecare de capul lui. Şi-apoi există oameni şi oameni, nu ?

După ce-l primise prost pe Louis, acum îi punea întrebări, sperînd ca acesta să-l liniştească.

— Ştii ceva, tu care te vezi cu Delescluze ? Le venim de hac sau nu ?

— Chiar de la Primărie mă întorc.

— Şi ?

— Impresia mea e destul de bună. Rossel va fi numit şeful marelui stat major. E omul cel mai nimerit.

Juliette o luă razna din nou :

— Mi-a spus lăptăreasa că o să se dărîme casa lui Thiers. Foarte bine. Cu asta trebuie să începem.

Louis citise în presă : un proiect stupid, represalii absurde, căci reşedinţa din piaţa Saint-Georges putea servi Comunei. Drept clinică, de pildă.

Féraud încuviinţă.

Mai dezgheţat decît majoritatea muncitorilor cu care Louis stătea de vorbă la *Trei Lulele*, brutarul fusese arestat şi bătut în '67, cu ocazia unei colecte în folosul greviştilor filatori.

— Eu sînt mutualist *, spunea el adesea, sînt împotriva lui Proudhon şi pentru Internaţională.

Şi pentru vinişor. Îşi umplu paharul şi-l dădu peste cap.

Nanette sughiţă. Cartofii prăjiţi nu-i tihneau. Cocoţată pe genunchii profesorului ei, se pregătea să-l roage să-i spună o poveste cînd Juliette dădu perdeaua la o parte.

---

* Membru al unei asociaţii de ajutor reciproc. *(N. tr.)*

— Vine Chaville. Drăguţ băiat !

Poliţistul, care traversa strada, intră în cafenea şi, fără să salute, aruncă o monedă de cinci franci pe tejghea.

Bătrînul era obişnuit. Se şterse pe mîini, împachetă o sticlă de coniac şi spuse :

— Pe mîine.

Apoi făcu un semn cu ochiul la care celălalt îi răspunse. Înainte de a-şi lua restul, Chaville, care se admira în oglinda agăţată îndărătul tejghelei, îşi potrivi freza, apoi luă sticla sub braţ şi ieşi.

Iar după ce-l lăsă să se îndepărteze, doamna Milliardet rînji :

— Promite ! şi se porni indignată să atace scandalul de la Cité des Roses.

În fiecare seară, deasupra capului lor avea loc aceeaşi scenă : un chef monstru, un tărăboi de speriat, urmat de ceartă, strigăte, pînă în momentul împăcării cu lacrimi şi suspine încît ajungeai să te întrebi cum se petrec lucrurile la poliţie ? Degeaba ciocănea ea cu mătura în tavan, porumbeii nu mai isprăveau.

— Mimile sforăie, bineînţeles.

Şi cu gura pe jumătate :

— De unde vine duduiţa asta ? Ai văzut-o, Féraud ? O persoană care nu scoate nasul afară e suspectă. Sînt mamă de familie. Dacă mai continuă aşa, am să mă plîng la comisariat.

— La comisariat ! strigă bătrînul. Bagă de seamă ! Corb la corb nu-şi scoate ochii.

— Adevărat !

Féraud era de părere că şi bătrîna Delescluze avea ce să audă cînd „comoara vieţii lui" venea la el în odaie. O apucă pe Juliette de mijloc : ea îl împinse, furioasă, dar numai pe jumătate.

Nanette moţăia, cu capul pe umărul lui Louis. Un somn liniştit, cu respiraţia rară şi puternică pe care-o simţea pe pieptul său.

Lampa fumega. Un miros de prăjeală umplea localul, iar la masa unde se aşezase şi bătrînul Germain — „fac eu cinste" — schimbară vorbe în doi peri, uitînd să mai umple paharul „domnişorului".

Ce contează ! Avea sentimentul penibil, resimţit nu o dată, că se află acolo, printre ei, tolerat dar ignorat. Nu

împărtășea nici buna lor dispoziție, nici necazurile lor. În schimb, fără a invidia banii sau învățătura lui, îl țineau de-o parte, și orice încercare de apropiere n-ar fi făcut decît să agraveze neînțelegerea.

— Uite-l pe Mimile !

— Și pe Castègne ! Da' ce e graba asta ?

Cei doi bărbați se agitau gălăgioși, lăcătușul mai ales avea multe de povestit.

Un anume Taroche, negustor de lemne de pe strada Nolier, se pusese la adăpost în ziua de 2 aprilie în loc să se alăture batalionului său. Nici mai înainte, cînd cu tunurile, nimeni nu-l zărise la Montmartre.

— L-am denunțat, spuse Castègne.

Federatul arestat, dus la cazarma de la Castelul de apă, avea să putrezească acolo sub strașnică pază.

Bătrînul și Féraud aplaudară în același timp.

— Bine-ai făcut.

— Moarte fricoșilor !

În picioare, Juliette se apropie de Castègne, îl strînse în brațe, iar scăfîrlia cheală a patriotului de la '48 și de la '71 dispăru în corsajul ei.

Aici toți muncitorii știau că în timpul asediului Taroche se îmbogățise pe spinarea poporului. Haide, încă o halbă : în fine, o victorie ce trebuia stropită ! Apoi ciocniră, împreună cu Mimile, puțin jenat că fricoșii erau condamnați fără milă în fața lui Louis.

— Eu mă duc să mă culc, spuse acesta.

Îi era silă de ei.

Afară era plăcut. Merse de-a lungul cheiului Jemappes. Între maluri, canalul semăna în lumina lunii cu un drum mai lucitor, străjuit de arbori cu umbre încremenite. Un șlep cu luminile stinse aștepta dimineața ca să pornească ; un pod dormea sub umbra lui iar noaptea avea un miros de apă și de ecluză.

În curînd, dacă Rossel consimțea să-i dea de lucru la Ministerul de război, va părăsi cartierul după această experiență tristă. Din vina lui ? Da, din vina lui. Nici chiar Féraud nu putea să treacă peste tot ce-i despărțea. Louis trebuia să facă efortul cel mare. Dar atunci n-ar mai fi el.

Problema era fără ieșire.

Descurajat, se așeză în fața casei, pe o bornă în jurul căreia marinarii își înfășurau parîmele, strînse un pumn

de pietricele şi le azvîrli una cîte una în canal : asta pentru Nicole, asta pentru Henri, pentru Mimile şi la fiecare „pleosc" cercul se lărgea, încreţind suprafaţa netedă înainte de-a dispare. Ascultînd cum sună orologiul din casa Révoir, nu se gîndise la ceva asemănător ?

Îndărătul lui, se apropia un om, şovăitor, se opri, apoi veni în dreptul lui fără să spună nimic şi se instală cu spatele sprijinit de un platan.

Tăcerea dura, întreruptă cînd şi cînd de căderea unei pietricele.

— Eşti supărat ?

— Nu sînt mulţumit, Mimile.

— De ce ?

— Nu-i frumos să denunţi, ştii ?

— Eu n-am denunţat pe nimeni !

— Dar îl aprobi pe Castègne. E acelaşi lucru. Lasă-i pe turnători şi pe edecurile astea ale primului Imperiu să se descurce între ei cu mîrşăviile lor.

O clipă, voi să se îndepărteze, într-atît scena de la cafenea îi displăcuse, dar Louis şi-l aminti pe federat în curte, salutîndu-l cu mîna spre fereastra lui, duminica trecută. Îi era cu neputinţă să-i poarte pică. Trebuia mai curînd să-i explice cum stau lucrurile, la fel ca şi Nanettei.

— Caută să înţelegi. În timpul lui Badinguet, cum îl judecai pe unul care turna la poliţie un grevist ? Grevele erau ilegale. Dacă muncitorul intra la puşcărie, turnătorul ţi se părea la fel de scîrbos ca şi poliţiştii. Negustorul tău de lemne nu e comunard. E dreptul lui. Vrei să-i bagi la puşcărie pe toţi cei care nu gîndesc ca tine ? Frumoasă republică ne mai aşteaptă, dragul meu !

„Dragul meu". Spusese „dragul meu". Aşadar, pacea era semnată ? Sîntem prieteni ca mai înainte ?

— Ai dreptate. Nu m-am gîndit.

Partizan al unei republici în care fiecare era liber să-şi exprime părerea, el se apropie de bornă şi se lăsă pe vine. Dacă Louis vroia, ca să-şi îndrepte greşeala, el era gata să-l denunţe chiar în ziua următoare pe moş Castègne, un ipocrit care-l turnase pe Taroche, nevinovat.

Mare zăpăcit Mimile ăsta ! Vrei să-i vîri puţină ordine în cap şi, cînd colo, iese tocmai pe dos ! Apucă-te acuma să-i explici de ce negustorul de lemne nu face parte din marea pleiadă de revoluţionari ! Mai bine s-o lăsăm baltă !

La clopotnița parohiei bătu de unsprezece, mai deslușit decît ziua, mai grav noaptea și, după ce-și exprimă nemulțumirea că Nanette se culcă așa tîrziu, Mimile ajunse să vorbească de nevasta lui.

Vorbea deseori despre ea. Dar niciodată așa. Întunericul, favorabil confidențelor, îi dădea curaj.

Știa că Juliette îl înșeală cu Féraud.

— Doar nu sînt orb.

Dar decît să ai vederea bună, mai bine să fii chior. Certurile n-ar rezolva nimic : micuța ar suferi. Și, dealtfel, după douăzeci de ani de căsnicie, patul nu prea mai are importanță.

— Păstrez...

Aici, negăsindu-și cuvintele, voia să spună tandrețe, amintiri sau pur și simplu recunoștință pentru gospodina care ținea casa ? Oricum, lăsînd de-o parte strengăriile ei, n-avea ce să-i reproșeze, decît că-și bătea joc de religie. Într-un cuvînt, mama Nanettei era sfîntă pentru el.

— Nu sînt nici primul, nici ultimul încornorat.

În vocea lui nici umbră de ironie, de tristețe : o acceptare blîndă și resemnată a nefericirii sale, iar Louis, care-i înțelegea mulțumirea de a se putea destăinui, se gîndea :

„Diferențele care mă separă de Féraud există și între Mimile și mine. Totuși, la noi, ele nu constituie un obstacol. L-am salvat — fie — și el ar fi făcut la fel ; dar dacă, în piața Clichy, lovitura de sabie mi-ar fi fost destinată, iar Féraud ar fi fost de față, nu m-ar fi apărat cu riscul vieții ? Sînt sigur că da. Iată deci o legătură care ne ține pe toți, în ciuda originii, o legătură... care se numește..."

De data asta, lui nu-i veni în minte cuvîntul.

— Fumezi ?

— N-am pipa la mine.

Louis și-o aprinse pe-a lui, sau mai bine zis pe-a lui Ravon, însă elanul său brusc spre frații lui, oamenii, nu-l îndemnă totuși să-i ofere lui Mimile să tragă și el un fum. Vorbi despre ședința de la Primărie.

— Știu că o să-ți pară rău. Am aflat că monseniorul Darboy a fost arestat.

— Ce spui ?

Asta era boacănă de tot !

— Glumești ?

Dar de vreme ce așa spunea Louis, era adevărat ; ce veste ! Să dai dracului Comuna, nu alta !

— Măgarii !

Şi pornit :

— Ce măgari ! Să-l aresteze pe arhiepiscop ! Să-l aresteze pe arhiepiscop, nu, nu sînt de acord. Ce, Delescluze şi-a pierdut capul ?

— Aici e aici, că tocmai arhiepiscopul ar putea să şi-l piardă.

— Nu-i sfătuiesc să se atingă de el.

— Nu striga aşa tare. Ai să trezeşti cartierul.

— Foarte bine, să se trezească. O să-i spun ce cred.

După cum avea să le spună şi Juliettei şi brutarului, doi prăpădiţi care-ar aproba această crimă. Încă puţin să se mai înfurie şi ar cădea în apă. Dar cînd a aflat şi secretul că toţi preoţii din Paris vor fi în curînd înhăţaţi, vestea a produs efectul opus : şi-a regăsit calmul.

— Toţi ?

— Teamă mi-e.

— Şi preotul nostru ?

— Ca toţi ceilalţi.

— Aşa...

După cîteva clipe, realizînd ameninţarea ce plana asupra abatelui Grégoire, murmură :

— Ai spus „în curînd“ ?

— Da.

— În noaptea asta ?

— Cine ştie ?

Pe întuneric, Louis auzi cum Mimile înghiţea în sec, şi-l ghici cu ochii holbaţi de îngrijorare. Îi strînse mîna.

— Trebuie să-l previn.

— E mai prudent.

Avea dreptul ? Comunard sau nu, credincios sau nu, întrebarea nu avea decît un răspuns : un nevinovat, mai nevinovat decît Taroche, riscă închisoarea şi poate moartea ; era o datorie să-i permită să scape de poliţie.

— Dă-i de veste.

Se ivi o altă problemă. Unde să găsească, în plină noapte, o ascunzătoare pentru preot care poate nu prevăzuse că va fi hărţuit atît de curînd şi nu se gîndise să-şi caute un refugiu. Juliette l-ar da pe uşă afară, în cel mai bun caz ; inutil să apeleze la bunele sentimente ale lui moş Castègne, ale brutarului şi chiar ale pioasei domni-

șoare Delescluze, a cărei mărinimie ar merge pînă acolo, încît ar primi o pisică dar nu un „dușman" al marelui om.

Mai rămînea... locuința lui Ravon.

— Două-trei zile, îl încredință Mimile. Și te scap eu de el.

— Nu-i nici o grabă. Du-te de-l caută.

Cu conștiința liniștită, Louis nu contenea să tune și să fulgere împotriva lui Rigault și-a blestematelor lui inițiative. Adăugă :

— Am să vă aștept sus. Dar atenție ! Scara scîrțîie. Să vă scoateți pantofii.

— La toate te gîndești.

Comisionarul, care se grăbea pe sub platani, îl lăsă cu temerile lui.

Căci nu studiaseră problema pe toate fețele. Dar Chaville ? Peretele care-i despărțea era mai subțire ca foaia de hîrtie ! Pe de-o parte, abatele Grégoire cu rugăciunile lui, pe de alta amanții noștri, cu certurile și bețiile lor. O sticlă de coniac, semnul crucii, apoi niște sărutări, apoi iar rugăciuni. Ce combinație !

Făcea haz dinainte.

Numai Nicole, prinsă în evlavia ei, ar fi încuviințat această hotărîre ! După cum spusese la Tuileries, un om cucernic avea în sfîrșit să se dedice mîntuirii sufletului lui.

Atunci aruncă o pietricică departe în fața lui, în canal.

Și una pentru abatele Custines !

CAPITOLUL XV

— SĂ VEZI, SPUNEA ABATELE Grégoire. Sursa răului e păcatul originar ; deci omul nu trebuie să trăiască decît pentru mîntuirea sa pe care n-o poate atinge decît în sărăcie și milostivenie.

— Nu, răspundea Louis. Mai întîi, păcatul ăsta originar e o născocire a bisericii ; în al doilea rînd, a nu trăi decît cu speranța vieții veșnice, foarte îndoielnice, nu îmbunătățește cu nimic condiția poporului ; să-i asigurăm pîinea cea de toate zilele. Apoi, în al treilea rînd, sărăcia e izvo-

rul răului, iar strictul nostru necesar nu poate depinde de milostenie. Este aşadar un drept.

Unul vorbea de „suflet", celălalt de „stomac".

— Dumneavoastră îmi cereţi să cred în Dumnezeu. Eu vreau mai întîi să fiu convins de existenţa lui.

— Aşadar, ceri dovezi ! Enoriaşelor mele le arăt minunile naturii, iar ele se declară mulţumite. Dumitale îţi spun : „De la facerea lumii, universul este o creaţie continuă, misterioasă, ce scapă înţelegerii omeneşti. Greşeala este să pretinzi a explica voia lui Dumnezeu atribuindu-i motivele noastre". Ce spune profetul ? „El ne va rămîne ascuns." Dar Pascal ? „Vrea să se servească mai mult de voinţă decît de spirit." Claritatea desăvîrşită ar servi spiritului, dar ar dăuna voinţei.

— Într-un cuvînt, credinţa ar fi o sfidare faţă de ceea ce numim noi bunul simţ. Eu am nevoie să văd cu atît mai mult, cu cît mă aflu în întuneric.

— Dacă lumina înseamnă întuneric, ce va fi oare bezna ?

Îndărătnici cum numai un diavol şi un înger pot fi, se-nvîrteau ca doi cîini care-şi muşcă coada : zero, după unul, era semnul neantului, după celălalt, al infinitului.

Altfel, se înţelegeau bine, deşi vecinătatea lui Chaville şi a iubitei lui îi obliga să vorbească atît de încet, încît adesea nici nu se auzeau.

De cînd sosise, Louis avea impresia că-l mai văzuse pe preot. Dar unde ?

Chipul, cu obrajii scofîlciţi, cu ochii foarte întunecaţi, era urît dar plăcut : o figură severă care se lumina uneori într-un zîmbet plin de bunătate, iar dacă abatele o înspăimînta atît de tare pe Nanette, nu era deloc de mirare că la sfîrşitul lecţiei de catehism îi dădea zaharicale.

— N-aţi escaladat o baricadă, pe strada Neuve Saint-Augustin, în ziua luptelor din piaţa Vendôme ?

— Erai acolo ?

— Întîmplător. Ofiţerul v-a spus : „Băgaţi de seamă. Preoţii nu sînt bineveniţi prin locurile astea". Iar dumneavoastră i-aţi răspuns : „Eu trebuie să-mi fac meseria".

— Şi-aveam dreptate. Mă aşteptau doi muribunzi.

Sutana era dintr-o stofă ce căpătase luciu de-atîta purtat, iar cînd îşi încălţă pantofii cu cataramă de metal, Louis observă un deget care ieşea din ciorap.

În prima seară, cu aere de conspirator, Mimile își făcu de lucru, trase draperiile, sparse o scrumieră înainte de-a transporta salteaua din dormitor în birou. În felul acesta, urechile abatelui nu vor mai fi tulburate de zgomote necuviincioase.

Rămași singuri, Louis îi dori noapte bună oaspetelui său care, după ce mulțumi călduros, adăugă :

— Ecleziastul spune : „Mîna ta să nu se deschidă pentru a lua și să nu se închidă cînd trebuie să dea înapoi".

După cinci minute, sforăia în pacea Domnului. Dis-de-dimineață, după ce-l sfătui să fie prudent — mai ales să nu se apropie de ferestre, căci moș Castègne ar putea să-l vadă — Louis părăsi La Cité des Roses în speranța să-i întîlnească pe colonelul Rossel. O zi de enervare și de demersuri pentru ca în cele din urmă să i se spună că Rossel, fiind prea ocupat, nu-l va primi decît peste două zile. Și-l găsi pe preot la fel de prost dispus cum era și el. Lipsa de activitate nu le pria.

Cina avu loc în doi, pe masa *Memoriilor Poporului*. O jumătate de sticlă de Baujolais îl făcu pe Louis mai optimist. Comicul situației nu-i scăpa. Mult ăveau să-și mai vorbească pe șoptite, să se abțină să nu strănute și să-și ceară, prin semne, solnița sau mușțarul ?

— Da' ce, n-am dreptul să invit un prieten la masă ? exclamă el deodată. Sîntem caraghioși. În sănătatea dumneavoastră, domnule abate.

Acesta zîmbi pentru prima oară, dar nu se atinse de pahar.

— Nu beau niciodată vin... decît vinul meu de împărtășanie.

„Un adevărat aghiasmatar", gîndi Louis, turnîndu-i apă.

Subiectele de discuție nu lipseau. Cu nenumărate ocolișuri — de la bietul arhiepiscop la Saint-Just și de la Inchiziție la Golgota — din vorbă în vorbă ajunseră în pragul paradisului pierdut.

Toată seara, abatele insistă asupra păcatului originar. Era o idee fixă împotriva căreia un păcătos se revolta fără să se dea bătut deși, într-un tîrziu, damnațiunea cerului primi un ajutor serios din partea lui Chaville.

În schimb, la miezul nopții, căzură de acord : „cum munițiile s-au isprăvit, să mergem la culcare".

Louis mai chibzui înainte de-a stinge lampa.

Oaspetele său nu semăna cu abatele de tristă memorie, Custines. Simplu așa cum era, sărac în sutana lui, îl simțeai aproape de Dumnezeu, dar stăpînitor și stăpînit, asemenea unui lichid care ia pentru totdeauna forma vasului care-l conține. La el, umilința era un mod de-a se înălța, iar pentru a se elibera „își vîra piciorul în capcană". Auzindu-l vorbind despre milostenie, milostenie totală, absolută, ajungeai să crezi că sfîntul Martin săvîrșise o greșeală în ziua cînd își dăruise haina deoarece ar fi putut împărți totul, chiar și cămașa. Un sfînt dispune de alte mijloace pentru a se încălzi.

Din nenorocire, asemenea celor încredințați că dețin adevărul unic, abatele se afla într-o continuă cruciadă.

— Caută-l pe Dumnezeu, spunea el, cînd certurile lor se porniră din nou. Fă-ți rugăciunile. Mergi la slujbă în fiecare dimineață. Primirea pe care mi-o faci dovedește o inimă generoasă. Stăruie. Intră cît mai curînd în societatea Saint-Vincent-de-Paul.

— Și altceva ?

— Îți recomand lecturi edificatoare : Bossuet, Saint-Thomas. Meditează. Omul trebuie să-și merite mîntuirea înainte de-a fi mîntuit.

— Înțeleg. Dar dacă un om și-a meritat deja mîntuirea pe pămînt, ce rost mai are să fie și creștin pe deasupra ?

Pe scurt, nu erau făcuți să se înțeleagă.

De multe ori abatele devenea de-a dreptul copilăros. Niciodată, în parohia lui, o femeie care aștepta un eveniment fericit nu pierdea sarcina, din cauza unei panglici făcătoare de minuni pe care i-o trimitea, la cerere, un călugăr din Calvados.

Sceptic, Louis dădu din cap.

— Sîntem în post, spuse el, în căutarea unei diversiuni. Care e părerea dumneavoastră despre celebrele instrucțiuni ale monseniorului d'Astros ?

Perfidă întrebare ! Poți crede în măr, în șarpe, fără a aproba totuși sociologia unor retrograzi. Instrucțiunile arhiepiscopului de Toulouse privind binefacerile inegalității condițiilor, ceea ce avea drept scop să-i liniștească pe burghezii înstăriți, erau potrivnice învățăturilor Evangheliei. Desigur, diferențe vor exista întotdeauna între

indivizi. Datoria catolicilor consta în a le reduce în loc de-a face din ele baza raporturilor noastre umane.

— Degeaba-mi supuneţi statisticile dumneavoastră.

În timpul vizitelor sale la bolnavi şi la săraci, parohul de la Saint-Ambroise întîlnise toate mizeriile posibile. El respingea încercarea de a menţine poporul în analfabetism, politica salariilor mici, bogăţiile prost repartizate şi, ascultîndu-l cum tună şi fulgeră împotriva exceselor ostentative ale bisericii, Louis îl încredinţă că locul lui e pe una din băncile Comunei.

— Cu condiţia să-mi las sutana la vestiar !

Sutana lucea mai tare în dreptul genunchilor. Iar cînd prelatul îşi împreuna mîinile, scufundat în rugăciune, chipul i se lumina spre interior.

— Să încercăm împreună, propuse el. La început vei fi un înotător ce coboară cursul unei ape, ce repetă cuvinte fără nici o noimă. Dar curînd panta se răstoarnă. Vei simţi cum te întîmpină o rezistenţă. Dumnezeu este aici, nevăzut, care mai întîi abia te-atinge, apoi te înfăşoară şi se revarsă pînă în adîncul fiinţei tale.

Dacă abatele nu-l putea convinge să se arunce în apă, credinţa lui rămînea emoţionantă şi respectabilă, în ciuda unui lirism puţin prea năvalnic.

Vorbiră şi de alte lucruri.

Cum în sfîrşit îl întîlnise pe Rossel, Louis se întorsese mai tîrziu decît de obicei la Cité des Roses.

Viitoarea lui slujbă rămînea neclară. Totuşi, colonelul îl va utiliza bucuros la minister.

Pînă acum, abatele Grégoire ignorase aceste demersuri. Povestea ofiţerului care demisionează din armată pentru a se alătura Comunei, peripeţiile prin care trecuse înainte de-a fi numit şef de stat major, şi portretul entuziast care i se contura părură că-l interesează. Discuţia devie de la barou la Roger şi la motivele care-l îndemnau pe Louis să servească o ideologie atît de contrară intereselor familiei sale.

— Sper că nu faci o greşeală, declară el în concluzie. Ţi-am mai spus părerea mea despre egoismul claselor avute. E... drept să le combaţi cu armele ? Pentru un preot vărsarea de sînge e de neconceput.

Şi, după o pauză :

— Pentru un preot adevărat, în orice caz.

Restul serii se scurse în liniște. Își citi rugăciunile, iar a doua zi încă mai dormea cînd Louis ieși.

La întoarcere, casa era goală, dar pe birou aștepta o scrisoare care suna astfel :

Fiul meu, n-am să-ți pot niciodată mulțumi îndeajuns pentru ajutorul pe care mi l-ai dat într-un moment cînd viața mea era în pericol. Mă tem că puțini din enoriașii mei ar avea curajul și generozitatea dumitale.

Dar vai, cum să mai accept ajutorul unui om care s-a alăturat Comunei, se solidarizează cu persecutorii Bisericii mele și va ajunge, mai devreme sau mai tîrziu, să ierte și alte nedreptăți, mai crude încă, chiar fără să le aprobe.

Te părăsesc.

Cînd Isus a fost răstignit între doi tîlhari, a prezis, sub aceleași aparențe, mîntuirea unuia și moartea veșnică a celuilalt. Știa să deosebească binele de rău. Dumneata ești cinstit. Străduiește-te să rămîi așa pe drumul ce ți-ai ales căci vei întîlni ispite la tot pasul.

Mă voi ruga pentru dumneata.

Grégoire, parohul bisericii Saint-Ambroise.

P.S. *Mi-am îngăduit, cu părere de rău, să schimb sutana mea cu o haină a domnului Ravon. Arde-o. Fii cu băgare de seamă.*

Louis îl chemă îndată pe Mimile.

Acesta, după ce ascultă lectura scrisorii și o întoarse pe toate fețele, îl privi năuc.

— Nu înțeleg...

Apoi, ca de obicei cînd era cuprins de-o emoție puternică, înghiți de mai multe ori în sec.

— Și l-ai lăsat să-ți scape ?

— Cum „l-am lăsat să-mi scape" ! A plecat în lipsa mea.

— Ce-o să pățească acum ? O să-l arestați ?

— Exagerezi ! Ce, eu sînt Rigault ?

— Iartă-mă.

Plecă ochii.

— Totuși, e groaznic. Mă tem pentru el.

— Ce-am putea face ?

— Nimic... Dar nu s-ar fi întîmplat una ca asta dacă l-aș fi ascuns la mine. Hai, mă duc să-ți aduc apa.

Pentru a doua oară, nu se înțelegeau întru totul, iar cînd Mimile aduse ulciorul sus, îl lăsă afară lîngă ușă, fără să mai intre.

CAPITOLUL XVI

PENTRU CEI CARE SE IUBESC ȘI trăiesc despărțiți, absența este singura prezență. Indiferentă la agonia bătrînului conte, Nicole, în picioare în fața ferestrei, privea Sena, arborii din Tuileries scăldați deopotrivă în umbră și lumină iar, deasupra acoperișurilor, colina pe care se plimbaseră.

Cîteva zile doar închideau atîtea amintiri... Louis cocoțat pe banca din scuarul de la Notre-Dame, Louis în seră, ochii lui Louis, nu albaștri, ci verzi, „pentru dragostea dumneavoastră, Belissima", de la prima lor întîlnire pînă la pașii lui pe pietrișul din grădină și poarta aceea care nu va mai conteni să se închidă. Era ca o pînză a Penelopei pe care timpul încerca s-o destrame, în timp ce ea se încăpățîna s-o reia și s-o continue.

Nu poți iubi decît din ce în ce mai puțin sau din ce în ce mai mult. O și uitase oare ?

Pentru a cîta oară Nicole își punea această întrebare ? Ar fi trebuit s-o dorească dar nu izbutea decît să se teamă că va fi dată uitării.

Respirația socrului ei se rărea tot mai mult. Murea fără să fi primit împărtășania, căci abatele Custines fusese arestat, iar servitorii căutau în zadar un preot în Paris.

François lipsea adeseori de-acasă. Nimeni nu știa unde să-l găsească pentru a-l înștiința de această moarte apropiată.

O moarte inconștientă. Ca o datorie, Nicole ținuse multă vreme mîna bătrînului, fierbinte și jilavă, cu gîndul la mîna lui Louis care i-o acoperea pe-a ei sub bolta cu glicine, apoi mîna se răcise, uitată pe cearșaf.

Unde locuia oare ? La ce fel de oameni ?

Înainte de ultima recidivă a bolnavului, mergea în fiecare după-amiază pe înserat la Tuileries și se așeza în locul unde mijise dragostea lor. Fiecare zi are toamna ei. La căderea nopții, fîntîna arteziană se oprea, grilajele se zăvorau, și în odaia pe care o ocupase Louis, ea ședea ore întregi, rugîndu-se mai puțin pentru François și pentru atîția alții, cît pentru el.

Disperată, nu mai regăsea sunetul vocii sale.

În fața casei Révoir, Verdier, care pescuia pe cheiul părăsit, urmărea călătoria dopului de plută cu privirea în gol, fără să se gîndească. Plăcerea lui era să-și omoare vremea pe malul fluviului ce se lovea clipocind de talaz. „Lumea se agită, dar eu nu, slavă Domnului". Dealtfel, de la instalarea uzinelor lîngă Charenton, peștele prinsese un gust rău. Acasă la el, în strada Cuțitarilor, familia nu mînca pește decît duminica ; atunci Alice aducea lin sau calcan de la stăpînii ei. Ce oameni cumsecade !

Proștii nu sînt neapărat oamenii cei mai nenorociți.

Domnul de Révoir intra în agonie, abia mai respira la intervale tot mai rare. Capul ba i se clătina pe pernă, ba rămînea nemișcat ; gura căscată căuta aerul pe care plămînii nu-l mai inspirau și, încet-încet, venele groase, albastre de la tîmple se înnegreau. Între două horcăituri, Nicole număra secundele.

Ce-avea să-i reproșeze lui Louis ? Nimic.

„Aventura noastră nu putea duce decît la despărțire chiar din clipa în care-l încurajam prin întîlniri pe care simpla prietenie nu le justifica."

Dar oare el îi purta pică ? Nu fiindcă ea îi ceruse să plece, aceasta dovedind doar cît de vulnerabilă se simțea, ci pentru refuzul ei de-a coborî în salon, în timp ce servitorul repeta : „Domnul insistă să-l primiți". „Vai, își spunea ea, cînd principiile mele nu mă fac să devin plicticoasă ori nesuferită, mă fac să fiu crudă."

Or, iată că dopul, dansînd la capătul undiței, trăda prezența unui amator de rîme care-și adulmeca hrana. Verdier îl lăsă să tremure la suprafața apei, chestie de răbdare, de meșteșug, apoi, cînd dopul de plută dădu să se scufunde, îl trase cu o mișcare bruscă. Peștele descrise un semicerc prin spațiu înainte de-a cădea pe chei, unde pescarul îl desprinse de cîrlig : o nimica toată. Îl azvîrli

lîngă el iar peştişorul, după două-trei zvîcnituri, nu-şi mai mişcă decît bronhiile, dilatate şi palpitînde. N-avea aer.

După-amiaza se scurgea molcom.

Odaia mirosea a eter şi sudoare. Nicole se apropie de patul stil Carol X, încadrat de perdele de damasc albastru cu flori de crin, destrămate pe-alocuri. Să fie oare sfîrşitul ? Ultimul horcăit fusese mai surd decît precedentele iar nările bătrînului păreau că se subţiază şi mai mult. Nicole urmărea liniştea nesfîrşită, fără surprize, cînd pompa, pornind din nou, scoase un gîlgîit prelung.

Aşteptarea începu iar.

Confundînd anumite date sau anumite detalii, Nicole se străduia să pună rînduială în dragostea ei. Oare cum se numea hanul acela de la Montmartre ? Cînd o comparase Louis cu Clotilde ? În seră, în dimineaţa zilei a doua, sau mai tîrziu, în timpul unei conversaţii în grădină ?

„Doamna de Bresles, spunea el, are tot atîta minte cît umbrela ei. E o sfîrleză încîntătoare. Prefer femeile mai puţin expansive. Şi, dealtfel, nici nu-mi plac blondele."

O sfîrleză încîntătoare ? O socotea proastă ?

„Şi pe mine inteligentă ?"

Complimentul, cusut cu aţă albă, o amuzase dar o şi tulburase.

Dar unde se ascundea Cloclo ?

Terorizată de-a nu putea ajunge la Versailles, se refugiase în vreo mînăstire, sub ocrotirea călugăriţelor ? Eventualitate liniştitoare, deşi rămînea un mister cum nu găsise sărmana pînă acum o cale să le aducă la cunoştinţă unde se ascunde.

François emitea o altă ipoteză : dezgustată în sfîrşit de colonel, un Moş Teacă în declin, fugise în Elveţia cu un sublocotenent.

Era de neînchipuit dar încîntător !

Şi totuşi... dacă era adevărat ? Mai pioasă decît verişoara ei, Nicole plănuise nu o dată, pe malul Senei, să părăsească totul pentru Louis.

În parcul Tuileries, acesta îi vorbise de o mansardă la ţară, cu ferestruică unde, pe înserat, totul pare că îmbătrîneşte. La fereastra ei, lumina scădea melancolică. Pe taluz, un pescar se îndepărta, şi-atunci îşi dădu seama că socrul ei nu mai horcăie.

Cu o spumă cenuşie la colţul gurii, cu ochii măriţi şi decoloraţi, mortul părea că priveşte pe cineva sau ceva pe care în viaţă fiind nu-l poţi vedea.

Cu milă Nicole îi închise pleoapele, cu vîrful degetelor şi se gîndi :

„Mai degrabă verzi decît albaştri...“

O singură scăpare : să se roage.

CAPITOLUL XVII

DE OBICEI, NU NUTRIM ÎN ACEleași timp decît un singur gînd.

Imaginaţia Joséphinei Bernard era atît de vie, încît i se întîmpla să amestece mai multe în acelaşi timp, aşa ca astă-seară, aşezată în faţa toaletei în timp ce-şi punea colierul oferit de soţul ei, a doua zi după ce-l surprinsese în bucătărie ciupind-o pe guvernanta lor, o alsaciană.

Au urmat o brăţară, inele, o camee. Darul creştea sau scădea în valoare, potrivit importanţei sau duratei legăturilor lui Georges.

Astăzi, ce femeie îl reţinea la Paris, cînd cercurile de afaceri se concentrau toate la Versailles ? Simplă curiozitate, căci această nouă lovitură dată contractului lor de căsătorie fusese plătită sub forma unei perechi de cercei.

„Am să-l întreb pe Roger dacă ştie numele «rivalei mele».“

Cu Roger putea glumi fără teamă.

Alt gînd : Lucile, veşnica ei grijă.

Cum s-o înveţe bunele maniere ? Mai întîi modul de-a se îmbrăca ; verdele e-o culoare plăcută, dar nu poţi să pui verdele ca teiul alături de cel ca razachia şi, din lipsă de gust, din neglijenţă să spui că „merge“. Că nu se foloseşte decît un singur parfum, şi-acela — discret. Şi-apoi, mania asta de a poci cuvintele !

Roger, vedea ea bine, nu prea era entuziasmat, cu toată zestrea frumuşică servită pe tavă. Căci umbla vorba că viitorul ei ginere frecventează cu asiduitate o anume căpităneasă Krauss, care nu prea era uşă de biserică.

Joséphine se aplecă spre oglindă uitîndu-se la ochii ei frumoşi despre care un amator ca generalul de Galiffet spunea că sînt „prea credincioşi".

„Să zicem mai bine frunze veştede..."

Vai, un rid, un rid mititel îi brăzda fruntea iar ea-l atinse visătoare cu un deget.

La parter, muzicanţii îşi acordau instrumentele. În ciuda unui „maître d'hôtel" angajat anume, ea insistase : între dansul scoţian şi mazurcă se vor cînta cîteva valsuri de Strauss.

Înainte de semnarea păcii, să oferi invitaţilor muzică germană nu era lipsit de îndrăzneală, dar ce contează ! Sentimentală, îi plăcea la nebunie *Frumoasa Dunăre albastră* şi, dealtfel, Strauss era austriac : era deci o nuanţă.

Păcat că o recepţie atît de modestă costă aşa de scump ! Dacă n-ar fi fost avansurile lui Roger, cum ar fi trăit ele ?

— Un băiat încîntător, Lucile, ai grijă de el, îi spunea ea de fiecare dată.

Îndoindu-se uneori că această căsătorie se va face, Joséphine îşi zîmbi în oglindă înainte de-a îmbrăca o rochie care-o subţia.

Chiar aşa, oare cît o să coste ? se întreba la rîndul său viitorul ginere ideal, intrînd în casa de pe strada Réservoirs : o cină rece, şampanie, cinci chelneri angajaţi anume, fără să mai vorbim de trandafiri şi ciclame, în aprilie ! Pînă acum, agenţia Gosselin rămînea un miraj. Puşlamalei ăleia de Bernard, zăvorît în Paris, puţin îi păsa de ei.

Ce rost avea o serată onorată doar de nişte linge-blide, în afară de doamna Krauss, ale cărei favoruri se vor exprima cum trebuie abia după miezul nopţii ? (Ingenioasă ideea de a-i fi sugerat bătrînului să-l trimită pe căpitanul de corvetă la Cherbourg pentru a aduce de-acolo piese mari de artilerie, indispensabile victoriei.)

Într-unul din saloane se va dansa. În celălalt, rezervat conversaţiei şi bufetului, o descoperi pe Lucile care coborîse mai devreme şi gusta un sandvici.

— Dragul meu Roger !

— Ce mai faci ? Bine ?

— Da' de unde ! Mor de foame. În aşteptarea ta, mîncam un sandvici.

Se sărutară : sandviciul era cu pui.

— N-am uitat că e ziua ta.

Roger o trase în fața căminului pentru a-i oferi o cutie conținînd un lănțișor de aur împodobit cu un trifoi cu patru foi de peruzea. O bijuterie romantică. Mama lui o purtase și ea ca fată. Dar nu-i spuse, și de pe urma darului se alese cu un al doilea sărut și mai tandru, și mai pătimaș decît primul.

— Ai ghicit că o să îmbrac rochia verde ! Ajută-mă, nu pot singură !

Lucile se întoarse și-și ridică părul. Gîtul era o încîntare sub șuvițele rebele iar Roger, care-o făcea să rîdă gîdilînd-o, găsi că, din spate, era foarte prezentabilă.

Dar nu poți cere logodnicei tale să-ți arate numai reversul medaliei...

După ce mai puse un butuc în cămin, se așeză, iar domnișoara îngenunche dinaintea lui, pe-o blană. (Joséphinei îi plăceau pieile de urs moi și pufoase.)

— Ai ochii încercănați. Lucrezi prea mult, dragul meu.

La drept vorbind, pretențiile lui Thiers împreună cu cele ale căpitănesei nu-i lăsau decît puțin timp pentru somn.

Dar alt subiect îl preocupa.

— Închipuie-ți că un număr recent din *Le Réveil du Peuple* ne aduce o știre nemaipomenită. Louis a intrat la Ministerul de război ! Mai rău decît atît : după el, eu aș fi răspunzător de această trădare. Iar tata... o să facă o gălbenare !

— Cine ?

Doamna Bernard intră : fu silit să repete. Lucile era consternată, dar mama ei nu se prăpădea cu firea. Pusese mîna pe un Darrieu ; important era să-l păstreze pînă la căsătorie și, dacă se putea, și după aceea ; iar greșeala mezinului — o faptă nesăbuită — nu-l va demonetiza pe fratele mai mare. Acorda mai multă importanță trifoiului cu patru foi care putea să însemne speranță, dacă nu certitudine.

— O răsfețiți.

— Vă rog să mă credeți că sînt foarte supărat.

— Lasă, lasă, astă-seară n-ai voie să fii posomorît. Ne aflăm aici ca să ne distrăm. Ce se-aude cu agenția Gosselin ?

— Încă nimic.

— Ei vezi, eu nu mă neliniștesc.

Şi, cu un gest matern, o împinse pe Lucile în braţele lui Roger.

„La lumina lumînărilor, de la distanţă şi în ciuda cîtorva fire încărunţite, îşi spuse el, mama Joséphine nu arată rău !“

Primii invitaţi sosiră. Cei mai mulţi tineri, căci nu era vorba de un bal mare, ci de o serată dată în cinstea Lucilei care împlinea douăzeci de ani ; astfel sărbătorita trecea de la un invitat la altul pentru urările de rigoare. Militarii, cu pantofi de lac şi crucea de onoare, galanţi şi cu talie de viespe, aveau un moral excelent. Scăpaţi de ororile războiului şi, în ajun, asediaţi în Paris, îl asediaseră la rîndul lor : toată lumea îşi spunea la prefectură că, după lupta de la Bougival, Bismarck nu mai înceta cu laudele la adresa armatei franceze.

Într-un glas, vreo zece generali de divizie — sub conducerea lui Mac-Mahon — împărtăşeau această părere : săptămîna mare fusese edificatoare, căci duşmanul rămînea acum în defensivă.

La sfîrşitul acestei luni, promitea mareşalul Imperiului, voi face o completare la *Pedepsele* *.

Cît despre sexul slab, dacă nopţile solitare sau lipsa de confort a instalaţiilor provizorii îi trezeau o oarecare nelinişte, în schimb nu ducea lipsă de distracţii : parăzile din piaţa Castelului, plimbările, slujbele ca cea de mîine, în memoria generalului Lecomte şi, mai ales, mai ales turma de prizonieri încătuşaţi pe care se duceau s-o privească de pe terasa Orangeriei. Un spectacol respingător.

— Adevărate fiare sălbatice !

— Ce-aşteaptă ca să-i împuşte ?

— Să împuşte prizonierii ! protestă un locotenent. Mai citiţi o dată scrisoarea domnului Thiers către arhiepiscop. În timpul angajamentului, e foarte firesc ca soldaţii noştri să-şi folosească armele împotriva asasinilor ! După expirarea angajamentului, „vor regăsi generozitatea caracterului naţional“. Repet chiar vorbele rostite de şeful guvernului.

---

* Autorul face aluzie la culegerea de poeme satirice *Les Châtiments* de Victor Hugo, tipărită în 1853. Exilat după lovitura de stat de la 2 decembrie 1851, poetul dă frîu liber sentimentului său de ură faţă de Napoleon III pe care-l socoteşte prototipul tiranului. *(N.tr.)*

În timp ce un val de aprobare îi cuprindea pe descreieraţi, Roger se întreba : „Dar Duval ?“

Recent, bătrînul refuzase văduvei comunardului dreptul de a înhuma un cadavru ciuruit de gloanţe care, potrivit „propriilor săi termeni“, ar fi constituit o dovadă inoportună a vinovăţiei.

Deşi novice la şcoala puterii, atîta duplicitate nu-l mira ; îl amuza de fiecare dată, dar ar fi dat orice să vadă capul venerabilului prelat la citirea unei misive inspirate de sentimente atît de creştineşti.

— Se-aude că bancherul Jecker ar fi arestat, spuse cineva. Ştiaţi, domnule Darrieu ?

— Acuma aflu.

— Roşii nu-i iartă relaţiile cu răposatul duce de Morny.

Fiecare admise că, la plecarea din capitală, Thiers comisese greşeala de-a lăsa în urmă arhivele Ministerului Afacerilor Străine. Anumite secrete n-ar trebui niciodată să iasă din umbră.

— Sau din casa de bani, adăugă un altul, făcînd aluzie la milioanele cîştigate de Jecker şi de vărul împăratului, graţie războiului din Mexic.

Şi toată lumea zîmbi cu indulgenţă.

Dar doamna Bernard se temea ca discuţia să nu se împotmolească prin meandrele politicii.

— E o conversaţie atît de plicticoasă şi de neînţeles pentru noi, bietele femei, nu-i aşa ?

Se anunţă că bufetul e gata.

Toţi dădură buzna : postul mare era dat uitării. Asemeni unor munţi de furnici sau unor nori de lăcuste ce pustiesc o regiune, curînd nu mai lăsară în farfurii decît florile de porţelan.

Lucile radia de fericire. Invitaţii ciocneau cupele de şampanie. Ea, care prefera siropul de rodii, îl sorbea cu paiul şi, gingaşă idee, ceru al doilea pahar ca să-l împartă pe din două cu Roger.

O nenorocire nu vine niciodată singură. Silit, în mijlocul aplauzelor, să înghită băutura fadă şi stătută, o zări pe doamna Krauss care intra şi-i privea cu un aer maliţios.

— E filtrul lui Tristan şi-al Isoldei, îi spuse ea Lucilei. Îţi doresc toată fericirea din lume, frumoasa mea.

Apoi, îndreptîndu-se spre Roger :

— Domnule secretar, oferă-mi un pahar de Veuve-Cliquot.

La rugămintea amantului ei, purta aceeaşi rochie ca la dineul de la prefectură, amintire a unei nopţi albe. O cruce de mărgean îi atîrna între sîni. Îndărătul unui filodendron, unde Roger veni s-o găsească, ciocniră schimbînd o privire plină de înţeles înainte de a bea.

— Porţi o bijuterie pe care n-o cunosc.

— Îţi place ?

— O invidiez.

— Bine, dar nu pune mîna în agheasmatarul meu. Ne vede lumea.

— Ne întîlnim la tine ?

— Bineînţeles. Atenţie !

Joséphine, care veghea cu străşnicie, se apropie.

— Începe balul. Nu uita că primul dans e-al logodnicei dumitale... domnule secretar.

Trei surîsuri se uniră, ca două roze şi-un scaiete într-o vază. Dar, vai, scaietele nu-l blama pe viitoru-i ginere. Fără a suferi comparaţie cu Lucile, căpităneasa de corvetă era mai de temut decît îşi închipuia.

Goethe pretinde că, făcînd dragoste cu Christiane Vulpius, i se întîmpla să bată măsura unei elegii pe umărul vrednicei burgheze care servea poetului de nevastă şi de bucătăreasă. Deşi mai puţin înclinat spre visare, era firesc că Roger, prost dispus, o dansă pe domnişoara Bernard făcînd să i se înfoaie şi să-i zboare jupoanele, dar cu gîndul la subiecte mai terestre.

Desigur, perspectiva de-a se însura cu o gîscă era de ajuns ca să-l amărască, în ciuda valurilor de bani ce se vor revărsa într-o bună zi. Încă puţin şi-ar fi poftit-o să aştepte un alt logodnic mai puţin pretenţios. Dar altceva era mai grav : adeziunea lui Louis la Comună. Nu, chestiunea nu era lipsită de importanţă ; risca să aibă urmări pentru cariera lui, căci bătrînul nu glumea bombănind adineaori cu o lucire de satisfacţie în priviri : „O trădare care va fi ruşinea familiei voastre, micuţule". Avea să profite de ocazie pentru a se descotorosi de el ?

„Ia te uită, vine colonelul de Bresles."

Nebunia fratelui său nu-l mira. Impulsiv, încurcă-lume, veleitar, nici nu putea să procedeze altfel.

Totuși, era ceva mai complicat. Louis se înșela și nici un om de bun-simț nu l-ar aproba, dar ce curaj pe el să-i sfideze astfel !

„Curaj și dezinteres... Generozitatea nu mă prea caracterizează."

De-aici și pînă la a justifica propriul său oportunism, nu era decît o piruetă.

„Naivul speră să regenereze lumea ; eu o disprețuiesc. Murdare sau nu, toate mîinile sînt mînjite."

Mîinile Lucilei nu erau decît umede. În genunchi, fata imploră iertare. Există diferite moduri de-a te evapora ; al ei nu părea cel mai bun astfel încît Roger o părăsi într-un fotoliu și se alătură cercului de invitați care-l înconjurau pe domnul de Bresles.

Acesta, neobosit la capitolul nenorocirii lui, o povesti din nou, de la Quai d'Orsay pînă la gara Saint-Lazare, unde umbra lui Cloclo se pierdea în ceață.

Povestirea aprindea imaginația tinerelor femei : colonelul cu tîmple argintii, strîns în frumoasa-i uniformă cu brandenburguri, li se părea adevăratul erou al unei aventuri cu mistere tulburătoare, pe cînd tinerii ofițeri se interesau mai ales de cele ale colonelesei.

Dar oricum ar fi fost atacată, problema rămînea fără ieșire.

— Sînt disperat.

— Împărtășesc îngrijorarea dumneavoastră, declară Joséphine (care era inimoasă), căci sînt atît de nefericită de cînd împrejurările m-au despărțit de soțul meu. O, ce frumoasă e dragostea conjugală !

Apoi aflîndu-se în preajma lui Roger, ridică glasul :

— Dragostea și fidelitatea... pentru ca cine avea urechi de auzit, să audă. Dar episodul cu colonelul durase de ajuns : doar nu era să le strice serata cobea asta cu povestea lui de încornorat.

La drept vorbind, serata lîncezea. După ce goliseră bufetul, mai multe perechi se retrăseseră. Un regulament al poliției interzicea dansul după ora zece ; viorile fură rînduite în micuțele lor cutii iar ofițerii, care trebuiau să se întoarcă la unitate înainte de ivirea zorilor, se risipiră rînd pe rînd. Acum parcă era o clacă la gura focului, la țară. Un servitor golea scrumierele.

Joséphine încerca să oprească ultimul careu de devotați pe care Roger i-ar fi împins bucuros în hăul întune-

cos al străzii Réservoirs, dar ea îi aruncă o privire, şi-atunci se aşează din nou, resemnat. „Bine, lasă că-i distrez eu."

— Am citit, începu el, raportul unui agent al nostru cu privire la încăierarea grozavă dintre un puşcaş de-al nostru şi un federat. Comunardul, urmărit dintr-o grădină în alta de soldat, se refugiază într-un imobil, se urcă pe acoperiş unde cei doi trag mai întîi de după hornuri, apoi îşi părăsesc puştile şi se luptă cu baionetele. Ei urlă, şi sîngele curge şiroaie. Unul se poticneşte. Celălalt se aruncă deasupră-i, îl străpunge cu sabia şi, într-un vacarm de ţigle sparte, îl azvîrle în jos la vreo douăzeci de metri, pe bietul neîndemînatic... căruia i se despică ţeasta.

Şi, ca spaima celor de faţă să fie şi mai mare, adăugă :

— Un martor ne încredinţează că li-te-ral-men-te creierul i-a făcut explozie.

— Vai, ce grozăvie ! Taci odată, strigă Lucile, mai verde decît rochia. Oribilă poveste !

— Atroce.

— Dezgustătoare.

Colonelul îşi potrivi monoclul :

— Agentul dumitale nu precizează care dintre cei doi a murit ? Sper că era comunardul.

— Vă pot spune doar că victima e un francez...

— Oare ? !

Domnul de Bresles avea părerea lui în această privinţă : anarhiştii se recrutau din rîndul emigraţilor polonezi şi bulgari.

Pe scurt, nu era chip să scapi de război, că dădeai de politică. Ce-o interesa pe Joséphine că Primăria votase suprimarea bugetului cultelor, cînd trăise patruzeci de ani fără să ştie că există aşa ceva sau că Thiers declarase că adevăraţii ostateci nu sînt preoţii întemniţaţi, ci ştanţele de imprimare a biletelor de bancă rămase la Paris, de vreme ce finanţele ei, ale Joséphinei, nu depindeau decît de agenţia Gosselin.

Acuma uite-o şi pe Lucile cum cască fără să ducă mîna la gură !

Sub Imperiu, recepţiile erau mai atrăgătoare, bărbaţii mai puţin plicticoşi. Un val de amintiri o năpădiră, asemeni unui parfum regăsit într-un dulap vechi plin cu rochii uitate ; supeurile la Maxim — Georges încă n-o înşela — teatrele, o lojă la teatrul de varietăţi unde un

ataşat de ambasadă îi atinsese genunchiul, balurile, cel de la Marină cînd Continentele defilaseră într-un salon iluminat al ministerului ; diamante, aur, pietre, o, cît de tulburătoare era Asia deghizată în regina din Saba, stînd în picioare într-un car tras de patru crocodili, şi Africa, de culoarea abanosului, cu piciorul călcînd un leopard ! Chastoul cîntase... Avusese întotdeauna o preferinţă pentru călătorii, exotism şi tenori. Şi lumea rîdea, rîdea, ca la premiera lui *Tannhäuser !*

— Da, spuse ea, voi asista mîine la oficierea slujbei în memoria generalului Lecomte. Tot Versailles-ul va fi acolo.

Inutil să mai arunce un butuc peste jeraticul gata să se stingă, să mai aducă alte lumînări, oaspeţii plecau iar Joséphine nu mai dorea decît să fie singură, să se culce şi să citească un roman de dragoste care neîndoios se va termina bine.

— Însoţeşte-mă o bucată de drum, îi spuse afară colonelul lui Roger. Îmi vine greu să rămîn singur... de cînd cu... ceea ce ştii.

— Unde locuiţi ?

— La cazarmă.

— Atunci să grăbim pasul. Mai am de lucru.

Nu mintea decît pe trei sferturi. Înainte de a se duce la doamna Krauss, trebuia să ia cunoştinţă la prefectură de ultimele depeşe şi, în caz de urgenţă, să-l avertizeze pe bătrîn.

Cum monologul consacrat „scumpei lui absente" nu trezise nici un ecou, Bresles porni să peroreze pe o altă temă favorită. Iată care era programul său în şase puncte pentru regenerarea patriei.

Primo : să-i împuşte pe sălbaticii de toate categoriile şi de toate gradele care ocupau Primăria, canalii înarmate cu seceri, cu pumnale, muieri nepieptănate, adevărată adunătură de piei-roşii în cea mai pură tradiţie americană.

Secundo : să izgonească pentru totdeauna pe măscăricii de stînga, discipolii lui Gambetta.

Tertio : să reorganizeze poliţia care va avea drept misiune să distrugă societăţile secrete, Internaţionala şi francmasoneria.

Quarto : să redea Bisericii monopolul instrucţiunii.

Quinto : să purifice artele. Jos cu *Mizerabilii,* cu *Domnişoarele de la Quintinie,* la canal cu domnul Carpeaux,

triumful pornografiei. Îi vom încuraja pe cei care-şi înalţă sufletul spre Domnul, proslăvesc bucuriile familiei — maternitatea, spre pildă — sau comerţul şi agricultura.

Vibrantă, vocea se pornea, se umfla încet-încet, pe măsură ce expunea măsurile care „pentru a-şi da roadele, ar necesita un patriotism mai presus de orice".

Ajuns în faţa cazărmii, îl ţintuise de un lampadar pe Roger care repeta spasmodic „foarte adevărat" sau „şi încă cum", în speranţa unei acalmii care i-ar permite s-o şteargă.

— O să mai stăm de vorbă despre toate acestea, domnule colonel, cînd vom fi mai odihniţi. Mîine, dacă vreţi. Noapte bună.

Şi-o luă din loc. Dar domnul de Bresles îl ajunse de pe urmă.

— Dar „sexto" ? De fapt, cu asta ar fi trebuit să încep. Care va fi viitorul regim al Franţei ?

Aici vorbi în şoaptă : adesea zidurile au urechi, iar zuavul care făcea de gardă avea două la îndemînă.

— Republica e un bordel, iartă-mi expresia. Îl respect pe contele de Chambord. E un creştin. Dar niciodată nu voi servi sub steagul alb. Steagul meu e tricolorul. Numai Imperiul ne va aduce din nou, odată cu Strasburgul, mărirea noastră de la Austerlitz.

— Totuşi...

— Nici un totuşi. Înainte de toate, Franţa înseamnă armată. Organizează-i un referendum şi va vota „Trăiască Împăratul" !

Urmă un „Trăiască Împăratul" tunător pe care, nemaiputîndu-l stăpîni, îl rostise ca un grenadier de la Waterloo, încît sentinela ieşi din gheretă.

Ca să isprăvească, Roger îl aprobă călduros. Încă puţin şi colonelul îl făcea s-o piardă pe căpitănească. Se elibera în fine, cînd domnul de Bresles îl apucă de nasturele de la pardesiu.

— Ghici ce-am găsit într-una din valizele soţiei mele ?

„Decoraţiile ! Voia să mi le aducă. Nu-i o trăsătură de caracter admirabilă ? Inimă de franţuzoaică ! În legătură cu asta, am să-ţi povestesc o anecdotă. Clotilde a mea..."

Ţinea mereu nasturele. Făcînd un salt îndărăt, Roger i-l lăsă şi, liber în sfîrşit, o luă la sănătoasa către prefectură.

Funcționarul de serviciu dormea în sala depeșelor. Telefonul tăcea, iar el, vrînd să fie cu conștiința împăcată, trecu în odaia care-i servea drept birou. Înainte de culcare, Thiers îi lăsa de multe ori aici instrucțiuni pentru ziua următoare.

Nimic. Coșul „ad hoc" era gol.

Chiar nimic ? Pe sugativă, totuși, o notă.

Stupefiat, Roger reciti hîrtia.

„Georges Bernard e la Mazas. Anunță *neîntîrziat* familia."

Dacă aceste cuvinte n-ar fi fost scrise de bătrîn, ar fi crezut că e o glumă. Bernard era un om prudent, aproape laș. Să fi aflat ceva Comuna despre faimoasa gară de triaj ? În cazul acesta, arestarea lui Jecker și a bancherului nu erau poate simplă întîmplare...

„La Mazas ! Să fiu drept, nu prea-mi convine !"

Ce însemna „neîntîrziat" subliniat de două ori ? Mîine dimineață sau chiar în noaptea asta ? Cine putea ști la ce potlogării se deda socrul lui, de conivență cu bătrînul ? În fond, ce s-ar întîmpla dacă ar mai amîna „o vizită de condoleanțe" care, cu toată ora tîrzie, părea să se impună ?

Cîte întrebări, atîtea răspunsuri : întîlnirea lui va mai aștepta iar el se întoarse în strada Réservoirs.

Fațada era cufundată în întuneric, în afară de fereastra doamnei Bernard.

„Ce să fac ? Să sun ?"

Într-o clipă toată casa ar fi în picioare. Ar urma strigăte, lacrimi, o harababură pe care n-ai mai ști cum s-o curmi.

„Să arunce pietricele în geam ? O să se sperie !"

Ridicolul situației îl făcu să zîmbească. Începu să miorlăie ca o pisică, lansînd o chemare plîngăreață, jalnică.

Perdeaua se dădu puțin la o parte, o umbră se aplecă, mai mult bănuită în licărirea lampadarului din apropiere, și o voce indignată se făcu auzită : „Cine e ?"

— Eu, Roger.

— Roger ? Nu te-ai culcat ?

— După cum se vede !

Și dintr-o răsuflare :

— Trebuie să vă comunic ceva.

— Agenția Gosselin a trimis banii ?

— E vorba de soţul dumneavoastră. Domnul Bernard e... arestat.

— Cum ?

— E la închisoare !

O tăcere mai neagră decît întunericul plutea între cer şi pămînt.

Apoi Joséphine reluă :

— Cobor îndată.

Un timp Roger numără clipele care-l despărţeau de biata văduvă virtuală.

— Poftește !

La pîlpîirea unei lumînări, cei doi conspiratori intrară în salon.

— Aţîţă focul. Eu aprind o lampă.

„Femeia asta are îndrăzneală, se gîndi el. În locul ei, Lucile s-ar tăvăli pe jos."

Oferindu-i un fotoliu, ea se aşează pe canapea. Deşi palidă, se stăpînea.

— Nu-mi ascunde nimic ! Sînt curajoasă.

— Nu ştim amănunte. Priviţi.

În realitate, nota se rezuma la o informaţie, foarte scurtă.

— Voi încerca să aflu mai multe prin ambasada Statelor Unite. Iar Washburn va putea interveni în favoarea soţului dumneavoastră.

— Viaţa îi e în pericol ?

— Nu cred.

Roger avu răgazul să-i observe profilul. Nu era prima oară cînd se gîndea cît de drăguţă trebuie să fi fost Joséphine în tinereţe. Mai mult decît drăguţă : frumoasă. Vîrsta îi adăuga o tristeţe ce nu era încă oboseală iar, graţie panglicii late ce-i ascundea părul, firele încărunţite abia se ghiceau.

Croiala, nuanţa mov a rochiei de interior, nu fuseseră alese la întîmplare.

El îi luă mîna.

— Voi încerca imposibilul pentru a-l elibera de la Mazas.

Mîna rece dar moale se retrase.

— Eşti amabil. Lucile îşi iubeşte mult tatăl. Ceea ce faci pentru el, faci pentru fiica mea. O chemăm ?

— De ce s-o îngrijorăm pînă mîine dimineaţă ? Nu-i nici o grabă...

— Poate că e mai bine.

Se aşeză picior peste picior, începu apoi să balanseze cu o mişcare regulată papucul ce atîrna la capătul piciorului, dezvelind astfel un colţ de piele pe care Roger o cîntări din ochi.

Să plece sau să rămînă ?

Doamna Bernard spusese : „Lucile îşi iubeşte mult tatăl". O soţie iubitoare ar fi adăugat „Ce faci pentru el, faci pentru mine". Ciudat...

La asta se gîndea şi Joséphine.

— Crezi poate că n-am inimă ? Caută să înţelegi ce-a însemnat, din cauza lui Georges, viaţa mea în ultimii zece ani. A fost arestat. Îmi pare rău. Dar să nu fim ipocriţi. N-aş fi în stare să plîng.

Papucul se desprinse şi ateriză pe blana de urs. Roger păru că nu-l vede.

Joséphine ştia tot despre aventurile soţului ei, afară de numele ultimei iubite.

— Le recrutează de preferinţă dintre slujnice... sau dintre demi-mondene, le instalează şi caută să le păstreze, de bine — de rău.

Şi zîmbind adaugă :

— Georges cumpără favorurile lor cu o bancnotă iar bunăvoinţa mea — pe care i-o vînd scump — cu bijuterii. Am o colecţie tot atît de numeroasă precum sînt şi umilinţele mele.

Zîmbetul se şterse. Răsturnată pe canapea, visa.

— E trist, căci eram făcută, ca toată lumea, pentru dragoste... şi pentru cămin.

Cine se îndoia ? Femeile neglijate sînt adevăraţi vulcani sub cenuşă, iar un poet chinez a spus că şi toamna este un început.

Or, pe sub rochia de interior se zărea un colţ de cămaşă în stare să provoace pe orice cunoscător, fie el şi viitor ginere.

Oceanul e calm. O zguduitură, un curent vesteşte briza, apoi vîntul dezlănţuie furtuna. În marină, toată lumea a trecut prin aşa ceva. Stîrnit, rostogolit de valuri, Roger nu se mai gîndea decît să se năpustească asupra soacrei lui. Pentru ea, ar fi renunţat bucuros la orice doamnă Krauss, prezentă sau viitoare, la averea lui şi, mai mult chiar, la cea a Lucilei.

— O, căminul, încuviinţă el... dragostea !

Căutînd să pară nepăsător, se aşeză altături de Joséphine şi, cum nu mai era de făcut decît o savantă acţiune de apropiere, se mulţumi să-i apuce din nou vîrful degetelor, gest ce putea fi pus pe seama unor simţăminte curate. Cum ! doar făcea parte din familie !

— Dragă Roger...

Dar cum o mişcare de retragere se anunţa din nou, cîştigă teren pentru a înlănţui mîna care se încălzea.

— Dragă doamnă Bernard...

Ea îşi spuse :

„Această familiaritate e dovada unui suflet bun : ar fi o prostie să mă supăr, deşi mă simt cam jenată. Sîntem singuri şi nu sînt îmbrăcată. Dar să nu-l jignim. Număr pînă la treizeci şi mă eliberez".

La şaizeci încetă să mai numere, cu privirile pierdute în flăcările ce se înlănţuiau cu altele, în timp ce Roger îi prinse toată mîna.

— Cred că mă voi duce să mă culc la loc.

Dar nu se mişcă.

Mîna lui alunecă pînă spre încheietura braţului unde se cuibări.

Părul lor se atingea.

Ea îşi spuse iar :

„Sînt nebună."

— Eşti nebun, Roger.

Acesta murmură :

— Ai o piele atît de catifelată... Joséphine.

Tot mai familiar, îi atinse umărul, apoi îşi desprinse mîna cu o încetineală domoală.

Ea suspină :

— E rău, e rău !

El răspunse :

— Nu-ţi place ?

Atunci şoaptele lor se topiră într-un sărut ; pe pielea de urs zburau rochie de interior, bretele, cravată, guler tare, al doilea papuc şi cămaşa, cînd Lucile îşi făcu apariţia. Lucile care, din nou flămîndă, se îndrepta spre bucătărie.

Nici măcar jignită, prostită, cu capul înconjurat de bigudiuri, ea îi cercetă curioasă apoi, asistînd parcă la noaptea nunţii ei, gemu :

— O... mamă !

CAPITOLUL XVIII

ROSSEL ÎL PRIMISE ÎN PICIOARE, în biroul său. Îmbrăcat civil, înalt, slab și foarte palid, noul șef de stat major, în vîrstă de douăzeci și șapte de ani, aducea mai curînd a preot anglican decît a ofițer. Impresia de energie și hotărîre pe care Louis i-o remarcase și la primăria arondismentului XVII se confirma acum.

Debitul, rapid, era aproape tăios.

— Da, mi-amintesc, v-am mai întîlnit. Doriți să ne-ajutați. Sînt de acord să vă folosesc. Unde ? De preferință aici. Duc lipsă de colaboratori instruiți.

Adăugă, vrînd parcă să-și justifice prezența la Ministerul de război :

— Greșeala Franței semnînd pacea este egală cu greșeala care a dus Cartagina la pierzanie. O națiune bogată și sceptică e gata să capituleze. În schimb, rezistența pînă la capăt dă roade. Gîndiți-vă la cucerirea Olandei de către Turenne sau la invazia Spaniei de către Napoleon, două conjuncturi mult mai disperate decît a noastră. Și totuși, victoria a fost de partea poporului cotropit, domnule...

— Darrieu, domnule colonel.

— Trebuie să te avertizez, Darrieu, de gravitatea situației : riscăm să fim învinși. Mai mult, revoluția comite erori... Uneori crime. Aceste eventualități n-ar trebui să justifice neîncrederea oamenilor cinstiți, dar mai gîndește-te. Dacă revii mîine, căpitanul Bretonnaux îți va transmite ordinele mele.

Rossel îl conduse. La ușă, trase concluzia :

— Sarcina noastră e fără îndoială imposibilă ; dar este mai mult decît necesară.

În ciuda apropierii ministerului de reședința familiei de Révoir — va lucra atît de aproape de Nicole, într-un cartier atît de des străbătut în doi încît cele mai frumoase amintiri ale lor îl năpădiră iar — și cu toată supărarea lui Mimile al cărei motiv Louis o bănuia și-o deplîngea, fu punctual la întîlnire.

Era de așteptat ca situația să nu se prezinte sub o lumină prea favorabilă. Dar în ce-ar fi constat aspectul pasionant al unei aventuri lipsite de risc ? Și de speranță ?

Rememorîndu-şi discuţia din ajun, îşi amintise că Rossel, după ce-i repetase o vorbă a lui Thiers : „Providenţa înclină întotdeauna de partea casei de bani“ adăugase : „Vreau să dovedesc că se înşală“.

Într-adevăr, sub o astfel de conducere, experienţa merita să fie încercată...

Rossel, care cunoştea omul dintr-o privire, nu se îndoise de atitudinea lui Louis. Avertizat, Bretonnaux îi încredinţă sarcina de a cerceta rapoartele sosite de pe front şi de a nota poziţia unităţilor pe hărţi fixate pe peretele unui birou ce urma să devină al său.

— Bergeret n-a înţeles necesitatea de a grupa aceste informaţii. Să fii cît se poate de precis. Colonelului nu-i plac amatorii.

Mai zăbovi puţin.

— E un şef adevărat. O să-ţi dai singur seama. Dacă s-ar fi apelat la el de la 18 martie, n-am fi ajuns aici. Ştii cu cine cred că seamănă ? Cu Bonaparte. Ai să vezi, toată lumea-l iubeşte aici.

Louis se aşternu pe treabă. În ziua de 9, federaţii recuceriseră Asnières, o ofensivă se contura în direcţia Bécon, iar trupele noastre se băteau la Courbevoie. În alte părţi, frontul părea stabilizat.

Îşi deplasa steguleţele, cînd un gornist îl atrase la fereastră : Cluseret îşi făcea o intrare veselă în curte. După saluturi şi volte pe cal, acesta sări la pămînt. Ca şi predecesorul său, gazda ştia şi ea să călărească.

„Să sperăm că ştiinţa militară a celui de-al doilea La Fayette nu se opreşte aici !“

Terminîndu-şi treaba, Louis ieşi să simtă puţin atmosfera de pe culoare şi remarcă ce puţini „camarazi“ număra ministerul. Un ziarist scrisese, la declararea războiului, că funcţionarii formau, în armată, singurul batalion complet. Acum şobolanii părăsiseră corabia pornind spre Versailles.

Un ofiţer, scund, cu o alură distinsă, urca scara.

— Uite polonezul, spuse un uşier. Vine Dombrowski în vizită !

Dombrowski ? Un personaj celebru. Presa vorbea mult de acest fost cadet raliat Comunei. Se spunea că e întreprinzător, chiar temerar. Într-o zi, de la înălţimea unei baricade, în timp ce gloanţele îi zburau pe la urechi, îi

înfruntase pe versaiezi, cu pipa între dinţi, pentru a stîrni curajul federaţilor care voiau să fugă.

Alte somităţi defilară. Uşierul le numi rînd pe rînd : La Cecilia, Eudes, Wrobleski, însoţiţi, fiecare, de alţi ofiţeri.

Tineri sau bătrîni, toţi purtau urmele unei mari oboseli : chipuri palide, uniforme fără decoraţii şi pătate de noroi. Nici nu-şi părăsiseră bine avanposturile, că se şi grăbeau să intre la Cluseret.

Păcat că noul funcţionar nu putea să asiste la reuniunea ce se anunţa !

Se întoarse să mediteze în vizuina lui, bine inspirat de-altfel, căci uşa se deschise o clipă mai tîrziu. Precedaţi de Cluseret, vreo douăzeci de ofiţeri îşi făcură apariţia.

— Rămîi, îi ordonă Rossel lui Louis.

Noii sosiţi se aşezară, care pe un scaun, care pe masă, apoi îl fixară pe delegat aşteptînd.

Cluseret rosti doar cîteva cuvinte. Lăsa în grija şefului de stat major să le explice situaţia ; cu siguranţă, strategia nu figura în arsenalul competenţelor sale.

Iar Rossel, cu rigla în mînă, luă cuvîntul.

După ce aminti că prusacii ocupau, începînd cu podul de la Asnières şi pînă la Romainville, tot arcul din nordul pînă în estul capitalei, el indică pe hartă cele două fronturi ce trebuiau apărate cu faţa spre versaiezi.

La vest, Mont-Valérien (iar Mont-Valérien) ţinea sub focul tunurilor cotul Senei, de la Suresnes la Billancourt şi la Point-du-Jour.

Potrivit informaţiilor sosite la minister, Mac-Mahon concentra o artilerie formidabilă pe colina de la Montretout. Motivul era clar : zădărnicirea unei noi ofensive a Comunei spre Bougival care i-ar ameninţa flancul stîng.

— Dar pentru a intra în Paris, mareşalul va trebui să treacă Sena şi să atace fortificaţiile noastre cu spatele la fluviu, ceea ce l-ar plasa într-o poziţie precară. Cît priveşte frontul de sud, acolo unde Sena nu ne mai acoperă, federaţii se pot bizui pe trei forturi : Issy, Vanves şi Montrouge, cheia sectorului. Să nu comitem greşeala de a crede că aici adversarul nu ne va ataca. În momentul de faţă, dacă el îndreaptă trupe numeroase către Meudon prelungindu-şi comunicaţiile, frontul pe care-l avem de apărat se măreşte în aceeaşi măsură. Şi aici, ca peste tot, forţele noastre sînt mai puţin numeroase decît ale sale. Ele sînt mai puţin călite, mai prost înarmate. Nimic nu do-

vedește așadar că un asalt al forturilor, sprijinit de o artilerie puternică, ar fi sortit eșecului.

Rigla se opri în dreptul satului Issy pentru a arăta importanța pe care-o acorda el acestei poziții.

— Ai terminat ? întrebă Cluseret căscînd.

Deosebirea dintre cei doi bărbați sare în ochi. Unul, mai mult aventurier decît soldat, refuză să creadă în noile înfrîngeri pe care le-ar putea suferi Comuna. Deruta de la Bougival nu l-a învățat nimic. Tot mai crede că versaiezii doresc să fraternizeze. De ce atunci mai e nevoie de-un strigăt de alarmă ?

Cuvintele sînt rostite pe un ton curtenitor, nonșalant.

Celălalt e rece, realist. El a trăit războiul, la Metz chiar : o capitulare pe care delegatul ar trebui să și-o amintească și din care să tragă învățăminte. Ofițerii încuviințează.

— De trei săptămîni ne retragem : fără întăriri, declară un șef de batalion, Asnières va fi repede pierdut.

Rossel continuă :

— Sînt sigur că Bazaine avea mijloacele de a scăpa de prusaci. Primul consta în reorganizarea comandamentului, căci ordinele, legăturile și mai ales o vedere de ansamblu asupra situației lipseau cu desăvîrșire. Nu ducea lipsă de trupe, dar peste tot domnea anarhia. Pe de altă parte, materialul neutilizat, serviciile sanitare inexistente, convoaiele cu merinde rătăcite pe drum ! Iar populația inertă nu visa decît la capitulare. Acestea sînt cauzele dezastrului. Or, domnilor, există oare o greșeală comisă acolo pe care n-o comitem și noi aici ? Aceeași delăsare, aceeași indiferență și aceleași iluzii. Nu-i vom învinge pe versaiezi decît dacă armata, Comuna și delegații pe lîngă ministerul de război își asumă toată răspunderea.

Louis e uluit. Ce personaj extraordinar acest Rossel ! Cîtă voință îl însuflețește ! Fără menajamente, afirmă : „Așa stau lucrurile ; să nu ne mai jucăm, să nu mai trișăm. Ai visat destul, Cluseret ! Războiul e o treabă serioasă ; o să-l pierdem pentru că unii refuză să-și facă meseria".

Cine a mai îndrăznit vreodată să le vorbească astfel ofițerilor ? Descurajați de veșnicele retrageri, era pentru prima oară cînd li se comanda.

Wrobleski strigă :

— Oameni și tunuri, domnule colonel. Bine. Dar de promisiuni, ca ale lui Bergeret, n-avem nevoie.

Cîtă deosebire față de ședințele de la Primărie !

— Bine, zise Cluseret, ce propui ?

— Să le luăm pe rînd. În timpul asediului, Parisul mobiliza 300 000 de oameni din garda națională. Astăzi abia dacă luptă 20 000. Ceilalți flecăresc, stau acasă, dezertează. Cer așadar o curte marțială care să sancționeze slăbiciunile. Să mărim solda. Magaziile noastre sînt pline de materiale. Nu trebuie decît să le dirijăm. Și adresîndu-se lui Cluseret : — Dă ordine și veghează să fie executate. Un raport mă informează că Issy nu are nici furaje, nici pîine, nici pături. Duce lipsă de toate : tunuri, mitraliere, muniții.

— Mă ocup, mă ocup.

— Grăbiți-vă. Versaiezii nu ne vor lăsa nici să ne tragem sufletul.

Atenție totuși : n-ajunge să ne ocupăm de intendență. Mai trebuie să ne și batem. Pentru moment, Rossel s-a împotrivit ieșirilor spectaculoase. Ele ar satisface opinia publică, dar inamicul le-ar neutraliza fără greutate. Proiectul său este să recruteze cîteva unități de elită în stare să execute mici intervenții la care am avea avantajul surprizei. Atacuri limitate care-ar reda încrederea trupelor noastre iar, mai tîrziu, ne vom gîndi și la ofensivă.

— Domnule general, avem de apărat trei sectoare. Dombrowski, Eudes și Wrobleski să preia comanda lor. Cu puteri sporite.

Aceste numiri nu l-ar stingheri pe Cluseret, iar puterile extinse s-ar pune pe loc de acord ; dar să se ia o hotărîre atît de gravă fără acordul Comisiei Executive ?

Le aminti că aceasta, instaurată de Comună, era foarte geloasă de prerogativele sale. Impunîndu-se la Ministerul de război, civilii suspicioși și gîlcevitori se strecurau pînă în avanposturi.

Eudes se plînge. Delegatul îi dă dreptate.

— Voi aviza.

Îndată ce vine vorba despre o inițiativă care-l privește, cedează...

Și-și stăpînește un nou căscat.

Cînd, iarăși, colonelul atrase atenția asupra urgenței de-a restabili disciplina, ședința fu ridicată.

Louis simte că în ciuda impresiei puternice produsă de șeful marelui stat major, stăruie o neliniște. Viitorul e nesigur.

În zilele următoare, nu-l prea întîlni pe Rossel. Acesta intra ca o vijelie, însoţit de unul sau mai mulţi militari, iar comentariile lor nu erau deloc entuziaste.

Neuilly ameninţat, Asnières, Colombes şi Genevilliers ocupate, în timp ce Dombrowski se străduia să reziste ; dar presiunea înspre Bagneux şi deci spre forturi se preciza.

Culese în zbor cîteva noutăţi.

Comisia Executivă ratificase numirile propuse de colonel, dar cei trei comandanţi îşi înmulţeau plîngerile, mereu aceleaşi : lipsă de efective, lipsă de artilerie, obstacole în faţa ordinelor, provocate de cîinii de pază „spioni ai Comunei".

Stagnare peste tot, în afară de terenul pe care înainta Mac-Mahon.

Rossel, mai tăios, mai agresiv, nu-şi ascundea neînţelegerile cu Cluseret, „un leneş deghizat în ofiţer, un oportunist lipsit de calităţi de organizator" : apreciere ce avea fără îndoială să fie raportată generalului.

La 13 aprilie, Issy fu atins de primul obuz.

— Issy e cheia ce deschide meterezele. Am obosit repetînd-o, spune şeful marelui stat major.

La 14, Eudes ceru muniţii iar la Ministerul de război cei cîţiva funcţionari rămaşi discutau exprimîndu-şi dezamăgirea.

Să parcurgi cîteva rapoarte, să deplasezi cinci-şase steguleţe, cum să fii de folos în restul timpului ? Louis se plictisea.

„Să admitem că o partidă atît de prost începută nu-i pierdută de-a binelea. Dar cine se mai gîndeşte să-i bată pe versaiezi pentru a-i izgoni apoi pe prusaci ? Învingători, vom semna pacea în condiţiile deja acceptate de Thiers. Oameni din popor sau burghezi, bogaţi sau săraci, toţi au renunţat — în afară de Rossel... Ce caut eu aici ?"

În ziua de 15, duşmanul trăgea de zor asupra fortăreţei.

După-amiază, îl găsi în faţa hărţilor lui pe colonel însoţit de un străin.

Cel dintîi făcu prezentările.

— Darrieu. Gérardin.

Ca şi Varlin, acesta semăna cu portretul imaginar al lui Ravon : genul institutorului în haine cenuşii ; dar Ravon avusese o privire mai sinceră, mai caldă.

După ce epuizară problemele militare, membrul Comisiei de Siguranță își mîngîie barba, cu un aer absent. Era preocupat. În fine zise :

— Sînt de părerea ta. O curte marțială se impune de urgență. Problema este de a ști dacă scumpii noștri reprezentanți o vor vota. Restabilirea disciplinei e pentru ei incompatibilă cu spiritul revoluționar ! Dar să încercăm. Voi ridica mai întîi problema la Primărie.

Își scoase carnețelul și numără voturile pe care propunerea le-ar putea întruni. Rigault s-ar alătura. Poate și Protot. Nici o teamă în privința lui Delescluze.

Surpriză : numele bătrînului provocă o reacție favorabilă la Rossel.

— Îl admir din toată inima. Dacă ar fi sănătos, am avea în el căpetenia care ne lipsește.

Marele om nu produsese aceeași impresie și asupra lui Louis !

Iar în privința unei curți marțiale, ce să mai zici ? Adevărat, era necesară. Fără autoritate, fără posibilitatea de a pedepsi, cum să-i stăpînești pe federați ? Dar apoi, vei mai putea oare să-i refuzi lui Rigault un Comitet de salvare publică, prefigurînd teroarea, ca în 1793 ? Atunci puștile vor înlocui ghilotina așa cum se temea Varlin. Atunci cei o mie-două de prizonieri care așteptau să fie judecați la Mazas, la Roquette, vor fi împușcați...

Rossel nu se gîndea la toate astea. Dar mîine le va accepta ?

Gérardin îi răspunse printr-un dicton.

— Scopul scuză mijloacele.

O banalitate pe care, sigur, Thiers o rumega fără încetare ; o formulă vagă, plină de amenințări.

Rămas singur, Louis chibzui. Neavînd ce face, lăsă să treacă timpul, primi o vizită fără importanță, citi ziarele și mai multe rapoarte dintre care unul al lui Wrobleski. Dacă intendența neglija să-i trimită fîn, generalul avea să răpună caii : măcar așa trupa va avea de mîncare.

Întunericul, liniștea învăluia ministerul.

Cum să-și încheie seara ?

Să se întoarcă la Cité des Roses nu-l ispitea. Să hoinărească pînă-n zori ? Sau să se ducă în Parc Monceau ? Alice, fată bună, n-o să-i poarte pică și o să-i ofere un lichior...

Pe culoar, un clinchet subțire și răgușit îi vesti ora.

Alt orologiu...

Ce rochie purta Nicole la ultima lor plimbare ? Nu-şi amintea decît crucea de aur şi buchetul.

La etajul de dedesubt, unde se termina covorul roşu, colonelul se îndrepta spre cabinetul său de lucru.

Cu chipul tras — Louis abia acum observa — Rossel era gata să dispară în birou, dar se răzgîndi.

— Vreau să-ţi vorbesc. Vino cu mine.

Aspru şi rece, şezînd la un birou Empire luminat de nelipsitul abajur verde, îşi scoase *pince-nez*-ul şi se frecă la ochi.

— Sînteţi obosit, domnule colonel.

— Ba nu.

Era. Şi, nervos, ciocănea în masă cu un *coup-papier*.

— Vreau să-ţi extinzi activitatea. Avem puţine contacte cu presa. E o greşeală. Opinia publică trebuie să fie mai bine informată. Primeşte-i în fiecare după-amiază pe principalii noştri ziarişti. Le vei comenta evenimentele. Să scrie mai puţine prostii despre noi. Convoacă *Amicul Poporului, Răzbunătorul* etc. Nu-l uita pe *Moş Duchesne*.

— *Moş Duchesne ?*

— O fiţuică scîrboasă... dar foarte citită. Francezii sînt tot timpul de partea nemulţumiţilor şi a falşilor purişti cu condiţia ca aceştia să aibă spirit.

Apoi cu o nuanţă de dispreţ :

— Îi vei şi plăti pe domnii aceştia. Ministerul îţi va pune la dispoziţie suma necesară.

După ce dezvoltă modul cum îşi va exercita Louis noile funcţii, făcu o precizare :

— Serviciul dumitale depinde de Rossel. Generalul Cluseret nu trebuie să se amestece. Ai înţeles ?

Cît se schimbase de cînd stătuseră de vorbă la primăria arondismentului XVII ! Acum răspunderile şi grijile îl copleşeau. În zadar i s-ar fi dat dovezi de simpatie, ele l-ar fi închistat şi mai mult. Şi cu ce drept ? Louis nu era decît subalternul lui.

Se ridică. Un uşier intră aducînd pe-o tavă şuncă, brînză şi-o sticlă. Colonelul, stingherit, întoarse capul roşind.

— Unde iei masa, Darrieu ?

Tonul se îmblînzise. Îl poftea să împartă cina cu el ? Atunci de ce această sfială neaşteptată ?

— Nu ştiu.

— Dacă te trage inima... să mîncăm împreună.

— Bucuros.

În aşteptarea unui al doilea pahar, Rossel, distrat sau prefăcîndu-se distrat, răsfoia un dosar.

„Cum să-l îmblînzesc ? Greu lucru să te apropii de un asemenea schimnic !“

Continuau să tacă.

„Cap sau pajură : deschid focul.“

Şi, înarmat cu un sandvici, zise :

— Comuna a decretat vînzarea liberă a porcilor. Iată cel puţin o victorie, domnule colonel.

Cîştigase ! Rossel îl răsplăti cu un tremur al genelor, modul lui de a zîmbi, şi atmosfera se încălzi.

„Să-l atacăm pe tema războiului, îşi spuse Louis. Subiectul o să-i convină.“

— Aţi fost la Metz în timpul asediului. L-aţi întîlnit pe Bazaine ?

— O dată.

— Ce fel de om era ?

— Un mare ticălos.

— Am fi putut, după părerea dumneavoastră, să scăpăm de prusaci ?

— Categoric. Asediatorul ocupa o poziţie periculoasă. Cel mai mărunt sublocotenent ar fi profitat.

Potrivi tacîmurile şi farfuriile, atribuindu-le rolul celor două armate, cu fortăreaţa din centru simbolizată de farfuria cu sandviciuri şi explică, dintre toate manevrele posibile, pe cea mai bună pe care i-o propusese mareşalului.

— Moale ca o cîrpă !

— Totuşi la Gravelotte...

— Un fleac. O ofensivă de formă pentru galerie şi sortită eşecului căci, în meseria lui, Bazaine nu posedă nici noţiunile elementare. Mă crezi ? Acest pretins comandant nu vede decît cei trei kilometri pe care-i are în faţă. Cît despre a-l sili să se arate în prima linie, mai uşor ai da de băut unui măgar căruia nu i-e sete.

Stîrnit, mecanismul se pornise de-a binelea.

— Trădarea e molipsitoare. Nici Trochu nu e mai breaz. Un netrebnic dublat de-un politician : „Mai bine capitularea decît războiul“ spunea el : „vom rezista de formă doar, căci prefer să-l văd pe Bismarck la Primărie

decît pe Blanqui". Îi cunosc mediocritatea liniştită, dar nu bănuiam că va merge pînă la ruşine.

Nici o mînie în voce, doar dezgust şi tristeţe. Dealtfel nimic nu-l supăra. Laşitatea, prostia sau compromisurile îl mîhneau, atîta tot.

Louis continuă.

— Dar Gambetta ? El măcar e patriot.

— Asta aşa e...

— Aveţi unele rezerve ?

— Nu. Iubeşte Franţa de dragul Franţei... şi fără ascunzişuri.

Apoi, măsurînd odaia :

— Dar că acest parlamentar ar fi organizatorul rezistenţei e o legendă. Este purul adevăr. Ignora pînă şi amplasarea exactă a armatelor sale ; a făcut apel la Bourbaki, la Faidherbe, la toţi hodorogii din anuar. Nu ştia nici să recruteze, nici să instruiască, nici să comande. Darrieu, războiul nu oferă misterele unui studiu dificil. La douăzeci şi şase de ani, Bonaparte ştia despre război mai multe decît Beaulieu sau Colli. Bonaparte ştia din instinct. Ochiul şi anticipaţia înlocuiesc experienţa la tineri, care au în plus curajul. Iată ce-i scriam lui Gambetta în februarie.

Colonelul deschise un sertar, apoi dintr-un dosar scoase ciorna unei scrisori.

„În sfîrşit, nu mai sînteţi ministru ! Fără îndoială v-a cuprins dezgustul, sau eraţi sătul de neputincioasa dictatură pe care o exercitaţi, sătul de-atîţia invidioşi mărunţi care vă înconjurau şi de măruntele preocupări care vă sugrumau."

Citea repede, prea repede. Louis nu reţinu decît două-trei fraze explozive.

„Ceea ce v-a lipsit a fost inteligenţa militară. Dar simpatia îmbinată cu milă pe care am încercat-o pentru guvernarea dumneavoastră m-a făcut să vă iert greşelile."

Sau aceasta :

„Tînărul dumneavoastră renume mă linişteşte în faţa neputinţei celor ce vă înconjoară".

Şi mai ales următoarea :

„Revoluţia a murit. Dacă guvernarea nu v-a istovit, s-o facem să renască. Pot să vă fiu de folos ?"

Scrisoarea unui nebun sau a unui iluminat ? Desigur nu, dacă te luai după încrederea senină a lui Rossel,

pentru care a se preface sau a se amăgi ar fi fost o ipocrizie.

El spunea : „Eșecul dumneavoastră este o evidență, domnule. Eu am talente. Aveți și dumneavoastră. Ele se completează, așa încît să ne asociem". Ceea ce i se părea uimitor nu era faptul că-și oferise serviciile lui Gambetta într-un mod atît de cavaleresc, ci că acesta nu-i răspunsese niciodată.

— Urmarea o cunoști. A fugit în Spania. Un republican care se eschivează cînd republica e în pericol. Nu-mi scot pălăria în fața lui.

Apoi, așezîndu-se :

— La 18 martie, Parisul se răzvrătea. Parisul îl izgonea pe Thiers și lua din nou armele. Am alergat. Să dăm dovadă de logică, nu-i așa ?

— Aceasta e și poziția mea, domnule colonel. Totuși, mă simt atît de puțin comunard !

— La fel și eu ! Mediul nostru nu ne-a pregătit pentru ideile unui Delescluze. Să nu mai spun că o societate internațională mi se pare utopică... sau prematură. E un motiv să nu colaborezi cu un regim pentru că se opune intereselor noastre materiale ? Ce vrei, Darrieu ? O întoarcere la trecut ? O republică n-ar fi decît o palidă imitație a Imperiului. Ce să se schimbe ? Conducătorii sau instituțiile ?

— Instituțiile. Dar clasa muncitoare nu-i pregătită să guverneze, teamă mi-e.

— Așa e. Ca și la război, bunăvoința nu înlocuiește aptitudinile. Poporul, eliberat de stăpînii lui, mă duce cu gîndul la un orb care și-a pierdut cîinele, și totul merge anapoda.

— Și-atunci ?

— Atunci, mai bine să ne fi înșelat asupra momentului decît asupra obiectivului, chiar dacă e îndepărtat.

Să ne fi înșelat ? Așadar Rossel îl punea alături de el ? Problemele lor erau identice, răspunsurile lor erau asemănătoare, iar legătura ce se stabilise între ei se strîngea.

— Darrieu...

Colonelul șovăia. Cu chipul și mai tras, o jenă, aproape o îngrijorare, i se citea în ochi.

— Îți mărturisesc, Darrieu, că faptul de-a fi optat pentru Comună, împotriva puterii legale, îmi creează un

caz de conştiinţă. Ca ofiţer, le reproşez şefilor mei că au trădat. Nu sînt şi ei în drept să-mi întoarcă acuzaţia ?

— Iar eu vă răspund că în 1814 Ney lupta împotriva Camerei şi a regelui. Astăzi, cine i-o mai reproşează ? Nimeni. Acţiona din patriotism.

— Bineînţeles.

— Patriotismul dumneavoastră nu vă scuză. Vă justifică.

— E şi convingerea mea. Dar viteazul vitejilor a fost împuşcat, pe cînd Bazaine nu va fi.

Această observaţie fu însoţită de o privire senină care însemna : „Ne înţelegem. Îţi mulţumesc".

O vreme, mîncară în tăcere.

Deodată colonelul întrebă :

— Unde locuieşti de cînd te-ai întors ?

Lăsă de-o parte trecerea lui pe la Quai d'Orsay, şi prezentă în cîteva cuvinte locuinţa-i de la Cité des Roses, judecîndu-l aspru pe Chaville pentru isprăvile lui, căci, desigur, şeful statului major nu aprecia dezmăţul. Încuviinţă experienţa căreia i se consacra Louis, regretînd că nu cunoaşte şi el muncitorii.

Memoriile Poporului furnizară cîteva informaţii care-l interesau.

— Şi studiile dumitale ? Vrei să te faci avocat ?

Pe această cale, ajunseră să vorbească de familiile lor.

— Eu, din fericire, îmi iubesc tatăl.

Urmă portretul unui om bun şi auster, energic în ocaziile grave şi liniştit în viaţa de fiecare zi. Doamna Rossel, foarte evlavioasă şi mereu îngrijorată, cînd spunea „fiul meu", spunea tot !

Aceste fiinţe dragi fură descrise cu o voce egală, fără emoţie aparentă. Cine se respectă nu trebuie să se înduioşeze în faţa unui străin.

Şi aşa cum o evocase pe Nicole, Louis vorbi despre mama lui.

Lucru rar, unul asculta, apoi celălalt ştia să tacă, într-o preţioasă întîlnire provocată de dubla lor singurătate ; astfel lua naştere o comuniune de gîndire pe care n-o bănuiau.

Cu ajutorul ideilor, te confrunţi, te apropii uneori, dar cu inima, te regăseşti. Puţin mai în vîrstă, Rossel era fratele pe care şi l-ar fi dorit Louis.

Timpul trecea. În anticameră, vizitatorii se neliniștau.

Colonelul mai avu o ultimă replică și-un ultim gest care, chiar după o conversație devenită atît de familiară, era surprinzătoare. În picioare, și rece ca de obicei :

— Nu pot să mă împac cu obiceiul pe care-l au oamenii Comunei de a se tutui. De-aceea unii mă cred disprețuitor. Sper că dumitale nu-ți las această impresie.

În timp ce responsabilul cu hărțile încremenea într-o poziție de drepți mai mult civilă decît militară, el îi întinse mîna.

Aprodul bătu în ușă.

— Intră.

— O scrisoare urgentă, domnule colonel. Ștafeta a sosit de la Issy.

Rossel deschise plicul. Miop, citi și reciti mesajul, sub abajur ; vești proaste, căci un tic nervos îi juca în colțul gurii.

— Versaiezii au atacat. După Eudes, divizia Daubel ne-ar fi luat tranșeele la mai puțin de opt sute de metri de fort. Plec într-acolo.

Louis nu știa să călărească. Altfel l-ar fi însoțit.

În noapte, la sud de Paris, cerul era roșu și se auzeau tunurile.

CAPITOLUL XIX

SITUAȚIA EVOLUA.

Pînă unde va merge Rossel, se întreba Louis, căutînd să vadă limpede în sufletul lui. Împotrivirea lui la regimul pe care versaiezii căutau să-l instaureze era sigură, dar una e să te pretinzi adept al Comunei și alta s-o dovedești prin acțiunile tale.

Că lucra la Ministerul de război nu însemna nimic. (Aici, după părerea colonelului, se agită prea mulți pierde-vară, gata să se ralieze oricărui guvern, numai să fie în interesul lor.)

„Trebuie așadar să mă angajez mai serios ?“

„Am oare o vocație revoluționară ? Nu aceea, destul de confuză, a unui burghez cu idei avansate, a unui student

liberal revoltat împotriva familiei... sau a unui îndrăgostit decepţionat, ci aceea a unui adevărat comunard ?“

„Sînt avertizat. Orice revoluţie comite erori... ba chiar şi crime. Erori, mai treacă-meargă : îi reproşez lui Thiers că-l arestează pe Blanqui, şi-atunci îl arestez şi eu pe arhiepiscop ; cer libertatea de expresie şi interzic *Constituţionalul* şi *Le Figaro*. Sînt lucruri care se scuză, lucruri neîndoios necesare în timpul unui război civil. Dar crimele ?“

Or, tocmai acolo se ajungea la 18 aprilie, cu această curte marţială pe care o va prezida Rossel pentru prima dată astă-seară după cină.

Pornind într-acolo, îi mărturisi tînărului său prieten :

— E cel mai mare sacrificiu pe care-l pot face cauzei noastre, căci am în faţă o treabă tare urîtă.

O treabă urîtă pe care o accepta să şi-o asume, în timp ce Louis tot mai stătea să ia temperatura apei !

Pe strada Cherche-Midi, într-o clădire militară păzită de federaţi, în clar-obscurul încăperii luminate de lămpi cu petrol, se zăreau prin mulţime obişnuitele cuconiţe elegante îmbrăcate ca la teatru.

În civil, Rossel luase loc la masa verde, înconjurat de membrii tribunalului.

Maestrul Lelennier îl apăra pe un anume Girot, comandantul batalionului 74 din garda naţională, învinuit în raport pentru refuzul de a-şi conduce trupa la Porte Maillot, unde aceste întăriri erau cerute de urgenţă.

Girot nu negă faptele. Explică doar că batalionul, prost hrănit, epuizat după o săptămînă de patrulări într-un alt sector, nu mai era în situaţia de-a lupta.

— Am fost nesupus. Judecaţi-mă. Dar din tot sufletul şi pe conştiinţa mea jur că, omeneşte, ordinul era imposibil de executat.

Asistenţa încuviinţă.

Impenetrabil, Rossel se uita ţintă la acuzat.

Apoi, maestrul Lelennier îşi începu pledoaria. Comandantul putea să se prevaleze de un trecut ireproşabil. Republican sub Imperiu, participase la opoziţie ; luptase cu vitejie în timpul Comunei, şi mai mulţi martori afirmară că batalionul 74, ajuns la capătul puterilor, se împrăştiase în dezordine. În concluzie, se cerură circumstanţe ate-

nuanțe curții, alcătuită din ofițeri, care părea că șovăie cînd se retrase să delibereze.

La întoarcere, președintele dădu citire unei sentințe de condamnare la moarte.

Ce argumente folosise Rossel pentru a-i convinge pe judecători ? Louis și-l închipui, dar această condamnare impusă de împrejurări era cît se poate de severă și plină de urmări, fie și numai pentru precedentul pe care-l crea.

Mulțimea își manifesta dezaprobarea. Girot, care-și păstra calmul, zvîrli tribunalului un „mulțumesc" plin de dispreț, înainte de-a fi dus.

Către miezul nopții, întorcîndu-se la minister, Rossel nu scoase o vorbă, ci doar la coborîrea din trăsură spuse :

— Darrieu, în ziua cînd Danton înceta să mai creadă în ghilotină, nu mai credea nici în revoluție. Sper că n-ai să-mi aduci niciodată aminte de cele petrecute azi.

Se închise apoi în birou cu Girardin.

În zadar ar fi vrut Louis să împartă cu el îndoielile sau mai bine zis scrupulele care-l chinuiau, să strige : „Atenție, știu acum că Rubiconul nu-i un rîu, ci o deltă. Cel care-l trece va trebui să se expună de mai multe ori. Cînd crezi că ai ajuns pe malul celălalt, un alt Rubicon te așteaptă. Unde, cum te vei opri ?"

Dar privind harta, drapelele, citind și recitind rapoartele armatelor, nu putea decît să-și aprobe prietenul : trebuia să se facă ceva căci, de nu, Comuna avea să fie învinsă.

„Și totuși... eu nu l-aș fi condamnat pe Girot la moarte..."

A doua zi, presa dezaproba în unanimitate acest verdict care urma să fie revizuit, așa cum se vorbea la Primărie. Rossel inspecta frontul ; versaiezii ocupau Bois-Colombes.

După ce-i primise pe ziariști pentru a justifica verdictul curții marțiale, Louis găsi pe mapa lui o scrisoare care-l aștepta. Plicul era albastru ; îi recunoscu îndată proveniența după scrisul sigur, drept. O clipă, se gîndi să-l înapoieze fără a-l deschide. Nicole ar vedea că el îi răspunde cu aceeași monedă, deci că totul se sfîrșise între ei. Dar „acest gest frumos" însemna poate un rest de dragoste și... curiozitatea fu mai puternică.

Dragă Louis,

Dacă îţi scriu, vei înţelege că o fac într-o împrejurare excepţională, rupînd astfel tăcerea pe care, ce e drept, am impus-o eu.

Odată cu arestarea monseniorului Darboy, a fost ridicată şi sora lui, condusă la Mazas şi, de-atunci, ţinută la secret, fără ca cei care se îngrijorează de soarta ei s-o poată vedea.

Sînt încredinţată că dezaprobi tratamentul impus unei persoane vîrstnice, care a dus întotdeauna o viaţă pioasă şi retrasă şi căreia Comuna nu-i aduce altă învinuire decît că se înrudeşte cu arhiepiscopul nostru.

Nu poţi interveni în favoarea ei pe lîngă domnul Protot ? Ar fi o faptă bună.

Ţi-o cer fără şovăire, în amintirea prieteniei pe care mi-ai dovedit-o : astfel a mea va deveni şi mai profundă, dragă Louis.

A dumitale Nicole.

P. S. Sănătatea mea n-a fost strălucită. Stau în casă. Boala, apoi moartea socrului meu explică în parte această depresiune, dar aş fi fericită dacă mi-ai scrie.

Fiecare cuvînt fusese cîntărit cu grijă de Nicole, care dorea să-i ceară un serviciu lui Louis, să-i dea de înţeles că nu era dat uitării, evitînd totuşi o întîlnire de-ale cărei urmări se temea. Tăcerea şi absenţa şi le impunea ; o anume neliniştе se deslușea din felul cum evoca prietenia lor la trecut şi, într-un cuvînt, o femeie iubitoare ce refuză să te vadă, aproape c-o doreşte.

Dar el nu reţinu decît ceea ce confirma sentimentele lui actuale. Doamna de Révoir îşi amintea de oameni doar atunci cînd puteau să-i fie de folos. Pentru a-i stîrni interesul cu privire la soarta unei bătrîne bigote, îşi aducea în sfîrşit aminte de „o prietenie“ — şi nu de-o dragoste — care într-o altă împrejurare excepţională nu se manifestase decît printr-un refuz jignitor. Încolo, puţin îi păsa lui de gîndul ei nobil, precum şi de „statul ei în casă“. Părerea ei despre trecerea lui pe la Quai d'Orsay îl lăsa rece...

Dragă Doamnă,

(Început astfel, răspunsul era din capul locului jignitor.)

Regret cu atît mai mult arestarea domnişoarei Darboy cu cît cunosc inima dumneavoastră gata să vină în ajutorul prietenilor aflaţi în nenorocire, dar nu pot interveni în favoarea ei. N-am nici o relaţie la Ministerul de justiţie.

Să nu credeţi că e reavoinţă din partea mea sau lipsă de înţelegere. Dimpotrivă, doresc ca pe-o cale mai bună să reuşiţi a obţine eliberarea protejatei dumneavoastră.

N-am ştiut de moartea domnului de Révoir, căci altfel i-aş fi scris lui François.

Vă rog, stimată doamnă, să primiţi expresia respectuoaselor mele condoleanţe împărtăşindu-le şi soţului dumneavoastră. Nu voi uita niciodată felul cum m-a primit în casa lui.

Louis Darrieu.

Deloc nemulţumit dar ruşinat — una cu alta se împacă — de-a fi strîns douăzeci şi patru de obrăznicii în douăsprezece rînduri, trimise un uşier să ducă scrisoarea pe Quai d'Orsay : în fond un uşier sau un servitor e cam acelaşi lucru.

La căderea nopţii, Parisul părea mohorît. Burghezii pregetau să iasă, de teamă să nu fie interpelaţi de patrulele tot mai bănuitoare. Într-adevăr, eventualitatea unei răzmeriţe provocată de agenţii lui Thiers ţinea poliţia în stare de alarmă.

Domnul Bernard n-ar fi recunoscut acest oraş adormit, iluminat ca altădată cu gaz, şi unde numai felinarele indicau încăierările petrecute pe baricade.

Un omnibus trecea, gol. Louis se urcă.

La Poccardi, regele cîrnaţilor, obloanele erau trase.

Oare gîsculiţa aia tot îl mai ducea de nas pe „Nonoche" ?

Cît de departe păreau toate acestea ! Ciocnirea lor, bivuacurile de la Champs-Elysées, revărsatul zorilor la Montmartre. Chiar bucla neagră făcea parte dintr-o existenţă care nu-l mai privea.

Se gîndi la Rossel.

În ajun, de faţă cu toţi, Cluseret povestea că Thiers îi oferise în secret o sumă frumuşică pentru a trăda Comuna. Se lăuda că refuzase, cînd colonelul îi tăie vorba :

„Domnule general, mie nici un dușman nu mi-ar face o asemenea propunere".

Mîine, aflînd că reprezentanții poporului șovăie să susțină curtea marțială, cum va reacționa ? Demisionînd ? Sau cum ?

În piața Castelului de apă, unde omnibusul intra în sat, Louis sări jos. Nu, nu era deloc practic să locuiască departe de minister : dacă nu s-ar fi temut că-l supără pe Mimile, s-ar fi mutat de mult.

— Bună seara.

— Ce mai faci ?

— Ca și evenimentele. Nu prea grozav.

Cu pușca în bandulieră, Féraud, care se pregătea să plece, mai zăbovi sub boltă.

— Ce se aude ?

Acum că domnul de la doi lucra pentru ei, comunardul de la primul etaj căuta s-o lase mai moale : nu erau ei prea apropiați, dar încet-încet gheața se topea.

— Issy va rezista ?

Explicînd apoi importanța fortului, încheie :

— Renunțați la Issy, și-o să ne pomenim într-o mare dandana.

Mac-Mahon, Rossel și alții bănuiau și ei ceva !

— Ascultă, Darrieu, Juliette duce fetița la țară. Așa vrea Mimile. Tremură că abatele lui a ajuns la zdup.

— Abatele Grégoire ?

— Nu știai ? Circula prin cartier, îmbrăcat în civil. Castègne l-a recunoscut.

— Și l-a turnat.

— Bineînțeles ! Lăcătușul nostru este un patriot.

La capătul cheiului, Féraud încă nu pricepuse de ce fusese lăsat în drum ca un papuc vechi. În curte, la fereastra domnișoarei Azéma ardea încă lumina. După perdea, Louis ghici o umbră, aplecată. Fără îndoială, sora marelui om cosea, pierdută-n gînduri : Delescluze nu va mai veni astă-seară.

La etaj, mai zăbovi o clipă. Vocea ascuțită a Juliettei se răfuia cu Mimile sau cu Nanette iar, în partea cealaltă a casei, unul din ei trebuie că o contrazisese, căci aruncă un „fir-ar al dracului" în stare să pună pe fugă o divizie de versaiezi.

Inutil să insiste : paranteza ce urmă făcea parte din vijelie şi, ajuns în faţa uşii, observă pe ştergător, alături de găleata cu apă, o hîrtie :

„Vino să mă săruţi. Plec mîine."

Féraud avusese dreptate.

Şezînd în pătuţul ei de sîrmă legat de patul părinţilor, îl aştepta somnoroasă şi zîmbitoare. Cu o sfoară, Mimile repara mînerul unei valize.

Era o încăpere sărăcăcioasă, în care sfîrîia flacăra unei lumînări. Louis intra aici pentru prima oară. Un dulap, două scaune şi un lavabou completau mobilierul. Deasupra lavaboului, un vas cu cîteva flori.

— Va să zică ne părăseşti, Nanette ?

— Da : domnul are hachiţe ţipă Juliette. Domnul...

În picioare, soţul ei îi închise gura trintind uşa şi veni să se aşeze iar pe scaun.

— O s-o ducă pe fetiţă la verii mei în Somme. Aşa vreau eu. După aceea, dacă poftеşte, n-are decît să se întoarcă pentru următoarea încăierare. Dar mai întîi copilul. Am obţinut un permis prin Chaville.

— De ce nu mi-ai cerut mie ?

— Nu-mi place să-mi plictisesc prietenii.

Cu alte cuvinte : Mimile e destul de isteţ să se descurce singur.

Se schimbase : era repezit, pus pe harţă.

— Îmi spui o poveste ? îl întrebă Nanette pe Louis.

— Care ?

— Una nouă.

Improvizaţia, aşa pe nepusă masă, nu era uşoară.

— Există undeva, un sat... de munte... (şi pe urmă ?)... cu uliţe şi grădini ce se cocoaţă şi coboară atît de tare, încît ţăranii sînt obligaţi să agaţe coşuri de coada găinilor.

— Cum ?

— Pantaloni, dacă preferi : fiindcă, altfel, ouăle pe care le fac s-ar rostogoli la vale.

— Ce vorbeşti ?

— Aşa e. Şi-ţi spuneam de un sat... unde totul e nemaipomenit. Intri într-o casă şi pardoseala nu stă niciodată la locul ei ; mesele au două picioare mai înalte decît celelalte, căci altfel farfuriile ar aluneca în jos. Ceasurile n-au decît un ac. La oră fixă, cad — buf — pînă la jumătate, apoi urcă timp de şaizeci de minute suspinînd : „Vai, vai, cît e de greu !" Dar oamenii ? Tot plim-

bîndu-se în sus şi-n jos pe povîrniş, piciorul drept le-a devenit mai scurt decît cel stîng : toţi locuitorii şchioapătă, pînă şi căţeii şi fetiţele.

— Mincinosule !

— Pe cuvîntul meu !

— Fetiţele nu merg mereu în aceeaşi direcţie ?

— Ba da, căci dacă s-ar întoarce şi-ar pierde echilibrul. Aşa încît, pentru a ajunge acasă la părinţii ei, o domnişoară umblă dandaratelea.

— Şi cum se numeşte satul ăsta al tău ?

— Berbeleac.

— Aha !

— Şi, vezi, tu, acolo merele nu sînt rotunde : sînt pătrate. Altfel, la fiecare zguduitură s-ar preface în compot.

Cu gura căscată, fetiţa şi Mimile îl ascultau ; fetiţa sigură că acest sat minunat exista, iar Mimile neîncrezător dar îmblînzit.

— Şi-acum, te rog să te culci, spuse Louis.

Ea se lăsă învelită, puţin şireată, puţin cochetă şi închise un ochi.

— Închide-i pe-amîndoi, pînă nu plec.

— Nu. Numai pe unul.

— De ce ?

— La Berbeleac, copiii ţin un ochi deschis pentru a se trezi a doua zi de dimineaţă.

El se gîndea :

— Cînd am s-o mai văd ? O să ne mai vedem oare ?

Tatăl ei suflă în lumînare.

La trecerea lor, Juliette, domolită pentru moment, răspunse printr-o privire duşmănoasă urărilor de „drum bun“ pe care i le adresa Louis, iar cei doi oameni ieşiră pe culoarul întunecos.

— Fumăm o pipă ?

— Imposibil. Trebuie să mă îmbrac repede şi s-o şterg.

— Batalionul tău e mobilizat ?

— S-ar afla la Vanves, după spusele lui Féraud. Dar eu nu mai sînt acolo. În fiecare noapte fac de gardă la închisoarea La Grande Roquette.

— Acolo eşti liniştit.

— Dacă tot e vorba de închisoare, aş fi preferat să mă fi dat la Mazas, unde se află arhiepiscopul şi abatele Grégoire. Măcar să le fiu de vreun folos...

Louis se aşează pe o treaptă a scării.

— Dar tot mai poţi zăbovi o clipă.

Îl ghicea, sprijinit de perete ; trebuie că-şi luase din nou aerul lui încăpăţînat.

— O explicaţie serioasă e necesară între noi doi.

— Dacă vrei...

— Nu ştiam că abatele a fost arestat.

— Oricum, aşa avea să se termine.

— E vina mea ?

— Nu te acuz !

— Nu, dar de cînd a plecat, mă eviţi. Nu-i aşa ?

Mimile rămase mut.

— Răspunde.

— Mă gîndesc.

— Bine, atunci aşază-te şi tu aici lîngă mine. Va fi un început de apropiere.

Pe întuneric, umerii lor s-au atins ; nici nu trebuia mai mult pentru a se simţi din nou prieteni, aşa ca pe cheiul Jemappes, cu zece zile în urmă. Cel puţin aşa spera Louis.

— Să vedem, reluă el. Dar să nu-mi tai vorba. În piaţa Clichy mi-ai istorisit luptele la care ai luat parte în timpul asediului. Apoi am aflat de la tine situaţia muncitorilor şi cît de grea e viaţa voastră. Mi-ai dat să citesc *Memoriile Poporului.* Iar înainte de a-mi face legătura cu Delescluze, cine mi-a propus să iau puşca în mînă şi să mă bat cu versaiezii ? Ştiu, ai fost nemulţumit că am refuzat. După care, comunarzii tăi, încep să-i aresteze pe preoţi. Eu sînt împotrivă.

— Şi eu.

— Nu pentru aceleaşi motive. La început, cînd Comitetul central al gărzii naţionale trimitea la zdup cîte-un bancher sau un ziarist, încuviinţai, căci din moment ce omul e bogat sau îi apără pe bogătaşi, n-are decît să sufere. Dar cînd e vorba de preoţi, pardon ! „Eu sînt catolic.“ Ei bine, te înşeli. Nu aresta pe nimeni pentru opiniile sale. Nici pe arhiepiscop nici pe Blanqui. Dar alege de care parte a barierei vrei să fii.

Simplificînd ideile, folosind cuvinte aproape copilăreşti care l-ar fi făcut să zîmbească dacă le-ar fi auzit în gura unuia ca Féraud, se străduia să-l convingă.

— Sau versaiezii se întorc la Paris şi-atunci n-ai decît să-ţi iei la revedere de la revoluţie. În ziua aceea vei fi în genunchi, cu ştreangul de gît. Sau le tragi o mamă de bătaie, condiţia voastră se schimbă şi deveniţi oameni aşa

ca Ravon. În fine, nu confunda clerul cu biserica. Abatele ți-ar spune ce gîndește. Dac-ar fi liber, monseniorul Darboy ar propovădui supunerea răzvrătiților. A fost de partea lui Badinguet. Acum e de partea lui Thiers. Va servi toate regimurile reacționare. Arestarea lui e neîndoios o greșeală, ceea ce însă nu-ți permite să întorci spatele Comunei...

— Am șters-o, Louis ! Apoi : Nu, fără religie, pentru mine Comuna nu mai e Comuna mea. Eu sînt muncitor, un simplu muncitor, și n-am minte multă, dar am convingerile mele. Și trebuie să mi le respecți. În piața Clichy, am fost pe baricade. Cu inima cît un purice, m-am bătut și la Bougival. Și aș putea s-o iau de la capăt... cu o condiție. Spune-mi doar atît : „Parohia ta nu-i un grajd ; roagă-te dacă vrei la arhiepiscopul tău, chiar dacă nu-i de-al nostru, păstrează-ți-l".

Ce să-i răspundă ? Comuna nu ataca numai preoții suspectați de îngăduință față de Imperiu și de versaiezi, ci și cultul, pe care voia să-l interzică. Un credincios, pus în situația să aleagă între credință și revoluție, nu putea decît să se înstrăineze de cea din urmă.

Dacă Louis ar fi fost mai puțin rănit de atitudinea Nicolei, ar fi admis că situațiile erau identice : interese de inimă și legături de clasă dispăreau, și într-un caz și în altul, în fața unei datorii ce nu admitea compromisuri.

Mimile continua :

— În ziua cînd m-ai văzut plecînd cu pușca, ți-am spus : „Nu sînt un laș". Dar recunoaște că, de fiecare dată cînd au săvîrșit o mișelie, am protestat. Îmi spuneam : o să se aranjeze, ai să vezi — mai așteaptă. Acum am un serviciu pe cinste. Thiers n-are decît să poftească. Nu voi trage nici asupra acestui porc, nici asupra vreunui federat. Mimile e în afară. Mai bine zis, pe deasupra !

— Dar eu ? Găsești că ar trebui să renunț ?

— Cu tine e altceva. Ție nu-ți pasă de preoți.

— Și-mi porți pică pentru asta ?

— Am spus cîndva că ne înfrățim „și la bine și la rău".

Vocea îi tremura. Se ridicară.

Louis se hotărî :

— Cred că mîine am să mă mut. Stau prea departe de minister. Iar dacă tu ești de gardă noaptea, nu ne vom mai vedea prea des.

— Înțeleg.

— Nu te superi ?
— E mai bine așa... cel puțin pentru moment.
Cîteva clipe încă și totul se va sfîrși.
— Mimile...
— Da.
— Îți mulțumesc.
— Prostule. Dar să nu mă uiți.
O mînă i-o căută pe-a lui Louis prin întuneric, Louis o cunoștea, onestă, muncită, cu unghiile înnegrite, îndemînatică la treabă, dar stîngace cînd era emoționată. Părea o ultimă legătură între ei, ultimul punct de întîlnire al vieților lor venite pe căi opuse și care se încrucișau aici înainte de-a se îndepărta fiecare pe alt drum.
Făcuseră bine că nu aduseseră lumînarea. Un bărbat care abia își stăpînește lacrimile nu-i un om în toată firea.
Dar mai ales doi !

CAPITOLUL XX

CUNOSCÎND ISPRĂVILE BAROAnei, abatele Custines le-ar fi dezaprozat și ar fi socotit că mai mare e distanța de la biserica Saint-Germain-des-Prés pînă la Cité des Roses decît din purgatoriu pînă în infern. Dar această aprigă păcătoasă, încredințată că aici pe pămînt infernul seamănă al dracului cu paradisul, ingurgita zilnic o băutură soporifică ; aceasta, anihilîndu-i sentimentul datoriei, îi stimula la maximum calitățile afective.
Călugărițele de la pension erau departe. Ca și salonul roșu. La fel și cada de baie istorică. În patul conjugal, procrease potrivit principiului imaculatei concepțiuni ; cu Chaville, făcea dragoste.
Totul se plătește. În schimb, acesta o hrănea cu scatoalce și mezeluri.
Dacă din greșeală se gîndea la domnul de Bresles, meticulos, înfumurat, Clotilde vedea parcă un deșirat, chel, flecar și găunos. Ce mai, o scursoare !
Ce cuvînt în gura ei ! De fapt, tovărășiile proaste provoacă o degradare a limbajului. Această depreciere glo-

bală, această condamnare muşcătoare n-ar fi rezistat unui examen. Philippe apărea înzestrat cu toate calităţile. Un om care concepe societatea ca un templu clădit pe patru stîlpi : familie, capital, biserică şi... — zăpăcita de ea îl uita întotdeauna pe cel din urmă — posedă solide cunoştinţe morale şi preţuieşte tot atît dacă nu mai mult decît un individ pentru care raţiunea de a fi se rezumă la băutură şi la amor.

Dar iată : ca prin farmec, faţada edificiului s-a prăbuşit, dînd la iveală un teren viran unde se îngrămădesc sabie, chipiu şi o groază de decoraţii.

Aoleo, aşa e, al patrulea stîlp e armata franceză.

Chaville mai dormea, gol, în timp ce ea îl observa, sprijinită într-un cot.

Cine nu ştie că ura şi dragostea fac parte din aceeaşi grupă sangvină ?

În zorii zilei, pe cînd el se odihnea, la cheremul ei, Clotilde ar fi fost în stare să ia un cuţit de bucătărie, de exemplu, şi să-i taie gîtul. Snopită în bătăi, în ajun, l-ar fi omorît bucuros, dar văzîndu-l acum, atît de liniştit, îi aruncă priviri pline de încîntare. Totul îi plăcea la el, culoarea pielii, o aluniţă, carnaţia, cîrlionţii, genele lungi, întoarse. Nemişcat şi mut, amantul ei i se părea fără cusur.

Era cel mai plăcut moment al zilei — în afara marilor momente — cel în care soarele se ridica pe perete, către pernă, apoi zdrăngăneau lăzile de gunoi iar Chaville se trezea.

Cu ochii în tavan, revenea la viaţă.

Aproape neschimbat, dialogul începea.

— La ce te gîndeşti ?

— La nimic.

— M-ai visat ?

— Nu.

— Dar mă iubeşti ?

— Hm...

Clotilde se gîndea iar la cuţitul de bucătărie. Dar răbdare ! Rar se întîmpla ca dimineaţa să nu înceapă, vorba lui Chaville, cu un sandvici.

Pentru ca doamna de Bresles, crescută la călugăriţe, soaţa unui ofiţer respectabil adesea confundat cu generalul de Gallifet şi mondenă rafinată, să fi căzut atît de jos, trebuie că aflase şi compensaţii : să nu fie cu supărare, dar biata baroană se simţea uneori o tîrfă fericită.

Lucrul acesta odată dovedit, stăteau de vorbă. Polițistul, pe care activitățile sale profesionale nu-l duseseră dincolo de intrarea de serviciu a caselor mari, o încuraja să dea de-o parte perdeaua budoarelor napoleoniene. Să ai o toaletă, un pulverizator sau un serviciu din opalină pentru creme și farduri i se părea că ascunde un viciu, gusturi perverse ; la auzul cuvintelor cadă, canapea, oglindă, nările i se dilatau.

Nădăjduind să-l distreze, îi descrise o serată la care fusese invitată de o englezoaică excentrică, mare iubitoare de cai. Această lady își primise oaspeții în grajd, pe paie, încălțată cu cizme.

Chaville nu gustă anecdota, preferînd un decor mai gingaș și lumini discrete, care să-i dea frîu liber imaginației.

— Dar de ce elegantele poartă trei jupoane ?

După părerea lui, toate trei erau de prisos.

Copilăria Clotildei îl plictisea de moarte, în schimb amintirile de la cincisprezece ani, primele înfiorări, primele rotunjimi, voiajul de nuntă și urmarea, pînă la sarcini, îi stîrneau apetitul.

Trebui apoi să-i descrie reședința de pe Quai d'Orsay, încăpere cu încăpere, în detaliu. Cine păzea casa în timpul escapadei baroanei ? Nimeni ? Ce imprudență ! Totuși, soarta masivelor mobile Empire îl îngrijora mai puțin decît eventualele colecții mai ușoare, cum ar fi niscaiva tabachere de aur sau o vitrină cu ceasuri vechi, în stare să ispitească un spărgător. Colonelul nu poseda așa ceva ? Nu ? Păcat. Asupra unei chestiuni era neînduplecat : decorațiile nu făceau doi bani.

— Cum nici doi bani ?

— Nici la muntele de pietate nu le-ar lua.

— Cum adică la muntele de pietate ?

A dracului treabă ! Poftim acum și explică-i. Totuși eleva era în progres : astfel povestea plecării din gara Saint-Lazare, adesea reluată la cererea lui, se oprea la verdictul hotărît al federatului care îi restituise biletele precizînd : „Poți să ți le pui undeva..."

Chiar înainte de-a rosti cuvîntul așteptat, se prăpădea de rîs.

Dar vigilența era necesară. Brigada mondenă ar fi putut pe nepusă masă, să-i azvîrle o farfurie în cap. căci școala lui de dresaj prevedea una caldă una rece.

În ce privește războiul, Chaville se arăta rezervat. Dealtfel, nu afla știrile decît din ziare și se mulțumea să răspundă cu „asta nu-mi miroase-a bine", de cîte ori baroana îi punea o întrebare ; oare durata escapadei ei nu depindea de rezultatul acestei încăierări generale ?

În cel mai bun caz, Chaville ajungea să declare :

— Oricum vom avea timp s-o ștergem în Belgia.

— „Vom ?"

— Adică noi doi.

— Juri ?

— Pe capul mamei mele.

— Bine, te cred.

Îl credea numai pe jumătate. Poliția își dă cu ușurință cuvîntul de onoare, care n-o costă nimic.

Apoi, dornic să-i arate Clotildei că așa-zisa lor căsătorie va înfrunta viitorul, îi umflă verigheta.

Ea, îndrăgostită peste cap, dar prudentă, replică ascunzînd într-un dulap cei șase ludovici despre care Chaville nu știa încă nimic.

Pe la zece, după ce-i reamintea consemnele : să nu se apropie sub nici un motiv de fereastră, să nu răspundă dacă bate cineva la ușă, se despărțeau și, băiat bun și mulțumit de lacrimile ei, o săruta... o dată la două zile.

Locuința rămînea atunci într-o dezordine pe care chiar doamna de Bresles o socotea excesivă : vase murdare, sticle, pahare, căldări goale sau pline, haine azvîrlite peste tot. Neputincioasă, alte lacrimi îi umpleau ochii, căci prea se potrivea această dezordine de nedescris cu gîndurile ei încîlcite.

În prezența lui, universul i se rezuma la cei patru pereți și la așternut, dar îndată ce el cobora scara, după ce-o încuiase cu cheia de două ori, își regăsea libertatea de a medita la consecințele acestei aventuri în care-o tîrîse „colonelul ei".

Desigur, remușcările n-o copleșeau. Vestea morții celuilalt colonel ar fi lăsat-o indiferentă : începînd să-i mai fie soție, se considera văduva lui fără să încerce nici cel mai mic sentiment de culpabilitate. Îi știa ea pe bărbații ăștia obosiți care cer cameră separată ! Cît privește pe bărbatul ei, vorba lui Chaville, nu făcea nici cît o ceapă degerată.

Atunci ce-o frămînta ? Că trăiește în păcat ? Nici pomeneală ! Religia contează, ce-i drept, dar asupra acestui punct avea să mai vadă ea. Baroana nu era atît de

proastă încît să ignore că iertarea păcatelor și confesionalele nu sînt făcute pentru sfinți.

Atunci ?

Cele două comori, se înțelege.

Vai, boroana era destul de inteligentă ca să-și dea seama că în curînd recîștigarea odraslelor va prezenta unele dificultăți de ordin familial și juridic.

Cumplită alternativă să aibă într-o zi de ales între Jérôme, Laetitia, mici ființe adorate și Chaville. Mamă sau amantă ? Un adevărat roman. În ambele cazuri, însemna să sacrifice jumătate din ființa ei.

Cînd se pocăia și o apuca pe drumul cel drept, cînd se exila în Belgia, bătînd în retragere îndată după aceea, fără a se putea hotărî într-un fel sau altul.

Ajungînd la concluzia că problema e fără ieșire, deretica odaia de bine-de rău apoi, după ce-și termina toaleta, venea rîndul călcatului. Polițistul n-avea decît două costume — unul verde și altul maro — și schimba culoarea în fiecare dimineață.

Apoi... nimic.. așteptare.. plictiseală... timp în care Clotilde fuma chiștoacele rămase prin farfurioare, căci Chaville îi deșteptase gustul pentru țigările tari. Precum și gustul pentru vin ; din nefericire, dimineața pivnița era goală.

Distracția supremă era lectura (volumul patru al *Misterelor Parisului* rătăcit pe-acolo) și zgomotele casei.

Vecinul de etaj, pe nume Darrieu, pleca în zori și se întorcea tîrziu. Baroana întîlnise unul cu același nume la verișoara ei, dar există aproape tot atîția Darrieu ca și Dupont.

Nicole, draga de ea ! Pe vremea asta însorită, și-o închipuia în seră, tristă, meticuloasă, stropindu-și violetele de Canada. Poate se întreba unde se ascunde Clotilde draga de ea ? Și cu invidie, cine știe ? Aveau aproape treizeci de ani și femeile, ca și plantele, au nevoie de acțiune și de o dragoste care pică din cer ca o ploaie de vară.

Ce-ar mai rîde François aflînd pe ce pantă lunecoasă se rostogolea „Cloclo a noastră“ !

Uneori se auzea cîte-o voce de copil, un cîntec sau clevetirile cumetrei cu mătura.

Curtea, pare-se, dădea spre un canal.

Distrat, Chaville nu-i vînduse umbrela. Ea îi mîngîia mînerul de fildeş încrustat cu un motiv grecesc negru, o deschidea, o răsucea cînd mai repede, cînd mai încet, o floare de zăpadă, un nor, un păun, apoi roata de dantelă se închidea la loc şi era iarăşi o umbrelă, darul lui Philippe, de care, la urma urmelor, puţin îi păsa.

Pasul pîndit, sperat, întoarcerea se lăsa aşteptată pînă la căderea nopţii. În plină lună de miere, brigada mondenă nu lipsea noaptea de-acasă, sosea la cuib încărcată cu o sticlă-două, îngrijorată în primele zile ca păsărica să nu-şi fi luat zborul, dar repede potolită. Dealtfel, avînd imaginaţie şi darul de a-şi transpune ideile în practică, învăţase din experienţă că, împotriva părerii în general admise, cel mai bun mijloc de a păstra o baroană era să te arăţi zgîrîie-brînză.

După ce inspecta în grabă cremoanele şi broasca uşii, îi aplica mulţumit o palmă peste fese. Oricum, Chaville o bătea mai puţin în ultima vreme. Dar în seara aceea pericolul era mai mare ca de obicei.

Pe neaşteptate, el atacă :

— De ce mi-ai spus că nimeni nu vă supraveghează casa ? Am trecut pe-acolo. Locuieşte cineva.

— Te înşeli.

— Ba deloc. Am văzut o carpetă atîrnînd la fereastră.

„Fii atentă, îşi spuse ea. Nu răspunde prea repede.“ Şi se aşează pe genunchii lui.

„Ce-a căutat să umble pe-acolo ? Visează colecţiile domnului de Bresles ? Dacă poliţia efectuează o descindere acasă la ei, va pune sigiliu. În schimb, dacă un poliţist procedează la o vizită cu titlu personal, ar putea să tragă un profit.“

— N-avem decît o portăreasă.

— O portăreasă, e cineva.

Clotilde răspunse :

— Şi te interesează ?

— Mult. Asta mă linişteşte.

Părea totuşi nemulţumit.

— Să mîncăm.

Dar la cină dădu mai multă atenţie vinului decît mîncării. După o clipă, oftă :

— Înţelegi, baroană, viaţa în doi costă mult. Fiecare trebuie să contribuie cu cîte ceva. Şi constat că tu nu bagi un ban în buzunarul meu.

Femeile au intuiţie : Chaville pusese la cale o lovitură şi întîlnise un obstacol care-i dejucase planurile.

— Ce propui, iubito ?

Ea păli. Această tandreţe indiferentă putea fi un semn prevestitor de furtună.

— Propun să-mi vinzi ceasul.

— Care ceas ?

— Cel pe care mi l-ai luat la prefectură.

— Mai întîi că nu ţi l-am luat. Mi l-ai oferit tu. Apoi ceasul tău e de mult vîndut. Era o ofensă adusă onoarei mele.

— N-am alte bijuterii.

— Te cred.

— Atunci ce vrei ?

— *Cash*, cum spun englezii.

— Nimeni nu mă va ajuta.

— Orice colonel are un cont în bancă.

— Toţi banii noştri erau în bagaje.

— Foarte rău. Dar dacă vrei să mai fim împreună, descurcă-te. Aştept propunerea ta.

Tonul rămînea politicos. Da, eventualitatea unei rupturi îl mîhnea profund. După care, nu mai deschise gura toată seara, făcu pe martirul şi, fără să se ocupe nici un pic de ea, adormi, cu faţa la perete.

Sumbră noapte...

Un demers pe lîngă Nicole ar fi periculos.

„Va cere explicaţii, îl va trimite pe François la Cité des Roses... Iar, dacă stau să mă gîndesc, Chaville va refuza această soluţie căci secretul e cel mai bun ătu al său."

Să-i spună că nu există nici o portăreasă ? Că înainte de-a pleca de-acasă, ascunsese argintăria ?

„Sparge un geam, suie-te în pod. Tacîmurile sînt acolo, sub vechituri. N-ai decît să le amanetezi."

Dar după argintărie va urma lenjeria, porţelanurile, covoarele, iar pînă la urmă verişoara ei va observa jaful.

Nu se putea face nimic fără ca verii ei să nu-i dea de urmă !

Mai rămîneau ludovicii...

Totul era să-i scoată din dulap fără să provoace o scenă înspăimîntătoare.

„Şi încă scena mai treacă-meargă."

Pericolul era să-i confişte banii şi s-o expedieze totuşi.

„Să admitem că ar fi mulţumit o zi-două. După aceea aş primi un alt ultimatum : «ori plăteşti ori speli putina».“

În timp ce baroana va fi tras singura salvă din artileria ei.

Deodată o licărire sfîşie bezna în care se afla. Soluţia consta în a preda ludovicii unul cîte unul, aşa ca fiecare să achite factura pe cîte o săptămînă. În ritmul acesta, perspectivele amorului ei se prelungeau, se prelungeau... deşi... vicleşugul ei ducea la un nou pericol : mîine dimineaţă, cînd se va trezi, amantul ei nu va crede că ludovicul e orfan. Atunci va scotoci locuinţa şi va completa jumătatea de duzină !

„Am găsit !“

Se sculă în vîrful picioarelor şi, binişor, deschise dulapul, luă de-acolo cele şase monede şi, după ce puse una pe masă, ascunse treizeci şi cinci de zile de fericire... în buzunarul lui Chaville. Adică în buzunarul de la costumul verde pe care-l purtase în ajun şi pe care n-avea să-l pună în dimineaţa aceea. Niciodată nu i-ar veni în minte să se percheziţioneze pe sine, iar costumul marò îl va înlocui douăzeci şi patru de ore mai tîrziu.

„Bate-ţi nevasta, zice un proverb arab. Dacă nu ştii pentru ce, ea ştie.“

Ziua de 27 aprilie începu printr-o cotonogeală zdravănă. Clotilde o suportă cu resemnare şi oricare-ar fi fost numărul loviturilor, îşi spuse că, de fapt, merita de cinci ori pe-atîta.

Apoi, deplasînd mobilele, scotocind saltelele, răsturnînd sertarele, exploratorul cercetă cotloanele cele mai neaşteptate, cele mai bizare, răscolind pînă şi hainele baroanei.

— Te asigur, dragostea mea, că n-am ascuns decît o monedă.

În picioare, ghemuit, în patru labe, „dragostea ei“ o luă de la capăt examinînd fiecare centimetru de teren, gîfîind şi adulmecînd, dar dezamăgit, căci nu se simţea nimic.

— Dacă m-ai minţit, ai să mi-o plăteşti scump.

Asta se va vedea... Prevăzător, poliţistul nu-i va aplica lovitura de graţie înainte de-a avea certitudinea că puşculiţa ei s-a golit ; ea avea să-l ţină pînă atunci în nesiguranţă şi dorinţă.

Un raţionament cît se poate de exact : ca şi la prefectură, el schimbă tactica, se şterse pe faţă şi, linguşitor, o

trase spre el ; o îmbrățișare pe jumătate tandră, pe jumătate autoritară care o făcea de fiecare dată să-și piardă cumpătul.

CAPITOLUL XXI

LOUIS NU LUASE DECÎT DOUĂ amintiri de la Cité des Roses : pipa lui Ravon și cheia locuinței, pe aceasta din urmă din nebăgare de seamă. I-o va trimite lui Mimile cu alt prilej sau, mai bine, va căuta să i-o înapoieze chiar el.

Noua lui cameră, într-un hotel de pe bulevardul Saint-Germain, era întunecoasă, prost mobilată. Dar aici dormea numai, așa încît ziua și o bună parte din noapte și le petrecea întîlnind ziariști sau anumiți reprezentanți ai poporului cu care noile sale funcțiuni îi cereau să vină în contact. Pe de altă parte, ședințele Comunei nemaifiind secrete, se încrucișa adesea cu tot felul de oameni ale căror observații, neliniști și chiar nemulțumiri le întăreau pe ale sale.

Mai bine informat asupra opiniei publice, îi adresă lui Rossel o scrisoare cu următorul început :

Vă va surprinde poate faptul că vă scriu pentru a vă spune părerea mea asupra unui subiect pe care aș putea să vi-l prezint prin viu grai.

Dar în prezența dumneavoastră nu-mi găsesc cuvintele ! Nu fac decît să vă ascult. Sufăr ascendentul dumneavoastră și nu îndrăznesc să vă contrazic. Ne despart șase ani, și în plus experiența dumneavoastră de viață mult mai mare decît a mea.

Replica îmi vine cu întîrziere !

Mi-ați vorbit ieri de planul pe care-l concepe Girardin pentru a redresa situația. Dacă am înțeles bine, e vorba de a porni o revoluție care ar împărți puterea între el, Dombrowski și dumneavoastră, după ce împreună veți fi pus capăt Comunei.

Despre ce situație e vorba ? Mă tem că, prea ocupat cu conducerea operațiilor, nu vedeți decît unul din aspectele ei.

Desigur, incapacitatea reprezentanților poporului e izbitoare. Majoritatea — adepți ai lui Delescluze sau Protot — neavînd o doctrină fermă, nu se gîndesc decît să înceapă iar povestea, fără a ține seamă de noua conjunctură. Sînt revoltați, și nu revoluționari.

Iar minoritatea nu se sprijină pe un adevărat partid muncitoresc, puternic centralizat. Acest lucru s-a văzut la 18 martie. Știți foarte bine că Internaționala, care-și dădea scama atunci de slaba ei organizare, era împotriva războiului civil. Astăzi se lasă tîrîtă de evenimente și nu le mai controlează.

Va să zică am dreptate, veți zice. Vom acționa noi, deoarece Comuna refuză s-o facă. Vom învinge, în ciuda Comunei.

Eu mă îndoiesc și iată de ce :

La început burghezia și poporul s-au pronunțat împotriva capitulării, mizeriei, impozitelor excesive.

Motivele lor erau diferite, dar îi unea dorința de a-i vedea pe versaiezi înfrînți.

Așa nu mai merge.

În curînd parizienii vor trăi la fel de prost ca în timpul asediului. Aprovizionarea e grea, din cale-afară de costisitoare ; atelierele se închid.

La aceste inconveniente materiale se adaugă o teamă crescîndă provocată de bombardamentele de care sîntem făcuți răspunzători, denunțurile și arestările care se înmulțesc.

Curtea dumneavoastră marțială nu se bucură nici de adeziunea maselor, nici de cea a gărzii naționale. Legea care instaurează înrolarea obligatorie este impopulară. Se aude că pierderile noastre sînt uriașe.

Și Louis continua :

Alegerile parțiale reflectă starea de spirit a populației. In martie, în arondismentul întîi, s-au prezentat la urne 11 200 alegători. În aprilie, abia 7 000. Este un arondisment burghez. Dar în arondismentul douăzeci, cu o puternică densitate muncitorească, unde au fost aleși Blanqui și Flourens, Comuna pierde 8 000 de voturi din 17 000 !

Neîncrederea, dacă nu ostilitatea față de mișcarea revoluționară, este evidentă. Alegătorul se întreabă dacă războiul se va sfîrși prin întoarcerea lui Thiers, a prusa-

cilor sau prin succesul conciliatorilor. Nimeni nu mai speră în victoria noastră.

Dumneavoastră mai sperați, dumneavoastră care în zadar ați căutat să înzestrați batalioanele noastre cu mijloace care să le permită să lupte, v-ați cheltuit forțele în tratative cu comitetele, comisiile și l-ați avertizat pe Cluseret acum trei săptămîni că sîntem pierduți, dacă nu se întîmplă o minune ?

Issy va cădea. Toate rapoartele ne-o arată.

În această situație vă pun întrebarea : mai e momentul să luați puterea ?

E limpede că timpul și împrejurările vă vor împiedica să vă duceți sarcina la bun sfîrșit.

Parcă vă aud răspunzînd că Rossel nu poate dezerta.

A renunța nu înseamnă a dezerta. Ați face un ultim serviciu Comunei demonstrîndu-i că lupta ei, prost începută, nu duce decît la sacrificii inutile, și că un armistițiu rămîne posibil atîta vreme cît mai ocupăm forturile.

Mi-ați spus într-o zi că a sosi nu înseamnă nimic dacă soseșți prea tîrziu.

Această revoluție s-a declanșat prea devreme, ceea ce cred că nu-i atît de grav, cu condiția să ne apărăm viitorul.

Gîndiți-vă : Vă rog prietenește, gîndiți-vă.

Oricare ar fi hotărîrea dumneavoastră,

Louis Darrieu
vă va rămîne credincios.

P.S. — Deoarece nu ne vom întîlni astăzi, vă rezum o interesantă conversație pe care am avut-o cu Varlin. Este unul din rarii reprezentanți care judecă situația cu obiectivitate.

O scrisoare primită de la Londra (pe ce căle ?) îl informează că un acord Thiers-Bismarck stipulează că prusacii nu vor îngădui comunarzilor să fugă prin nordul Parisului, cu ocazia asaltului final.

Varlin e la fel de pesimist ca și mine. Dezordinea și incompetența care fac ravagii la Primărie îl dezgustă. Ca și el, reprezentanții adepți ai Internaționalei intenționează să nu mai participe la deliberări.

În curte, Rossel care se pregătea să plece, îl chemă pe Louis a doua zi și-i înapoie scrisoarea.

— Rupe-o. Sînt grăbit, dar ţi-am răspuns. Pe diseară. Aşternuse în grabă, sub post-scriptum :

Sinceritatea dumitale mă impresionează. Darea dumitale de seamă asupra situaţiei este din nenorocire exactă, dar ar fi putut încăpea pe mîini indiscrete.

Data viitoare nu mai scrie, mai bine să stăm de vorbă... chiar de-ar fi să urci scările !

La rîndul meu, îţi pun o întrebare : vom fi oare mai puţin compromişi după ce ne vom retrage ? Nu, dragă Darrieu. Soarta noastră e legată de cea a revoluţiei, deci de cea a războiului, căci un armistiţiu onorabil este exclus. Thiers nu doreşte pacea... între francezi, se înţelege !

CAPITOLUL XXII

CERUL SE ÎNNORASE PE CÎND convoiul se oprea în faţa cimitirului Père Lachaise. Familia, cîteva femei îndoliate şi un bătrîn se rînduiră de-a lungul zidului, în timp ce dricarii, punînd jos cele trei coroane pe care scria : „Scumpului nostru Preşedinte, prietenii săi de la Societatea Piscicolă a Senei", „Comuna recunoscătoare" şi „Scumpului meu soţ", ridicau cu grijă coşciugul.

Văduva era o femeie solidă, inexpresivă, care îşi tot ştergea nasul pe sub văl.

Ce idee năstruşnică avusese Rossel să trimită un reprezentat al statului major la înmormîntare !

„Vei rosti cîteva cuvinte, Darrieu."

Cîteva cuvinte despre un necunoscut şi, culmea, să vorbeşti ca şi cînd l-ai cunoaşte.

E drept, admise Louis, că în asemenea împrejurări, discursurile se adresează celor care mai au urechi să le audă, după cum coroana aparţine celui care a oferit-o.

Terminată această ultimă plimbare, maiorul Lescot, mort la Issy, fu predat groparilor. Apoi asistenţa făcu cerc şi bătrînul înaintă.

„Sigur l-am mai întîlnit, gîndi Louis. Cine-o fi ?"

Neîndoios, oratorul ignora cariera militară a dispărutului. Pentru el, „scumpul nostru Preşedinte" nu fusese decît un mare pescuitor în faţa veşniciei, adevăr care,

amintit la porţile infernului, nu putea să-i prejudicieze viitorul : mai mult decît orice pe lume, îi plăcuseră peştii.

„L-am mai văzut !“

— Născut pe malurile Oisei, în 1827...

Văduva, care-şi frămînta batista, sublinia cu cîte un hohot de plîns fiecare etapă a acestui apostolat consacrat apei dulci şi ocupanţilor ei.

Între timp, Louis gîndea :

„La anul pe vremea asta, cînd războiul se va sfîrşi, ea va spune zîmbind printre lacrimi (dar va zîmbi) : «Uite, a venit iar vremea scrumbiilor şi a morunului ; cît îi plăceau bietului Lescot !»“

Pe malurile Oisei, acolo unde aceasta se varsă în Sena, arăta defunctul de ce e în stare.

„Am găsit, e tatăl Alicei ; e Verdier !“

Solemn, purtînd un costum închis, tăticu' era aproape de nerecunoscut. Ţinu un discurs cam lung ; cei mai puţin apropiaţi de maior începură să-şi piardă răbdarea, cînd strigă un „Pe curînd“ care nu-l angaja decît pe el, apoi veni rîndul Comunei.

Din instinct, delegatul ei ar fi vorbit astfel :

„Om bun, ai avut o soţie de treabă, o meserie probabil şi, mi se pare, chiar o pasiune pe care ţi-o împlineai duminica. Se putea şi mai bine. Nu contează. Posedai ceea ce în mod obişnuit ajunge pentru a fi fericit, dar ai preferat să-ţi pierzi viaţa pentru că domnul Thiers a vrut să-ţi ia un lucru fără de care un rîu este otrăvit, iar peştii mor cu burta în sus. Anume libertatea. E un cuvînt pompos ? Cu atît mai rău. Nu-mi vine în minte altul. Între noi fie vorba, cred că sentinţa s-a pronunţat : sîntem la pămînt ; dar pentru cinstea Parisului, vor exista întotdeauna oameni ca Lescot. Şi-acum sînt grăbit. Rossel şi cu mine te salutăm“.

Mai înţelept, rosti discursul pe care lumea îl aştepta din partea lui, astfel încît văduva, după ce primi condoleanţele de rigoare, plîngea, aproape fericită. Mîna pe care Louis i-o strînse era scăldată de lacrimi.

— Domnule Darrieu !

— Domnule Verdier...

— Ce surpriză să ne revedem aici ! Viaţa are haz, nu ?

— Nu astăzi.

— Prin forța împrejurărilor. Bietul președinte : ce idee să îmbrace uniforma ! Și în timpul războiului ! Nu-l știam așa de bătăios.

— Așa de curajos.

— Ei, da. Dar dacă nu mă înșel a murit. Și doar i-am spus : nu te mai amesteca în treburile lor, că ai s-o pățești. Eu...

— ...Știu, nu sînteți nici comunard, nici versaiez, nici altceva.

— Ba să am iertare : sînt pescar cu undița.

N-avea să scape de el cu una-cu două. Verdier se ținea scai de momeală.

— Alice ne-a povestit că ați fost la ea în Parc Monceau. Vă găsește, cum spunea ? foarte serviabil. Vai, sărăcuța, are o mulțime de necazuri în momentul de față.

— Fiica dumneavoastră ?

— Stăpînul ei a fost arestat. Politica și iar politica ! Mititica se întreabă cine-i va plăti leafa, la sfîrșitul lui aprilie. Nu i-ați putea găsi un loc într-o casă onorabilă ?

O casă onorabilă, desigur, cu lichior, motofon și un alt protector !... prin forța împrejurărilor !

— Mă voi gîndi.

— Vă mulțumesc. Plecăm împreună ?

— Îmi pare rău. Am treabă, în partea aceea.

Oriunde, numai cu pisălogul ăsta nu.

Père Lachaise este un orășel foarte populat aflat pe o costișă, un orășel cu case pitite, în afară de cîteva, bogate sau urîte. Noaptea, un paznic închide porțile, la fel ca în evul mediu. De ce ? Cine ar pătrunde de bunăvoie aici ?

Străzile, drumurile au pante, scări, ce înverzesc și devin umbroase odată cu sosirea primăverii ; dealtfel, copacii, cum ar fi salcîmul sau salcia, dau numele lor unor alei.

Dacă primarul lipsit de inspirație a botezat marile bulevarde „transversale“ și „circulare“, acest edil avea uneori umor, căci străzii Pivniței, lipsită de cele trebuincioase, îi răspunde strada Cocoșului, un zglobiu al cărui cîntec te deșteaptă.

Aici, te odihnești...

Desigur, cetatea își onorează celebritățile. Pentru ca cel în viață să se poată orienta, pe plăcile indicatoare a trecut un întreg dicționar dedicat gloriilor noastre : Par-

mentier figurează și el, ceea ce e drept, căci a descoperit o rădăcină.

Lîngă Răspîntie, se află un monument închinat morților...

Să fie chiar atît de necesar cînd fiecare vizitator posedă unul propriu, pe aceste locuri sau în amintire ?

Père Lachaise este o grădiniță de copii care se joacă printre morminte, sub ochiul guvernantelor vorbărețe. Un balon se înalță într-un hohot de rîs, fetițele cu coarda sar, se joacă cu păpușa, în timp ce hoții și jandarmii se atacă, neobosiți ; aici toată lumea e ca în familie.

Pe bănci, galbeni și sfrijiți, alți copii fumează, visători. Aerul le face bine. Iar sfîrșitul lor care se apropie e o piatră depărtată de hotar, pînă unde privirile lor nu ajung.

Iată corul. Tragedia se desfășoară dedesubt și, în ciuda etajelor subterane, galeriile ce se ridică sau coboară, actorii, la același nivel și într-un întuneric uniform, se adună, după cum toți oamenii sînt la fel pentru un orb. Cum să-i distingi ? Mii de schelete asemănătoare... Cu alte cuvinte, am fi mai nepăsători acolo sus dacă am avea mai multă imaginație.

Mai rămîn cei care plîng, care speră că timpul va încremeni, cei chinuiți veșnic.

Louis văzu flori proaspete pe o piatră roasă de vreme ; aici, dat fiind doliul recent, florile se mai împrospătează ; dincolo, trandafirii de porțelan dau impresia că moștenitorii au căzut la învoială cu mortul, mai încolo marmura deschide o carte la pagina despărțirilor sau se închide peste mîinile împreunate.

Părinții Aglaiei — 1763—1791 — îi dăduseră să-i țină tovărășie o sfîntă Cecilia ascunsă sub văluri, înălțîndu-se la cer, cu fața spre pămînt. Iar grilajele, crucile ruginite și o pereche de porumbei pe marginea unei urne, totul era trist, dar nu exista decît o singură inscripție în piatră. Epitaful zicea : „Aici zace...“ fără să se poată ști cine...

Duhovnicul lui Ludovic al XIV-lea, părintele Lachaise, poseda pe vremuri un domeniu întins, împrejmuit cu ziduri. Unul, năpădit de iederă, marchează hotarul dinspre nord ; vîntul, păsările își fac simțită prezența așa încît, singur, zidul acesta pare a trăi într-o necropolă sortită uitării.

Iedera, credincioasă în orice anotimp, şi-aduce aminte sau pregăteşte drumul veşniciei ; pentru Louis, adevăratul monument închinat morţilor era acest imens murmur de frunziş ce contopeşte trecutul cu viitorul.

Întorcîndu-se, descoperi Parisul.

De pe aceeaşi terasă, Rastignac îşi lansase provocarea : „Şi-acum între noi doi !“ Patruzeci de ani mai tîrziu, părăsind comedia umană, fusese şi el poate înmormîntat în acest cimitir ? Venit tot din provincie, voia să se facă avocat.

„Cinstit, pe-atunci, avea vîrsta mea.“

Între ei, asemănarea era izbitoare...

„...Dar ambiţios şi voluntar, banii îl ispiteau mai mult decît pe mine. Problema este să rămîn eu însumi, într-o lume coruptă. E cu putinţă ? Trîndăvia te trage la indiferenţă, aceasta la egoism, ceea ce este un alt fel de a încheia cu puritatea.“

La fel ca astă-seară, ceaţa învăluia oraşul din care, povesteşte Balzac, eroul său luă hotărîrea să stoarcă miere.

O miere foarte amară.

Indărătul lui, zidul parcă fremăta în timp ce Louis se îndepărta.

Se grăbea spre ieşire, cînd imprevizibilul se produse pe o potecă din apropierea capelei.

Prea tîrziu ca s-o ocolească : aplecată deasupra unui mormînt, Nicole îşi ridică ochii, şi privirile lor se întîlniră.

Nici un paznic, nici un trecător. O cărare ce nu atrage pe nimeni, în amurg, cînd tăcerea păşeşte parcă pe iarbă.

Ea nu mai putea să fugă ; prins în cursă, Louis nu ştia ce atitudine să adopte : să-şi continue drumul sau să-i întindă mîna ?

Surpriza îi ţintui pe loc.

— Ştiam că ne vom revedea într-o zi... spuse ea, cea dintîi.

Şi bucla se răsuci în jurul degetului.

Îmbrăcată într-o haină neagră, îşi scutură praful din dreptul genunchilor, apoi indicînd un loc unde mijea iarba :

— Aici e înmormîntat domnul de Révoir. Am venit să-i îngrijesc grădiniţa.

Era mărginită de zambile și brînduşe.

Louis se apropie.

— A suferit ?

— Nu. Dar, vai, nu l-a asistat nici un preot.

Bătrînul le slujea de paravan ; evocîndu-l însă, nimic nu-i împiedica să reflecteze la sentimentele stîrnite de această întîlnire neaşteptată.

Căci Nicole uita situaţia în care o pusese o scrisoare nesocotită : regăsiţi, inima ei se deschidea.

Iar Louis îşi zicea : „E palidă, obosită. Chiar dacă purtarea ei m-a dezamăgit, într-o asemenea împrejurare ar trebui să-i arăt puţină afecţiune".

Reproşurile dispăreau.

— Regret, Nicole...

— Ce anume ?

— Că n-ai avut preot la căpătîiul socrului dumitale.

— A fost trist...

Se tulbură şi mai mult auzindu-l zicîndu-i „Nicole". Şi tăcură, stînjeniţi.

Fie, Louis o ierta. Modul în care-l concediase era poveste veche. Oare adineauri cortegiul comandantului Lescot, înaintînd de-a lungul cheiului, nu defilase prin faţa modestului restaurant cu glicine, peste drum de Pont-Neuf ? Nu-şi dăduse seama decît mai tîrziu, uimit că dintr-o pasiune atît de puternică nu mai dăinuia aproape nimic. Se mai gîndea la ea, cînd şi cînd, ca la o idilă aproape uitată.

Iar acum, ce să-şi spună ? Mormîntul care-i despărţea devenise parcă un altul.

Golul se adînci. Ea reluă, mai puţin sigură.

— La ce te gîndeşti ?

— Mă întrebam dacă ai izbutit să convingi pe cineva să se intereseze de soarta domnişoarei Darboy.

— Prietena mea e tot la închisoare, foarte bolnavă şi... Comuna nu are nimic să-i reproşeze. Ce să fac pentru ea ?

— François are multe relaţii.

— Dar nu în asemenea cercuri. Dumneata îl cunoşti pe colonelul Rossel.

— Colonelul nu are legături cu poliţia, de care depinde cazul.

— Iar Rigault al dumitale e un om rău.

— De ce al meu ?

Discuţia era gata să degenereze. Ea se întoarse şi spuse :

— Iartă-mă.

Conversaţia devia asupra Comunei ? Perfect. În felul acesta, se evita un teren plin de capcane.

— Arestările de ostateci sînt o eroare, Nicole. Le dezaprob şi eu. Dar versaiezii cum procedează ? Cum îşi tratează prizonierii ?

Şi începu să-i explice... cu lux de amănunte.

Altădată educaţia doamnei de Révoir urma o cale mai sentimentală.

Derutată, supusă, ea speră să-l cîştige prin blîndeţe şi se scuză :

— Am greşit că ţi-am scris.

— Da. N-ar fi trebuit.

Totuşi era prea mult. Scrisoarea ei nefericită nu vorbea doar de domnişoara Darboy, ci era şi o tentativă de apropiere.

Pînă la o nouă ruptură, i-ar fi putut răspunde Louis. Cînd mă concediezi, cînd mă chemi înapoi şi totuşi sigur ai refuza să mă mai primeşti.

Şi pentru ca nici o îndoială să nu stăruie în mintea Nicolei :

— N-ar fi trebuit, dar prietenia noastră rămîne neştirbită.

Prietenia ce însoţeşte dragostea duce spre un lucru minunat dar foarte trist atunci cînd îi ia locul. Neavînd ce să-i ofere, înţelept ar fi fost să-l lase să plece.

În schimb, această punere la punct ce limita relaţiile dintre ei o irită, mai întîi pentru că venea din partea lui, apoi pentru că el nu se putuse împiedica să fie ironic. Să rămînă doar prieteni, desigur, cu condiţia să fiu „eu“ cea care hotărăşte şi-apoi să ne resemnăm împreună.

— Neştirbită, ca altădată... încuviinţă ea.

Şi imprudentă, continuă :

— ...deşi mă mir cînd te văd servind Comuna.

— De ce ?

— Nu cred că un catolic se simte acolo în largul lui.

— Eu nu sînt catolic.

— M-ai încredinţat de contrariul...

— Am zis...

— ... că deşi nu mai mergi la biserică, eşti totuşi credincios. O, n-are nici o importanţă că m-ai înşelat, dar

îmi pare rău că iei parte la această revoluție. Dă-mi voie dragă Louis. Eu nu mă ocup de politică. Nu mă interesează decît săracii. Victimele. Dar în timp ce aflu că ostatecii vor fi împușcați, dumneata ești de partea celor care oprimă.

— Mă aflu de partea cea mai puțin condamnabilă, dragă Nicole.

— Atunci înseamnă că m-am înșelat asupra dumitale.

Tonul urca. Înfuriat, el exclamă :

— Aș putea să-ți adresez același repros, nu mai puțin meritat.

— Am să-ți răspund.

De la Comună, simplu pretext, explicația, evitată pînă acum, degenera în răfuială. Denaturînd faptele și intențiile, nedrept și crud, Louis nu se mai stăpînea.

Nu, nu va accepta lecția unei femei care, după ce tolerase, provocase și încurajase dragostea, îl concedia fără un cuvînt de explicație.

Doamna de Révoir se interesa de toate victimele, nu mai de ale ei nu, acelea să se descurce, să trăiască sau să moară, numai să nu-i tulbure odihna cu suferința lor.

Doamna de Révoir era cuprinsă de remușcări ? Nici odată din cauza lui, ar fi fost prea cinstit !

Dar cînd într-o seară se dusese să-i implore ajutorul, nu-l gonise pentru a doua oară... și încă prin servitor.

Ca să nu mai vorbim de inconștiența de a cere serviciul unui om după ce i-ai trîntit ușa în nas !

Sau îndrăzneala și prostia de a învinui Comuna de viitoare crime imaginare !

— Hazardul ne pune unul în fața celuilalt, mai strigă el. Mă întrebi unde, cum am trăit de cînd m-ai dat afară ? Te interesezi de munca mea ? Îți pare rău că m-ai sacrificat ? Puțin îmi pasă, bineînțeles. Să nu crezi că speram altceva de pe urma întîlnirii noastre decît o ruptură definitivă, căci...

Era gata să spună : „căci te disprețuiesc“ dar a preferat să tacă, și bine a făcut. Era de ajuns atîta. Ce-avea să răspundă ? Nici de asta nu-i păsa.

Dar, cu fața crispată, Nicole care-și răsucea buclă păstra tăcerea.

Unde să găsească forța de-a zîmbi ? Trebuia, totuși trebuia. Fără acest zîmbet, Nicole ar fi izbucnit în plîns.

În fine, murmură :

— Vai, Louis ! Soţul meu are dreptate. Nu eşti decît un copil.

Apoi îi întoarse spatele.

Oraşul şi grădinile sale deveniră pustii odată cu lăsarea serii.

Nicole ieşi ultima şi un gardian închise porţile.

De ce se spune se lasă noaptea ?

Umbra iese din pămînt şi din copaci pentru a se întinde spre cer unde mai dăinuie o urmă de lumină.

Alei, drumuri redate singurătăţii — este giulgiul morţilor — se confundau într-o pată întunecoasă care acoperea somnul. Pînă şi pietrele se prefăceau în ceaţă.

Iar sus, în faţa zidului de iederă, nimeni nu privea imaginea lipsită de culoare.

Căci Père Lachaise este de fapt un cimitir.

CAPITOLUL XXIII

ÎNTR-UNUL DIN SALOANELE PREfecturii de la Versailles, monseniorul Chigi, nunţiu papal, recitea pentru a treia oară articolul din *Rappel*, datat 21 aprilie.

„Cîinii nu se vor mulţumi doar să-i privească pe episcopi : îi vor sfîşia ; gloanţele noastre nu vor fi neputincioase la atingerea sutanei ; nici un glas nu se va înălţa să ne blesteme, în ziua în care arhiepiscopul Darboy va fi împuşcat.

L-am luat ostatec ; dacă nu ne este redat Blanqui, va muri. Comuna a jurat ; chiar dacă ea ar şovăi, poporul şi-ar respecta jurămîntul.

«Să înceapă justiţia tribunalelor», exclama Danton îndată după masacrele din septembrie *, «şi justiţia poporului va înceta».

O, grozav mă tem pentru domnia ta, monsenior arhiepiscop de Paris !“

* 1792. *(N. tr.)*

Cardinalul era consternat. Această diatribă, publicată cu acordul Comunei, reflecta o stare de spirit ce grăbea necesitatea intervenției lui în favoarea nefericitului prelat închis de șase săptămîni.

Om cinstit, el oftă.

Trecut de șaptezeci de ani, nunțiul ar fi preferat să se afle în biblioteca sa din Roma, citind o lucrare de botanică îmbibată de praf și mirosind a piele, în timp ce din *piazzetta* s-ar auzi strigătul negustorilor de flori sau de legume.

Și unde mai pui că, potrivit unei depeșe, papa era suferind...

Dar alungă repede visul ambițios care-i trecu prin minte, căci era om de treabă.

Cu puțină bunăvoință, nu s-ar putea aranja lucrurile spre mulțumirea tuturor ? Fiecare părea s-o complice de prisos : guvernul, Primăria și Lagarde, vicarul arhiepiscopului, a cărui lașitate dăuna bunului renume al Bisericii. Va să zică, acest prelat, el însuși deținut, obține un permis doar pentru a duce domnului Thiers o scrisoare a superiorului său, și iată că refuză să se întoarcă la Mazas ! Cine promite trebuie să se țină de cuvînt.

Om cumsecade, el se întrebă : „Cum aș reacționa eu în fața unei asemenea dileme ? *Carcere duro*. Un pat e mai confortabil decît salteaua de paie a închisorii, iar libertatea atît de dulce..."

Washburn intră grăbit.

— Am întîrziat ?

— Eu am sosit mai devreme, domnule ambasador. Luați loc lîngă mine. Sînt nerăbdător să vă ascult. L-ați întîlnit ?

— Ieri la prînz.

— Și ?

— Să vă spun tot adevărul ?

— Nu-mi ascundeți nimic.

— Impresia mea nu e bună. Arhiepiscopul și cu mine am stat de vorbă într-o celulă mizerabilă, mobilată cu o masă, un scaun, și niște paie pe care doarme ! Hrana i se aduce din altă parte. Dar ce hrană ! Închipuiți-vă o supă infamă care...

— Ăsta e un amănunt.

Mare amator de cotlete, Washburn îl compătimea și din acest punct de vedere. În Statele Unite, nici măcar un

simplu pastor n-ar fi fost tratat astfel, chiar dacă și-ar fi omorît ambii părinți.

— Vorbiți-mi de moralul prizonierului nostru.

— E plin de curaj.

— N-am nici o îndoială. Cum vede viitorul ?

— Fără optimism. Situația Comunei se înrăutățește pe zi ce trece ; după părerea lui, în ultimul moment ea se va întoarce împotriva ostatecilor pentru a-i face să plătească înfrîngerea. Gardienii devin tot mai insolenți. Interogatoriile se înmulțesc. Vorba francezului : miroase a erezie.

Surprins, nunțiul exclamă :

— Doar n-a folosit monseniorul Darboy această expresie !

— Nu ! Îi exprim gîndurile. Monseniorul este convins că un deznodămînt fatal e sigur, doar dacă Providența...

— Trebuie să credem în Providență.

— Cred, sigur că da, deși domnul Thiers nu se arată doritor s-o ajute.

— Nu ne rămîne decît să sperăm. Arhiepiscopul nu v-a încredințat un mesaj pentru mine ?

— A scris, sub ochii mei, o nouă scrisoare abatelui Lagarde, ordonîndu-i să se întoarcă la Paris. „Întîrzierea dumneavoastră ne compromite serios, se spune, și poate avea cele mai funeste consecințe".

— Așa e !

— Înainte de-a pleca, i-am propus bani, dar n-a vrut.

— La ce i-ar folosi ?

Washburn îl privi, mirat. *Money is money.* De obicei banii se acceptă fără mofturi.

— Știți, urmă el după o tăcere, că francmasonii au eșuat și ei în tentativa de conciliere ?

— De ce „și ei" ? Noi vom izbuti.

— O doresc din toată inima.

Și, îngrijorați, își zîmbiră.

Ușa se deschise. Un tînăr secretar îi introduse în cabinetul bătrînului.

Thiers le-ar fi refuzat bucuros o audiență socotită inoportună. Orice funcționar mărunt, Saint-Hilaire, de pildă, ar fi fost mai în măsură să-i asculte, făgăduindu-le doar să prezinte un rezumat al întrevederii în fața președintelui consiliului. Dar nu-i va reveni tot lui obligația de a lua o hotărîre într-o problemă care scinda Adunarea ?

În chip paradoxal, republicanii se arătau partizani ai unei politici favorabile arhiepiscopului, în timp ce dreapta conformistă înclina spre intransigență.

A displace unora, a-i flata pe alții și a proceda după bunul său plac, iată regula de trei.

Fură prezentate mai întîi amabilitățile de rigoare. Bătrînul își afișă aerul mîhnit cerut de împrejurare.

— Cunosc motivul pentru care mă onorați cu vizita dumneavoastră. O, ce conștiință n-ar fi mișcată de situația în care se află ostatecii Comunei ! situație care mă preocupă în aceeași măsură ca și pe dumneavoastră.

Iar nunțiului :

— Căci nu uit că Franța e fiica cea mai mare a Bisericii. (Etc.)

Și, înfruntîndu-l pe Washburn :

— Căci cele două democrații ale noastre sînt legate de un ideal comun de justiție și de libertate. (Etc.)

Monseniorul Chigi, după ce rezumă propria-i îngrijorare în legătură cu soarta care-l aștepta pe arhiepiscop și pe tovarășii săi de nenorocire, îl rugă pe Thiers să-și arunce privirile asupra articolului din *Rappel*.

— L-am și citit.

— Vedeți dar că nu mai avem nici un ceas de pierdut.

— Vin din capitală, continuă Washburn, unde de la ultima călătorie constat o certă înăsprire în cercurile oficiale.

— În cercurile oficiale ?

— Să spunem răspunzătoare. Se vorbește de o zi a închisorilor. Dacă Blanqui nu le este redat, ostatecii vor fi împușcați. „Și nu vom mai aștepta mult", mi-a afirmat ministrul poliției.

— Eroare, domnule Washburn, eroare ; după cunoștința mea, toți miniștrii se află la Versailles, replică bătrînul, foarte sec. Numitul Rigault este un criminal și un aventurier, nimic mai mult.

(Să vă intre o dată pentru totdeauna în cap : guvernul legal al Franței sînt eu. Adică... noi, dar nu ei !)

— Schimbul pe care Primăria îl propune Adunării, precizează el, ridică numeroase dificultăți. Blanqui este pasibil de pedeapsă. Așadar, trebuie să apară în fața tribunalelor pentru a răspunde de activități anterioare datei de 18 martie. Nimeni nu-l poate grația atîta vreme cît nu va fi judecat în contradictor. Ce părere ați avea, domnule

ambasador, de președintele dumneavoastră, dacă și-ar aroga această putere ?

— Aș socoti că o conjunctură excepțională cere o măsură excepțională.

— Fie, admit. Notați că sînt înțelegător. Dar cu cine ar trebui să trateze Republica ? Nu vă spun nimic nou informîndu-vă că alegerile parțiale demonstrează — ceea ce nu-i o noutate — că doar prin dictatură se mai menține Comuna. Țara în majoritate o consideră ilegală și eu s-o recunosc ? Ar fi o aberație !

— Adeseori, în timpul unui război, beligeranții fac schimb de răniți. Sau chiar de prizonieri.

— De unde-ați scos-o că sîntem în război cu Comuna ? Comuna e o mișcare de răzvrătiți, dușmani ai ordinii, o revoltă armată împotriva regimului instaurat în urma alegerilor. Dumneavoastră, oamenii din nord, ați pactizat cu cei din sud, în timpul secesiunii ? Nu, domnule. I-ați considerat drept rebeli.

— Și n-am avut întotdeauna dreptate...

— Ba da, domnule, forța nu trebuie să primeze asupra dreptului. Adaug că Lincoln n-ar fi tolerat ca un străin să se amestece și să-i dea lecții.

Cu peruca zburlită, cocoșelul galic bătea cu pumnul în birou. Totuși : „Să fim mai calmi, gîndi el. Băutorul ăsta de whisky mă enervează, dar mînia e un prost sfetnic și-mi face rău la ficat".

— Să ne întoarcem la bietul nostru arhiepiscop, sugeră monseniorul Chigi. Sînteți catolic, domnule președinte...

— Bineînțeles.

— Așadar, nu e cu putință să rămîneți indiferent la marea nenorocire ce amenință biserica noastră în persoana unui preot atît de cucernic și venerabil ca monseniorul Darboy.

— Sînt profund tulburat.

— L-ar îmbărbăta să știe aceasta. Și pentru a vă susține, toți credincioșii s-au unit, da, da, așa e ; care dintre noi nu se roagă Mîntuitorului nostru să cruțe viața unora din slujitorii lui ? Dumneavoastră la fel ca și ceilalți.

— Mai mult decît ceilalți.

— Atunci vă îndoiți că eliberarea lor este voința lui Dumnezeu ?

Interesele lui Dumnezeu nu se prezintă într-o formă atît de simplă.

— Nu înțeleg...

— Ce-ar deveni biserica lui dacă, din nenorocire, Comuna ar birui ? Credeți că acești indivizi fără Dumnezeu se vor arăta toleranți față de religia noastră ? O vor interzice. Subiectul pe care-l dezbatem se înscrie într-un context mult mai larg și nu sînt convins că datoria mea de catolic este de a-l salva pe arhiepiscop cu orice preț.

— Vi se cere puțin.

— Înainte de orice, mi se cere să înfrîng Comuna. Să fac...

(Era gata să spună „război", dar se răzgîndi.)

— ...să fac în așa fel încît catedralele noastre, mînăstirile noastre, seminarele noastre să nu fie violate, închise, distruse. Sînt sigur că, în celula sa, arhiepiscopul gîndește la fel ca mine.

— El vă roagă să acceptați schimbul propus, nu pentru el însuși, ci pentru frații lui. Vă imploră să procedați în așa fel, încît să nu se facă vărsare de sînge.

Și aici, bătrînul se stăpîni. Cum să explice nunțiului că Darboy nu era decît un văicăreț și un lingav ? care scria, sub dictarea lui Rigault, scrisori intolerabile în care, de exemplu, se sugera guvernului ca să înapoieze trupul lui Duval văduvei sale ! Fiecare cu meseria lui, Darboy să-și facă rugăciunile, în vreme ce noi ne vedem de treburile noastre.

— Va curge și mai mult sînge dacă, din slăbiciune sau prostie, vom cădea în cursa ce ni se întinde. Blanqui, el singur valorează cît un corp de armată. Dacă-l predau Comunei, aceasta va găsi într-un fel modalitatea de a se răfui cu noi.

— O !

Acum era rîndul lui Washburn.

— Vorbiți serios ?

— Vi se pare că glumesc ?

— E mult prea tîrziu pentru ca federații să-și refacă forțele. Înfrîngerea lor e aproape, chiar ieri o susțineați în fața Adunării. Iar Blanqui ce este ? Un stindard. Revoluția nu se face cu stindarde. Adevărul este, domnule Președinte, că ați cîștigat partida. Acest schimb nu va avea nici o urmare pe plan militar.

Ce să le răspundă ? Vulpoii ăştia bătrîni îşi pledează bine cauza. Mai bine decît francmasonii, decît biserica reformată, ceea ce ar putea duce, pe căi ocolite, la o amnistie generală pe care bătrînul n-o dorea.

Ambasadorul păstra în rezervă un ultim argument.

— La începutul lui aprilie, vi s-au propus cinci ostateci în schimbul lui Blanqui. În momentul de faţă, Comuna îi oferă, în plus, pe toţi ceilalţi, preoţi sau laici, fără excepţie. Ea cedează pe toată linia, în timp ce dumneavoastră nu veţi da nimic. Nu, nimic. Nici chiar pe Blanqui. Eliberarea lui va fi temporară, de vreme ce prusacii vor închide porţile de la nordul Parisului, la intrarea dumneavoastră.

Apoi, încet :

— În curînd, îl veţi lua din nou prizonier, nu ? Aşa încît, fiţi realist.

Nunţiul se ridicase.

— Fiţi omenos...

Dădu ocol biroului şi se apropie de Thiers.

— ...în loc să fiţi dintre aceia despre care se spune *Ubi solitudinem faciunt, pacem appelant.* Un gest de indulgenţă îi va impresiona pe adversari şi va aduce din nou de partea noastră multe suflete rătăcite. Dar nu acesta e lucrul cel mai grabnic. Nişte oameni în primejdie de moarte vă roagă împreună cu mine să-i salvaţi. Salvaţi-i ! Vă conjur, deschideţi-vă inima şi salvaţi-i.

Tulburat, monseniorul Chigi îşi repeta într-una rugămintea, asemeni celui care, agăţat de genunchii călăului, mai speră să-l înduplece.

„Era gata să plîngă, îi povestea mai tîrziu bătrînul lui Saint-Hilaire. Cîtă lipsă de demnitate la un diplomat ! Nu mai rămînea decît un mijloc să scap de el.“

— Domnilor, din păcate nu vă pot acorda tot ce-mi cereţi : sînt la bunul plac al Adunării. Totuşi, niciodată nu apelează cineva zadarnic la sentimentele mele caritabile. Blanqui se află în carceră la închisoarea din Limoges. Voi da ordin ca familia să-l poată vizita. În felul acesta vom fi făcut primul pas către Comună. O clipă ! Această concesie vi se pare neînsemnată. Dar greşiţi închipuindu-vă că arhiepiscopul e pîndit de-o primejdie adevărată. Rebelii nu-l vor omorî. Nu vor îndrăzni. Studiile mele asupra Consulatului şi Imperiului m-au învăţat că geniul lui Napoleon este de a fi ştiut să prevadă intenţiile inamicului. Rigault, vă asigur, nu-şi va pune în aplicare amenin-

ţările. Rigault e un palavragiu, un mincinos care se teme de represaliile noastre. Ele vor fi cumplite iar chibzuinţa este mama înţelepciunii. Aşadar, nu vă îngrijoraţi. Şi-acum vă rog să mă iertaţi. Alte obligaţii mă aşteaptă.

Audienţa fusese expediată în zece minute. Uluiţi, ambasadorii se priviră. Thiers se descotorosea de ei, dîndu-le doar un oscior de ros.

Îi conduse spre anticameră, apoi cei doi diplomaţi se pomeniră în curtea prefecturii.

Înainte de-a lua trăsura, se opriră în faţa intrării. Nunţiul, foarte palid, cerceta împrejurimile pentru a se încredinţa că nu-l aude nimeni.

— Cu toată vîrsta mea înaintată, zise, cu toate că am cunoscut mulţi oameni, nu mă voi obişnui niciodată cu răutatea lor. Domnul Thiers este un model al genului. Italienii mei sînt şireţi, anglosaxonii dumneavoastră orgolioşi, nemţii mărginiţi şi proşti. El este ca toţi la un loc... şi pe deasupra inteligent !

— E mult pentru un om atît de mărunt.

— Şi, mă rog, ce speră ? Nu pricep.

— Eu însă da. Cum nu-i iartă Comunei faptul c-a fugit de ea la 18 martie, drama ostatecilor îi aduce astăzi apă la moară. Să nu ne amăgim : domnul Thiers doreşte moartea arhiepiscopului.

— Vai, domnule Washburn ! Ce acuzaţie !

— Vreţi să spuneţi „ce noroc" în perspectivă. Nu se îndoieşte nici o clipă că preoţii vor fi asasinaţi, iar aceste crime vor veni la timp să-i justifice represiunea.

— Nu-mi vine să cred.

— Gîndiţi-vă. Dacă se trece la un schimb de ostateci, va trebui să urmeze o politică mai potolită. O dată cu împuşcarea monseniorului Darboy pretextul va fi găsit : răzvrătiţii vor fi exterminaţi fără judecată.

— Sînteţi cinic !

— Clarvăzător. Viitorul v-o va dovedi.

— Chiar dacă nu există decît pe departe riscul să se întîmple aşa cum spuneţi, datoria noastră este să atragem atenţia opiniei publice.

— Care opinie publică ? Ministrul şi Adunarea sînt pentru soluţii de mînă forte. Ţara se lasă în seama lor. Armata se va supune. În afară de vreo zece deputaţi, suspecţi dealtfel, cine va sprijini eforturile noastre ? Aflu

din sursă sigură că Dufaure a recomandat prefecților arestarea ziariștilor care preconizează reconcilierea. Și-atunci ?

Trăsura nunțiului se apropia.

— Atunci să perseverăm. Dumneavoastră întoarceți-vă la Paris. Eu voi merge la domnul de Barlan. Biserica protestantă ne susține. N-ar putea el obține din partea cancelarului un demers pe lîngă guvernul francez ?

Naivitatea lui era înduioșătoare. Obrajii-i bucălați și moi tremurau de emoție.

— Prietene, să nu-i părăsim. Vreți să mă ajutați ?

— Pînă la capăt.

— O, vă mulțumesc.

Și-i strînse mîna lui Washburn.

După ce portiera se închise, ambasadorul se aplecă spre el.

— Aș vrea să vă pun o întrebare. De la școală, am cam uitat latina. Vreți să-mi tălmăciți fraza dumneavoastră de adineauri ?

— *Ubi solitudinem faciunt pacem appellant ?*

— Da.

— Înseamnă „acolo unde oamenii pustiesc totul spun că au adus pacea".

— Shakespeare a scris și el că „Iertarea cade din cer pe pămînt, binecuvîntînd deopotrivă pe cel care dă cît și pe cel ce primește".

— Citatele noastre se completează.

— Încă o vorbă. Știți cum i se spune domnului Thiers ?

— Nu.

— Năpîrstoc.

În timp ce trăsura se îndepărta, remarcă privirea contrariată și în același timp complice pe care i-o arunca nunțiul.

Rămas singur, bătrînul scoase un suspin de ușurare. Nu mai merita să se gîndească la intermezzo-ul expediat în doi timpi și trei mișcări.

În fața ferestrei, admiră lebedele ce se lăfăiau la soare. Sub aceeași umbrelă, doamna Thiers și domnișoara Dosne se plimbau pe-o alee. Le făcu semn cu mîna, apoi reveni și luă loc la birou.

Diseară, un deputat îl va interpela în Adunare asupra situației financiare ; pentru aceasta devotatul Saint-Hi-

laire îi pregătise nişte note. Opoziţia nu-l va lua prin surprindere.

Capitolul „Banca Franţei" era cel mai delicat.

La 18 martie, totalul valorilor din casă se ridica la două miliarde patru sute douăzeci şi trei de milioane în numerar şi valori diverse la care se adăugau opt milioane de bilete care nu aşteptau decît parafa guvernatorului.

Bineînţeles, tot bănetul ăsta rămăsese la Paris şi anumiţi oameni de rea-credinţă îi reproşau primului ministru această neglijenţă.

Cu o mînă adnota memoriul, cu cealaltă deschise sertarul şi ronţăi o bucată de zahăr.

Ce noroc că domnul de Pleuc rămăsese la postul lui ! Acest funcţionar vărsa Comunei sume derizorii, în timp ce avansurile acordate de bancă guvernului erau frumuşele. Guvernul primea patru milioane pe zi, iar Comuna douăzeci şi două de mii de franci.

Într-un cuvînt, nouăzeci şi şapte la sută mergea la partidul ordinii iar trei la sută la mişei.

Dar era nevoie să dezvăluie aceste cifre în faţa Adunării ? Din cont în cont, unde s-ar ajunge ? Dar creditul... şi încrederea... şi cursul rentei ?

Atenţia îi fu atrasă de un zgomot neobişnuit. O pisică sărise pe marginea ferestrei, aceeaşi căreia îi plăceau vrăbiile ; de departe, motanul îl cerceta cu un ochi sever.

O pisică neagră. Doar în jurul gîtului un guler alb împodobea blana musafirului.

Bătrînul îşi spuse :

— „Îşi poartă roba ca un avocat... sau ca un preot !"

Şi, azvîrlind cu un creion, domnul Thiers o puse pe fugă.

CAPITOLUL XXIV

ÎN CURÎND AVEAU SĂ SE IVEASCĂ zorile.

Culcat pe-o canapea, într-o anticameră a ministerului, Louis căuta în zadar să-şi găsească somnul, căci noaptea fusese obositoare şi foarte agitată : certitudinea că-l nemulţumise pe Rossel îl mîhnea din cale-afară.

Dar ce însemna prietenia lor dacă, într-o împrejurare atît de gravă, nu-i amintea avertismentele pe care i le mai făcuse ?

„Nu sînt nici militar nici politician. Mă încăpățînez totuși să cred că se înșală."

Și-apoi, pentru prima oară afla la prietenul lui o ambiție care pînă acum nu se făcuse simțită... Această constatare umbrea puțin afecțiunea pe care i-o purta.

În realitate, de cîteva zile, furtuna amenința să izbucnească la Ministerul de război.

La 27 aprilie, după o altercație cu Cluseret, Rossel demisiona.

Pe de-o parte, ministrul se dovedea incapabil să conducă operațiunile ; pe de alta, se opunea tuturor măsurilor preconizate de șeful său de stat major ; în fine, misterioasa lui întrevedere la Aubervilliers cu generalul Holstein mirosea a trădare. Se insinua că francezul și prusacul ar fi examinat capitularea Comunei.

A doua zi, o nouă lovitură de teatru : marele complot al lui Girardin se materializează, reprezentanții poporului discută în secret crearea unui Comitet al salvării publice (idee mai veche la care Rigault ținea cu tot dinadinsul), ce-ar avea în subordine diferitele comisii, dintre care comisia de război. Se zvonește că Cluseret, destituit, cedează locul colonelului ; acesta e convocat la Primărie, pentru a-și expune programul.

Părăsind camera hărților înainte de-a porni într-acolo, mai nutrea el speranța că s-ar mai putea face ceva pentru a se pune capăt înfrîngerilor noastre ? Triste hărți, căci fiecare raport sosit de la avanposturi îl obliga pe Louis să-și împingă steguleţele către metereze.

Meudon și Bagneux odată ocupate, trei sute de tunuri și-au concentrat focul spre Issy. Divizia Faron se infiltra între Issy și Sena. Trei brigăzi atacau Issy-ul. Căzuse Clamart, ceea ce îngăduia versaiezilor un tir concentrat spre Issy.

Issy... mereu Issy...

Cazematele-i nimicite, lăsate de izbeliște, aproape nu mai răspundeau adversarului, iar Mégy, mecanic de felul lui, care comanda poziția, voia s-o părăsească.

Aceasta era atmosfera de criză, de neliniște și de febră în care se desfășurase o zi hotărîtoare.

De dimineaţă, în fruntea unui batalion, adunat nu fără greutate, Rossel alergase pînă la fort să ducă ajutoare (Girardin îşi făcea de lucru prin Paris) apoi, înapoiat într-un tîrziu, aştepta hotărîrea pe care Comuna avea s-o ia în timpul nopţii. Votul nu era obţinut dinainte, căci unii reprezentanţi, Varlin printre alţii, se temeau de un Comitet al salvării publice ca acela din '93

„Conjuraţie, spuneau ei, înseamnă dictatură."

Iar dacă majoritatea nu-l urma pe Girardin, avea să fie numit Rossel ? La ora nouă, totul era încă în suspensie.

Louis, care cinase în cartier, o luă pe strada Saint-Dominique şi fu izbit de tulburarea, agitaţia ce domnea în vecinătate. Chipuri necunoscute, oameni de afaceri, ziarişti care în ajun se prefăceau că-l ignoră pe şeful statului major ţineau să se facă văzuţi acum că numirea lui putea deveni oficială.

Pe la balcoane, cîţiva curioşi se aplecau, iar la primul etaj al ministerului se zăreau umbre agitîndu-se de colo pînă colo îndărătul perdelelor.

Doi federaţi interziceau accesul pe scara principală.

În civil, colonelul, mai tras la faţă ca de obicei, însoţit de Lesur, ofiţerul său de ordonanţă — Louis nu-l suferea, fără să ştie prea bine de ce — îl primea în birou pe generalul Eudes. Cei trei bărbaţi stăteau în picioare, sub lampa aprinsă.

Rossel arăta starea aproape disperată în care se afla Issy-ul.

— Nu există decît o singură cale de acces şi aceea aflată sub tirul artileriei versaieze. Tranşeele ce leagă fortul cu cele de la Vanves şi Montrouge au fost părăsite fără luptă. Duşmanul se afla la nici o sută de metri de poziţiile noastre. Trebuie să rezistăm. Generale, îţi cer să preiei comanda sectorului. Misiunea va fi foarte grea, dar aici se joacă soarta războiului.

Eudes nu pare entuziasmat ; după el, cel mai înţelept ar fi să aducem dispozitivul la adăpostul meterezelor, bună apărare, cu aprovizionarea asigurată.

Rossel se împotriveşte :

— Să nu comitem greşeala de a crede că meterezele noastre sînt inexpugnabile. Altfel, care-ar fi utilitatea reţelei fortificate ce le acoperă ? Apoi, retragerea noastră ar îngreuna o ofensivă ulterioară. A-l învinge pe Mac-Ma-

hon — iată obiectivul final. Doar n-o să aşteptăm, cu arma la picior, să fim atacaţi.

Lesur mai spune că cedarea Issy-ului ne-ar ameninţa liniile de la Vanves la Bicêtre. Versaiezii, care sînt la Bagneux, se îndreaptă spre Villejuif ; un atac de la sud la nord ar sparge frontul nostru descoperit în acest sector.

Flatat că i se încredinţează o misiune atît de importantă, îngrijorat, dornic să slujească, Eudes şovăie. Mîine vom avea răspunsul.

Nervos, colonelul consultă pendula.

— Cînd crede Girardin că se va vota la Primărie ?

Nu se ştie. Uşa se deschide. Un portărel îl anunţă pe Vermerch, redactor la *Père Duchesne*. De cîteva săptămîni tot dă tîrcoale, îşi vîră nasul pe culoarele ministerului. Băgat în tot felul de dedesubturi, e numai venin şi calomnie. Dar Rossel îl tolerează. „Francezilor le place, spune el, să găsească puţină grăsime pe cupa din care sorb adevărul."

Dar acest adevăr creşte în gunoi.

În timp ce ziaristul se apropie, Eudes profită şi dispare.

Cel dintîi îşi freacă mîinile. După părerea lui, „situaţia s-a copt". Cluseret e arestat. La Comună, majoritatea şi minoritatea se înfruntă.

— Vin de-acolo. Acum se limpezeşte vinul. Vom avea Comitetul salvării publice pe care-l dorim. Colonele, ziarul meu mizează pe tine. Te vom susţine, pe cuvînt de onoare. Pentru început, sper că după ce imbecilii ăştia îţi vor încredinţa mandatul, ai să-i azvîrli pe fereastră.

E semnificativ că asemenea vorbe pot fi rostite de faţă cu martori, iar Rossel le ascultă fără să protesteze. În jurul lui, se formează un cerc. S-au apropiat Dombrowski, La Cécilia şi alţi militari ale căror nume Louis nu le cunoaşte.

Tot mai nervos, fostul şef de stat major declară :

— Reprezentanţii noştri nu sînt în stare să rezolve problemele ce se ridică în faţa lor. Le lipsesc ideile generale ; sînt plini de idei eronate. Îi flatează pe muncitori, dar sînt incapabili să-i unească şi să-i însufleţească. Nu vom învinge decît anulînd Comuna.

Vorbe nesăbuite ! Dar ele se adresează oamenilor care fac parte din conjuraţia urzită de Girardin. Dombrowski îi ţine isonul. Vermerch jubilează.

— Douăzeci de butoaie cu pulbere și aruncăm în aer toată șandramaua.

Fie ploaie, fie vînt, e o expresie care-l încîntă.

— Locul tău e la Tuileries.

(Dar al lui ? Pun rămășag că n-ai să te mulțumești cu firimiturile praznicului.)

— În ce mă privește, n-am nimic de-a face cu politica, explică un ofițer. Dă-ne arme, Rossel. Dacă nu, o să te trezești cu Mac-Mahon la Tuileries.

— Știu. Se impune de urgență ca trupele noastre să nu se prezinte ca o turmă. Începînd de mîine, se vor constitui opt brigăzi pe picior de război, dotate fiecare cu patruzeci de tunuri. Chiar adineauri vorbeam cu Eudes Să dăm bătălia în fața Parisului, iată singura noastră șansă de succes.

Față de cine joacă teatru ? Față de el însuși ?

— Se zvonește că drapelul tricolor flutură la Issy.

Exclamații țîșnesc din toate părțile.

— La Issy ?

— E nebun.

— Minciună gogonată !

— Cum ai aflat ?

Rossel îi liniștește.

Dar cine poate ști ce s-a întîmplat acolo după căderea nopții ?

În tăcerea care s-a așternut, se face auzit un zgomot stăruitor : bubuitul tunului.

Fericită diversiune : paharele și sticlele trec din mînă-n mînă ; apoi Vermerch, căruia îi e foame, cere un sandvici. Bună idee. Pe birou, pe mese, cina se improvizează. Forțele se refac ; se fumează. În odaie miroase a mîncare.

Rossel care se ține de-o parte, rigid, crispat, se uită din nou la pendulă.

Ce-are el comun cu oamenii aceștia ? Independenți ori servili, modești ori ariviști, nici unul nu se apropie de el ; e singur, cu un rid mare în colțul gurii, cu privirea pierdută.

Și brusc, toți chefliii se reped la fereastră : cu steagul în frunte, o delegație trimisă de la Comitetul central al gărzii naționale se oprește în fața ministerului. Sînt o sută care cer audiență.

Să-i primească ? Rossel șovăie. Sprijinul lor ar fi prețios, dar Comitetul, învingător la 18 martie, a trebuit după

alegeri să se dea în lături din faţa Comunei. Astăzi îşi zîmbesc, dar în realitate cei doi rivali îşi pun beţe-n roate.

— Nu-i prea devreme pentru această întîlnire ? întrebă Rossel.

— Dimpotrivă, răspunse Vermerch. Comitetul controlează garda naţională.

Dombrowski încuviinţează.

— Garda naţională înseamnă armata.

— Iar armata înseamnă poporul. Deschide-i braţele !

„Consilierul politic" adaugă în urechea colonelului :

— Distrează-i. Asta nu te angajează cu nimic.

În odaie nu încape toată delegaţia ; mai mult de jumătate rămîn în anticameră ; ceilalţi se apropie, se înghesuie în timp ce Rossel s-a refugiat îndărătul biroului.

Noii sosiţi poartă uniformă, veston şi pantaloni negri, epoleţi roşii. Burghezi ? Muncitori ? Cum să ştii ?

— Vă ascult, domnilor.

Toţi îl privesc. Louis îl simte intimidat.

— Mă prezint : Du Bisson, colonele. Camarazii mei şi cu mine venim să-ţi exprimăm temerile şi nerăbdarea noastră. Situaţia cere o schimbare.

— Sînt de părerea dumneavoastră.

De ce nu-l tutuieşte ? Nici asta nu angajează la nimic, se întreabă Vermerch în timp ce căpitanul scoate o hîrtie din buzunar şi începe să citească.

„Comitetul Central îţi acordă toată încrederea. Numirea ta (în felul acesta nimeni nu se îndoieşte că e asigurată) înseamnă o garanţie că apărarea Parisului va căpăta forţa care-a lipsit Comunei."

Ceilalţi încuviinţează.

„Comitetul îţi dă tot concursul..."

Bine.

„...entuziast."

Foarte bine.

„Dar cum un om nu poate purta război de unul singur, Comitetul aşteaptă să faci apel la militari încercaţi, la patrioţi cu sînge revoluţionar."

Aici, Rossel îşi şterge *pince-nez*-ul.

„De aceea Comitetul cere : întîi, controlul fortificaţiilor ; al doilea, controlul artileriei ; al treilea, controlul recrutărilor ; al patrulea..."

Aici Vermerch tuşeşte, Lesur ridică ochii în tavan.

Revendicările curg. Potrivit Comitetului, orice comandă ar scăpa viitorului ministru-delegat, un simplu nume îndărătul căruia „patrioţii cu sînge revoluţionar“ ar salva rămăşiţele revoluţiei.

„Acestea sînt doleanţele noastre.“

Şi ultimatumul intră la loc în buzunarul căpitanului.

— Care este răspunsul tău ?

— Răspunsul meu ?

Timp de cîteva secunde, Rossel reflectează ; delegaţia este îngrijorată, atentă.

O tăcere, va spune Vermerch mai tîrziu, în care se putea auzi musca.

— Temerile dumneavoastră sînt legitime, domnilor. Socot totuşi că situaţia cere o schimbare totală în conducerea operaţiilor.

Bine.

— Accept aşadar cu entuziasm concursul dumneavoastră.

Foarte bine.

— În schimb ce am de făcut, Du Bisson, pentru a asigura salvarea Republicii ? Vei repeta celui care te trimite (tutuire la auzul căreia Louis îşi stăpîneşte cu greu rîsul). Întîi, voi consemna garda naţională în cazarme, al doilea, voi potoli batalioanele voastre pradă certurilor politice, al treilea, îi voi numi pe şefii voştri după competenţa lor iar, al patrulea, Rossel va ordona să se tragă cu tunul asupra unităţilor care vor fugi de pe front. Domnilor, nu vă mai reţin.

Exclamaţii nedumerite se ridică şi cad asemenea unor baloane ce se desumflă. Apoi stupoarea, înjurăturile se rostogolesc pe scară. Nu mai rămîne decît să le prevezi consecinţele şi Vermerch, uluit, nu se poate opri să nu recunoască :

— Măi să fie, da' straşnic le-ai închis gura !

Ăsta e Rossel. Incapabil să se prefacă, îţi aruncă adevărul în faţă, fără să se gîndească la urmările unei prea mari sinceităţi, iată de ce Louis, impulsiv şi dintr-o bucată, se regăseşte în prietenul său. De cîte ori propriile-i mînii, justificate în sine, nu l-au dus mai departe decît s-ar fi cuvenit ?

Dar dacă înţeleptul trebuie să aibă urechi mari şi o limbă mititică, mai e vreme pentru compromisuri ?

— Eu joc cu cărţile pe masă, întăreşte colonelul. Destule visuri, destule vorbe. Au de ales : ori mă acceptă aşa cum sînt, ori mă retrag. Comuna...

Ei da, mai face pe nărăvaşa între hulube ! Secretarul lui Girardin, Fontaine, este purtătorul unui mesaj destul de îngrijorător. Un prim vot a intervenit la Primărie : reprezentanţii poporului se împart în două grupuri egale. Douăzeci şi şase aprobă Comitetul salvării publice, tot atîţia îl resping. Ne lipseşte un vot.

De ce se dau înapoi ? Unii reprezentanţi spun verde în faţă : odată instaurat, Comitetul va unelti o lovitură militară de stat ; Republica e în pericol.

După o întrerupere a şedinţei, dezbaterile au fost reluate.

Cine este ostil ?

Fontaine citează cîteva nume : Varlin, Jourde, Vermorel, Arnault, opoziţia obişnuită pe care o susţine o parte a centrului.

— Şi ce pofteşti ? ripostează Vermerch. Un alt Cluseret ? Un pedant ? Un nătărău ? Daţi-mi o sută de puşti şi toată Internaţionala va vedea răsăritul soarelui la Mazas.

— Dar Girardin ce speră ? întreabă Rossel.

— Crede că aruncînd lestul, proiectul va trece, spune Fontaine.

— Adică ?

— Să acceptăm ca în afara partizanilor noştri să intre şi alţi membri în Comitet. De exemplu, Ranvier.

— Un aiurit.

— Pyat.

— Un bou.

Père Duchesne face explozie. Pe nerăsuflate, goleşte, umple, goleşte iar paharul. Este beat. Toţi sînt pe jumătate, în afară de colonel care, febril, măsoară încăperea şi se gîndeşte : „Sîntem pe marginea prăpastiei. Issy nu mai rezistă decît printr-o minune, revoluţia e istovită. În timp ce geambaşii noştri se înfruntă în Comună. O, unde să găseşti devotament, organizare, supunere în tot haosul ăsta ? Să uneşti oamenii. Să le dai un suflet, voinţa de-a se bate..."

La Cécilia se întinde pe o canapea : Dombrowski, Lesur somnolează. Nu s-au odihnit nici o clipă de două zile. La miezul nopţii, cei mai mulţi ofiţeri pleacă.

Şi aşteptarea continuă.

Acum Rossel s-a așezat, cu capul între mîini.

— Mi-e sete, bîiguie Vermerch.

Miroase a țigare stătută. Louis deschide fereastra, o închide la loc. Așa tunul se aude mai slab.

După ora trei, sosește și Girardin. Din prag, strigă triumfător :

— Am cîștigat.

— Hip, hip ura !

Vermerch îi trezește pe cei care dorm.

După o luptă de ariergardă dusă de Varlin, Comuna s-a pronunțat, cu patruzeci și cinci de voturi contra douăzeci și trei : puterea aparține de acum Comitetului salvării publice. Membrii sînt aleși. Victoria e totală.

Instigatorul conjurației și Vermerch se bat pe umăr. Chipurile se înveselesc, toată lumea îl felicită pe Rossel, care totuși se arată îngrijorat :

— Am învins, dar cu ce preț ?

— Totul s-a terminat printr-un compromis.

— Explică-te.

— Comitetul se compune din cinci membri : Arnaud, Meillet. Inofensivi. Ranvier, obscur, Pyat și servitorul tău. Analfabeții ăștia nu înseamnă mare lucru. Îi voi mîna cu biciul.

— Cîte voturi a avut cel mai favorizat ? întreabă Louis, care simte punctul slab.

— Treizeci și trei.

— Pyat ?

— Da.

— Un adversar al colonelului. Și cel mai puțin favorizat ?

— Douăzeci și unu.

— Dumneata ?

— Eu.

— Nici măcar jumătate !

— Ne plictisești cu aritmetica ta, strigă Vermorel care toarnă de băut. Douăzeci și unu, treizeci și trei, patruzeci și cinci. Ei bine ? Ce ne pasă nouă de Comună ?

Însărcinatul cu hărțile bate în retragere, deloc convins că această alegere înseamnă un succes. Majoritatea a cedat cu o mînă pentru a lua cu cealaltă.

Oare așa gîndește și Rossel ?

Îl ia lîngă șemineu pe Girardin cu care discută îndelung. La fiecare obiecție cel de-al doilea repetă :

— Ce importanţă are, de vreme ce tu eşti ministru şi comandantul armatei ?

Iată un lucru cîştigat : ziua ar fi putut să se termine mai rău şi cum următoarea a început de mult, conjuraţii se despart.

Dar ce gîndeşte Rossel ?

Uşa se închide, şi Louis, îngrijorat, îl întreabă :

— Sînteţi mulţumit ?

— Da şi nu. Am înţeles unde voiai să ajungi. Comitetul lor îmi va da mult de furcă. În schimb, numirea mea dovedeşte că aleşii îmi acordă încrederea lor. Imită-i.

Şi gîndeşte :

— Nu voi comite greşelile predecesorului meu. Eu sînt stăpînul şi o voi dovedi.

Trebuia lăsat cu această iluzie ? Zarurile erau aruncate şi cu ce argumente avea să-l oprească din drumul pe care o apucase ?

— Domnule colonel...

— Ştiu ce-mi vei spune.

— Ascultaţi-mă totuşi. Ieri am asistat la o scenă pe care trebuie să v-o raportez. Mă aflam în faţa Primăriei către care se îndreptau francmasonii — mai multe mii de parizieni alergaseră să-i aclame şi am auzit ce striga poporul în calea lor. „Trăiasă Pacea.“ Aceşti oameni nu cereau arme sau un Comitet al salvării publice, ci pacea !

— Concluzia ?

— Masele nu mai au încredere în Comuna care v-a numit. Dacă am mai avea cîteva săptămîni la dispoziţie, am răsturna situaţia. De cîte zile dispuneţi ? Pe ce vă sprijiniţi ? Pe nimic. Fie, exagerez. Mulţi reprezentanţi sînt oameni cinstiţi şi mulţi muncitori se vor bate pînă la capăt. Sacrificiul lor va fi inutil. Recitiţi scrisoarea mea...

— Nu sînt un visător, Darrieu. Un succes, nu spun o victorie, ci un început de luptă care să se întoarcă în avantajul nostru, şi opinia publică va reveni la noi. Te încredinţez că nu e totul pierdut.

Şi, bătînd cu pumnul în birou :

— Dă-mi cincisprezece zile şi mai vorbim. Dealtfel, ce-mi propui ? Să merg să explic Comunei că după ce am solicitat-o refuz comanda ? Să fim serioşi. De o lună încoace, cine critică fără încetare acţiunea lui Cluseret ? Eu. Mi se spune : „E rîndul dumitale“. Şi tocmai acum

să mă dau în lături ? Cum aș apărea în ochii lumii ? Ce impresie aș face ?

Problema rămînea deschisă. Louis, care cădea de oboseală, își spusese părerea : mai bine să recunoști o greșeală decît să stărui în ea.

Dar Rossel păli :

— Nu cumva mă crezi mînat de ambiție ?

— Defectul meu e că nu am ambiție. Îmi pare rău că împrejurările n-o favorizează pe-a dumneavoastră.

— Te îndoiești, așadar, că sînt dezinteresat ?

— Dacă m-aș îndoi, n-aș fi aici.

De obicei, înainte de-a se despărți, prietenul său îi strîngea mîna.

De aceea, în zori, culcat pe-o canapea, într-una din anticamere, Louis nu putea închide ochii.

CAPITOLUL XXV

DĂ-MI CINCISPREZECE ZILE !

Louis i le-ar fi dat bucuros. Mai puțin generoși s-au arătat Mac-Mahon, comitetele, comisiile, garda națională, opoziția și chiar o majoritate confuză și labilă pe care noile încercări o înnebuneau.

Adio discuții prietenești, confidențe în biroul lui Rossel ; acesta, aproape invizibil, nici nu-i mai vorbea, încerca să țină piept pe toate fronturile pierzînd totuși dubla bătălie împotriva versaiezilor și a Comunei.

Pe planul războiului, Issy continua să reziste, cu prețul unor lupte crîncene duse în șanțurile fortului, dar la Moulin-Saquet se petrecea un adevărat dezastru. Această poziție fortificată permitea controlul Senei la Choisy-le-Roy. După ce-o părăsise în noaptea de 3 sau 4 mai, Wrobleski fusese nevoit să se replieze spre Kremlin-Bicêtre. Cum la Issy, Eudes se cam eschivase, un inginer pe nume Rist își asumă comanda.

La 7 mai, acesta telegrafia : „Furgoanele nu mai sosesc, munițiile s-au împuținat. Trimiteți întăriri..."

In 8, un ultim mesaj : „Sîntem încercuiți".

Presa ascundea cititorilor neplăcerile politice ale lui Rossel care, după o matură chibzuință, părea să se fi

angajat în nesfîrşite şi confuze pe.. actări cu Comitetul central al gărzii naţionale. Cum nu mai erau trupe, nu mai avea cine să lupte. Pyat pe de-o parte, Delescluze pe de alta, combăteau şi-l susţineau pe colonelul pe care Comuna îl convoca mai toată vremea.

Într-un cuvînt, experienţa eşua. Totul se sfîrşise.

Pentru Louis, zilele păreau nesfîrşite. Nici nu-i mai primea pe ziarişti.

Prin minister circula totuşi un zvon, pe care Lesur, întîlnit din întîmplare, îl confirmă.

— Mîine la prînz, douăsprezece mii de oameni vor fi mobilizaţi în piaţa Concorde. Aşa a promis Comitetul Central. Pornind de la Vanves, Rossel îi va respinge pe versaiezi în pădurea de la Meudon şi va elibera fortul.

Scopul operaţiei era uşor de înţeles : trebuia să se străpungă centrul adversarilor, apoi să se îndrepte fie spre Saint-Cloud, fie spre Villacoublay, pentru a tăia comunicaţiile inamicului.

Cu douăsprezece mii de oameni ?

Şi Lesur nici măcar nu spunea : „Speră să-i respingă !"

La ora fixată, Louis merse prin grădina Tuileries pînă la esplanada ce domina piaţa, fără a privi o anume fereastră unde poate că se găseau Nicole şi François, atraşi de atîta mulţime de militari.

Care, dealtfel, nu prea răspunseseră la apel ! În plus, batalioanele ce staţionaseră pe patrulater începeau deja să se împrăştie. Veniseră. Acum plecau, după ce trecerea în revistă se sfîrşise.

La intrarea pe pod, cîţiva cavalerişti, printre care Rossel, contemplau spectacolul...

Astfel, slaba nădejde ce se înfiripase în urma promisiunii de ofensivă pierea înainte chiar ca federaţii să fi pornit la drum.

Din nou dezamăgit— îşi reproşa că nădăjduise totuşi într-o minune — Louis se întoarse la minister, pentru a găsi acolo o depeşă, în camera hărţilor.

Informaţia, transmisă prin observatorul de la Arcul de Triumf, era scurtă :

„Issy a căzut. Wroblesky."

Pe la orele patru, Rossel trimise după el.

Extrem de palid, cu spatele la şemineu, trăgea cu mîna dreaptă de lanţul ceasului. Stînga, deşi sprijinită pe marmură, tremura.

— Avem de vorbit, spuse el. Mai întîi citeşte scrisoarea pe care am pregătit-o. Părerea dumitale mi-ar fi de folos.

Vocea rămînea sigură, deşi puţin schimbată.

Se apropie de birou.

— Fii sincer. Eşti prietenul meu.

Şi repetă :

— Da, prietenul meu, Darrieu, nu m-am îndoit niciodată.

A fost singura aluzie la neînţelegerea lor.

Paris, 9 mai 1871

Cetăţeni, membri ai Comunei,

Mă simt incapabil să continui a mai purta răspunderea unei comenzi în care toată lumea deliberează dar nimeni nu ascultă.

La sosirea mea în minister, cînd am cerut concentrarea armelor şi urmărirea nesupuşilor, am rugat Comuna să-mi susţină eforturile.

Comuna a deliberat : n-a rezolvat nimic.

De două ori Comitetul central al gărzii naţionale a vrut să-mi ofere concursul. De atunci deliberează dar nu acţionează.

În timpul acestor zadarnice negocieri, adversarul nostru învăluia fortul de la Issy, atac aventuros pentru care l-aş pedepsi dacă aş avea cea mai mică unitate disponibilă, garnizoana a intrat în panică iar ofiţerii au părăsit poziţia după ce deliberaseră prostește dacă trebuiau s-o arunce în aer sau s-o apere.

Şi asta nu e tot ! Ieri, în timp ce toată lumea ar fi trebuit să se afle fie la lucru, fie la război, cu ce se îndeletniceau şefii mei de batalioane ? Şi ei deliberau, în căutarea unui sistem de organizare diferit de cel pe care-l adoptasem eu. Din conciliabulele lor rezultă un proiect în momentul în care eu voiam oameni, şi o declaraţie de principiu cînd eu ceream fapte.

Indignarea mea le-a dat alte idei. Mi-au promis pentru astăzi douăsprezece mii de federaţi cu care mă angajam să pornesc asupra inamicului.

Abia dacă sînt șapte mii. Și nu în stare de război.

Consecința atîtor defecțiuni conjugate, o cunoașteți. Drapelul tricolor fîlfîie deasupra Issy-ului.

Cetățeni, nu mă dau înapoi în fața represiunii.

Dar trebuie oare să iau singur inițiativa unei pedepse ce ar putea alege din haos, ordinea, ascultarea și victoria? Desigur nu.

Predecesorul meu a eșuat într-o situație identică.

Luminat de exemplul lui, îmi rămîne de ales: să sfărîm obstacolul care mă împiedică sau să demisionez.

Nu voi sfărîma obstacolul, căci obstacolul sînteți voi, este dezbinarea și slăbiciunea voastră.

Am onoarea să vă cer o celulă la Mazas.

Rossel.

Louis îi înapoie scrisoarea.

— Părerea mea e că aveţi dreptate, domnule colonel. Totuşi, eu aş trage uşa şi aş pleca fără comentarii.

— M-am gîndit. Dar Comuna e grav bolnavă şi se sufocă. Medicul nu trebuie s-o asfixieze şi mai mult aplicîndu-i o pernă pe faţă. Şi-apoi... (chipul i se înăspri) e mania lor; reprezentanţii poporului mă vor învinui de încălcarea datoriei. Vreau să mă pot apăra.

— Aveţi dreptate.

— Dar situaţia dumitale e cu totul alta. Nu ţi se va reproşa dacă dispari. Ia-o din loc. Se poate ieşi din Paris.

— Dar mi-e cu neputinţă să vă părăsesc.

— Mă aşteptam la acest răspuns.

— O, nu vă faceţi iluzii! N-am să merg pînă acolo încît să cer o celulă la Mazas!

Pentru prima oară de cînd se cunoşteau, Rossel schiţă un zîmbet.

— Te rog, spuse el, să duci scrisoarea la adresă. Apoi, treci pe la mine pe-acasă. Am nevoie de lenjerie, de haine.

Cînd Louis reveni în strada Saint-Dominique, Delescluze şi Comisia pentru război erau în şedinţă cu colonelul iar, după plecarea lor, Rossel se îndreptă în grabă spre avanposturi.

Ziua se termină fără ca cineva să-l mai vadă.

În trăsura care-i ducea, a doua zi, Rossel îl lămuri cum evoluau lucrurile.

La vestea căderii Issy-ului, o mie de federaţi, care ocupau podul de la Neuilly, încercaseră să execute un marş asupra Primăriei. „Sîntem vînduţi, strigau ei. Să-i împuşcăm pe trădători!“ Cu greu Dombrowsky izbuti să-i convingă să nu părăsească meterezele.

— Polonezul şi cu mine am luat cina împreună.

Pe de altă parte, scrisoarea lui de demisie declanşase o şedinţă tumultuoasă la Comună.

— Mi s-a părut că nu-ţi prea place Delescluze. Greşeşti. Delescluze a rostit un discurs de o clarviziune şi un curaj extraordinar.

„Încetaţi cu certurile voastre de amor-propriu, le-a spus. Aud că ar trebui să-l judecăm pe Rossel. Oare nu Cluseret merită Consiliul de război, sau Eudes care răspunde de ispecţia forturilor, sau poate altul, adevăraţii răspunzători ai înfrîngerii noastre?“

— Oho, Darrieu, ce săpuneală le-a tras!

„Comitetul salvării publice nu şi-a îndeplinit sarcina. Să-l suprimăm. Să strîngem rîndurile, să ne batem măcar acum. Nu accept demisia lui Rossel.“

— Partea comică este că l-au aclamat! Dar să nu crezi că aşa s-au aranjat lucrurile. Nicidecum. Şedinţa reîncepe; Pyat, Meillet şi alţii ca ei mi ţi-i întorc pe reprezentanţi pe toate părţile. Votează. Aproape în unanimitate, suciţii ăştia hotărăsc arestarea mea. Şi culmea, Delescluze este însărcinat să mă aducă de guler. Soseşte la minister însoţit de Tridon, Avril, Varlin...

Aici colonelul face o pauză.

— Varlin, mi-ai vorbit de el. E foarte cumsecade, domnul ăsta. Eu le expun din nou nemulţumirile mele, apoi Delescluze se închide cu ei în camera vecină şi-şi fac din nou apariţia pentru a-mi comunica, foarte politicoşi, că înainte de-a mă spînzura, Primăria e gata să mă asculte. Asta e! Pornim.

Girardin, care-i aştepta în faţa porţii, îi conduse la chestură. La fel de derutat ca şi Rossel de întorsătura pe care o luau evenimentele, la fel de compromis ca şi el, deoarece era singurul lui sprijin la Comună, oscilaţiile acesteia nu conteneau să-l îngrijoreze. Te puteai bizui pe Delescluze, dar dacă colonelul nu-şi retrăgea demisia,

scrisoarea lui era socotită insolentă, iar Mazas va avea în faptul serii un prizonier în plus și poate chiar doi.

— Arată-te conciliant.

— Nici vorbă. Nu mă înfățișez ca acuzat. Ei mă convoacă. Las' că răsucesc eu cuțitul în rană.

Pe culoare, cîțiva ziariști îl salutară. Nu se știa niciodată. Nici măcar sub Comună.

Vasta încăpere în care pătrunseră slujea în același timp de birou și de vestiar.

— Ascultă-mă...

— Nu. Du-te și anunță-i că sînt aici.

Un sfert de oră mai tîrziu, Girardin apăru din nou.

— Delescluze și Varlin sînt înfrînți. Reprezentanții nu vor să te primească.

— Cum adică nu vor să mă primească ?

— Cluseret n-a fost audiat. Nu vei fi nici tu. Prietenul tău Pyat declară că în felul acesta Comuna s-ar sinucide.

— N-am mai văzut cadavru sinucigîndu-se.

— Lasă gluma. Urmează verdictul. Ești pierdut.

De fapt, gîndea : „sîntem pierduți" și, foarte îngrijorat, se întoarse la ședință în timp ce Rossel își ascundea un căscat. Apoi :

— La Mazaș, sper să am un mindir bun. De două săptămîni de cînd alerg, ca o pisică jigărită, fără să știu cînd o să mănînc, unde o să dorm. O, Darrieu, ce ușurare ! Lipsit de răspunderi, scutit de eforturi sterile, de obligația de a da ordine care tot nu se execută ! O ! ce nedreptate ! Iată-mă, un vîndut pentru Comună, un cumpărat pentru versaiezi, trădător de ambele părți și pe deasupra fără slujbă. Cum ar spune *Père Duchesne*, mi se pare că am o soartă „a dracului de caraghioasă" !

Minutele se scurgeau. Un zgomot confuz de voci ajungea pînă la ei. Louis crăpă ușa și aruncă o privire pe culoare. Era pustiu : toți intraseră în sala de ședințe.

— Să-mi trimiteți cărți la închisoare. Un Plutarque, *Memorialul*. Operele lui Blanqui. N-am cultura necesară pentru a înțelege socialismul. În luna de miere, reprezentanții m-au interogat asupra antecedentelor mele democratice ! Nu le-am putut răspunde decît că am încredere în noua ordine, mai mult decît în cea veche. Și cred în continuare... cu toate că...

Perora, detaşat, indiferent la sentinţa care avea să-l priveze de libertate, cînd Girardin năvăli în odaie :

— Eşti deferit curţii marţiale.

Colonelul nu se clinti.

— Ei vezi, în fine o să folosească şi ea la ceva !

— Va fi prezidată de Collet.

— Collet ?

Stupoarea i se întipări pe faţă.

— Repetă.

— Îţi spun că va fi prezidată de Collet.

— Asta-i culmea !

Rossel îngăimă :

— Un om pe care l-am degradat... la Issy... un netrebnic căruia chiar eu i-am smuls epoleţii... în faţa trupei !

Deodată, ca scos din minţi, îl apucă pe Girardin de reverul hainei şi-l scutură de parcă nenorocitul era răspunzător de această hotărîre.

— Îl recuz. Auzi ? Îl recuz. Întoarce-te şi spune-le că Rossel nu va apărea decît în faţa unor ofiţeri avînd cel puţin acelaşi grad cu el.

— Mi-aş pierde vremea.

— Nimeni n-are dreptul să-mi facă un asemenea afront.

— Puţin le pasă lor de drept.

— Cer un juriu de onoare.

— Eşti arestat şi gata.

— Invitaţia lor nu era aşadar decît o cursă ?

— Da' dă-mi drumul odată. Mă sugrumi !

— Domnule colonel...

Deschizînd uşa, Louis îi arătă culoarul pustiu.

— S-o ştergem. Nu-i nimeni.

Într-adevăr nu se vedea nici un reprezentant, nici un uşier. Rossel mai putea să fugă. Se repezi.

— Să mergem fără să atragem atenţia, ordonă Louis care-l ţinea de braţ. Dacă nu, sîntem pierduţi. Trec eu înainte.

Cei trei bărbaţi ieşiră din chestură, trecură printr-o altă uşă şi, în sfîrşit, ajunseră pe un palier. Aici, o sentinelă care făcea de gardă îl recunoscu pe colonel şi prezentă arma. Mai jos, un ziarist urca scara : nu ştia nimic de votul Comunei.

— Salut, spuse el.

— Salut.

După ce traversară vestibulul, douăzeci, zece metri îi mai despărţeau de piaţa Primăriei. În urma lor încă nimic : alarma nu fusese dată. Rămînea ultimul obstacol : în gang, un căpitan le tăie calea.

El ştia. Îl recunoscu pe colonel, dar întoarse capul.

Pe trotuar, Girardin o apucă la dreapta, ei la stînga. O trăsură staţiona pe malul Senei. Se suiră numaidecît.

— Piaţa Saint-Germain, strigă Louis.

Deşi bătrîn, calul porni, bucuros.

— Să ne despărţim. E mai prudent, propuse Rossel coborînd din trăsură.

— Aveţi un loc unde să vă ascundeţi ?

— Zău că nu. Mă pregăteam să mă adăpostesc în seara asta la Mazas sau în apartamentul meu. Nicidecum să alerg pe drumuri !

— Ce spuneţi de hotelul meu ? E situat în fundul unei curţi, la doi paşi de-aici. Sinistru, dar discret. Domnişoara care-l conduce e din Bordeaux şi... ne simpatizăm ! N-o să vă denunţe.

— Ştii ce riscuri îţi asumi.

— Nu e chiar aşa. Sînteţi în civil. Dumneavoastră ce-aţi face în locul meu ? Nu vă mai osteniţi să răspundeţi. Ştiu.

Evitară bulevardul şi, pe străduţe dosnice, ajunseră la hotelul Montebello. Totul merse strună. Numitul Gustave Tirobois, funcţionar la căile ferate, se instală într-o cameră vecină cu cea a lui Louis, care urma să aducă mai tîrziu bagajele noului locatar.

Aşezat pe pat, după ce pipăise salteaua şi pernele, Rossel oftă :

— Am să mă întind puţin. Dar dumneata ?

— Mă duc să caut la minister cîteva fleacuri care-mi aparţin ; voi căuta apoi să aflu ce se spune în Paris despre dispariţia dumneavoastră.

— Profită şi cumpără-mi hîrtie şi pene de scris. În timpul acestui răgaz am să-mi redactez memoriile.

Îşi desfăcu pantofii.

— Darrieu...

— Da ?

— Îţi mulţumesc.

— N-aveţi pentru ce. Şi dumneavoastră îmi faceţi un serviciu : eram sătul pînă peste cap de ministerul ăsta.

Prudent, trase perdelele.

— Succesorul dumneavoastră n-are decît să se instaleze. Îi doresc succes, căci...

Dar Rossel adormise.

Nimeni nu-l însoţea, nimeni nu era acolo să-l primească, nici măcar sentinela, instalată la o masă la bistroul din colţ.

Delescluze, în jachetă şi joben, urca anevoie scările ministerului. Domnişoara Azéma îi repeta adesea : „Scările nu sînt pentru tine, îţi fac rău la inimă. Nu cumva te mai crezi un tinerel ?“

Nu, nu se credea : maşinăria mergea tot mai prost pe fiecare zi ; un drug îl apăsa pe piept tăindu-i respiraţia.

Sprijinindu-se de balustradă, ajunse pe palierul unde, de obicei, uşierul aştepta vizitatorii şi, aşezat pe banchetă, îşi trase sufletul, uimit de pustietatea din jur.

Cu prilejul altor vizite, făcuse în sinea lui observaţia că o instituţie atît de importantă nu folosea decît foarte puţini funcţionari. Dar chiar aşa ! Unde erau viitorii săi colaboratori ?

— E cineva pe-aici ?

Singur, în fundul unui culoar, un orologiu întrerupea tăcerea cu tic-tac-ul lui.

Se ridică, apoi întinse gîtul slab către etajul al doilea.

— E cineva ?

Nici o voce nu-i răspunse.

Bătrînul străbătu mai multe birouri, cu uşile deschise, dosare risipite care probabil fuseseră uitate în grabă ; un şir de încăperi părăsite şi fără ecou.

Aici, Rossel îl primise în ajun ; dincolo stătuseră de vorbă în faţa şemineului, unde acum mai ardeau cîteva hîrtii şi, aşezat într-un fotoliu, cu jobenul pe covor şi mîinile întinse pe genunchi, se gîndea, din ce în ce mai apăsat de această singurătate.

De ce acceptase o sarcină atît de copleşitoare ? Ce ştia el despre militărie ? Chestiunile sociale, educaţia muncitorilor, problemele juridice îl interesau. Şi iată, Comuna îl numea ministru de război... şi, lipsit de ajutor, bolnav, avea pe cap atîtea răspunderi.

De unde să înceapă ? Cu cine ?

O depeşă, ultima sosită, zăcea pe birou.

„10 mai, ora 14 şi 27. Bateriile versaieze scufundă o canonieră fixată sub viaductul de la Auteuil."

O citea, incapabil să-şi fixeze atenţia, cînd auzi pe cineva umblînd în anticameră. Lesur intră.

— Ce faci acolo ?

Bănuitor, ofiţerul înainta.

— Adică, de ce mă amestec ? De ce mă amestec ! Da' grozav mai eşti, căpitane ! Vorbeşti cu ministrul tău !

— Mai întîi că sînt maior. Apoi aghiotantul lui Rossel. Cetăţene ministru, tu l-ai făcut să demisioneze. Treburile tale nu mă interesează.

— Ai auzit de Delescluze ? Da ? Bine. Ar trebui să ştii că numai eu l-am apărat pe Rossel. Dac-ar fi după mine, el ar fi în locul meu. Dar pentru că sînt urmaşul lui...

Fu cuprins de o criză de tuse. „Vorbeşti prea repede, ar spune domnişoara Azéma. Uite, înghite o pastilă."

Mai calm, întrebă :

— Unde sînt colaboratorii mei ? Cheamă-i. Doar n-am să-i mănînc.

— Cu ce dinţi să-i mănînci ?

— Domnule maior...

— Bună seara. Descurcă-te.

Şi Lesur trînti uşa.

— Delescluze a debarcat, îi spuse el lui Louis care cobora scara. Dacă te interesează, du-te să-l vezi. Recrutează personal ! Fără Rossel, eu o şterg.

Bineînţeles, fără Rossel !

Totuşi nu era un motiv să nu-l salute pe „marele om", atît de devotat colonelului, marele om care-l primise chiar el într-o altă împrejurare. În plus, era nerăbdător să afle reacţiile pe care le provoca la Primărie fuga prietenului său. Sursa era proaspătă.

O, cît se schimbase bătrînul de cînd se văzuseră la Cité des Roses : uscăţiv, prăpădit, avea faţa lividă, numai piele şi os. Moartea nu-i lăsa vie decît privirea. Şi totuşi, recunoscîndu-l pe Louis, Delescluze păru să-şi regăsească o anumită vigoare : se sculă, veni în întîmpinarea lui. Avea fără îndoială febră, căci mîinile îi erau fierbinţi.

— Am fost informat prin Milliardet că lucrezi la minister. Îmi face plăcere să te revăd. Da, da. Sînt foarte mulţumit. Conduci un serviciu ?

— Să nu exagerăm ! Primeam ziariştii. Centralizam rapoartele.

— Rapoartele ? Ce rapoarte ?

— Sosite de la avanposturi. Apoi i le comunicam lui Rossel.

Cum să-i mărturisească că şi el avea de gînd să plece ?

— Darrieu, situaţia e foarte gravă, îţi dai desigur seama. Atîta vreme cît Issy a mai rezistat, mai puteam învinge. Astăzi, şansele... sînt minime. Notează că nu mi-am pierdut încrederea. Versaiezii vor trebui mai întîi să forţeze meterezele noastre...

Cu zece zile mai înainte, un altul, în acelaşi birou, avusese alte visuri.

Delescluze arătă fotoliul în care şezuse predecesorul său.

— O să ne lipsească. Să fim atenţi cu militarii ! Scoate-i din cazarmă, şi n-au decît o idee : să te ţină din scurt, şi Rossel ar fi izbutit. Dar... vrei să deschizi o fereastră, te înăbuşi aici... sîntem în război. Cum să renunţi la un om de meserie ? Comuna avea un strateg inteligent, capabil. Îl debarcă pentru a-l înlocui cu un domn care nu cunoaşte diferenţa dintre o carabină şi-o flintă ! Şi cînd spun că-l debarcă nu spun nimic ! Imbecilii voiau să-l aresteze !

— Şi nu l-au arestat ?

— Sigur că nu.

Şi-i povesti lui Louis fuga lor, văzută din sala de şedinţe ; reprezentanţii buimăciţi, apoi exasperaţi, nu s-au liniştit multă vreme.

— Dacă i-aş cunoaşte ascunzătoarea ! urmă marele om. Sînt sigur că n-ar refuza să mă ajute.

— Să vă ajute !

— Din umbră, desigur, din umbră !

— Mă cam îndoiesc. Cînd a plecat spre Primărie, Rossel şi-a arătat hotărîrea de a nu mai servi Comuna.

— Ia te uită.

Celălalt tresărise.

— Greşeşti, Darrieu. Pentru el era iertarea sau Mazas şi, la plecare, avea intenţia... şi speranţa să se justifice. Dacă şi-a schimbat părerea — privirea îi deveni bănuitoare — trebuie să fi fost... după vot. Adu-ţi aminte.

Louis se îmbujoră.

— N-am părăsit ministerul toată după-amiaza, bîigui el.

— În cazul ăsta, mă înşel eu.

Fără a-l slăbi din ochi, hiena, cum spunea *Le Figaro*, adulmeca urmele.

— Pînă mîine, fă o anchetă. Poate-l găseşti.

— Nu cred.

— Cine ştie ? Ca să ajungi mai uşor la el, am să-i trimit cîteva rînduri.

Scrise, apoi, împăturind hîrtia :

— Fii prudent. Comuna nu m-ar ierta că tratez cu unul din adversarii ei.

Un zîmbet însoţi fraza.

Lesur se înşela. Bătrînul mai avea cîţiva dinţi.

Pe stradă, Louis citi biletul.

Dragă Rossel,

Avînd în vedere pericolul în care se află Republica şi problemele încîlcite în mijlocul cărora mă zbat, primeşte favorabil propunerea pe care prietenul nostru Darrieu ţi-o va transmite din partea mea. El îţi va explica ce aştept de la tine.

Salut şi prietenie.

Delescluze

CAPITOLUL XXVI

CAPUCINE NU PREA FĂCEA ABUZ de săpun şi de apă de toaletă. Cît despre rochia ei, ce să mai vorbim ! O cîrpă, cu volanul descusut prin care se vedea camizolul nescrobit de cine ştie cînd.

De la motofon, domnişoara Verdier o cerceta cu o privire critică : în meseria asta, trebuie să ai grijă cum arăţi.

Îşi aminti de povestea pe care i-o spusese un notar — prima ei cucerire. Într-o zi, Victor-Emmanuel întîlneşte o păzitoare de vaci şi o găseşte atrăgătoare. Îl pune pe aghiotantul său să negocieze afacerea şi, a doua zi, i se aduce ţăranca ferchezuită şi pomădată. După ce-o cercetează, regele spune : „Luaţi-o repede de-aici. Aţi stricat tot".

Oare nobililor — François era viconte — le place băutura cu miros de dop ?

— Bea-ţi lichiorul, altfel întîrziem.

Dar, întinsă pe divan, Capucine căsca.

— N-au decît să răstoarne coloana şi fără mine. Nu sînt deloc grăbită să-l văd pe Nonoche. Uf, omul ăsta mă calcă pe nervi !

— Ce caraghioasă eşti !

Vremurile erau grele. Jojo Bernard la închisoare, facturile din aprilie neplătite : nu, nu înţelegea cum de prietena ei îl lua pe domnul de Révoir peste picior, un protector care o subvenţiona în fiecare lună. Şi culmea, deşi bruftuluit, acesta alerga pe urmele metresei lui ca un căţeluş şi făcea frumos ca să capete o bucăţică de zahăr.

— Ce caraghioasă eşti. Ce-ţi pasă din moment ce te plăteşte ?

— Tocmai fiindcă mă plăteşte, îl dispreţuiesc. Şi fiindcă îl dispreţuiesc, el mă adoră. Pricepi ?

Alice n-avea nimic comun cu psihologia. Totuşi, cele întîmplate o întăreau în ideea ei : bărbaţii sînt nişte vicioşi.

Mai chinui puţin motofonul : „La, mi, do, în nas mă gîdilă..."

De ce nu mai dădea semne de viaţă Louis ?

Şi culmea, cealaltă spuse :

— Ştii, comunardul care ne-a ocărît aşa de rău la Poccardi, domnul... domnul...

— Darrieu.

— Ei bine, lucrează la Ministerul de război. Nonoche a citit în ziar. Du-te la el. O să se intereseze poate de prizonierul tău.

— Am să mă gîndesc. E un băiat foarte complezent.

Ce vremuri ! Pînă acum Jojo o întreţinea şi iată că, închis la Mazas, pretindea să-i aducă ea de-ale gurii de trei ori pe săptămînă. La vorbitor : „Pui, cerea el la vederea coşului încă acoperit cu un şervet. N-ai uitat sardelele ? Şi rîndul viitor, cumpără-mi două bucăţi de brînză camembert". De bani, nici vorbă. Uimit că fusese arestat, mare şi gras, afirmînd că slăbeşte pe zi ce trece, şi de o slugărnicie faţă de gardieni care-ţi făcea silă, o copleşea pe biata Alice cu văicăreli şi pretenţii.

Revoluţia era pe ducă şi, de cum va fi eliberat, bătrînul va avea grijă de menajul lor, numai să nu fie împuşcat înainte de sosirea domnului Thiers. Ordonată, chibzuită, gospodină şi prevăzătoare de felul ei, se simţea antrenată în vîltoarea unei vaste speculaţii avînd în centru valorile bancherului, o zi în scădere, în creştere ziua următoare.

— Ei, ţi-ai terminat lichiorul ?

Cele două domnişoare, care dejunaseră în parcul Monceau, urmau să se ducă în piaţa Vendôme pentru a asista la evenimentul secolului, după cum le asigura domnul de Révoir : Comuna dictatorială avea să-i facă de petrecanie coloanei Vendôme, simbolul dictaturii.

Îşi îngăduiră o trăsură, căci era cam tîrziu. Capucine bombănea întruna deşi, în fond, ideea că un monument public urma să fie doborît la pămînt nu-i displăcea prea mult, în timp ce Alice, mai supusă şi mai econoamă, deplîngea aceste cheltuieli şi distrugeri inutile.

François, care purta doliu după tatăl lui — jachetă neagră, jiletcă şi mănuşi albe, dar cu garoafă la butonieră — le aştepta pe strada Rivoli colţ cu strada Castiglione. Se refugiase sub o arcadă pentru a nu se amesteca cu mulţimea a cărei familiaritate îl plictisea ; posomorît şi distrat în mijlocul acestei sărbători populare, se întreba cu îngrijorare dacă metresa lui va veni la întîlnire.

O rugase atîta să fie la timp...

Spectacolul anunţat nu-l interesa, deşi o atît de flagrantă manifestare a prostiei omeneşti merita să fie privită. Dar ea îi oferea mai cu seamă prilejul de-a o întîlni pe Capucine.

Se vedeau atît de rar de trei săptămîni şi, de fiecare dată, ea se dovedea atît de agresivă !

Înghesuit, asurzit de rîsete şi strigăte, nu mai spera s-o vadă cînd, însoţită de Alice, îşi făcu apariţia fără să se grăbească.

În fine !

De departe, îi adresă un salut prietenos. Nu-l uitase ; iar el era fericit. Şi totuşi...

— Îmi pare rău...

— Să nu spui că am întîrziat, protestă Capucine, prost dispusă. Trăsura aia parcă stătea pe loc.

— Ce contează întîrzierea voastră. Te rugasem să nu mai îmbraci rochia asta. Îmi promiseseşi...

— Dar ce are rochia mea ? Ce nu-ţi place ?

Dar el bătea în retragere, se bîlbîia. La urma urmelor, albastrul îi şedea bine :

— Nu-i aşa, domnişoară Verdier ?

Ca să-şi facă de lucru, îşi potrivi monoclul.

— Uite biletele.

— Unde ne-ai cocoţat ? Ai reţinut o fereastră bună ?

Capucine o luă înainte şi-şi croi drum spre şirul de federaţi care interziceau accesul în piaţă.

— Pardon, domnilor şi doamnelor, pardon. Eu sînt madam Thiers. Daţi-mi voie să trec, domnilor şi doamnelor.

Lumea se întorcea. Glumea. Un bărbat strigă :

— Dacă tu eşti madam Thiers, trăiască versaiezii !

Încîntată că avea succes pe lîngă muncitori, îşi exagera accentul periferic iar François, care venea în urma lor, agasat şi temîndu-se că o pierde, căuta să zîmbească îndepărtînd cu bastonul pe cei care-o strîngeau prea tare.

— Scuzaţi-ne, spunea el.

Şi adresîndu-i-se ei :

— Să nu fim remarcaţi.

Ceea ce-i prilejuia totuşi plăcerea de a arăta oamenilor că erau împreună.

Balconul lor ocupa etajul întîi al unui magazin de bijuterii situat în stînga Ministerului de justiţie. O ţesătură roşie, cu franjuri de aur, cădea de-a lungul faţadei pînă în dreptul trotuarului. Trecea de la un apartament la altul pentru a încadra fiecare pervaz. Cinci mii de spectatori se aplecau peste balustrade. O mulţime de zile mari, în cămăşi şi rochii de bumbac căreia Comuna avea să-i ofere un spectacol pe placul inimii. O singură vedetă, dar un împărat ! Un împărat cu care să dai de pămînt merita deplasarea : atmosfera era veselă în soarele sub care se răsfăţau drapele.

Încîntată, Alice declară :

— Sîntem în primele loji.

Iar Capucine, amabilă ca de obicei :

— În primele loji, dar cam lateral !

Din cele patru colţuri ale pieţei patru fanfare militare se făceau auzite, pe rînd.

În picioare, François le explică următoarea manevră. Frînghiile, răsucite în jurul unui cabestan, legau coloana de un car tras de şase cai. O simplă tracţiune şi imensul cilindru, deja despicat la bază, se va răsturna peste o grămadă de vreascuri.

Alice puse cîteva întrebări : „Domnul“ nu risca să le cadă în cap ? şi de ce era costumat ca Napoleon ? n-ar fi fost mai bine să-l vîndă unui miliardar american ?

Capucine se interesa mai mult de un tînăr care se aşezase pe un scaun în apropierea lor.

— Brunet cu ochii albaştri, e o raritate, declară ea.

Domnişoara Verdier recunoscu că era „destul de bine", dar domnul de Révoir îl socotea vulgar, la care Capucine răspunse că un aer de secătură îi plăcea mai mult decît o distincţie exagerată.

— Prefer vinul roşu ordinar celui de Burgundia.

— Să-l lăsăm pe individul ăsta în pace, nu vrei ? spuse François, agasat, cu-atît mai mult cu cît noul venit răspundea la ocheadele ce i se aruncau. Istoria se repetă, urmă el. Cine-şi mai aminteşte că după Restauraţie amicii ordinii, atît de supăraţi astăzi, au mai doborît o dată această statuie, pentru a o înlocui cu un drapel alb ? Louis-Philippe a fost autorul. Am aflat nu de mult că inginerul Abadie a cerut o sumă imensă pentru a duce la bun sfîrşit această treabă. Iar comunarzii credeau că o să-şi scoată banii vînzînd bronzul ce acoperea coloana. Dar stratul care-o îmbracă n-are decît două degete grosime, aşa încît afacerea se anunţă dezastruoasă şi... — te-aş ruga să nu mai cochetezi cu vecinul dumitale, e lipsit de ţinută... — cetăţeanul Jourde, delegat la Finanţe, va pierde în chestia asta mii de ludovici.

— Să se înveţe minte, spuse Capucine. Cetăţeanul tău Jourde e un dobitoc.

Una din fanfare se pregătea să-şi înceapă melodia. Într-o tăcere relativă, această luare de poziţie antirevoluţionară făcu să tresară balconul, care ciuli urechea.

— Vorbeşte mai încet : ne-aude lumea.

— Spun ce gîndesc.

— Locul e rău ales.

Căuta s-o liniştească.

— Să nu ne dăm în spectacol, scumpa mea. Am oroare de scandal.

— În primul rînd, nu sînt „scumpa ta". Şi-apoi, mă plictiseşti cu poveştile tale.

Şi cum cei din jur începuseră să pufnească :

— Ia priviţi la tărtăcuţa asta de viconte ! Drept cine mă iei ? Dacă nu-ţi place, n-ai decît s-o iei din loc, dragul meu.

Asta era prea de tot. Cuprins de mînie, François exclamă :

— Îţi poruncesc să taci.

Ea se pregătea să răspundă cînd un strigăt izbucni de la balcoanele pieţei şi ale străzilor învecinate : reprezentanţii poporului, încinşi cu eşarfa stacojie înaintau spre monument. Cîteva minute, cît mai durează discursul şi, dă bice cailor ! Prăvălirea se va încheia cu un vacarm înfiorător.

Atentă, mulţimea tăcea.

Ca să nu fie auzită decît doar de el, Capucine murmură :

— Între noi, totul s-a sfîrşit, Nonoche. Nu te pot suferi, şi cînd se termină distracţia, nu mai căuta să te ţii după mine. Nu mai vreau să am de-a face cu un pisălog de teapa ta. Hai, nu te enerva. „Avem oroare de scandal“ !

— Dar, mă rog, ce-mi reproşezi ?

— Că eşti aici.

— Îţi vreau doar binele.

— Iar eu vreau să nu-ţi mai văd mutra, s-a înţeles ?

Păreau doi îndrăgostiţi, cu capetele lipite, şoptindu-şi vorbe dulci.

Ea continuă, blîndă şi calină :

— Pe oricine, numai pe tine nu. Priveşte-l pe tipul meu cel „vulgar“, n-are cămaşa ta scrobită şi monoclul agăţat de şiret. Dar dacă mi-o cere, mă culc cu el.

— Te rog...

— Ei şi ce ? N-ar fi primul de cînd te cunosc !

Şi-i dădu nume, amănunte, îndîrjindu-se să-l facă să sufere, cînd caii, biciuiţi, se avîntară. Pe caldarîm, copitele lor scoteau scîntei ; frînghiile înfăşurate şi întinse se rupseră deodată, în timp ce carul şi atelajul fură proiectate înainte.

După ce stupoarea se risipi, un imens hohot de rîs acoperi piaţa.

François închisese ochii, cu mîna pe piept : şi în el ceva încordat se rupsese.

— Ce-aveţi ? se îngrijoră Alice. Nu vă simţiţi bine ?

Încet, piaţa, cuprinsă parcă de o mişcare giratorie, părea că se topeşte, se leagănă spre stînga, spre dreapta : fu silit să se ţină de balustradă.

— Domnul François e foarte palid, Capucine !

— Dacă-l doare burta, n-are decît să plece acasă.

Carul şi cabestanul fură aduse la punctul de plecare şi, în timp ce corzile se reînnodau, un genist, înarmat cu o secure, lărgea crestătura practicată la baza coloanei.

Nerăbdătoare, mulţimea scanda : „Lampioane, lampioane“ şi „Cade, nu cade“.

— Mi-a făcut cu ochiul, spuse Capucine.

Veni apoi rîndul lui Alice. Fără îndoială, tînărul se interesa de cele două fete.

Piaţa se ivea din ceaţă, încet. François gîndea : „De ce-o iubesc aşa de tare... de ce ?“

Nimic nu-i apropia. Ea, o haimana, el cu rafinamentele, cultura, posibilităţile lui de a-şi oferi douăzeci de metrese mai frumoase decît ea. Totuşi înţelegea, în momentul cînd o pierdea, că nu voise să posede această femeie decît pentru că-i rezista.

Ce orgoliu absurd ! Cu cît se străduise mai mult s-o seducă, cu atît Capucine îl copleşise cu dispreţul ei. Ca un pescar ce aruncă iarăşi şi iarăşi năvodul pentru a nu da decît de apă, şi...

Ziarele relatară cum se prăvălise coloana ca un stejar sub loviturile tăietorului de lemne. În realitate, semăna mai degrabă cu un coş de uzină decît cu un copac, înaltă de 44 de metri, cîntărind 500 de tone, valorînd 33 000 de franci ; se clătină descriind arcul de cerc calculat de domnul Abadie, înainte de-a se sfărîma pe aşternutul de paie pregătit.

Ave Cezar ! Cît ai zice „peşte“ totul se terminase.

Din învălmăşeală se desluşeau cîteva drapele, cîteva aplauze, iar în balcon, spectatorii, asemenea unor copii care în lipsa mamei au forţat dulapul cu dulceţuri, se ridicară, făcînd haz, puţin ruşinaţi, gîndindu-se la papara care-i aşteaptă.

— Uite, viconte, ai ocazia să strigi : „Sus Comuna“, zise Capucine. Eşti mulţumit, nu-i aşa ? E o treabă grozavă !

Încredinţată că el dezaproba această distrugere, voia să-l umilească o dată mai mult :

— Ascultaţi, cetăţeni ! Domnul strigă „Sus Comuna“ !

François nu încuviinţă.

Toţi îl observau, deja neîncrezători. Un viconte miroase a bogătaş, a spion, a versaiez. Ce tot mormăia adineaori Nonoche ăsta în colţul lui ?

Un federat interveni :

— Nu vrei să strigi „Sus Comuna“ împreună cu noi ?

Unul de colo :

— Sus Comuna !

Şi altul, mai ameninţător :

— Sus Comuna !

Şi ea :

— Curaj, scumpule. Sus Comuna.

Împresurat, hărţuit, François nu se clintea. Cu ştreangul de gît şi tot nu s-ar fi supus, nu pentru că revoluţia îl dezgusta mai mult decît republica domnului Thiers ; nici una nici cealaltă nu merita să faci pe eroul ca s-o ataci sau s-o aperi, dar Capucine îl provocase, iar el nu voia să cedeze.

Un pumn îl izbi.

Se răsturnă pe spate pe un scaun pe care-l tîrîse în cădere, dar izbuti să se ridice clătinîndu-se cînd o a doua lovitură îl atinse, apoi altele şi altele ; asistenţa şi-l arunca de la unul la altul, urla, se aţîţa la vederea sîngelui ce şiroia acum pe faţa lui.

Nimeni nu intervenea. Totuşi cineva strigă :

— Ajunge !

Dar mai multe femei ţipau ascuţit :

— La moarte !

În timp ce avalanşa se înteţea, sub potopul de scuipături şi injurii, el nu se mai apăra, ci doar cu un zîmbet dispreţuitor pe buze, se prăbuşi... ca şi coloana şi la fel de stupid.

În zarva ce se iscase, domnişoarele se făcură nevăzute şi nu-şi traseră sufletul decît în piaţa Vendôme, invadată de mulţime.

Aici poliţia îi invita să circule pe amatorii de relicve gata să sfîrtece uriaşul cadavru. Apucînd-o cînd pe-o stradă cînd pe alta, ele se îndepărtară.

Consternată, Alice nu-şi revenea.

— Da' ce te-a găsit ? Doamne, de ce l-ai provocat ? Poliţia o să-l arunce la închisoare !

— Crezi ? Las' că bogătaşii ăştia se descurcă întotdeauna.

— Şi totuşi de trei săptămîni bancherul meu stă la zdup.

— Potoleşte-te. O să iasă amîndoi şi-o să se ia după noi. Pînă atunci, „Trăiască libertatea" ! Ce idiot ! Şi ce dacă făcea ce i-am cerut ? L-aş fi lăsat apoi în pace.

— Ştii, gardienii nu le dau aproape nimic de mîncare.

— O să ţină şi Nonoche puţin regim. Crezi c-am să-mi cheltuiesc bănuţii ca să-i trimit lui de haleală ?

— Ar trebui să-i dăm de ştire nevesti-si.

Cinstit vorbind, Madam Jojo n-avea de gînd să meargă la Mazas cu două coşuri !

— S-o anunţ pe nevastă-sa ? Da' ştii că eşti bine ? Are grijă comisarul. Ia fii atentă ! Şi nu te întoarce.

Se aflau în faţa prăvăliei unui frizer.

— Ce ?

— Nu-l vezi... în vitrină ?

— Pe cine ? Aha !

— Tipul s-a ţinut după noi.

Într-adevăr, tînărul cu ochii albaştri, care mergea pe caldarîm, se opri lîngă ele.

— Ce îndrăzneală ! remarcă Alice. Drept cine mă ia ?

— Nimic nu dovedeşte că se interesează de tine. Pe balcon, mie mi-a făcut cu ochiul.

— Ţie ? Nici vorbă ! Mie !

Amîndouă aveau dreptate, dar care avea mai multă ?

— Hai mai bine să ne despărţim, propuse Capucine. Tu şterge-o la dreapta. Eu o iau la stînga. E partea inimii.

După ce-şi strînse fustele, domnişoara Verdier, văduvă de douăzeci de zile, porni păşind mărunţel, mişcîndu-se cu distincţie, încredinţată că între o persoană agreabilă şi-o îngălată, necunoscutul nu va şovăi.

Să-l conducă în Parc Monceau ?

Mai bine nu. După-amiaza se va încheia la Bertoloni, cofetarul de pe rue Royale, în faţa unei îngheţate de fistic.

Rivala ei, văduvă de douăzeci de minute, se îndreptă spre marile bulevarde. Căută să-şi potrivească un mers cît mai seducător aşa cum ştia că-i fascinează pe bărbaţi, la fel ca dansul buricului al odaliscelor şi negreselor. Peştele avea să muşte din nadă cu poftă, putea să jure.

Cap sau pajură ?

Ochii albaştri se apropiară de ea.

— Domnişoară...

— Domnule ?

— Pot să vă însoţesc o bucată de drum ?

O clipă de şovăire, chipurile, ca să salveze aparenţele şi :

— Nu spun nu.

— Cum te cheamă ?

— Capucine. Dar pe tine ?

— Maurice. Unde mergem ?

— La mine.

O, Chaville ăsta !

CAPITOLUL XXVII

N-O ÎNGRIJORASE ABSENȚA LUI François, care nu se întorcea decît în zori sau nu se întorcea deloc. Cu lampa stinsă, nu la el se gîndea înainte de-a adormi ; într-atît infidelitatea lui încetase s-o mai chinuiască, ceea ce nu se putea spune însă despre amintirea lui Louis, cearta și despărțirea lor la cimitirul Père Lachaise.

Chiar în după-amiaza aceea, Nicole se întorsese acolo, sub cuvînt că îngrijea „grădinița", în speranța unei noi întîlniri cu cel pe care-l iubea și, dezamăgită și abătută, udase mai multe batiste pe un mormînt care nu era al socrului ei.

Din fericire, într-un cimitir, oamenii nu te întreabă pe cine plîngi.

A doua zi de dimineață, poliția o înștiință că domnul de Révoir ocupă o celulă la Mazas și, după o percheziție din pod pînă-n pivniță, i se recomandă „cetățenei" să nu părăsească locuința fără autorizație.

I se permitea să-l vadă pe prizonier ? Nu. Mai tîrziu, cînd arestarea va fi confirmată de un aviz oficial. Adică după patruzeci și opt de ore.

De ce fusese arestat ? După explicații lipsite de claritate, inspectorii se retraseră.

Dimineața trecu întrebîndu-se ce-avea de făcut. Cum prietenii, relațiile ei erau departe de Paris, cărui avocat trebuia să i se adreseze ? Și, dealtfel, la ce-ar servi un avocat lipsit de influență pe lîngă Comună ?

Totuși, nu putea trimite printr-un servitor, niște lenjerie și ceva de mîncare lui François ? ca să înțeleagă că soția lui se ocupă de el ?

La început, din mai multe motive, îndepărtă ideea de a-i scrie lui Louis. În cazul domnișoarei Darboy, refuzase s-o ajute și-o copleșise cu reproșuri, tocmai din cauza unei scrisori imprudente. O dată certați, n-ar risca să-l solicite pentru a doua oară. Mai ales, nu s-ar umili.

Apoi, după ce mai chibzui, inutilitatea sau necuviința unui asemenea demers i se păru mai puțin sigură. N-ar accepta oare să intervină în favoarea unui prieten care, în alte vremuri, îi făcuse un bine ?

Să intervină pe lîngă cine ? Se va vedea. Primul lucru era să-l întîlnească. Orgoliul și teama ei de o nouă umi-

linţă n-aveau nici o importanţă, căci nu acţiona decît din datorie.

Dar numai din datorie ?

Nicole nu căută să aprofundeze... remarcînd în acelaşi timp că nenorocirea soţului ei n-o făcuse încă să plîngă.

Vino fără întîrziere, te rog. *Trebuie să-ţi vorbesc şi nu pot merge la minister. N.*

„Te rog" era subliniat.

Louis primi biletul la ieşirea dintr-o şedinţă în biroul lui Delescluze. După spusele unui federat care ţinea loc de uşier, un servitor îl adusese chiar în clipa aceea.

Nu se putea spune că doamna de Révoir îi purta pică ! căci, la drept vorbind, n-o menajase deloc la cimitir. Şi-i părea foarte rău... Mereu mînia asta care-l antrena prea departe ! Dar atîtea evenimente zdruncinaseră propria lui existenţă, încît amînase mereu obligaţia de a-i trimite cîteva cuvinte de regret.

Şi-acum iată că ea îl chema... Mîndră, exclusivă, tot spre el se îndrepta într-o împrejurare foarte gravă.

Se simţea impresionat.

Cine ştie dacă nu li se oferea ultima şansă de a se revedea ?

Ar fi bine să stea de vorbă, prieteni împăcaţi şi, înduioşîndu-se asupra lui însuşi, se gîndi la Nicole cu bunătate.

Pe Quai d'Orsay, valetul îl introduse îndată în salon, dar încă din grădină o zărise pîndindu-i sosirea.

Îl puse la curent. Nu făcu nici o aluzie la cearta lor ; aşezaţi alături pe canapea, Louis îi luase mîna pe care ea o lăsă o clipă într-a lui.

Ca la restaurantul cu glicine...

— Ţi s-a spus motivul pentru care poliţia se ocupă de François ?

— Soţul meu, care asista ieri la manifestaţie în piaţa Vendôme, ar fi făcut remarci injurioase cu privire la Comună. Cum îl cunosc eu, o astfel de atitudine din partea lui mă miră.

— Şi de ce o percheziţie ?

— Inspectorii îşi închipuiau că ascundem vreun preot ! În privinţa asta, au plecat liniştiţi !

— Crezi că ți-aș fi reproșat-o ?

— Nu, Louis...

El simți nevoia să vorbească de abatele Grégoire ; Comuna greșea persecutînd Biserica și totul redevenea ușor între ei.

Așa se schimbă situațiile și oamenii : într-o seară, cu două luni în urmă, alături pe aceeași canapea, el timid și Nicole sigură pe ea. Astăzi rolurile se inversaseră : ea îi cerea sprijinul, el se simțea cel mai puternic, drept pentru care era foarte flatat.

— Știi unde e închis François ? întrebă el.

— La Mazas.

— Voi încerca să-l văd.

— Nu cred că ți se va permite. Cel puțin nu înainte de marți.

Louis își aminti că ancheta prealabilă întreprinsă de comisariat dura cel puțin o zi ; apoi, după ce dosarul era transferat la Siguranță, serviciile lui Rigault aveau să decidă dacă era cazul ca deținutul să fie urmărit sau nu.

Mai devreme de două zile, nici o măsură definitivă nu avea să fie luată. Așadar, după părerea lui :

— Ar trebui să intervenim imediat.

— Dar cui să ne adresăm ?

— Delescluze ar putea să ne scoată din încurcătură.

— Noul dumitale ministru ?

Așadar, Nicole se interesa de politică ?

— Citesc mult ziarele... de cînd ai plecat.

— Ei bine, voi spune ministrului o poveste necontrolabilă. Voi obține o cerere de eliberare. Din partea lui, nici o dificultate. Lucrurile nu se vor complica decît la închisoare.

Ea își răsuci bucla neagră în jurul degetului, cum făcea de cîte ori era neliniștită :

— Nu vreau să te expui vreunui pericol... nu... nu te expune... nici chiar pentru a-mi salva soțul.

— Nu te teme. Cînd Rigault va descoperi adevărul, domnul Thiers va fi la Paris.

Și intervenția în favoarea lui François trecu pe planul al doilea. Stăteau liniștiți de vorbă, evitînd să condamne sau să justifice Comuna ; în această privință dezacordul lor se menținea dar, cum Nicole își jurase să nu mai facă reproșuri, Louis o regăsea docilă și deci încîntătoare.

Bunei lor înțelegeri nu-i lipsea decît dragostea.

Era cazul să se bucure ? Nicole nu știa ce să mai spună.

— Unde ai să te ascunzi dacă situația o va cere ?

— Habar n-am. Voi rămîne, cuminte, la hotel.

— Vei fi arestat.

— O să mă scape François !

— Cînd ai să te faci serios ? Promite-mi că în ziua cînd vei avea certitudinea că totul s-a sfîrșit, te vei refugia la noi.

— Dar dacă sînt ucis mai înainte ?

— Nu spune prostii.

— Voi avea și eu grădinița mea într-un cimitir unde vei veni să îngrijești florile noastre ?

— Promite-mi Louis !

Și ochii i se umplură de lacrimi.

Răspunse :

— Nu te mai frămînta. Am adresa aici, și o să mi-o amintesc la momentul potrivit.

Și-și duse mîna la frunte. Ar fi fost prea mult să și-o ducă la inimă.

— Acum te las. Diseară pe la zece mă voi duce la Mazas. Îl voi conduce apoi pe soțul dumitale la loc sigur, căci ar fi imprudent să vină să stea aici.

— Cum voi avea știri de la dumneata ?

— Trimite mîine un servitor la minister.

— Treci te rog în cursul nopții. Mă simt de pe acum atît de îngrijorată din cauza voastră... a amîndurora.

— Bine. Am să mai vin.

Nicole îl conduse pînă în hol și cum treceau prin fața orologiului :

— L-am oprit cînd m-am întors de la Père Lachaise.

Deschise ușa de sticlă, ca să pună din nou limba în mișcare.

Ajuns în stradă, Louis observă că femeile sînt tare schimbătoare, și sentimetale pe deasupra.

Printre gratii, Louis parlamentă cu sentinela : avea de înmînat directorului o scrisoare urgentă și personală și, după cum se știe că mai ușor se intră la închisoare decît se iese, un al doilea soldat îl conduse de la vorbitor în curte, în biroul corpului de gardă, unde un al treilea federat îl însoți pe culoare și pe scări pînă la cetățeanul Mouton, un bărbat pîntecos așezat la o masă.

Unii pretind că înţelept este să te fereşti de oamenii slabi, iar alţii că ticăloşii se recrutează dintre corpolenţi. Acesta, ţinînd seamă de profesiunea lui, arăta destul de bine.

— O scrisoare din partea delegatului la război ! Ia loc, băiete.

Cine slujeşte un personaj atît de important, trebuie menajat.

— Bei tutun ? Dă-i drumul. Caporalul meu îţi stă la dispoziţie.

— Aş bea eu, dar altceva, zise Louis, aşa, ca să mai descreţească frunţile. Iar directorul, desfăcînd plicul :

— Îţi arde de glume ? Ia să vedem, ia să vedem.

Şi citi cu gura deschisă. Un da sau un nu îi va scăpa într-o clipă.

— Nu e corect, făcu el.

— Nu e corect ? Ce anume ?

— Să eliberez un deţinut în aceste condiţii. Cererile nu sînt admise decît dacă sînt eliberate de Siguranţă.

— Ia te uită !

Louis luă un aer inocent cum îşi iau de obicei vinovaţii.

— Învaţă omul în fiecare zi.

— Asta aşa e.

— Regulamentul e regulament.

— Ei, da, ce să-i faci.

Mouton reciti scrisoarea, examină peceţile, semnătura.

— Vezi că aş fi vrut să-i fac plăcere marelui nostru Delescluze. Şi el şi eu sîntem din arondismentul al VI-lea.

— Dar asta nu-i de ajuns.

— Sigur că nu. Închipuie-ţi însă că mă cunoaşte. La 18 martie, eram căpitanul batalionului III şi mi-am eliberat ordin să ocup Mont-Valérien. Îi arăt ordinul. El îmi spune : „Înainte de-a porni, vorbeşte cu Comitetul central.“ Rezultatul ? Comitetul mă trimite să ocup Saint-Pélagie !

— Ceea ce dovedeşte că trebuie să laşi iniţiativa şefilor şi nu să-i tratezi ca pe nişte oi, nu-i aşa, Mouton ?

Susnumitul, înţelegînd gluma din primul moment, se lăsă pe spate, hohotind de rîs.

Într-un cuvînt, se simpatizau. Încă un efort şi poarta închisorii, întredeschisă, se va da în lături, poate.

— Cetăţene director, dacă Primăria ar fi avut înţelepciunea să te asculte, noi am fi la Versailles iar tu, tu ai fi general. Cu ce te îndeletniceai înainte de revoluţie ?

— Făceam mindire.

Louis apucă scrisoarea și se ridică asemenea celui care se pregătește să-și ia rămas bun :

— Îi voi aminti lui Delescluze de întîlnirea voastră. Mie mi se pare că un grad mare în garda națională ți s-ar potrivi mai bine decît să stai aici la Mazas. Vino pe la noi. Întreabă de Cousinet.

Scrisoarea trecu de cealaltă parte a mesei.

— Cine e Cousinet ?

— Eu.

— Bine, Cousin, vere, dacă stau să mă gîndesc, o excepție nu poate avea cine știe ce urmări, din moment ce rămîne excepțională. Delegatul nostru la război are nevoie de Révoir François ăsta chiar acum ?

— Dacă nu avea, nu m-ar fi trimis în plină noapte. Da'...

— Ia te uită. Interese superioare ale Comunei ?

— Ultra-secret.

— În cazul ăsta, sînt onorat că Delescluze s-a gîndit să-mi scrie.

Cum era cu putință ca un om atît de rotofei să se arate atît de plat ? Evadarea se transforma în farsă.

În registru, la pagina din 15 mai, Mouton cercetă lista deținuților, apoi ordonă unui brigadier să i-l aducă pe numărul 1 187.

Înviorat, Louis regreta totuși o eroare pe care o comisese. Dacă François avea să-i spună pe nume ? Oaie ăsta risca să devină mai feroce decît o haită de lupi înfometați. Nu-i rămînea decît să-l ia repede.

— Ai mulți călători în hanul tău, cetățene ?

— O mie două sute. Am început să refuzăm lume.

— Cîte celule ocupate ?

— Două sute.

— Deci, una la șase persoane !

— Da' de unde ! Mazas are oaspeți de vază. Aceștia dispun de o celulă personală : monseniorul Darboy, părintele Deguerry, Jecker, un bancher, Bonjean magistratul.

Părea un chelner enumerînd lista de bucate pentru a trezi apetitul unui client dificil : „Avem somon, trufe, profiterol cu ciocolată".

Apartamentele acestor domni erau prevăzute cu tot confortul : cuvetă, cabinet de toaletă și sistem de ventilație.

După el, atîta vreme cît preoţii nu vor fi transferaţi la Roquette, capetele lor erau bine înşurubate.

Paşi se apropiau.

— La noi, nu există condamnaţi la moarte.

Şi François intră.

— Mă prezint, spuse Louis : Cousinet, secretarul lui Delescluze. Cetăţene, arestarea ta se datoreşte unei erori. Delegatul la război îţi adresează scuze.

Străbătură în pas vioi cei o sută de metri care-i despărţeau de Sena şi, după ce traversară podul Austerlitz, nu mai răsuflară decît în faţa halelor de vin.

Vicontele îşi trăgea cu greu piciorul ; un pumn îl uşurase de cîţiva dinţi. Fără a manifesta o bucurie excesivă, ascultă cum Louis, informat de Nicole, izbutise să-l elibereze.

— Evadarea lui Latude mi se pare mai spectaculoasă... declară el. Evadarea mea este după chipul şi asemănarea epocii noastre, totuşi îţi mulţumesc din toată inima, domnule... Cousinet ! Şi-acum e rîndul meu să-ţi povestesc cele douăzeci şi patru de ore ale unui deţinut victimă a puterii şi arbitrarului.

Tîrît mai întîi într-un comisariat, fusese interogat şi „injuriat“ pentru că proferase injurii la adresa Comunei ! La închisoare, gardieni „de o vulgaritate intolerabilă“ îi confiscaseră porţofoliul, ceasul, inelul şi chiar bretelele înainte de a-l închide într-o celulă „dezgustătoare“. Ce promiscuitate ! Ce aşternut ! Nu, bucătăria lor nu era deloc faimoasă.

Ironic, ca de obicei. Totuşi vocea îi suna fals. Un accent de amărăciune străbătea şi întrebarea „Dar de fapt de ce te-au arestat ?“ rămase fără răspuns.

Trecuse de unsprezece şi cheiul Tournelle era pustiu. Din loc în loc, pe ambele maluri ale fluviului, un lampadar îşi arunca razele peste apa neagră ; în obscuritate, silueta catedralei Notre-Dame se ghicea cu greu.

— Unde mă duci ? Acasă la mine ?

Louis îi răspunse că ar fi primejdios, atît pentru doamna de Révoir cît şi pentru el. Chiar de-a doua zi, serviciile lui Rigault ar face o anchetă şi, cine ştie ? o nouă descindere a poliţiei.

Cum să se descurce acum și cu al treilea ? După abatele Grégoire, după Rossel, Louis partizan al Comunei, specialist în evadări, ezita unde să-l ducă pe ultimul clandestin. Hotelul Montebello era exclus. Fără acte, patroana nu l-ar primi. O clipă se gîndise la Cité des Roses, căci mai avea cheia lui Ravon, dar prezența unui necunoscut ar atrage atenția Juliettei și a lui Féraud.

— Nici un prieten nu te poate primi ?

— N-am prieteni în afară de dumneata. N-am decît relații.

Ceea ce nu ușura lucrurile...

Pînă acum nu făcuse aluzie la memorabilul supeu ce avusese loc după reprezentația de la *Folies dramatiques*, teren primejdios unde Louis nu se încumeta decît cu multă băgare de seamă.

— Rămîne tînăra persoană care te însoțea la Pocardi.

— Imposibil.

Tonul era atît de hotărît, atît de tăios, încît François reluă :

— Ieri, propunerea dumitale mi s-ar fi părut firească. Astăzi nu. Cruță-mi, te rog, osteneala de a-ți explica de ce.

Neîndoios, cuvîntul „osteneală“ nu se înțelegea în sensul de plictis sau de oboseală.

— Dar dacă te-aș duce la ministerul meu ?

— La ministerul dumitale ?

— Imobilul este aproape neocupat. Te instalez la mansardă unde...

— ...mă voi simți mai bine în compania șobolanilor decît cu tovarășii mei de ocnă. Totuși, nici această soluție n-o pot accepta. Nu. Ascultă-mă. Refuz să te mai compromit : las-o baltă.

La Pont-Neuf, modestul restaurant dormita, îmbrăcat în glicină. Astfel, pas cu pas, se apropiau de Nicole.

— De vreme ce casa mea îmi este interzisă, nu există un mijloc de-a ieși din Paris ? Prin nord ?

— Te vor respinge prusacii.

— Dar pe la sud, nu se poate sări peste zid ?

— Federații vor trage în dumneata.

— Știu că noaptea oamenii fug cu barca, pe firul apei.

— Riscul e mare.

— Moartea nu mă înspăimîntă.

Era gata să adauge : „De unde știi că n-o doresc ?“ dar tăcu și, după o vreme :

— Și-acum, ne despărțim.

— Am promis soției dumitale că mă ocup de dumneata.

— Crezi că ține să mă revadă ? A, e o fire foarte loială, devotată, cu spirit de sacrificiu. Datoria ei era să mă salveze. Și-a făcut datoria. Dacă mă îndîrjesc să procedez după capul meu, nu va avea nimic să-și reproșeze. Dragă Louis, o stimez... dar ce vrei, Nicole are prea multe calități ! Și nu ți-o spun ca să mă plîng. Ți-o spun ca să vezi pentru ce nu ne putem înțelege.

Ce căuta ? Să se învinuiască de greșelile lui față de ea sau, pe căi ocolite, să-l facă să simtă că de mult bănuia relațiile dintre soția lui și Louis și că, pe viitor, ca și în trecut, nu se credea îndreptățit să se opună ?

Cîteva picături de ploaie cădeau din cerul cenușiu. În grădina Clotildei, vîntul mișca frunzișul iar în aer se simțeau miresmele acestei primăveri atît de triste.

Domnul de Révoir îl prinse de braț :

— Destul am vorbit de mine. Dar dumneata ? Te expui unor mari pericole rămînînd în Paris. Comuna e învinsă. Nu crezi ?

— Ba da.

— Atunci de ce să rămîi ? Să căutăm o barcă. Să încercăm să fugim împreună.

— Nu, François.

— Dincolo de o anumită limită, curajul echivalează cu sinuciderea.

— Nu mai pot pleca. E prea tîrziu... moralmente.

— Ce vorbă mare ! Dar în gura dumitale nu mă miră. Evenimentele excepționale zguduie anumite vieți și dezvăluie adevărata lor natură cîtorva privilegiați. Ești dintre aceia pe care revoluția i-a transformat. Să sperăm că prețul nu va fi prea mare căci, în ciuda vilegiaturii mele la Mazas, recunosc că din două ai ales tabăra cea mai puțin rea.

Ce spunea Rossel...

— În schimb, eu sînt incapabil să ader la un partid. E forța... sau slăbiciunea mea ? Adio. Noroc, Louis.

Se îndepărtă, apoi se întoarse făcîndu-i semn cu mîna :

— Ți-aduci aminte ? „De-i ploaie, cum în tihnă petreci uitînd de vreme ?“

Cînd să dispară, François își amintise împrejurările întîlnirii lor pe strada Buci, în fața unui zăplaz ce ascundea ruinele unei case.

O dîră de lumină se răsfrîngea în iarbă. La etajul întîi, Nicole nu dormea, numărînd, fără îndoială, bătăile orologiului.

Louis împinse grilajul, ca într-o seară a lunii precedente. Dar lucrurile se schimbaseră : acum ea îl aştepta.

Uşa mare încadrată de trandafiri se deschise şi valetul îl rugă să intre.

— Mă duc s-o înştiinţez pe doamna contesă de sosirea dumneavoastră. Vreţi să aşteptaţi în salon ?

— Nu te deranja, spune-i doar să nu fie îngrijorată. Totul s-a petrecut aşa cum trebuia.

Bătrînul servitor vru să insiste, dar Louis închise uşa... destul de tare pentru ca Nicole să-l audă din odaia ei.

De ce să se mai vadă ? Ţinea la ea dar n-o mai iubea.

Slabă satisfacţie pentru amorul lui propriu : străbătînd grădina, constată că, de astă dată, lampa nu se stinsese.

CAPITOLUL XXVIII

DACĂ PREFECŢII ÎL INFORMAU PE Adolphe asupra situaţiei din provincie, cumnata lui, domnişoara Dosne, poseda o întreagă reţea de informatori care o ţineau la curent cu ceea ce numea ea „micul nostru Coblenz". Nu era zvon care să-i ajungă la urechi şi pe care să nu-l guste ; asemenea acelor ghizi de muzeu care-ţi plimbă o lupă asupra fiecărui detaliu al operei semnată de un pictor primitiv pentru a-i admira cel mai mic rid sau fir de păr, ei îi plăcea la nebunie să scormonească viaţa intimă a oamenilor pînă şi în alcov.

Potrivit spuselor unui servitor concediat din strada Réservoirs, apoi angajat la prefectură, alcovul s-ar fi rezumat, la familia Bernard, la un anume covor pe care micuţa Lucile, înainte de-a se cufunda în delir, i-ar fi descoperit pe mama ei şi pe Roger. Ca să poată sta mai bine de vorbă, se dezbrăcaseră complet.

Simplă bîrfeală, poate ? Servitorii au obiceiul să trăncănească dar la ambulanţă unde bătrîna şi fata se întîlneau, oricine putea să remarce suspinele şi smiorcăielile bietei tinere.

„Tăticul e la Mazas", spunea ea.

Era o explicație...

Totuși „mămica" era toată ziua la biserică iar „logodnicul" nu se mai arăta defel.

Domnișoara Dosne hotărî să descîlcească ghemul ale cărui fire de lînă nu prea vesteau a bine.

— Arăți obosită, îi declară ea într-o după-amiază. Să mergem în parc și ai să-ți ușurezi inima.

Potrivit principiului vaselor comunicante, ea conta pe o ridicare a propriului ei nivel sentimental.

Faetonul o apucă pe drumul spre Saint-Cyr. Și cum un soare cald bătea printre ulmi, doamnele deschiseră umbreluțele, una verde, alta neagră. Lucile o ținea ca pe-o umbrelă de ploaie. Îmbrăcămintea, podoabele ei, vădeau jalea unei dragoste pierdute.

Pentru a evita orice bruscheță, pentru a cîștiga încrederea fermecătoarei copile, aventura din ajun a domnișoarei Dosne oferi un subterfugiu distractiv.

La aceeași oră, se dusese în parcul de la Saint-Cloud, la pavilionul Breteuil, de unde ți se oferă o priveliște atît de încîntătoare spre Sena. Locul împădurit este frecventat, în primăvara aceasta, de numeroși turiști veniți să asiste la bombardarea Parisului. Pentru că douăsprezece tunuri, ascunse sub frunziș, ca un stol de privighetori, bombardează La Mouette și Le Point-du-Jour.

În timpul gustării, miere și pîine neagră, se poate urmări cu binoclul explozia obuzelor.

Bătrîna domnișoară vru mai întîi să se asigure că locul coloanei Vendôme nu se schimbase.

— Știi că anarhiștii vorbeau s-o distrugă. Eu am refuzat să cred și bine am făcut, căci am zărit-o atît de aproape, încît aș fi putut s-o ating !... Liniștită, mă așez la o masă, îmi potolesc foamea, apoi îmi iau din nou binoclul. Închipuie-ți mirarea mea ! Coloana nu mai era ! Dispăruse în timp ce băusem o ceașcă de cacao !

O, ce înțelept fusese domnul Jules Simon în ziua de 18 martie cînd o îngropase pe Venus din Milo : mîine, comunarzii nu vor mai respecta nici muzeul Luvru, nici Notre-Dame, înainte ca bravii noștri soldați să-i readucă la respectul monumentelor publice.

Lucile dădu din cap : ce soartă vor rezerva mîine comunarzii scumpului ei tată ?

— Îţi înţeleg grija, drăguţo... deşi eşti înconjurată de atîta afecţiune... nu-i aşa ?

Întrebarea rămase în aer.

— Fiecare familie, urmă ea, este lovită astăzi în ceea ce are mai preţios. Şi familia noastră trece printr-o grea încercare.

Reşedinţa lor de la Paris era în curs de demolare. Desigur, statul o va reconstrui, după război ; dar cine va înapoia preşedintelui comorile adunate în timpul unei vieţi de muncă şi de studiu ? Furate bronzurile, tablourile, împrăştiată biblioteca şi corespondenţa cu familia d'Orléans ! La aflarea veştii, Adolphe căzuse la pat.

Un asemenea jaf părea cu atît mai inexplicabil cu cît şeful guvernului interzisese întotdeauna să fie bombardat cartierul său, Saint-Geroges.

Prin aleea Maintenon, ajunseră la Steaua Regală, unde domnişoara Dosne propuse ca la întoarcere să facă o plimbare pe malul apei.

Cum să îndrume conversaţia pe calea confidenţelor ? Subiectul era greu de abordat, iar Lucile rămînea la fel de mută precum crapii din marele canal.

În fine, avu o inspiraţie : căsătoria cumnatului ei şi împrejurările care o însoţiseră îi ofereau ocazia căutată.

— Nici nu te născuseşi cînd Adolphe a construit reşedinţa pe care din răzbunare Comuna o dărîmă acum. Era un tînăr... lipsit de mijloace... pe care părinţii mei îl primiseră cu căldură, presimţind strălucita carieră pe care avea s-o facă. Eu aveam doisprezece ani, Elise paisprezece. Parcă-l văd în salonul nostru, în jachetă şi vestă cu picăţele cenuşii, jambiere şi pantaloni albi. Încă de pe-atunci era foarte scund !

Şi coborî vocea, pentru ca nimeni să n-o poată auzi.

— Nu repeta ceea ce am să-ţi încredinţez. Povestea e veche, dar noi preferăm să se uite. Mama mea... s-a îndrăgostit de el...

— Mama dumneavoastră ! exclamă Lucile, consternată.

— Şi totuşi, era o femeie sfîntă. Ce vrei ? Simţurile au biruit. Iar ei au căzut în păcat.

— E cu putinţă ?

— Sigur.

— Dar sora dumneavoastră nu ştia ?

— Ba da, după cum știa și domnul Dosne. Dar asta ne amuza. În fine, am suportat durerea cu stoicism și bine am făcut căci, doi ani mai tîrziu. Adolphe a cerut mîna Elisei.

Dar n-a adăugat că piesa doamnei de Girardin, *Școala ziariștilor*, a fost atunci interzisă de ministrul de interne din cauza unor versuri prea străvezii :

„Mama, după ibovnic și-a dat fata. Iubirea lor fiind mare,
Lumea binecuvîntă
A dragostelor lor treime sfîntă.“

nici că în foaia dotală era trecută chitanța tuturor datoriilor lui Adolphe față de familie precum și două milioane.

— Pînă la moartea ei, am trăit împreună, uniți, fericiți, în casa din piața Saint-Georges, ceea ce dovedește că nu trebuie să dramatizezi nimic... nu-i așa, Lucile ?

Aceasta își șterse o lacrimă ce atîrna, ca o stalactită, de vîrful nasului.

„Totuși, își spuse ea, mi-am făcut cu totul altă imagine despre căsătorie. Dacă alții se împacă ușor cu o asemenea situație, eu n-aș putea s-o tolerez.“

Un condițional care — se înțelege — privea atît prezentul cît și viitorul.

(Și cine ar condamna-o ? Cine s-ar mira că, amintindu-și de blana de urs pe care zăceau iluziile ei s-a întărit în hotărîrea de a nu-l mai vedea niciodată pe Roger, fie el îmbrăcat sau nu ?)

În ce-o privește pe „mămica“ nu-i mai vorbea, iar viața de rugăciuni nu-i va șterge remușcările ce-o chinuiau.

Cît despre „tăticu“, întemnițarea lui justifica o dată mai mult batista cu care se ștergea la ochi, și domnișoara Dosne renunță să mai insiste, fericită de-a fi pătruns taina acelei nopți tragice, dar dezamăgită de a nu-i fi putut afla micile detalii.

În apropierea Covorului Verde, numărul celor care se plimbau creștea. Era locul unde-și dădea întîlnire societatea aleasă a Parisului adăpostită la Versailles.

Toată lumea o recunoștea, o saluta pe cumnata președintelui, care anunță însoțitoarei sale, rînd pe rînd, personalitățile zilei.

— Iată-l pe domnul de Soubeyran, guvernatorul Creditului Funciar, iată-l și pe ambasadorul Celestului Imperiu.

Bătrînul atît de anturat se numea baronul Rothschild, iar mofluzul ăla singuratic, colonelul de Bresles, a cărui soţie dispăruse în vîrtejul revoluţiei. Domnişoara Dosne frecventa teatrul : avea chiar o lojă la Comedia Franceză. Aprecia pana lui Émile Augier în conversaţie cu Victorien Sardou ; îl ironiză pe „bunul Théophile Gautier“ care renunţase la vesta roşie pentru a se alătura partidului ordinii şi, încet-încet, după-amiaza se încheie într-un strălucitor apus de soare, dincolo de frunzişurile adormite.

— Micul nostru Coblenz ! O adevărată staţiune balneară !

Aerul se răcorise şi umbreluţele se închiseră.

În dreptul faţadei lui Mansard, un septuagenar cu faţa roză, bine hrănit, ieşi în întîmpinarea lor şi se interesă de sănătatea domnişoarei, care făcu prezentările.

— Vechiul meu prieten, Léonce Dupont.

Lucile trebuie că era la curent cu cronicile sale din *Secolul*, căci erau însufleţite de cele mai alese gînduri.

— Sînt şi un vechi prieten al ordinii, spuse el făcînd o plecăciune.

Purta barbă şi Legiunea de onoare.

— Aveţi o clipă liberă, domnişoară ? Vă conduc pînă la aripa Castelului. Spectacolul merită osteneala.

— Cu plăcere !

— O iau înainte.

Şi pe deasupra, de o extremă curtoazie.

Merseră pînă acolo, se aplecară pe balustrada de deasupra serei de portocali „ca nişte personaje de Veronese“, cum remarcă ziaristul.

Intr-adevăr, spectacolul merita o privire. În jurul bazinului elveţienilor, cîteva mii de federaţi în zdrenţe şi culcaţi pe jos, zăceau îngrămădiţi, tăcuţi, înfometaţi, asemeni unor sălbăticiuni în cuşcă. Masa lor de culoarea pămîntului părea pietrificată. Doar gardienii umblau printre trupuri, cu un bici în mînă...

Léonce Dupont comentă :

— Observaţi cum tratăm noi prizonierii. Ziua se recreează la aer curat printre răzoare sau se ocupă de grădinărie. Autorităţile speră să le purifice mîinile înnegrite de praf de puşcă prin mînuirea hîrleţului şi a greblei. Iar noaptea dorm pe culcuşuri de paie. Nimic nu le lipseşte. Fiecare om primeşte dimineaţa o livră de pîine.

Astfel, acești asasini așteaptă, în mijlocul florilor, dreptatea consiliilor noastre de război.

— Bieții oameni, oftă Lucile.

— Ești prea simțitoare, copila mea. Mă faci să mă îndoiesc de patriotismul dumitale, spuse ziaristul.

— Cînd erau liberi, acești bieți oameni ți-au arestat tatăl.

— Știu, domnișoară. Dar nenorocirea lor mă înduioșează totuși.

— Uiți care sînt victimele dramei ce ne sfîșie. Nu sînt ei, sîntem noi, Franța.

— Dealtfel, precizează ziaristul, uite colo o mulțime de străini.

— Văd mai mulți copii...

— Vom face din ei cetățeni cinstiți.

La care scuipă în gol, apoi își duse mîna la gură, ca și cum i-ar fi venit să rîgîie.

— Iertați-mă. Nu mă mai stăpînesc.

Și bine crescut pe deasupra.

— Greșești, dragă Léonce, greșești. Ia exemplu de la președinte. Cumnatul meu nu se lasă niciodată stăpînit de mînie. Dacă demolarea locuinței sale i-a smuls un adevărat strigăt de durere, în general își păstrează fruntea senină. „Datoria noastră este să iertăm, repetă el întruna. Nu-i vom pedepsi decît pe vinovați, căci programul meu este să unesc pe toți bunii francezi în jurul meu.“ Dumnezeu să-i dea viață.

— Dumnezeu... și medicii. Mi se spune că domnul Thiers suferă de călduri.

— Ei da ! După-masă. Ce vrei ? Adolphe are un apetit ! Elise îl pune la regim, dar l-am surprins zilele trecute, la ora gustării, pe credinciosul nostru Saint-Hilaire care-i aducea, pe ascuns, ghici ce ?

— Brioșe ?

— Nu.

— Un sandvici ?

— N-ai nimerit-o.

— Atunci mă dau bătut.

— Morun rasol.

Și rîse înainte de-a se întoarce, în timp ce Lucile arunca o privire asupra prizonierilor, tot nemișcați și abătuți.

In piața Armelor, între tomberoanele de obuze și afeturile de tun ce umpleau esplanada, se despărțiră : ziaristul avea de scris un articol pentru *Secolul* : „Problemele sociale pe cale de rezolvare."

— Îl veți citi mîine.

Ele îi promiseră și erau gata să-și ia rămas bun în fața prefecturii... cînd Roger ieși pe poartă.

O stupefacție, uimire, o întîlnire neprevăzută ! Prinși în cursă, foștii logodnici se pomeniră nas în nas, el îmbrăcat, de data asta, ea, dezarmată.

Domnișoara Dosne, care ținea un jurnal, scria în aceeași seară :

„O surpriză, stînjeneală, întîlnire neprevăzută ! Se uitau unul la celălalt uimiți. Îți făcea plăcere să vezi cît erau de jenați.

Mă gîndeam : Lucile o să leșine pe trotuar, în brațele mele. Ei bine nu, a căzut — ca să spunem așa — într-ale lui...

O îmbrățișare de pe urma căreia tînărul se va alege cu cinci sute de mii de livre zestre.

Nu-l condamn, deși micuța e tare urîtă.

Ce mulțumită va fi doamna Bernard ! Își regăsește o fiică... și un ginere !

Dar ajunge... devin bîrfitoare.

Cînd, la cină, i-am descris scena Elisei, ea mi-a spus : «Amorul triumfă. Să ne bucurăm», fixîndu-l pe cumnatul meu cu un aer acuzator, iar eu mă gîndeam..."

La ce anume ?

De fapt, puțin ne pasă ce gîndea domnișoara Dosne.

CAPITOLUL XXIX

DUMINICĂ 21 MAI, DUPĂ-AMIAZĂ, Thiers urca în cupeu panta ce duce la Mont-Valérien.

Era prost dispus. De cîte zile se poticnea armata la metereze ? Bismarck judeca aspru încetineala înaltului comandament (parcă el a fost mai breaz decît noi !) iar Adunarea devenea nerăbdătoare, majoritatea pentru că se bătea pasul pe loc, minoritatea pentru că nu se semna un

armistițiu. Un deputat al acesteia din urmă nu avusese necuviința să dezgroape un discurs rostit de președinte în 1848, cu ocazia asediului de la Palermo ?

„V-ați cutremurat de groază la știrea că timp de două zile un mare oraș a fost bombardat de propriul său guvern. Protestînd împotriva unor asemenea acte, înseamnă că faci un serviciu umanității."

Ca și cum exigențele politicii sînt aceleași cînd e vorba de străinătate sau de Franța !

Parcă o noapte petrecută în Bois de Boulogne așteptînd pînă în zori ca prietenii ordinii să ne deschidă o poartă a Parisului, nu se sfîrșise în mod ridicol ?

— Dar ia să vedem ! Dacă porțile rămîn închise, nu s-ar putea utiliza niște scări ?

Domnul de Bresles, care-l însoțea, îi aminti că el, mai mult decît oricine, dorea strivirea Comunei.

— Da, știu, știu !...

Dar scările ! De mai multe secole, geniștii utilizau alte mijloace : distrugerile, minările, locasele pentru amplasarea explozibilului.

A, ignorantul ! Să nu știe că domnul Thiers este cronicarul asediului de la Danzig ! Totuși pentru a sări un zid prost apărat, o scară oferă posibilități tactice.

— Voi vorbi cu mareșalul.

Trăsura pătrunse în fort și se opri pe un promontoriu unde aștepta un grup de ofițeri din mijlocul cărora se desprinse Mac-Mahon.

Un sexagenar frumos, cu mustăți stufoase, cu o înfățișare hotărîtă, categorică. Nimic nu trăda la el vîrsta, sau luptele de la Magenta și Sedan pe care le înfruntase.

Luară loc în jurul unei mese în fața hărților. La picioarele lor, se întindea Parisul, încercuit, așa cum îl contemplaseră desigur cu cîteva luni în urmă, de pe terasa de la Saint-Cloud, domnul de Moltke și cancelarul său.

Situația se prezenta astfel : armata, care atingea fortificațiile, înainta spre Ivry, unde în curînd avea să dea mîna cu prusacii. Asaltul final era aproape.

Totuși mareșalul nu era dispus să-și asume riscul decît în urma unui ordin formal, căci îl dezgusta ideea de a vărsa sîngele soldaților săi, ba chiar și al inamicului.

— Nu putem obține să se predea printr-o negociere a încetării ostilităților ? întrebă el.

Thiers era gata să răspundă : „Prea tîrziu", cînd un căpitan care cerceta terenul cu binoclul scoase un strigăt :

— Priviţi ! Trupele noastre ocupă Point-du-Jour.

Oare prostănacul îi lua pe federaţi drept versaiezi ? Ba nu. Pe metereze se observau cîţiva puşcaşi coborînd podul mobil. Alţii ieşeau din tranşee, neacoperiţi.

— Domnilor... exclamă bătrînul...

Şi tot duminică 21 mai, după-amiază, Delescluze, care o invitase pe domnişoara Azéma, se simţea mai obosit ca de obicei. Cum îl vizita pentru prima oară la Ministerul de război, găsea casa plină de curent, prost întreţinută şi, mai ales, paloarea lui Louis-Charles o înspăimînta.

— Ar trebui să te odihneşti.

— Nu-i momentul.

— Duminica nu se lucrează. Vino cu mine la Tuileries.

Marele om nu răspunse. La ce bun să-i explice că în timp de război, un delegat la război se ocupă de război, chiar şi de ziua Domnului.

Înainte de-a se aşeza la masă, primise ştirea că federaţii părăsesc meterezele.

„Ar trebui să trimit pe cineva să se informeze", gîndi el.

Dar pe cine ?

Iar dacă ştirea era exactă, ce era de făcut ?

Cu mîna, îşi înăbuşi un căscat.

— Ia pilulele astea. Pilule bune pentru digestie. Şi lungeşte-te.

— Lasă-mă în pace.

Iar vorbeşte urît !

— Bine, nu mai insist, oftă Azéma.

Îl sărută : cu fruntea jilavă, fratele ei respiră greu.

— Ţi-am pus lenjeria în anticameră, vezi să nu ţi-o fure. Mă auzi ?

Dar Louis-Charles aţipise, cu capul căzut pe piept.

Thiers exclamă :

— Domnilor, trăim un moment istoric : armata franceză intră în Paris.

La capătul binoclului de care preşedintele stă agăţat, un regiment întreg iese ca din pămînt — trupă fidelă —

pantalonii roşii ai versaiezilor împestriţînd cîmpia pînă atunci pustie. Cum federaţii nu trag, aceştia înaintează, se pierd prin poarta de la Saint-Cloud, în timp ce, pe drumurile ce prind viaţă, alte unităţi : infanterişti, cavalerişti, artilerişti, converg spre breşa deschisă.

În sfîrşit !

Conferinţa reîncepe după ce Mac-Mahon a dat ordin să nu se mai bombardeze Point-du-Jour.

— Îmi voi petrece noaptea la Quai d'Orsay, anunţă preşedintele.

Cît a aşteptat el noaptea asta, revanşa care să şteargă fuga disperată de la 18 marite ! Nemaiputîndu-se stăpîni, bate din picioare ; domnul de Bresles triumfă :

— Acum nu ne mai scapă !

Şi izbucneşte într-un rîs isteric.

Mareşalul îi recheamă la ordine. Începe a doua bătălie care nu-i o joacă ; luptele de stradă vor fi grele. Amintiţi-vă de cele de la '48. Comuna se clatină, dar nu-i înfrîntă. Să ne stăpînim aşadar nerăbdarea.

Ce-i de făcut ? Thiers cere ca armata să se năpustească asupra Băncii Franţei şi să ia neîntîrziat cu asalt cartierul Belleville. Să fim serioşi, doar n-au ajuns militarii să-l înveţe strategie !

La fel de susceptibili, cei doi bărbaţi se supără.

— Eu comand aici, răbufneşte Mac-Mahon. Ori sînt ascultat ori îmi dau demisia.

Fie. Civilul înghite în sec.

În loc să efectueze un atac frontal, înţelept ar fi să se asigure şi de alte porţi, cele de la Versailles şi de la Sèvres, pentru a introduce în capitală trei corpuri de armată încercuind-o. Înaintarea va fi prudentă. Pentru a sprijini mişcarea prin stînga şi a ocoli Montmartre — un bastion de temut — putem oare spera ca prusacii să se arate înţelegători ?

— Bineînţeles ! spuse bătrînul.

— Şi să interzică fuga federaţilor prin nord, se felicită colonelul care extermină cu anticipaţie o bună parte dintre ei.

Începe o altă discuţie în legătură cu prizonierii ce, fără îndoială, vor fi luaţi ; preşedintele e pentru maniera forte. Orice om prins cu arma în mînă va fi împuşcat. Mac-Mahon, în schimb, e de părere să se aplice legile

războiului. Dealtfel, sînt de temut anumite excese la care s-ar putea deda o trupă exasperată.

— Ce excese ? se indignează colonelul. Justiția nici nu poate fi excesivă în circumstanțele actuale. Partizanii noștri n-au de ce să se teamă, căci un cetățean cinstit se cunoaște întotdeauna după aureola sa.

Thiers încuviințează ; discuția se oprește aici, toți grăbindu-se unde îi cheamă datoria.

În trăsura ce coboară panta — ce minunată e primăvara anul acesta, boschetele pline de flori de măceș ! — bătrînul, în ciuda ciocnirilor sale cu mareșalul, se simte atît de fericit !

O asemenea zi te răsplătește pentru tot restul vieții.

Mormăie :

— *Una salus victis nullam sperare salutem.* *

Bun militar, colonelul traduce :

„Comunarzi, la moarte."

Și domnișoara Azéma, care pătrunde în palatul Tuileries, urcă scara de onoare ce duce la sala mareșalilor. O scară de marmură pe care, ieri încă, o urcau doamnele de la curte și ambasadoarele.

I s-a povestit că o crinolină cerea uneori două sute cincizeci de metri de tafta sau de moar. E cu putință ?

Oglinzile îi redau imaginea unei fete bătrîne cu pelerină, purtînd o pălărie împodobită cu o pasăre fără pene.

A stat pe gînduri : locurile sînt de un franc cincizeci sau de trei franci. Șaizeci de parale ! Deși nimeni n-o cunoaște, e și ea soră de ministru iar rețeta va merge la văduvele Comunei.

Fie trei franci douăzeci, cu program cu tot !

Azéma se instalează la parter, pe o banchetă, își pune ochelarii și privește. Louis-Charles a spus adevărul : e o frumoasă sală de recepții, verde și aurie. Din plafon (ce reprezintă probabil o alegorie mitologică ?) atîrnă cinci lustre de cristal.

Numai să fie bine prinse.

Printr-o fereastră încadrată de catifele cu albine aurii (decorație de pe vremea primului Imperiu), se văd grădinile, lumea care se plimbă și primăvara.

---

* O singură scăpare pentru cei învinși : să nu spere în nici o scăpare (Virgiliu, *Eneida*, II, 354). *(N. tr.)*

Vecina i-l arată, la balcon, pe cetățeanul Pindy, guvernatorul Tuileriilor, care ocupă loja imperială. Iar ea e brutăreasă, născută Putigneux, din arondismentul XIII.

— Eu sînt spălătoreasă. La Cité des Roses.

Toți sînt muncitori și gospodine, în afară de cîțiva ofițeri, în permisie fără îndoială, care-și arată nerăbdarea în timp ce muzicienii își acordează instrumentele.

Spectacolul începe. O femeie voinică, în peplum, își face apariția. Părul îi cade pînă la cingătoarea de un roșu aprins lăsată să atîrne pe covor.

— Cine e ? întreabă Azéma.

— Rosalie Bordas.

— Și ce cîntă ?

— Ascultă !

— Tăcere, șoptește un muncitor.

Cupletele evocă un neam de fier, cu sufletul „ca o văpaie" și trupul călit de soare și de vînt. În loc de palat are doar o cocioabă.

„Un om din gloată !
Asta mi-s !"

Și publicul reia în cor :

„La plozi le dau nimica toată.
Ba chiar așa
Mi-s om din gloată."

Un federat țîșnește din culise pe estradă, apucă un steag roșu și i-l oferă Rosaliei, care se înfășoară cu el, fericită.

În parc trecătorii se opresc. Lucru curios, de cîteva clipe tunul a tăcut. Toți ascultă cîntecul revoluționar ce străbate prin fereastră.

„O, de-ar fi și fratele meu aici !" se gîndește Azéma.

Regimentele se infiltrează între metereze și calea ferată de centură. Caracatița întinde brațele, se lungește, caută celelalte porți eliberîndu-le una cîte una.

Parisul s-a deschis pe o distanță de cinci kilometri. Zece mii de oameni, bîjbîind încă, încearcă rezistența

Comunei. Înaintează în necunoscut. Un val îl împinge pe celălalt, apoi împreună se desfăşoară, acoperă Passy-ul, Auteuil-ul, pentru a se izbi de primele baricade.

Apoi presiunea creşte. Sub greutate, aceste diguri încep să cedeze.

-

Delescluze, trezit de Louis, citeşte depeşa lui Dombrowski :

Versaiezii au pătruns prin poarta Saint-Cloud. Trimiteţi întăriri. Răspund eu de tot.

Marele om nu se pierde cu firea. Ba chiar s-ar putea spune că vestea îl bucură. Gîndeşte-te, Darrieu : luptele de stradă vor fi fatale pentru o armată făcută să manevreze în plin cîmp. 1848 o dovedeşte. Războiul militarilor ia sfîrşit, cel al proletariatului începe.. Fără a mai pune la socoteală că, în faţa muncitorilor, versaiezii vor depune armele.

Nu aceeaşi este şi părerea lui Billeray, membru al Salvării publice, pe care au trimis să-l cheme, deoarece el asigură permanenţa la minister.

Făcîndu-se alb la faţă, el murmură :

— E foarte grav.

— Nu exagera. Avem la îndemînă două sau trei batalioane ? Sigur, nu-i uşor să-i aduni într-o zi de duminică. Dar fă tot posibilul.

Luarea unei hotărîri îl epuizează. Vocea i se transformă într-un horcăit în momentul cînd Renaud, care comandă Point-du-Jour, soseşte în vizită, destins şi zîmbitor.

— Ce mai e nou în sectorul tău, cetăţene ?

— În sectorul meu ? Totul este normal.

Nu mărturiseşte că l-a părăsit din ajun.

— Ar trebui să te mai duci să vezi.

Billeray aleargă să informeze Comuna.

Bate de ora cinci. Bătrînul, care se simte mai bine, îl roagă pe Louis să se instaleze la birou.

— Raportul lui Renaud m-ar linişti... dacă aş avea nevoie. Am să redactez o proclamaţie, căci zvonurile umblă mai iute decît domnul Thiers.

După cîteva sughiţuri, maşinăria porneşte iar.

Dictează :

„Observatorul de la Arcul de Triumf neagă intrarea versaiezilor în Paris. Sau cel puţin nimic asemănător nu se observă. Inamicul s-a prezentat la poarta Saint-Cloud. Dar a fost pus în derută graţie..."

Este aproape o seară de vară.

Cerul a pălit treptat lăsîndu-se cuprins de întuneric. Pe marile bulevarde lumea se plimbă ; toate teatrele afişează „complet". Pe terasele cafenelelor, în jurul unui pahar de mentă sau de absint, clienţii schimbă impresii.

De cînd n-a mai fost capitala atît de calmă ? O fi pace ? În curînd vom vedea dispărînd gîlcevile astea îngrozitoare care n-au nici un rost.

Auteuil e în provincie. Întîrziaţii care se întorc acasă nu ştiu încă nimic, în timp ce, la Primărie, Comuna... deliberează.

Nu mai încape îndoială ; informaţiile curg, semnalînd prezenţa versaiezilor la Trocadéro ; Şcoala Militară şi l'Etoile sînt ocupate. Un fugar, care-l însoţea pe Assi în recunoaştere, raportează că şeful lui a fost luat prizonier pe strada Beethoven.

Dacă Mac-Mahon o doreşte, înainte de ivirea zorilor va fi la Primărie.

Cîţi aleşi nu rămîneau indiferenţi, ieri chiar, la bătaia tunului ? În noaptea asta, liniştea ce vine din cartierele mărginaşe îi sperie. Ce fac trupele noastre, cine comandă ?

Părerile sînt împărţite : Varlin vrea să moară pe baricade, Rigault vrea să organizeze insula Saint-Louis ca pe-o fortificaţie ; pentru defetişti totul e pierdut iar fricoşii sînt gata s-o ia la fugă. Singur Delescluze mai crede că situaţia rămîne favorabilă : poporul ignoră manevrele savante, dar cînd se vede cu o puşcă în mînă şi un caldarîm sub picioare, poporul este invincibil.

Este aclamat. Ştie bătrînul ce spune : Comuna îl va asculta.

— Întoarceţi-vă în arondismentele voastre şi organizaţi rezistenţa, declară el extenuat. La nevoie, vă veţi retrage spre Notre-Dame.

E clar ?

Nu, e vag.

Delescluze adaugă :

— Să fecundăm revoluţia cu sîngele nostru...

Aşa e mai limpede : un grup de aleşi dispare, fofilîndu-se pe lîngă ziduri. Ceilalţi pornesc spre primăriile lor.

La ivirea zorilor, Louis intră la Rossel să-şi ia rămas bun.

Colonelul, care încă mai lucrează, îl ascultă, impasibil. Prevăzuse el că, din clipa cînd Issy-ul nu va mai fi al nostru, versaiezii vor efectua o străpungere prin sud...

Cît priveşte o victorie în Paris ! Cu arterele sale largi, Parisul nu se pretează la un război de baricade. Îşi dă seama de pe acum de manevra la care va recurge Mac-Mahon : Montparnasse şi Montmartre vor cădea înainte de Concorde. Singura ripostă ar fi să se atace centrul inamic, pentru a-l tăia de aripile sale mai înaintate. A se apăra fiecare cartier în parte e un nonsens.

Dar ce să-i mai explice lui Louis, obosit, neputincios, care de-abia se întorsese de la Primărie, unde îl condusese pe Delescluze căci, după patru ore petrecute la Ministerul de război, ministrul nu se mai simţea în siguranţă acolo.

— Acum doarme. Eu mă întorc să mai distrug nişte hîrtii. Apoi...

— Apoi ?

— Ce n-aş da să ştiu şi eu ! Dar dumneavoastră ?

— Eu nu mă mişc. Mă vezi cerînd azil prusacilor ?

— Veţi fi arestat.

— Poate şi împuşcat... Dragul meu, capul lui Bazaine este mai în siguranţă decît al meu : un mareşal care a capitulat fără luptă, cu două sute de mii de oameni, se va descurca mai uşor decît un biet colonel care a pus în pericol casa de bani a judecătorilor săi. Dar să lăsăm. Te sfătuiesc să fugi.

— La prusaci ?

— Nu vrei să te ascunzi ?

— O să rîdeţi de mine : nu sînt în stare să-l trădez pe bătrînul domn.

— Vrei să spui : Comuna.

— ... Da...

Se măsoară o clipă.

— Nu rîd de tine. Am ştiut întotdeauna că vei ajunge aici.

Dar cînd Louis istorisește o scenă petrecută la minister, tineri amîndoi, rîd din toată inima, în ciuda amenințării ce apasă asupra lor.

— Studiam, cîțiva dintre noi, un plan al suburbiilor, cînd ni se aduce... un soldat în pantaloni roșii ! Delescluze îl interoghează :

„Unde ai fost făcut prizonier ?“

„Pe pod.“

„Pe care ?“

„Pe pod, ce naiba“.

De parcă n-ar fi decît unul. Aiurit, infanteristul nu înțelege ce se petrece cu el. Nu știe nici de ce, nici împotriva cui se bate.

„Pe unde ai intrat în Paris ?“

„Pe strada mare.“

„Sînteți mulți ?“

„Asta da.“

„Și cum te cheamă ?“

„Tricoche, din Livarot de fel, la ordinele dumneavoastră.“

„Ce facem cu el ? întreabă Billeray. Eu l-aș lichida pe acest normand-versaiez, ca exemplu.“

„Ce ești nebun ?“ îi răspunde Delescluze. „Avem un prizonier. Să-l păstrăm.“

Și dă ordin ca Tricoche al nostru să fie închis în pivniță.

— Da, spune Rossel, bătrînul domn e un domn. Vezi tu...

Lugubru, clopotul de alarmă începe să sune. Înfășoară și desfășoară peste acoperișuri un zăbranic negru pentru marile funeralii ce se pregătesc.

Iar ei se întreabă : oare cînd ne vom revedea ?

Zăbranicul, asemeni unui nor, atinge La Cité des Roses unde Clotilde veghează. Trei nopți de cînd Chaville lipsește ! Trei zile de cînd așteaptă întoarcerea lui, furioasă și disperată, în fața unei cămări goale și a unui vas de noapte plin.

Toate injuriile noului ei vocabular îi trec prin minte, la care se adaugă și cîteva rugăciuni. Dar nimic nu i-l aduce pe infidel...

Să fi murit ? Să fie în Belgia ? Cu altă femeie, el care, în ultimul timp nici n-o mai bătea ?

Pe palier, după ce a forţat broasca, ascultă vuietul ce cuprinde toată casa. O uşă se deschide. Juliette strigă : „Alarma !“ şi intră din nou să se îmbrace.

Incendiu ? Cutremur de pămînt ? Sau se întoarce domnul de Bresles ?

„Oare de asta Chaville, atît de preocupat de situaţie, mă părăseşte cînd totuşi mai am un ludovic ?“

Geme, aplecată peste balustradă, în timp ce toate clopotele din Paris sună, se învolburează şi umplu cerul...

Dar zece mii de federaţi şi o sută de mii de versaiezi pun din nou mîna pe puşti pe o linie întinsă ca un arc, avînd în centru, nemişcată, Place de l'Étoile.

Cartierele elegante eliberate primele, sînt în sărbătoare.

Cum să te aperi cînd se trage şi din faţă şi din spate, acum cînd „prietenii ordinii“ au ieşit din ascunzătoare ? Vînătoarea e deschisă : vînatul speriat o ia la fugă de îndată ce vede o puşcă.

Un val mai rezistă încă. E castelul Muette. O divizie care-l asediază ia şase sute de prizonieri. Frumos joc de popice ! Toţi sînt împuşcaţi. O oră mai tîrziu, domnul Thiers, a cărui trăsură s-a încumetat pînă acolo, exclamă :

— Ce lecţie !

Acum trupele sale cuceresc Vaugirard, Grenelle şi înaintează spre Clichy, sar peste cuiburile de rezistenţă sau le ocolesc, le fac de petrecanie tuturor celor care n-au avut precauţia să arboreze o brasardă tricoloră : vai de cine poartă bluză albastră şi chipiu, caschetă şi ghete militare : e răpus !

Albastru, alb, roşu — steaguri apar la ferestre în timp ce Parisul îşi întăreşte baricadele.

Ici, butoaie stau alături de trăsuri răsturnate, tobe şi trîmbiţe însoţesc clopotul de alarmă, care sună întruna. Obuzele străbat cerul. Mac-Mahon bombardează Concorde iar Brunnel, care ocupă piaţa, dă riposta la Arcul de Triumf.

Două ţinte măreţe !

In faţa primăriei, febra urcă. Mai multe mii de federaţi cer arme. Li se distribuie puşti şi cartuşe ; li se dă de băut ; ştafetele pleacă şi vin, Vermerch perorează, cocoţat

pe un afet de tun. Un ofiţer se apropie de un grup de femei care a fost primit de Comitetul salvării publice :

— Ei ? le întreabă el.

— Am obţinut cîştig de cauză, răspunde o domnişoară. Sînt institutoarele din arondisment.

— Copiii noştri vor umple sacii cu nisip sau se vor duce pe baricade. Au învăţat mult de la Paşti, va fi pentru ei o recreere.

— Şi ce fac aleşii noştri ?

— Aleşii noştri decretează eroismul.

Într-adevăr, în sala Saint-Jean, Delescluze dictează o nouă proclamaţie :

„Destui militari, jos cu statul major galonat ! Loc poporului, luptătorilor cu braţele goale ! Ceasul răzbunării revoluţionare a sunat".

Se opreşte, se clatină şi trebuie să se sprijine de spateaza unui fotoliu.

În clipa aceea, două batalioane se încrucişează pe Pont-Neuf. Primul fuge la inamic, celălalt se retrage spre Belleville. Fără consemn, fiecare se duce unde vrea !

Trimis de marele om în misiune de informare, Louis se îndreaptă mai întîi spre arondismentul VI. Nu poate trece de strada Rennes, sector destul de liniştit pentru moment. Versaiezii au atacat în zori, dar, respinşi, şi-au părăsit morţii pe şosea.

Varlin comandă.

Gara Montparnasse mai e a noastră ? Nu. Dar Luxembourg ? Nu se ştie.

Un obuz explodează îndărătul lor, în faţa bisericii Saint-Germain-des-Prés.

Înfundate cu saltele, ferestrele sînt mute. E ordin să se tragă în primul burghez care-şi scoate nasul afară.

Atenţie ! o rafală de mitralieră străbate strada de la un capăt la altul şi Louis se adăposteşte în intrarea unui imobil.

— Ştii, spune Varlin, că versaiezii îşi împuşcă prizonierii ?

— De unde ai informaţia ?

— Am văzut cu binoclul. Cel puţin douăzeci de cadavre zac în faţa gării. Priveşte.

El de cînd n-o mai fi dormit ? Şi, în ciuda situaţiei tragice, acest ales ar fi aproape caraghios, cu jachetă şi pălărie moale, cu pistolul strecurat în cingătoarea stacojie.

Accesul la Concorde este interzis, căci aici duelul de artilerie bate din plin. Ridică enorme jerbe de pămînt la piciorul tunurilor ce trag de pe terasă asupra pantalonilor roşii care încearcă să avanseze în siguranţă pe Champs-Elysées.

Louis traversează parcul. Acolo unde începe strada Rivoli, o baricadă apără artera ce duce la Primărie, obiectiv garantat invincibil.

Brunnel o ţine strîns, dar dreapta dispozitivului său, lungit pînă la Madeleine, îl îngrijorează : se teme să nu fie înconjurat. Deja versaiezii aflaţi în Parc Monceau pornesc pe bulevardul Malesherbes.

Exploziile se succed, se înlănţuie, fac o zarvă infernală în care ordinele se pierd ; se întunecă, miroase a praf de puşcă.

— La nevoie, voi incendia cartierul, strigă Brunnel, cînd de la Ministerul de Finanţe începe să iasă fum : schije de tun tocmai l-au atins.

„Arde Ministerul de Finanţe ! Thiers i-a dat foc !“ gîndeşte Louis continuîndu-şi drumul. Abia izbuteşte să se ferească de un horn secerat de obuz şi gata să-i cadă în cap.

Şi de fapt, în dreapta lucrurile nu merg strună. În jurul gării Saint-Lazare, cercul se strînge şi nimeni nu pare să conducă operaţiile. O stradă e a versaiezilor, alta a federaţilor ; baricadele sînt luate, apoi recucerite ; gloanţele îţi şuieră în faţă, în spate, fără să poţi şti cine trage în tine.

Louis trebuie să se tîrască spre un zid făcut din pietre de caldarîm şi din butoaie, care protejează biserica La Trinité. Printr-o ferestruică descoperă un spaţiu gol acoperit de cadavre.

Un sergent explică :

— Lupta se încinge ! Versaiezii năpădesc cu duiumul din toate părţile. Pe cei care vin pe strada Saint-Augustin, pe strada Rome, pe strada Tronchet, îi opresc eu aici. Dar cînd o să coboare de colo sus, n-o să mai rezistăm.

Şi-a îndreptat degetul în direcţia pieţei Clichy.

— Ce face Comuna ? Fără întăriri, diseară va trebui să-mi aşez tabăra la Belleville. Toţi oamenii mei vor s-o şteargă. Pune-te în locul lor. Dacă tot e să moară, măcar să moară la ei acasă.

Deodată schimbul de focuri se potolește iar ei observă, la trei sute de metri, o baterie pe care versaiezii o îndreaptă în direcția lor.

— O să fie prăpăd, cetățene. Fugi !

Louis se tîrăște din nou. Dar abia s-a îndepărtat că un trăsnet se abate asupra baricadei, o strivește și-o pulverizează.

Din străduță în străduță, ajunge curînd în vechiul Paris adormit, de duminică. Un cîine adulmecă rigola, copiii se joacă sub o poartă. Un singur magazin e deschis. Pe vitrină se citește cu litere albe : „Panglici și dantele".

Să fie ziua asta favorabilă comerțului ?

Mai departe, Ministerul de Finanțe arde mereu sau mai bine zis dogorește ca jeratecul încins. Din coloana de fum ce urcă încet cad înapoi hîrtii înnegrite.

Rămîne să-l găsească pe Delescluze la Primărie.

Aici, o mulțime numeroasă, dar îngrijorată, mai staționează. Cum să i se ascundă agonia Comunei ? Cînd privește întrebător spre ferestrele îndărătul cărora marele om a încetat să mai spere, cînd ascultă vuietul furtunii care se apropie sub soare.

Iar la Bois de Boulogne, ucigașii își suflecă mînecile : federatul nu e un om, nici măcar un iepure și, din desișurile unde s-a făcut dreptate, toate hoiturile sînt aruncate în Sena.

Împotriva noastră s-a ridicat stindardul tiranici : la arme, versaiezi, ziua gloriei voastre a sosit. Pe cuvînt de onoare de general : vă sfîrtecăm, canalii. Jur pe mustață și pe pumnul meu de fier, și Galiffet se ține de cuvînt : sîngele vinovat va scălda brazdele noastre.

La biserica Madeleine, situația e mai confuză. Din măcelăria deschisă chiar sub altar, iese un ofițer, cu cizmele năclăite, declarînd : „Dacă monseniorul Deguerry se mai întoarce acasă, o să aibă mulți morți de îngropat."

Centrele de măcel nu mai prididesc. În Parc Monceau se asanează, pe strada Raynouard, se face curățenie ; pe bulevardul Batignolles se face spălătură mare. La ce bun să-i mai iei unul cîte unul, cînd o mitralieră bună seceră cîte zece-doisprezece deodată ? Treabă serioasă !

Dar cum e cu putință ca o asemenea turmă să moară în picioare, strigînd : „Trăiască Comuna“ ? Îți face rău, nu alta ! Bărbații, mai treacă-meargă. Dar femeile ?

Un burghez se miră : „Lașii ăștia or avea curaj ?“

Thiers îi telegrafiază lui Jules Ferry, care negociază pacea cu prusacii : „Mă întorc de la Paris, unde am văzut scene teribile. Vino, prietene, să împărtășești satisfacția noastră.“

Pe strada Courcelles, Alice, care și-a sacrificat trei rochii pentru a face un drapel, își îmbrățișează liberatorii. Trupei îi toarnă vin roșu ieftin, iar locotenentului lichiorul ei preferat. Locotenentul e corect, deși bănuitor cînd se adresează locuitorilor pentru a ști dacă nu cumva în imobilul lor se ascunde vreun federat.

— Cum vă închipuiți !

— L-aș fi denunțat pînă acum.

— Tot arondismentul XVII este de partea versaiezilor.

O portăreasă se agită mai gureșă.

— Într-o dimineață, niște comunarzi au intrat în loja mea să fure. Dar eu le spun : „Urcați la doi la doctorul Pochard. O să găsiți lenjerie fină și argintărie.“ Ei, ghiciți urmarea. Au prădat apartamentul ! Nu-i dezgustător ?

— Pe loc repaus.

Dar abia și-au pus ranița jos și au început să-și așeze puștile în piramidă, că un obuz din direcția Montmartre desfundă un zid pe care versaiezii îl găuriseră din ajun, și toată strada se etalează sub privirea versaiezilor care se pornesc pe glume.

Cu fustele ridicate, Alice se revoltă :

— O, dar ăștia-s prea de tot ! Or să ne omoare !

Ofițerul se grăbește s-o ridice.

— Să intrăm la dumneavoastră, domnișoară. Veți fi mai în siguranță.

Ea zîmbește ; el își cambrează talia.

Acum e rîndul vecinilor să facă haz : Alice asta e o întreținută, chiar dacă boierul ei, un profitor, e la pîrnaie.

La război ca la război, Jojo Bernard !

Două căruțe intră la Mazas. Un muncitor observă că sînt pline de federați.

Se miră, atrage atenţia cîtorva băutori aşezaţi la cîrciumă.

— Rigault trimite întăriri directorului.

— Sau provizii ?

— Cu o escortă ca asta ? Nu-i normal.

În faţa închisorii, se strîng curînd vreo sută care-şi pun întrebări.

Mimile sare jos ; el ştie despre ce e vorba : au venit după monseniorul Darboy şi, pentru a-l primi, puştile stau încărcate la închisoarea La Roquette.

Dar ce fac versaiezii ? De-aici, lupta nu se aude. Doar cîte-o lovitură de tun răzleaţă. Sînt serioşi oare ? Doar tembelii ăştia ar fi putut deja să-l elibereze pe arhiepiscop !

„Ei, pesemne că nu gîndim la fel !“

Sînt optsprezece în sutană, în haină, cu bărbi mari, muţi, împietriţi într-un fel de cuşcă cu zăbrele.

Fără glumă ! Abatele Grégoire se află printre ei.

Mai bine să nu se bage în seamă pînă mai tîrziu, deşi Mimile îi face un semn cu ochiul.

Apelul începe :

— Darboy, Deguerry, Jecker, Bonjean, Custines, Bernard...

Sînt prezenţi cu toţii.

— În rădvan ! ordonă sergentul care comandă. Să ne grăbim.

Căruţele n-au nici o treaptă ; preoţi şi laici, aproape toţi sînt vîrstnici ; monseniorul se poticneşte. Un federat îl ridică sau mai bine zis îl azvîrle pe paie.

— Nu vă e ruşine ? protestează un preot.

— Tacă-ţi gura şi mişcă !

Ce nepoliticos ! gîndeşte Mimile.

Din nenorocire, abatele nu s-a nimerit alături de el.

De cum apar în piaţă, se aude un strigăt ; un grup de gură-cască i-a recunoscut pe cetăţenii-preoţi.

— La moarte !

Toţi scandează : „La moarte, la moarte !“ înconjoară convoiul căutînd să-l împiedice de-a mai înainta; un om se repede spre capul unui cal, cîteva femei se agaţă de loitrele care le tîrăsc, apoi altele apar de pe străzile învecinate. Pentru a-şi croi drum, gradatul trage în aer.

În sfîrșit, se poate înainta, dar la pas, între două șiruri furioase, în timp ce riveranii aruncă zoaie asupra prizonierilor culcați pe burtă în căruțe.

În timp ce Mimile își spune : „Nu vom reuși să trecem. Măgarii ne vin de hac...“ abatele Custines geme :

— O, tîlharii !

Cu un picior Mimile îi închide pliscul.

Verdier mormăie :

— Cu evenimentele astea, prin forța împrejurărilor cine știe cînd o să se deschidă sezonul de pescuit...

Hidropică, umflată ca o băşică de porc gata să plesnească, mămica întredeschide ochii. Puțin îi pasă ei de pescuit. Dar dacă luptele nu contenesc pînă duminică, ziua liberă a Alicei, fetița nu va putea veni s-o vadă și s-o îmbrățișeze.

El se gîndește la baboii lui.

— E timpul să sosească versaiezii, spune tăticul.

— Tu ești de partea versaiezilor ?

— Eu ? Eu sînt neutru. Dar mă plictisesc acasă.

— Du-te să te plimbi.

— Ca să pățesc ceva ? Mersi !

— Atunci găsește-ți ceva de lucru prin casă.

— Ce ? se adresă el pachetului de carne moale și fadă care odinioară îi fusese soție.

— Uite, am o idee. Ai putea să cureți hornul de la sobă. După iarna care a trecut, trebuie să fie tare îmbîcsit.

Ajunși la închisoarea La Roquette, ostatecii scapă de mulțimea care continuă să strige : „La moarte !“

Dincolo de o boltă și după primul ghișeu, căruțele se opresc într-o curte în care cetățeanul François se impacientează. Cu pistolul în mînă, își numără „șuanii“.

— Să-i înregistrez ? întreabă grefierul.

— Nu-i nevoie. Marfa e doar în tranzit.

Îmbrînciți într-un vorbitor fără ferestre, fără mobile, prizonierilor nu le mai rămîne decît să se așeze pe podea și să aștepte.

O lampă luminează anevoie.

Unii se roagă, alţii gem sau se revoltă. Monseniorul Darboy şi abatele Deguerry dau exemplu : cu buzele tremurînde, îşi trec mătăniile unul altuia, căci în momentul arestării un federat le-a smuls pe cele ale parohului de la Madeleine.

— Am obligaţii de familie, se lamentează Georges Bernard. Şi vor să mă împuşte ! De ce ? Doar sînt un republican cinstit, domnule, vă jur. Un prieten al poporului. Cum îngăduie bunul Dumnezeu asemenea crime ?

Omul rectifică :

— Vă înşelaţi. Eu sînt un preot care şi-a schimbat sutana cu haina unui prieten al poporului. Vreţi să vă rugaţi împreună cu mine ?

— O, e groaznic !

— Vreţi să vă rugaţi împreună cu mine ? Încercaţi.

Protectorul Alicei nu-l ascultă pe abatele Grégoire şi repetă neobosit : „Soţia mea, fetele mele !“ Ceea ce e o exagerare.

— Orice s-ar întîmpla, voi refuza iarăşi să fac baie.

Mai multe capete se întorc spre Custines, care a formulat această ciudată declaraţie.

— Cînd am sosit la Mazas, directorul mi-a pretins să mă duc să mă spăl. „Bine, i-am răspuns, dacă-mi aduci un săpun.“ A refuzat.

— Şi nu v-aţi spălat de şase săptămîni ? întrebă cineva.

— Chestie de principiu. Nu las niciodată ultimul cuvînt unui comunard.

— Ce-ar fi dacă abatele nu ne-ar tulbura rugăciunea ? spuse arhiepiscopul. Cred că nu e momentul...

O explozie îi acoperă vocea. Toţi se ridică, ciulesc urechile, pîndesc o nouă bubuitură. Nici o îndoială : au auzit o lovitură de tun. Se apropie salvatorii lor ? Bateria sau bateriile de artilerie trag acum la fiecare minut. Să fie oare eliberarea lor ?

Nimeni nu îndrăzneşte să creadă şi toţi nădăjduiesc, cînd apare un temnicer, ducînd un hîrdău pe care-l lasă în mijlocul încăperii.

— Răbdare, mieluşeilor, nu vă agitaţi. Bateria noastră de la Père-Lachaise îi ciuruieşte pe prietenii voştri, prusaci şi versaiezi.

După patruzeci şi opt de zile de sechestrare voluntară, Clotilde a ajuns pe scară, în curte, apoi pe chei în faţă la Cité des Roses.

— Prefectura de poliţie, domnule, vă rog ?

— Domnule ?

— Cetăţene.

— Ia-o tot în sus pe canal, traversează pasarela şi mai întreabă. Dar nu uita că, pînă la noi ordine, poţi fi tutuită.

Şi ca dovadă, o ciupeşte de fese.

— Derbedeule !

Cetăţeanul face haz în timp ce ea se grăbeşte. S-a înnoptat.

Parisul lucrează ! Ea păşeşte peste baricada de la Castelul de apă apoi dă peste alta care se ridică pe bulevardul Saint-Martin.

Cum să te aştepţi la un asemenea spectacol ? Mobile, maşini de gătit, lăzi de gunoi stivuite lîngă butoaie, tomberoane rostogolite lîngă pietrele de caldarîm. Tot cartierul a ieşit, se agită, îngrămădeşte tot ce-i iese în cale, pregătind rezistenţa. „Cătanele lui Jansoulé“ vin într-ajutor cu un tun pe care-l îndreaptă spre Faubourg Poissonnière. Sînt nişte bătăuşi, zbîrliţi şi cu pipa în gură. Pe oricine se apropie îl ciuruieşte. Ia te uită, şi ţigle, un dulap, un pian aruncate claie peste grămadă.

Clotilde şi-ar da bucuros ultimul ludovic pentru a-l dibui pe Chaville în tot acest vacarm.

— Uite-te pe unde calci, zăpăcito.

Ce lume !

Se lovise de un federat, care doarme cu burta în sus.

Mai încolo dă peste o altă baricadă, iar santinelele o privesc cu neîncredere : cine vine din partea aceea e suspect, mai ales cînd cunoaşte lecţia prea bine.

— Unde te duci ?

— La prefectură.

— Pentru ce ?

— Ca să-l văd pe soţul meu.

Discuţii, lacrimi, rugăminţi.

— Noroc că am suflet bun.

O ajută să se urce iar ea se pomeneşte în mijlocul unor „muncitori groaznici“.

— Grăbeşte-te. La prefectură domnii îşi iau catrafusele.

— Unde se duc ? În Belgia ?

— Ce, îți bați joc de mine ? spune unul mai solid.

După părerea generală, cucoana e cam țicnită.

Mai încolo, pe strada Beaubourg, Clotilde se fofilează în mijlocul unei companii care se răcorește iar, mai departe, un convoi de obuze cu toată escorta îi taie calea.

— Maurice !

I se pare că-l recunoaște într-un grup care desfundă pavajul.

Dar nu-i el. Pornește din nou, cade într-un șanț unde-și pierde un pantof ; pălăria a pierdut-o de mult.

„În fine am ajuns."

Pentru un ludovic („tot ce am") un veteran consimte să se informeze, apoi se întoarce :

— Chaville ? A dispărut de trei zile.

— Unde ?

— Sigur s-a dus la batalionul lui.

— Batalionul lui ? Ai timp să crezi ! Vrei să spui la o demoazelă, unde se ascunde sub un morman de fuste.

Asta nu-l mai interesează pe veteran care-o roagă pe Clotilde să circule.

— Evacuăm înainte de ivirea zorilor. Șterge-o de-aici !

Alt prost crescut.

Zbîrlită, cu rochia sfîșiată, se pomenește deodată pe Pont-Neuf, alergînd cu sufletul la gură. Maurice frecventa pe malul stîng o cafenea de pe strada Jacob. Sau o fi strada Bonaparte ? Sau... ? Nu mai știe. Dacă descoperă locul, ar putea să afle poate. Doar dacă...

Dar asta nu-i cu putință ! E prea laș el pentru a se expune pe o baricadă.. Și totuși... Comunarzii ăștia sînt cam nebuni. Trebuie cu orice preț să-l împiedice să facă o prostie.

Și o ia la fugă.

— Halt !

Iar !

— Unde te duci ?

Mereu aceeași întrebare.

— Îl caut pe bărbatul meu.

— În plină bătălie !

Un pușcaș o amenință.

Clotilde născocește o vagă explicație : din fericire federatul se arată înțelegător.

— Unde stai ?

— La Cité des Roses.

— Ce arondisment ?
— Nu știu.
— Cum nu știi ?
Ea privește, năucită.
— ...pe strada Jacob...
— De ce nu spui așa ? Și cum îl cheamă pe bărbatu-tău ?
— Chaville.
— Mi se pare că-l cunosc ! L-am văzut pe-aici...
Și-i arătă o groapă neagră, pe strada Visconti, în care mai multe trupuri zac lungite.
Să fie cu putință ? Maurice e în stare să se bată ? Maurice e un erou care vrea să moară pentru idioata asta de Comună ?
— Dar nu cred că e al tău. Ăsta de care-ți vorbesc e cîrnățar la Bagnolet.
Iar ea aleargă, disperată. Toate cafenelele sînt închise ; ea lovește în obloane, lovește cu pumnii în jaluzele, face un zgomot infernal.
— Ești acolo, Chaville ?
Drept răspuns, printr-o lucarnă i se aruncă o oală de noapte, care se sparge la picioarele ei.
Alarmă : treziți din somn, oamenii se reped la fereastră temîndu-se de un atac, și trag la întîmplare asupra unei umbre înnebunite care aleargă spre chei.
Toți o alungă, o insultă, iar ea strigă :
— Dați-mi-l înapoi pe Chaville !
Apoi se întoarce și se oprește pe strada Lille, între două baricade care o iau drept țintă.
Strada Lille ?
Rezemată de o mică poartă — o poartă care se deschide ca prin minune — Clotilde se prăbușește pe pietrișul unei grădini, uimită la vederea ei.
Iată-te acasă, baroană.

Nicole nu poate decît să aștepte, să aștepte...
În afară de un schimb de focuri care a izbucnit în spatele grădinii dar care n-a durat, Parisul e liniștit sub clarul de lună. Luptele au contenit. În stînga, zărește lampadarele sfărîmate din piața Concorde, o fîntînă distrusă, iar pe terasa de la Tuileries, și mai departe încă, la adăpostul baricadei lor, se ghicesc federații care veghează.

Răgazul nu va dura : versaiezii ocupă Ministerul Afacerilor Străine la mai puțin de cinci sute de metri de casă și, în zori, lupta se va porni iar.

Dacă Louis nu-i cere azil în noaptea asta, s-a sfîrșit : niciodată nu va mai veni la ea.

„M-a pedepsit de ajuns pentru faptul că m-a iubit ; n-ar trebui acum să se gîndească și la el ? Cît de minunat ar fi ca înainte de a ne despărți definitiv să știu că viața lui a depins de mine !“

Și tot așteaptă...

De cîte ori, în primăvara asta, Nicole, la aceeași fereastră, nemișcată și dusă pe gînduri, nu-și răsucise pe deget o buclă !

În amonte, o barcă traversează Sena în întuneric. Alunecă tăcută cînd deodată, pe malul apei, se desface o mare floare luminoasă.

Palatul Legiunii de onoare arde...

E rîndul vostru, Walkirii cu coc și fuste, să intrați în istorie, e rîndul vostru, frumoase incendiatoare, sosite drept de la Belleville ca un batalion de bucătărese. Totul trebuie să sară în aer, trebuie să ardă ; rostogoliți butoaiele : focul mocnește sub spuză : întețiți-l.

Gospodinele noastre încarcă soba, aţîţă focul, stropesc cărbunii care bubuie ca tunetul și, cum incendiul atinge pivnița unde sînt depozitate douăzeci de butoaie de praf de pușcă, șandramaua sare în aer. Bravo ! Dar ia spuneți, n-a cîștigat Comuna o victorie frumoasă ?

Drept rezultat, un capitel se prăbușește, mai multe coloane se năruie, acoperișul se ridică proiectînd spre cer un vîrtej de flăcări.

„Hai să jucăm o Carmagnolă !
Tot prin bordeie ne tîrîm.
Copiii noștri-s golănime.
Ei bine, asta-i ! doar cu toții
sîntem prostime !“

Colibă sau palat, totul arde ca o claie de fîn.

Vreo șaizeci de bărbați și femei stau la pîndă îndărătul unei baricade.

Printre ei, Juliette, cu fusta suflecată prinsă într-un ac de siguranţă, încarcă puştile.

„Ce păcat, gîndeşte ea, că nu ştiu să mînuiesc şi eu una. Tare mi-ar plăcea să mai dobor cîte-un versaiez. Ceea ce înseamnă că poporul nu e destul de educat. Dar răbdare, totul va merge bine cînd Năpîrstoc va mușca ţărîna, iar pînă atunci, i se pregăteşte pe strada Chabrol o primire grozavă."

În jurul lor, mijeşte de ziuă ; va fi vreme frumoasă.

Spre bulevardul Bonne-Nouvelle, situaţia se însufleţeşte ca şi spre Montmartre, unde se află Féraud.

În schimb Mimile, un nătărău, îşi face veacul la închisoarea La Roquette.

— Nu mai mişcă nimeni !

— Se-aude ceva ?

— Ne vine un plocon. Gura !

Ordinul cere ca oamenii să fie lăsaţi să înainteze şi-apoi să se tragă în ei, dar versaiezii merg în rînd unul cîte unul ; baricada li se pare neocupată, dar păcătoşii ăştia sînt bănuitori : au de străbătut un adevărat pustiu, la capătul căruia ce-i aşteaptă ?

Cîţiva metri încă, nimeni nu suflă, cîţiva paşi, puştile la ochi şi, dă-i drumul !

La început, doi versaiezi sînt prinşi, iar următorii se ghemuiesc prin unghere.

— Şi ăsta-i doar aperitivul, izbucneşte un mare mîncău. Stai să vezi ce feluri mai urmează !

Dinspre partea asta nici o grijă : după o scurtă pauză, i se va servi o papară grozavă. Cocoţaţi pe acoperişuri, versaiezii deschid focul acoperind o nouă înaintare şi, cu tirul îndreptat de sus în jos, avariază totul. Ceilalţi profită, dau drumul unei rafale, se avîntă : strada se umple de fum şi de strigăte, dar acest prim val care explodează în faţa obstacolului înainte de a-l atinge, se retrage părăsindu-şi victimele pe teren.

Printre ele sînt şi muncitori. Jumătate sînt scoşi din uz. Mîncăul horcăie, cu un glonte în gît ; Juliette îi şterge fruntea cu basmaua ei ; cel care spunea : „Gura !" a închis-o pe veci.

La atacul următor vor pieri cu toţii.

Şi iată urgia prăvălindu-se asupra lor, deschizîndu-se ca o rană din care cad trupuri fulgerate, apoi închizîndu-se

la loc, înaintînd, ajungînd la baricadă, escaladînd-o și năpustindu-se asupra apărătorilor ei.

Acum lupta se duce corp la corp.

Orbită, călcată în picioare, Juliette azvîrle o ultimă înjurătură versaiezului care-i înfige baioneta în burtă.

Sîngele țîșnește, o năpădește și o scaldă, muribundă...

Cu grijă, Chaville se apleacă peste balcon și constată că strada e pustie.

— Capucine !

— Ce ?

— Au șters-o.

— Puțin îmi pasă.

— Într-o clipă versaiezii vor fi aici.

— Ei și ? Puțin îmi pasă.

Întinsă în pat, în cămașă de noapte, cu mîinile sub cap, privește fix crăpătura din tavan pricinuită de un obuz ce căzuse peste casa vecină.

O, nu tărăboiul pe care de două zile îl fac două bande de cretini o enervează. Nu : există pe lumea asta lucruri mai grave, dintre care unul nu trece deloc : varza i-a căzut greu !

— Ia te uită ! un vînător ! exclamă Maurice. Uf ! mă simt ușurat. Trăiască armata !

Agită batista și strada se dezlănțuie.

— Trăiască Adunarea !

„Ce suciți !“ gîndește Capucine, rezemîndu-se în cot pe pernă.

— Hai, scoală-te !

Afară e un iureș de soldați care galopează spre Notre-Dame-de-Lorette, trăgînd după ei un tun.

— Vino să vezi.

— Nu.

— De ce ?

Înfrigurat, se apropie de ea și îngenunchează.

— Treburile noastre se aranjează, păpușico. Gîndește-te. Orice-ar fi, Imperiu, Comună sau Republică, un guvern are nevoie de-o poliție bună, nu-i așa ? Regimurile se schimbă, dar polițiștii rămîn.

Ia te uită, așadar e polițist ! Dealtfel i-a mărturisit ieri ! Avea vreun rost să schimbe un boier cu un mizerabil ca ăsta ?

— Ai încredere în mine. Înainte de-a părăsi prefectura, am pus la adăpost destul ca să vînd sau să cumpăr jumătate din tot Parisul.

— Nu cumva vrei o scatoalcă ?

Şi poc ! i-a şi tras-o. Maurice se clatină, cade lat, cu cinci urme roşii pe obraz.

(„Atenţie, Capucine poate să cheme, să mă denunţe şi pe loc voi fi pus la zid.")

Teama i se citeşte în ochi, căci ea îi spune :

— Nu te speria, nenorocitule. Eu nu sînt burgheză !

Statul major ia două măsuri bune : interzice geniştilor să-şi arunce prizonierii pe fereastră. E o practică inumană. Vor fi executaţi în stradă.

În schimb, pe poduri, cei împuşcaţi să fie azvîrliţi peste parapet. E mai curat, chiar dacă hoiturile se ridică la suprafaţă.

Cine şi-ar fi închipuit una ca asta ? De la Concorde la Grenelle, un rîu stacojiu curge prin mijlocul fluviului. Apa şi sîngele nu se amestecă oare ?

Există totuşi anumite locuri privilegiate în care apelul la crimă din ziare e mai bine auzit : *„Domnule Thiers, curăţaţi Parisul. Clemenţa ar însemna demenţă. Ce-i un republican ? O fiară sălbatică."*

Astfel, pe strada Helder, în Montmartre, în scuarul Montholon, forţele ordinei adună victime. Apoi le expediază în piaţa Vendôme, la Elysée şi la Luxembourg, unde-şi are sediul, în fine, un tribunal militar.

„Bun pentru" este singurul verdict. Aici toate numerele sînt cîştigătoare.

Iar dincolo, în faţa unui monument public, femei şi copii zac înlănţuiţi în moarte.

Ce monument ? Collège de France.

Un zgomot ciudat ce pare că vine din pivniţă atrage atenţia versaiezilor care ocupă Ministerul de război de o oră. O fi vreun federat ascuns pe-acolo ?

— Atenţie !

— E suspect !

— Baioneta la tun !

Cercetează subsolurile și, în mijlocul sticlelor, îl descoperă pe pușcașul lor Tricoche, beat-mort, cîntînd : „Vreau să mai văd Normandia o dată.“

Între timp, de pe o terasă a Primăriei, Louis, încremenit, nu se poate desprinde de spectacolul înfricoșător.

Linia de foc și de fum se întinde între Madeleine și strada Rennes, cu punctele mai aprinse pe care el se străduie să le situeze.

Pe malul drept al Senei, palatul regal, palatul Tuileries ard. Incendiul se întinde dincolo de fluviu, ajunge la palatul Legiunii de onoare și la Quai d'Orsay, dar între aceste mari răspîntii, cîte imobile sînt nimicite ? O sută, două sute poate.

Uneori un turn de lumină se înalță spre cer, deodată din mijlocul vîlvătăilor portocalii și aurii țîșnește o pălălaie vineție : vreun butoi de petrol care-a explodat.

Louis ghicește flăcările ce se înnoadă, se despletesc, fierăria răsucită, zidurile care se surpă, căci din punctul său de observație orizontul nu-i decît o imensă pată, aproape imobilă, în care, șuierînd și bubuind din acoperiș în acoperiș, balaurul înnebunit pare că se mistuie pe sine.

Ireală ca o născocire de nebun, ar fi o gravură multicoloră — erupția unui lanț de vulcani — dacă vîntul n-ar aduce pînă la el mirosul acela cald, amestecat cu cenușă.

Mut de admirație, Vermerch a venit lîngă el.

— Un autodafeu grozav de reușit, nu ? O întreagă lume descompusă va dispare.

Și-i arată o masă scînteietoare.

— Privește casa lui Badinguet * : parc-ar fi un mănunchi de vreascuri azvîrlit într-un cazan.

Imbecilul !

— Cine va dispare ? Doar poporul !

— Spui prostii. Bine că măcar am văzut-o pe asta. După mine vie și potopul.

— O ploaie zdravănă mi-ar fi de ajuns. Ar stinge și incendiul tău.

Aruncînd o ultimă privire spre pîrjolul „purificator“, îl părăsește pe Neronele cu joben.

---

* Palatul Tuileries. *(N. tr.)*

Înăuntrul Primăriei se petrece o altă dramă : fiecare sală, fiecare birou, cel mai strîmt culoar e plin de răniţi întinşi pe jos, fără saltele, fără cuverturi, care gem, cer de băut ; nimeni nu se ocupă de ei. De fapt, nu există de nici unele : nici medic, nici cloroform, iar apa a fost oprită.

Alţii, presimţind evacuarea apropiată, imploră în zadar să fie luaţi şi ei.

În salonul Valentine, tapetat cu saten albastru, un mort se odihneşte pe un pat de paradă. E Dombrowski, ucis pe cînd apăra o baricadă, pe strada Myrrha. Trebuie să treci peste alte cadavre ca să te apropii de el : morţii, abandonaţi, se veghează singuri.

Louis îl găseşte pe Delescluze în odăiţa în care acesta s-a refugiat ca să nu-i mai vadă, să nu-i mai audă pe cei care cer directive, arme sau medicamente.

Scrie. Ce ? O ultimă proclamaţie care nu va fi niciodată afişată ? Îşi şterge nasul, se freacă la ochi : aşa se lasă în voia scoartei marele om, sîrguincios, aplecat deasupra unui caiet de şcolar.

— Trebuie să mergem, spune Louis.

— Aşteaptă. Termin îndată.

Dar e grabă mare. S-a dat ordin ca toată lumea să se îndrepte cît mai repede spre primăria arondismentului XI.

Unde sînt versaiezii ? La Bursă ? Pe Pont des Arts ? În orice caz, baricada de la Concorde, luată din spate, e a lor, iar Brunnel, care se retrage pas cu pas, a expediat un mesaj :

„Părăsiţi îndată Primăria. Sînt încercuit."

— Să plecăm, Delescluze.

— Am terminat. Dă-mi pălăria şi umbrela.

Umbrela, într-un moment cînd Rossel ar fi cerut o mitralieră.

Louis se execută, îl ia pe bătrîn.

În curte, cîteva cărucioare sînt încărcate în grabă ; se îngrămădesc arhive, muniţii, merinde, puşti. Toată lumea fuge, în timp ce patru flăcăi zdraveni rostogolesc pe caldarîm butoaie cu petrol şi cu praf de puşcă.

— Înapoi, strigă Louis. Destule incendii ! Ajunge !

Degeaba ar interveni ministrul de război, nu mai are nici o autoritate şi cum împuşcăturile se apropie, acum e rîndul lui să se grăbească spre trăsură.

Pentru a ajunge în Place du Prince Eugène, o apucă pe niște străduțe întunecoase. Delescluze tace. Răsturnat pe spetează, și-a desfăcut gulerul cămășii.

— Darrieu, fă-mi... un serviciu. Aș vrea să te duci la Cité des Roses... da, te rog să înmînezi scrisoarea asta... surorii mele.

Și-i întinde un plic deja mototolit.

— N-am curajul s-o mai văd pe Azéma... Explică-i tu... cu blîndețe... că...

Un spasm îl oprește să continue : se sufocă.

De la cizma de dragon pînă la biroul Empire, de la tabloul cu încoronarea lui Napolean la vitrina cu decorații, Clotilde a găsit totul, fără să recunoască nimic. Ce-i pasă de interiorul ei ? Cel adevărat a rămas acolo unde îl va aștepta mereu pe Chaville al ei care nu se va mai întoarce.

De douăzeci și patru de ore n-a mîncat, nu s-a spălat și, culcată pe canapeaua din salon, plînge, oftează sau suspină, cu capul între perne. E zi, e noapte ? Nici n-are nevoie să aprindă lampa : flăcări joacă pe pereți, iar dacă toată casa ar vrea să ia foc, ar fi cu atît mai bine.

Între două crize de nervi, a găsit o cutie de țigări și o sticlă de Xeres, din care ia din cînd în cînd cîte o înghițitură.

Dar Chaville ? Episodul acesta s-a încheiat ? E cu putință ? Chaville al ei... Să trăiască fără el, într-o cetate fără roze, să ducă o viață searbădă, redevenind o adevărată baroană...

Atunci gemetele ei se transformă în strigăte de disperare : se rostogolește pe canapea și mușcă pernele.

Totul e dat uitării : injuriile, ghionturile, infidelitatea finală. Ce bărbat era Maurice...

Și ce va urma acum ? Nimic. Un pustiu, un neant, un colonel !

Iată clipa aleasă de domnul de Bresles pentru a se arăta. Sare de pe cal în fața casei, traversează grădina, aleargă, strigă „Cloclo, Cloclo !“, o găsește și se aruncă la picioarele ei.

— Tu, soția mea ! Ești în viață ?

O strînge în brațe, îi ascultă bătăile inimii.

— Ești bolnavă... rănită ?

Ea nu mai are decît puterea să zîmbească, cu ochii în tavan.

— Nu fi îngrijorat.

— Ce s-a întîmplat ? Te-au torturat socialiștii ?

Fapt e că apare într-o stare jalnică, cu părul zbîrlit, murdară, cu rochia sfîșiată.

— Vorbește... te conjur !

Și stăruie.

— Povestește-mi tot.

— A fost teribil... cumplit.

— Doamne !

Domnul de Bresles nu îndrăznește s-o întrebe dacă fetița lui s-a întors nevătămată.

— Spune-mi măcar unde ai locuit după... gara Saint-Lazare.

— Mai tîrziu. Sînt istovită.

— Draga de tine...

Cum s-o întărească într-un timp așa de scurt ?

— Dar ce înseamnă asta ?

— Ce ?

— Sticla, țigările ?

Ce de întrebări ! Și e de-abia începutul ! „Fetița, draga de ea" închide ochii făcîndu-se că nu aude, cînd o formidabilă explozie zguduie cartierul scuturînd casa și spărgînd geamurile.

Colonelul se repede la balcon.

— Palatul Tuileries sare în aer ! Canaliile ! Au minat palatul Împăratului !

E o capodoperă de pirotehnie, un foc de artificii ca la sărbătorile naționale, jerbe, petarde, rachete care se succed neîntrerupt. O sută de tunuri bubuie în mijlocul prăpădului, bombardează cerul care se revarsă peste Sena în mii de stele, apoi cupola Mareșalilor se dezagregă, scuipă văpăi în buchete.

— Privește !

— Aș vrea să dorm.

Cum să doarmă într-o asemenea zarvă ? Nu e în apele ei ! Dar ce să mai insiste ? Tot n-o să afle nimic pînă nu-și vine în simțiri.

— Cloclo...

— ...Da...

— Mă întorc repede, cît pot de repede. Pînă atunci, odihnește-te... fă o baie...

— ...Bine...
— Curaj. Nu uita că eşti soţie de ofiţer.
— Ştiu...

Dacă doamna colonel nu e bolnavă vocea însă abia i se aude.

Domnul de Bresles o mîngîie cu o privire îngrijorată şi e gata să iasă, cînd se răzgîndeşte.

— Cloclo...

Iar !

— Trebuie să-ţi mulţumesc pentru decoraţii. La Versailles le-am găsit în bagajele tale.
— Şi te-ai bucurat ?
— Nespus.
— Cu-atît mai bine.

Se trezeşte oare o umbră de patriotism în sufletul acesta rătăcit ?

— Cu-atît mai bine, Philippe.

Dar Clotilde gîndeşte :

„Poţi să ţi le pui undeva".

CAPITOLUL XXX

CINE SĂ-L CAUTE ? JULIETTE ?

Poate că nevasta lui era îngrijorată, acum de cînd îl ştia dormind în fiecare noapte la închisoarea La Roquette.

După ce-a trecut trei grilaje de fier şi a traversat o a doua curte, Mimile l-a zărit pe Louis care-l aştepta sub boltă.

— Ce surpriză ! Da' ce faci aici ?
— Am fost la Cité des Roses, căci...
— ...voiai să mă vezi !

Încîntat, îi strînge mîna mai-mai să i-o strivească, într-atît îl bucură această vizită.

Louis îşi spune : „Mai bine să-l las cu iluziile lui şi să nu-i vorbesc de misiunea pe care mi-a încredinţat-o Delescluze".

Nu se gîndise la Mimile decît trecînd prin faţa închisorii. Totuşi se gîndise...

— Ce mai faci ?
— Aşa şi-aşa. Dar tu ?
— Tot aşa şi-aşa.

— Într-adevăr, ai o mutră cam coşcovită. Bem un pahar ? Fac cinste.

— Unde ?

— Pe strada Saint-Maur, colţ cu piaţa.

În cîrciuma, asaltată de federaţi, iau loc în faţa unei muşamale pătată de vin.

— Juliette e-acasă ?

— Nu.

— Trebuie că face pe zuavul pe vreo baricadă. Dar Féraud ?

— Absent.

— Bănuiam eu.

Cum se schimbase Louis ! Unghiile negre şi o barbă de trei zile, mai treacă-meargă, dar chipul ăsta slab şi ochii încercănaţi ! Iar hainele, ce mai, parcă se tăvălise pe jos cu ele.

„Unde e vremea cînd îi duceam cănile cu apă, cînd îi lustruiam cizmele ? Timpuri bune..."

— Pari frînt de oboseală.

— Nu-mi duce grija. Am să dorm... mai tîrziu.

Astăzi, „mai tîrziu" nu însemna mare lucru, şi schimbară un zîmbet trist.

— Se spune că Delescluze e la primăria arondismentului XI.

— De ieri. Ştii că marele om nu se simte bine.

— Înfrîngerea noastră îl va da gata.

Mimile mai spuse o dată „înfrîngerea noastră" ca să se ştie că e a lui orice s-ar întîmpla.

— Totuşi, fiindcă tot am fost traşi pe sfoară, aş vrea ca Năpîrstoc să se grăbească puţin. La închisoare, e vorba să-i facă de petrecanie arhiepiscopului. Uite, priveşte : dobitocul ăla care bea la tejghea e Vérig, căpitanul meu, iar alături, François, directorul. Beat pe tot restul vieţii...

Mai multe explozii zguduiră geamurile cafenelei. De la Buttes-Chaumont, versaiezii trăgeau în direcţia cimitirului Père-Lachaise, de unde li se răspundea cu aceeaşi politeţe. Între două rafale, Mimile continuă :

— Trebuie să recunosc că paznicii sînt destul de cumsecade ; vînd de-ale gurii deţinuţilor. Eu, ghiceşte ce le-am adus ? O, nu-ţi bate capul : un geamantan cu fund dublu, cu azimă în el !

În aceeaşi clipă, un proiectil cu mitralii spărgîndu-se aproape, răspîndi panică printre muşteriii care o luară la sănătoasa.

— Rămînem ?

— Nu-ţi place aici ? întrebă Louis.

— Îmi place oriunde eşti şi tu.

Sala se goli. Afară, pentru prima oară de trei săptămîni, ploaia cădea făcîndu-le întîlnirea şi mai tristă.

— Îmi pare rău că te necăjesc, dar să ştii că abatele Grégoire e aici, la închisoare. L-a denunţat cineva, într-o zi cînd tocmai se întorsese la biserica Saint-Ambroise... ca să împărtăşească nişte copii. Să denunţi ! Ţi-aminteşti de noaptea aceea pe cheiul Jemappes, cînd azvîrleai pietricele în canal ? De-atunci, mai bine îmi înghit limba decît să trădez pe cineva. Aşadar, abatele mi-a spus : „Cînd trăieşti aproape de Dumnezeu, te simţi bine oriunde, domnule Milliardet, chiar şi la închisoare". Dar mai e unul care-mi ţine predici ! Este împotriva măririi salariilor, împotriva votului universal, şi ăsta mi-a spus : „Deplîng..." îţi dai seama ?... „deplîng faptul că prizonierii dinaintea mea nu s-au gîndit să-şi aranjeze celulele într-un mod mai plăcut" ! Nişte condamnaţi la moarte ! Să se oboseaască pentru nătărăul ăsta... Mă rog, e preot, n-ar trebui să-l vorbesc de rău, mai ales că i-am tras şi un picior. Să vezi cum s-a întîmplat.

Louis îl asculta, distrat.

„Fiecare, gîndea el, are lumea lui pe care evenimentele o marchează. N-avem o vedere de ansamblu asupra lucrurilor. Totul se prăbuşeşte, visurile, nădejdile ; Mimile este preocupat de preoţii lui, Nicole probabil de mine, care sînt îngrijorat de soarta lui Rossel, iar sănătatea marelui om o frămîntă pe domnişoara Azéma. (Ea a apucat scrisoarea tremurînd, dar n-a vrut s-o citească în faţa mea : «O, ştiu ce-mi scrie fratele meu» şi s-a întors spre fereastră : «vremea e a ploaie ; spuneţi-i să se îmbrace bine, vă rog».) Numai detaliul care ne impresionează pare să aibă importanţă."

— I-ai tras un picior ? Da' ştii că eşti tare ?

— Ceea ce nu ne împiedică să fim prieteni : îi dau ţigări pe furiş.

Apoi îşi aprind pipele. Nu mai au multe să-şi spună.

— Mă duc la primărie.

— Ai să mai vii ?

— Am să încerc.

— Promite-mi.

— Dar unde voi fi mîine ?

Fericit, Mimile aproape uitase războiul şi obuzele care le treceau pe deasupra capului.

— Eu nu mă mai mişc de la închisoare.

— Bine faci. Dacă n-ar fi Delescluze, m-aş culca pe banca asta pînă la venirea versaiezilor.

Se ridicară.

— Ai veşti de la Nanette ?

— Cam vechi. Dar ştii ce mi-a spus fetiţa înainte de-a pleca ? „Dă-i un pupic lui Berbeleac !"

— Ei şi ? Ce te opreşte ?

— Vrei ?

Îl trase către el, îl îmbrăţişă, după care, dîndu-se înapoi, lăsă o mînă pe umărul lui Louis ; mărul lui Adam i se plimba în sus şi-n jos — semn că nu-şi putea stăpîni emoţia.

Secţia a patra era formată dintr-un culoar lung de douăzeci de metri care dădea spre celulele principalilor ostateci. François, cetăţeanul-director, care socotea că pensionarii nu riscau să-i scape, autoriza plimbări „în libertate", îndărătul unor zăbrele groase, bine păzite. „La mine se intră ca la bordel, spunea el. Închid ochii. Darboy nu va ieşi decît cu picioarele înainte, sau aproape."

Cu uşile deschise, prizonierii puteau aşadar să se vadă, să se roage împreună, să se spovedească.

Pe pasarela de fier, era un du-te-vino necontenit de preoţi, de temniceri ; chiar cîţiva federaţi se aventurau, duşmănoşi sau săritori.

— Cum se simte ? îl întrebă Mimile pe abatele Grégoire.

— Mai bine.

Arhiepiscopul se odihnea pe un mindir, înconjurat de vreo zece călugări. Toţi stăteau îngenuncheaţi în jurul bătrînului, care se străduia să-i îmbărbăteze :

— Fraţii mei, avem dreptul să suferim : n-avem dreptul să ne plîngem. Gîndiţi-vă mai mult la ce vă aşteaptă dincolo de această încercare ; sîntem sub privirile Domnului, în curînd vom fi în lumina lui şi...

— Ce spune ?

Mimile ciulea urechile.

— Monseniorul ne cam dojeneşte. Mai sînt unii care au nevoie. Dar... ai mai aflat ceva ?

— N-aveţi de ce vă teme... pentru moment.

— Aşa ziceam şi eu.

— Hai, nu te mai tînguí, poruncea arhiepiscopul unui canonic, tînăr încă. Aici e oare adevărata viaţă ?

— Mă tînguiesc cînd vă văd atît de slăbit.

— Chiar aşa de rău arăt ?

Şi, mîngîindu-şi barba lungă, cenuşie :

— Da, trebuie că sînt de nerecunoscut ! Ce vrei, Comuna n-are destulă încredere în mine ca să-mi lase briciul iar eu n-am destulă încredere în ea ca să-i încredinţez capul !

În timp ce chipurile aplecate căutau să zîmbească, el se ridică :

— E furtună ?

— Se-aude tunul. Trebuie să ne rugăm ca să se apropie sau ca să tacă ?

— Ca să tacă, Deguerry. Atîţia nenorociţi, mai de plîns decît noi, mor în clipa asta... A, dar iată-l pe prietenul nostru. Eram îngrijorat din cauza dumitale, domnule Preşedinte.

Bonjean, care tocmai intra, nu era nici el mai sănătos. O hernie îl împiedica să îngenuncheze.

— Nu sînt prea sprinten, monseniore. În schimb, de cînd am făcut acest sacrificiu, dorm mai bine la închisoare dect la mine acasă.

— După părerea dumitale, totul e pierdut ?

— Din păcate. Chiar în clipa asta a plecat directorul închisorii de la mine ! Iată pronosticul lui : „Cu tine, împuşcăm doi iepuri dintr-o dată, domnule senator-benedictin“ ; şi în loc de concluzie : „Dacă Hristos ar exista şi mi-ar pica în mînă, pe el l-aş împuşca cel dintîi“.

— Iar ! Parcă-mi amintesc că tot nişte oameni ca el l-au răstignit.

— În 1860, într-un discurs rostit în faţa comisiei pentru justiţie, reluă senatorul Bonjean, evocam un guvern care n-ar putea dăinui decît deposedîndu-l pe arhiepiscopul de Paris precum şi cele mai înalte personalităţi ale Imperiului. Concluzia mea, profetică, a fost următoarea : „În ziua aceea, de partea cui vor fi revoluţionarii ? De partea

noastră, domnilor. Revoluţionarii se numără întotdeauna printre cei oprimaţi".

Solemn, cu vocea lui frumoasă, gravă, ridică tonul :

— Iar eu i-am răspuns domnului ăsta François : „Ca deţinuţi, noi nu ne riscăm decît viaţa ; voi, ca temniceri, vă riscaţi onoarea".

„În afară de Grégoire al meu, îşi spuse Mimile, ostatecii care nu poartă sutană mă calcă pe nervi", şi trecu în celula următoare.

Remarcă puţin cam pripită. Aici, de unul singur, şedea Custines, care tuna şi fulgera ca de obicei.

— Ştii ce crimă pune la cale Comuna ? Vrea să strîngă la Notre-Dame preoţi, novici, călugări şi să arunce în aer catedrala ! Te miră ? Înainte de 18 martie, poliţia descoperise la conjuraţii Internaţionalei un dicţionar în care am subliniat cuvintele din limba lor uzuală ; „nitroglicerină, picrat, sulfură de carbon". Te înşeli Milliardet, nu-i vorba de medicamente, ci de explozive. Mi-ai adus ţigările de foi ? Greşeşti, Milliardet : nu sînt nervos. Dimpotrivă, puţin deprimat. Dă-mi zece zile de libertate şi voi întineri cu zece ani. Ai încredere în energia tipic franceză a temperamentului meu.

Se scărpina mereu.

— Ce ruşine ! Salteaua asta e plină de ploşniţe. Mi-au intrat pe sub cămaşă, mi s-au vîrît pînă şi în mustăţi ! Ce mai face arhiepiscopul ? M-a pus la index ! Şi mă întreb de ce. El atît de bun de obicei. Nici nu-ţi închipui ce comori de generozitate închide în el. Dă săracilor, dă bolnavilor... pînă şi necredincioşilor ! Vrei un exemplu ? Monseniorul Darboy a îngăduit unui liber-cugetător, negustor de zaharicale, să-şi practice comerţul în tinda prezbiteriului. Eu nu i-aş fi dat voie, căci sînt convins că nişte călăi ca ai noştri rămîn materialişti pînă la moarte.

Se scărpina prea mult.

— Greşeşti, Milliardet, greşeşti ! Meditează la această cugetare : „Acolo unde e vorba de un mare interes naţional, întîlneşti întotdeauna Biserica şi preoţii ei care sînt cel mai solid stîlp al societăţii noastre".

Custines respiră adînc.

— Şi mă rog, cum faci ca să nu fii devorat de gîngăniile astea ?

— Ploşniţele nu mă iubesc, domnule abate.

Acesta-l străpunse cu o privire bănuitoare. Trebuia să deslușească în acest răspuns o intenție răuvoitoare ? La urma urmelor, pantalonul acestui individ căruia îi făcea confidențe avea o bandă roșie. Deci, era pantalonul unui federat și, *ipso facto*, a unui anarhist.

Cînd ai îndoieli, e mai bine să te abții.

— Cît îți datorez ? întrebă el.

— Zece parale.

— Pentru cinci țigări de foi ! Glumești ? Ieri, costau pe jumătate.

— Ieri, n-a trebuit să le cumpăr la negru.

— Abuzezi de situație, băiete.

Dezlegă un colț de la batistă :

— Pe viitor, să fii mai puțin generos cu banii altuia. Iată patruzeci de centime.

— Vă mulțumesc. Las' să fie pomana mea.

Pe coridor, îl aștepta abatele Grégoire.

— N-ai putea să obții niște bromură de la infirmerie ? Domnul Bernand e foarte, foarte nervos.

Jojo avea tot un mindir de pe care, de cînd se afla aici, nu se mai mișca.

Cu fața puhavă, cu ochii dați peste cap, repeta : „Soția mea, dragele mele, n-am să vă mai văd."

Într-un moment de răgaz, bancherul vroise să-și redacteze ultimele dorințe, dar renunțase, căci poartă ghinion să-ți faci testamentul și dealtfel : „Nu posed nimic, nimic, nimic", gemu el înainte de-a cădea iar în delir.

— Totuși, nefericitul s-a spovedit, spuse abatele. E un bun tată de familie. O, ce milă mi-e de el !

La fiecare salvă de artilerie — atît de apropiată încît părea trasă chiar din închisoare — trupul chircit tresărea ca străbătut de o descărcare electrică.

— Vor îndrăzni să împuște un om în starea asta ?

— Teamă mi-e.

Iar Bernard, venindu-și în fire într-un moment nepotrivit, vocifera :

— Ajutor, ajutor !...

Preoți și gardieni se repeziră să-l stăpînească.

Pe la șapte seara, în timp ce Mimile venea de la bucătărie cu rația de pîine destinată deținuților, un căpitan

spilcuit, pătrundea în curtea principală. Cu puştile în bandulieră, urma un pluton de federaţi.

Trupa. hotărîtă şi ameninţătoare, vorbea cu glas tare : venea pentru „o corvoadă".

Ofiţerul, Sicard, dispăru în biroul cetăţeanului director, care-şi consuma raţia de vin împreună cu Vérig.

— Am venit să vă răcorim locul, strigă el, fluturînd o hîrtie.

Cei doi bărbaţi se ridicară, veseli şi, la lumina lămpii, citiră ordinul de execuţie semnat de Rigault ; încet-încet, chipurile li se întunecară.

— Nu ţine !

— Nici vorbă ! zise François, întărind spusele tovarăşului său. După cum ne-ai încredinţat, Comuna va lua toate măsurile necesare.

— Şi mă rog, ce vă mai trebuie ?

— Întîi că niciodată nu se împuşcă un deţinut aici, în închisoare. Apoi... ministrul nu-i numeşte pe cei care vor fi... în afară de arhiepiscop şi de Bonjean. Ne lasă să alegem alţi patru ostateci. Nu mă învoiesc.

— Nici eu. Nu e treaba noastră, făcu celălalt.

Sicard izbucni în rîs.

— Ia te uită ce scrupuloşi ! Năpîrstoc îşi împuşcă prizonierii oriunde îi găseşte. Trageţi-i la sorţi pe popii voştri. De rest mă ocup eu.

— Nu.

— Atunci, directore, dă-mi registrul tău.

— N-am aşa ceva, ştii doar foarte bine. Am primit patruzeci de preoţi şi magistraţi, de-a valma. Numele lor au fost înscrise pe foi volante.

— La cine sînt ?

— La grefier.

— Unde e grefierul ?

— La cîrciuma de pe strada Saint-Maur.

— Trimite pe cineva.

François şi Vérig nu ştiau că Rigault, capturat în aceeaşi dimineaţă, fusese ucis de versaiezi. Dar nu asta era chestiunea. Dacă o Comună fantomă nu-i acoperea, ei singuri nu-şi puteau asuma răspunderea acestui masacru.

— V-aţi gîndit bine ?

Şi, ca ultim argument, căpitanul scoase pistolul.

— În cinci minute voi avea ori hîrţoagele ori pielea voastră.

Văzîndu-l scos din minţi şi cu degetul pe trăgaci, nu rămînea nici o îndoială că înţelegea să se ţină de cuvînt.

— Cheamă-l pe brigadierul şef Ramain. Să se ducă el.

Acesta, o brută cu mîini de ucigaş, n-avea altă dorinţă decît să ciuruiască pielea popilor.

În curînd, grefierul, beat-mort, îi prezentă situaţia.

— Aşadar, spuse Sicard aşezînd foile pe masă, aş indica pe Darboy şi pe Bonjean, vedetele noastre. După aceea ? Oricum, vreau patru corbi. Civilii vor face parte din tranşa a doua.

Şi, cum nimeni nu-i răspundea :

— Nu vreţi să mă ajutaţi. Foarte bine. Atunci s-o luăm în ordine alfabetică : Allard, Clerc, Custines şi Dacoudray.

Apoi, gîndindu-se mai bine :

— Custines ? Nu cunosc. Dar Deguerry era duhovnicul împărătesei. Ar fi păcat să scăpăm un asemenea pehlivan. Ramain, du-te şi adu-i. Te aştept în dreptul rondului.

După ce părăsiră încăperea, Vérig respiră uşurat şi-şi şterse fruntea.

— Noi nu sîntem de acord.

François era de aceeaşi părere.

— Mai destupă o sticlă.

În secţia a patra ropotul cizmelor pe scările de fier anunţa invazia ucigaşilor ; un grilaj se deschide cu zgomot ; trupa năvăleşte pe coridorul central devenit deodată pustiu.

Înspăimîntaţi, ostatecii, care au închis uşa celulelor, sînt siliţi să iasă. Sînt tîrîţi, li se ordonă să se alinieze la perete, sub privirea cîtorva gardieni neputincioşi.

În tot acest vacarm, Bonjean se prăbuşeşte iar Mimile îl sprijină cu greu, în timp ce Bernard, leşinat, e depus în faţa brigadierului-şef care-l împinge cu piciorul.

— N-avem nevoie de burjui.

Dar oamenii lui cer un masacru general :

— Ce ? şase din patruzeci ?

— Ia te uită, ăsta e mai rotofei.

— Celălalt clănţăne din dinţi.

Un altul își permite să aibă ochelari ! Tot atîtea motive ca să-i adoarmă pentru totdeauna.

— Tăcere ! răcnește Ramain, depășit o clipă de situație. Șase, nici unul în plus. Fac apelul.

Arhiepiscopul răspunde :

— Prezent...

...cu o voce doar puțin mai stinsă. Momentul e atît de grav încît mai găsește puțină vigoare. Poartă peste sutană crucea monseniorului de Affres, ucis în 1848 în fața unei baricade.

— Prezent... prezent...

Ecoul mai repetă o dată „Prezent".

Custines scoate un suspin de ușurare. Îngerul lui păzitor veghează : nu l-au strigat.

Și sinistrul cortegiu se pune în mișcare.

Abatele Dacoudray murmură rugăciunea muribunzilor.

— Ce fredonezi ?

— O bagatelă bună pentru iezuiți, explică Ramain. I-o vîrîm noi pe gît.

În fundul coridorului, Mimile, care plînge agățat de grilaj, îi privește pe preoții lui cum se duc, apoi se îndreaptă spre o lucarnă de unde se vede drumul spre rond.

La lumina torțelor, își fac în curînd apariția. În frunte, monseniorul Darboy îl susține pe președintele Bonjean, doi moșnegi care se clatină, se împleticesc și, în urmă, vin cei patru preoți care se țin de mînă.

Trec.

În celule, toți au îngenunchеat și se roagă.

Nu se mai văd.

Toate aceste rugăciuni creează în jurul lui Mimile o tăcere cumplită.

Apoi împușcăturile izbucnesc.

Cinci trupuri s-au prăbușit. Doar arhiepiscopul rămîne în picioare, cu brațele desfăcute și cade numai cînd o a doua salvă îl ciuruiește.

N-are moarte, bătrînul !

Tîlharii se năpustesc, descheie veșmintele și scotocesc prin buzunarele morților.

Dar în afară de mătănii nu-i mare lucru de jefuit.

Totuși o pradă pare interesantă : crucea pastorală.

Din ce-o fi ? Din argint aurit ? Din aur ?

Mai modest, Ramain se mulţumeşte cu o cataramă de centură, o smulge şi se răneşte la deget.

— Al dracului ! strigă, descărcînd pistolul în cadavru, mort şi tot găseşti mijlocul să-mi faci rău !

CAPITOLUL XXXI

ÎN CURTEA DE PE BULEVARDUL Voltaire, numărul cinci, Delescluze, înconjurat de cîţiva credincioşi devotaţi, Eudes, Protot, Lisbonne, şedea pe un scaun, cu umbrela între picioare.

Cinci metri mai departe, la Castelul de apă pe care-l stropea artileria versaiezã, două-trei obuze cădeau uneori în acelaşi timp în mijlocul importantei artere sau străpungeau faţadele şi acoperişurile, în timp ce altele se pierdeau înspre Bastilia.

Cu mîinile agitate de un tremur pe care nu şi-l stăpînea, tuşind, sufocîndu-se din cauza fumului des, marele om ţinea batista la gură şi, cum Louis îl sfătuia să se adăpostească în imobil, el se mulţumi să clatine din cap : voia să rămînă lîngă ei, lîngă răniţii şi muribunzii lui.

Sîngele curgea pînă la poarta care se deschidea mereu pentru a face loc unei alte brancarde ; grozăvia vaietelor şi horcăiturilor amplifica bubuitul canonadei ; femei, copii, de-a valma cu voluntarii lui Flourens, se zbăteau pe caldarîm şi implorau un ajutor pe care nimeni nu-l putea da.

Prăbuşirea Comunei era întruchipată de omul îngenuncheat, soldat-muncitor, care, cu un braţ smuls, clătinîndu-se şi într-o stare jalnică, părea să caute o uşurare în jurul lui.

— Continuă, spuse Delescluze.

O deflagraţie şi mai violentă întrerupse raportul pe care-l dădea Lisbonne. Acesta îl informa că, potrivit datelor primite la primăria arondismentului XI, Mac-Mahon înainta pe frontul din piaţa Italiei, pe strada Mouffetard, în insula Saint-Louis şi pe bulevardul Magenta.

— Pe bulevardul Magenta ? Credeam că s-a oprit la Gara de Nord...

— Azi-dimineaţă era ocupată de Brunnel. Dar de-atunci...

La sud, batalioanele noastre, amenințate de încercuire la Butte-aux-Cailles, se retrăgeau pe podul Austerlitz. Tot malul stîng avea să fie evacuat înainte de căderea nopții.

Moloz, țigle, fiare strîmbe se striviră la picioarele lor.

— Continuă.

În fiecare arondisment, apărarea se dezagrega ; Wrobleski refuza să devină succesorul lui Dombrowski și-i sfătuia să capituleze, dacă nu...

— Dacă nu ?

— Tu întrebi ?

— Eu am ales, spuse Delescluze. Greșeala noastră... este că am părăsit Primăria... trebuia să murim acolo căci... este inima Parisului.

Căuta să se ridice cînd Lissagaray, un ziarist pe care Louis îl întîlnise la minister, veni fuga :

— Treisprezece dominicani, cei de la Arcueil, au fost masacrați.

Eudes se însenină :

— Treisprezece ! Iată un număr care le-a purtat ghinion.

Bătrînul se indignă :

— Nu spune prostii. E o crimă odioasă. Explică-mi ce avantaj are Comuna mea de pe urma ei.

— Comuna ta a făcut gaură în cer.

— Cerul să te judece, generale.

Croindu-și drum printre trupurile risipite, Delescluze se îndreptă spre bulevardul Voltaire unde detunăturile s-au mai liniștit de cîteva clipe : un răgaz precede întotdeauna atacul versaiezilor ; care însă nu va întîrzia și, în tăcerea ce se lasă, un sergent strigă :

— Nu mai trageți !

În fața baricadei, doi federați ieșiți dintr-o casă profitau de acalmie pentru a-l transporta pe unul dintre ai lor pe o targă.

Inamicul, ocupat să se regrupeze pe bulevardul Magenta, nu putea să-i vadă. Fură lăsați să treacă pe deasupra.

O schijă de obuz străpunsese coapsa rănitului ; sleit de hemoragie, fără cunoștință, abia mai respira, iar Louis, ri-

dicînd haina cu care era acoperit, îi remarcă eşarfa cu ciucuri de aur.

— E Vermorel, spuse Protot.

Reprezentantul poporului deschise ochii, ochi fără pupile, în timp ce Delescluze repeta :

— Vermorel... Vermorel...

Cu batista lui ştergea faţa muribundului care, de foarte departe, îl auzi şi murmură :

— Vezi...

— Ce să văd... spune... vorbeşte...

— Că şi minoritatea... ştie să moară... pentru Comună.

— O, Vermorel !

Şi-l îmbrăţişă, încercînd în zadar să-l ţină în viaţă. A fost nevoie să-i despartă.

Dealtfel, cei din faţă reluau lupta după tactica lor obişnuită : pe acoperişuri, la adăpostul hornurilor şi în piaţă, lipiţi de ziduri, trăgeau toţi, deodată, în timp ce patru tunuri, descoperite, erau puse în poziţie de tragere în cartierul Temple.

Federaţii dădură replica. Pentru atît de puţini comunarzi erau prea multe ţinte şi, deşi mai expuşi, versaiezii progresau pas cu pas. În curînd grosul forţelor lor se va avînta.

La primul proiectil explodat la o sută de metri în urma lor, Louis încercă să-l ia de-acolo pe Delescluze, dar acesta îl îndepărtă cu un gest obosit, fără a-l privi ; cu capul plecat, fixa o pată mare roşie, în dreptul locului unde fusese depus Vermorel, indiferent la tunetele şi fulgerele ce ridicau împrejur imense jerbe de pămînt şi de pietre.

Ce să facă ? Să-l lase acolo ? Să aştepte obuzul care avea să-i nimicească ? Nu, Louis nu putea nici s-o ia din loc, nici să se culce la pămînt : era legat de bătrînul ăsta încăpăţînat care nu se sinchisea de moarte.

Striga :

— La pămînt !

Dar rămînea nemişcat. Suflul deflagraţiei îi pocnea în urechi ca o băşică de porc ; furtuna se înteţea.

Şi deodată Delescluze porni.

Sprijinit în umbrelă, tîrîndu-şi picioarele, pasăre jumulită asemeni celei de pe pălăria domnişoarei Azéma, la

care se și gîndea poate, marele om urcă pe baricadă și rămase acolo în picioare ; dar, de fapt, nu se mai gîndea la nimic, căci se roti încet înainte de-a se prăbuși.

Louis se tîra în direcția mortului cînd versaiezii atacară. Aceasta se simțea după furia crescîndă a rafalelor, după înjurături, după strigătele federaților care-și descărcau puștile în iureșul din fața lor.

— Ia pușca mea, îi spune un voluntar orbit de sînge.

Iar el o ia.

Celălalt se prăbușește. El îl dă de-o parte, se repede spre crenel între doi saci de nisip, ochește, trage în grămadă, fără a alege o țintă, apoi încarcă iar și trage întruna.

Văzduhul e negru, străpuns de luciri portocalii ; țeava îi frige degetele ; în fața lui totul se învîrtește iar el trage, totul pare că plutește, se clatină, se destramă, se risipește. Locul este un adevărat cimitir presărat cu cadavre de versaiezi care se rostogolesc, se răsucesc, se zvîrcolesc sau se ridică, încercînd să fugă, dar el trage necontenit.

CAPITOLUL XXXII

TRUFFIER, BÉCOURT, PLANCHAT, Radigue...

Secția a patra fusese prevenită. Pe lista pe care Mimile izbutise s-o citească la grefă, figurau treizeci și opt de persoane, care trebuiau să pornească pe dată în direcția primăriei de la Bellevile.

Ea cuprindea și „burjui".

— E și Bernard printre ei, îi spuse Mimile abatelui Grégoire.

— Dar eu ?

— Nu.

— La Bellevile ? Vor ajunge nenorociții pînă acolo ?

— Niciodată. Tot cartierul asediază închisoarea.

Cîțiva pași doar și masacrul se va dezlănțui.

Grégoire intră în celula bancherului pentru a-l pregăti în vederea încercării care-l aștepta.

Acesta, săltat pe culcușul său, ghicise după șușoteli, apoi după expresia tristă a vizitatorului, că se pregăteau noi execuții.

— Fiule...

Lipsit de orice resort moral, era gras dar flasc, fără forță dar îngrozit, asuda din belșug, strîngînd la piept o cruce făcută din două bucăți de lemn, și, la fiecare îndemn spre curaj și resemnare, bolborosea :

— Nu vreau să mor... Nu vreau să mor...

Abatele îl rugă să se spovedească pentru ultima oară.

Bernard deschise gura, scoase un gîlgîit, apoi căzu iar pe spate.

Pe culoarul evacuat pentru a nu se mai produce învălmășeala din ajun, Ramain își împroșca veninul :

— Blanchon... Colombani... Ruault...

Unul cîte unul, preoți și laici, răspundeau „prezent" și se grupau în jurul vicarului Sabatier, un bătrîn care-i binecuvînta pe rînd.

— Nu vreau să mor...

— Nu se va putea ridica, domnule Milliardet, spuse Grégoire. O, Doamne, Doamne, ajută-ne !

Livid, luase crucea și și-o apropie de buze.

— Leduc... Bernard...

O lungă tăcere.

Toți ghiceau scena care se desfășura în celula a cărei ușă nu se deschidea.

— Bernard, repetă Ramain.

— Prezent.

— Ce, ați înnebunit ?

Mimile se repezise pentru a tăia calea abatelui Grégoire :

— Nu plecați !

— Vezi bine că omul acesta nu-i pregătit. Eu sînt.

Și îndepărtă mîna care căuta să-l oprească.

— Mai repede, strigă Ramain, care-l împingea pe parohul fără sutană către ceilalți ostateci. Chobert...

— Prezent.

— Sarrail.

— Prezent.

Aceștia au fost martirii din strada Haxo.

Tot restul zilei, supraviețuitorii au stat în așteptare... După spusele lui Mimile, un mare convoi plecat la începutul după-amiezii lăsase închisoarea aproape goală. Oameni modești arestați nu se știe bine de ce, și, cum erau peste o mie cinci sute, Comuna n-avea să-i împuște poate...

Dar lor, ce supliciu li se mai pregătea ?

Abatele Custines, totdeauna bine informat, îi asigură că închisoarea e înțesată de bombe Orsini : era de ajuns ca un bandit cosmopolit să-i dea foc pentru a sări în aer, pe sfînta evanghelie, înainte de sosirea versaiezilor care, în treacăt fie spus, își cam băteau joc de el.

Între timp, zgomotul canonadei se apropia cu fiecare ceas : la asfințit, cerul cenușiu și apăsător încărcat de ploaie se învăpăia ; în piața Bastiliei, casele erau în flăcări.

Berthier, călugăr iezuit, nu se înșela :

— Principiul mîntuirii noastre devine pieirea noastră. Știuți ca mîntuitori de suflete, vom fi doborîți chiar aici.

„Situația nu mai poate dura mult, se gîndi Mimile. Să trecem la fapte."

Dar cum ? Un batalion ocupa împrejurimile ; ucigașii se îngrămădeau pe la toate colțurile de stradă.

La ora șapte, străbătînd iar drumul între secție și curtea principală, observă un grangur acoperit cu decorații care sosea pe un cal de trăsură.

— Cine e ?

— Delegatul la Siguranță.

— Domnul nu arată a fi prea blajin.

„Crezi că se deranjează copoiul ăsta pentru un fleac ? O să fie tărăboi."

El pătrunse în grefă, luă cheile gratiilor de pe cuiul de care atîrnau și, după ce le încuie de două ori, se îndreptă spre etajul al doilea.

Trei gardieni, preveniți și hotărîți, îl urmaseră, iar ceilalți, încredințați că execută un ordin, nu protestau.

Cu sufletul la gură, Mimile își informă protejații : sîntem în ceasul al doisprezecelea, vin să vă caute, apărați-vă. Dar era atît de agitat, încît prizonierii nu pricepeau mare lucru.

— Să ne apărăm ?

— Cum ?

— Da' ce, avem arme ?

Custines se temea de o cursă.

— Să fim atenţi. Domnul Milliardet poate fi agent provocator.

Ipoteză improbabilă şi, după cîteva explicaţii, ostatecii se răspîndiră. Era rîndul lor să construiască o baricadă cu materialul disponibil : mindire, gamele, pături, hîrdaie, scaune care, îngrămădite între zăbrele, formau o apărare supremă capabilă să interzică intrarea din culoar. Custines, cîştigat acum de partea lor şi cu sutana în vînt, chema la rezistenţă, conducea, comanda tuturor ; îngrămădeau, consolidau fortificaţia, la care se adăugau întruna pardosele, porţi şi orice bucăţică din tot ce se putea desprinde sau smulge.

Însuşi Bernard, reînviat, în sfîrşit, îşi suflecă mînecile, în timp de Ramain, alarmat de toată această tevatură, se izbea de primul apoi de cel de-al doilea grilaj. Îi trebui o vreme ca să le străbată ; rebelii profitară pentru a se înarma cu scînduri, cărămizi şi a-şi încărca cele patru puşti.

Deschizături practicate în diferite puncte ale baricadei permiteau să se vadă dincolo.

— Trage asupra oricui se prezintă, îi spuse Custines lui Mimile. Trage. Trage.

— Stai puţin. Dacă e să trag, o să trag în aer.

Preotul iezuit încuviinţă :

— Trebuie să negociem înainte de toate.

Ramain era de aceeaşi părere.

— Liniştiţi-vă, prieteni. De ce vă enervaţi aşa ? La ce bun toată această neînţelegere ? Tocmai voiam să vă cerem să coborîţi pentru a vi se distribui alimente. Nu vă doresc răul.

Cu alte cuvinte : „Ieşiţi din gaură, şoricei nesuferiţi ce sînteţi, că pisoiul n-o să vă înghită".

— Dă-ne mai întîi pistolul şi adu-ne puşti, spuse preotul. Pe urmă vedem noi.

Aici „prietenii" exagerau. Popa făcea pe şmecherul ; atunci gardianul şef propuse o înţelegere cusută cu aţă albă.

— Preoţii se vor duce la bucătărie nestingheriţi ; burghezii vor rămîne în celule. Aveţi cuvîntul meu că nimeni nu va fi pedepsit.

— De ce nu ne daţi pîinea aici ?

Asta era culmea.

— Destulă vorbărie, tăticule. Ori te astîmperi, ori întoarcem foaia.

— Bombele Orsini ? murmură Custines într-o tăcere încărcată de amenințări, iar șnapanului care-și reînnoia ultimatumul îi trase o înjurătură de toată frumusețea, cu nimic mai prejos decît ar fi făcut-o un adevărat general de pe vremea Imperiului.

— Da' știu că i-ați spus-o, observă Chapuis, farmacist de pe strada Taitbout.

— E singura vorbă pe care-o poate înțelege. Dealtfel, fiți atenți. A șters-o.

Oricum, optimismul lui Bernard era în ușor declin : ultimul palier nu oferea nici o poziție de repliere, și iată că Ramain, susținut de vreo zece infanteriști, își făcea apariția.

— Eliberați-mi hala asta de vechituri.

— Niciodată.

— Veți plăti scump. Voi forța gratiile.

— Ce tot vorbești !

Grilajul se deschidea spre interior și cei vreo douăzeci și ceva de răzvrătiți cîntăreau greu. Parcă se înfruntau două turme de berbeci, și de fiecare parte se auzea : „dați-i înainte", „țineți-vă bine", „încărcați", „nu veți trece". Se opinteau, își disputau terenul și pînă la urmă victoria rămase de partea sutanelor și surtucelor. Dar asediatorul era echipat cu un bidon de petrol cu care stropi saltelele înainte de-a le da foc, saltele vechi ce scoteau un fum pestilențial : umede, putrede, ardeau înfundat ; acum prietenii și inamicii ordinei se înăbușeau cu toții.

— Vom arde ca niște șobolani, se văicărea Jojo Bernard.

Custines în schimb nu se dădea bătut. Contraatacă, ordonînd să se arunce conținutul hîrdaielor peste saltele pentru a stinge acest incendiu mocnit, așa încît Ramain, indignat, fu silit din nou să se retragă.

Dar era clar că va reveni.

După plecarea lui, ostatecii ținură consiliu de război.

— Să cîștigăm timp... aceasta era părerea iezuitului. Să-i păcălim.

— Să ne rugăm, zise un seminarist.

Bancherul își luase aerul din zilele cînd decidea : „Îmi

lichidez acţiunile în fosfaţi căci cursul lor o să se prăbuşească" :

— Găsesc că domnul gardian-şef ne-a făcut o ofertă cinstită...

— Ce ofertă cinstită ? se miră Custines cocoţat deja pe creneluri.

— Să-i trimitem pe clerici să ne-aducă mîncarea. Arătaţi-i lui Ramain bunăvoinţa noastră ; se va arăta şi el mai înţelegător.

— Nu zău ! Poate vreţi să vă servesc drept cobai ! De ce nu te duci dumneata ?

— Pentru că nu mi-a propus.

— Şi să mă las ciuruit, poc-poc, pentru trei cartofi ?

— Nici vorbă de-aşa ceva ! Dacă oamenii Comunei renunţă să ne mai persecute — şi aţi auzit ce ni s-a spus, domnilor — interesele noastre încetează să se mai confunde cu ale tale, popă !

— O, ce porc ! exclamă Mimile. De data asta grozav mi-ar plăcea să-l scarmăn puţin.

Discuţia ameninţa să se încheie printr-o încăierare generală, cînd un obuz care cădea asupra închisorii îi linişti.

— Un obuz versaiez, pentru vicarul Lamazou. E o eroare.

— Un obuz federat, pentru ziaristul Tapin. Roşii ne mitraliază.

Franchot, fost comisar de poliţie, care se socotea cunoscător în materie de tactică militară, susţinea că e preludiul la un dublu bombardament a cărui unică ţintă vor fi ostatecii.

Dar indiferent de unde venea proiectilul, Bernard căuta să se facă mic : nu, nu se poate cere unui om să umble aşa, de la cald la frig, şi croindu-şi drum printre hîrdaie şi pietre de pavaj, se tîrî pe sub alte resturi.

Oare spaima asta nu se va sfîrşi niciodată ? Ce mai născocea Ramain ? În disperare de cauză, avea să dea foc la toată închisoarea ?

Afară, mulţimea se risipise fără îndoială, căci strigătele de moarte care ajunseseră pînă la ei toată seara, nu se mai distingeau.

— Să trimitem pe cineva în cercetare, sugeră Custines. Cine ştie, poate calvarul nostru s-a terminat.

— Pe cineva ?

— Nu pe mine.

— Nici pe mine.

— Daţi exemplu, domnule abate.

— Ce, eşti nebun ? M-aş rătăci pe culoare. Bunul nostru Milliardet mi se pare foarte nimerit pentru această misiune de încredere. E de-al casei.

— Şi poc-poc asupra cobaiului ! A, nu ! protestă acesta.

— Ce rişti ? Un comunard nu atrage atenţia. Ca să nu mai spun că dacă vrei să obţii iertarea, trebuie s-o meriţi.

Toţi încuviinţară în afara cîtorva, printre care seminaristul, revoltat de tranzacţie. În fond, patru indivizi cît se poate de suspecţi nu li se alăturaseră decît ca să scape de urmări : era de datoria lor să-şi arate devotamentul ori...

— Bine, mă duc. Dar îmi cam daţi de furcă.

„Dacă trăia, abatele Grégoire ar fi venit cu mine, îşi zise. Bietul abate ! Ce mult ţineam la el !"

Cîteva minute mai tîrziu, le aduse vestea că François, Ramain, gardienii şi federaţii dispăruseră.

— Am încuiat poarta închisorii.

De versaiezi nici urmă.

— Cauţi să ne atragi într-o cursă ? întrebă Custines care avea temerile lui.

— Ia spune, păduche, vrei să-ţi mai trag un picior în fund ?

Tot repetînd că drumul e liber, ceilalţi acceptară să-l urmeze. Bernard forma ariergarda.

Şi chiar aşa ! Un singur obuz fusese de ajuns pentru a semăna panica în rîndurile adversarului : Milliardet, dragul de el, nu mintea.

Rîzînd, plîngînd, îmbrăţişîndu-se şi sărutîndu-se, foştii ostateci mulţumeau cerului care îi cruţase. O, să renaşti, să reînvii, să nu te mai temi ! Iar preotul iezuit le aminti că de la miezul nopţii era duminica Rusaliilor, sărbătoarea sfîntului duh.

— Să aducem mulţumiri Domnului.

Unul singur se gîndea : Grégoire a murit. Murim întotdeauna prea devreme.

Protectorul Alicei, trecînd în avangarda victoriei, se şi gîndea la speculaţiile lui de bursă.

Fostul comisar agita deja nişte cătuşe imaginare.

Vicarul Lamazou vorbea să expedieze la Cayenne pe toţi păgînii bănuiţi a fi adorat drapelul roşu.

Dar Custines aruncă un nor deasupra atîtor perspective plăcute :

— Eu tot mă tem, fraţilor ; să nu ne încredem în binefacerile Providenţei decît în momentul cînd versaiezii îşi vor face apariţia. Fapt este că rămînem întemniţaţi. E de ajuns ca persecutorii noştri să se răzgîndească şi va trebui să ne apărăm închisoarea de un nou atac. M-am încumetat să arunc o privire afară. Umbre dau tîrcoale pieţei !

— Umbre ?

— Care drept să spun nu-mi prea inspiră încredere.

— Şi-atunci ?

— La arme ! Veţi găsi în corpul de gardă mai multe puşti.

Le luară, se încinseră cu cartuşierele în ipoteza unui incident care se şi preciza, căci de-afară cineva le strigă :

— Predaţi-vă !

Se angajă acelaşi dialog. Unii voiau să forţeze poarta, ceilalţi să se opună, într-un schimb de înjurături şi ameninţări, cînd un asediator făcu aluzie la monseniorul Darboy.

— Dacă ni-l predaţi teafăr şi nevătămat, sînteţi liberi.

Cum era cu putinţă ? Să le predea un cadavru... teafăr şi nevătămat ? Să fie o confuzie ?

— Cu cine vorbim ?

— Cu colonelul Pélas.

— Cine vă trimite ?

— Generalul Vinoy, prietenul personal al arhiepiscopului.

— Nu sînteţi comunarzi ?

— Sîntem versaiezi.

— În cazul ăsta...

— E o cursă, zise Custines, întrerupîndu-l pe fostul comisar şi deschise vizeta.

— Ticăloşilor, nu văd pe nimeni cu pantaloni roşii. V-aţi deghizat în versaiezi.

— Puşcaşii marini poartă pantaloni albaştri. Noi avem pantaloni albaştri.

— Albaştri, verzi sau galbeni, eu nu deschid decît unora cu pantaloni roşii.

— Vă spun, doar, că sîntem versaiezi.
— Dovediţi-o.
— Schimbînd pantalonii ? Nu fiţi proşti.
— Măi, ce imbecil !

Ofiţerul îi întinse carnetul militar iar Custines îl cercetă ca un jandarm care ar fi arestat pe drum un evadat din ocnă, cînd Mimile îl dădu de-o parte şi întoarse cheia.

— Unde e arhiepiscopul ?
— Arhiepiscopul a murit.
— Doamne !...

Zguduit, domnul de Pélas intră singur sub boltă şi ascultă relatarea execuţiei nenorcitului prelat. Cei care-i vorbeau erau nişte indivizi murdari, bărboşi şi tremurînd de enervare, dar pe care el nu-i lua drept comunarzi deghizaţi în preoţi.

Încredinţaţi că eliberarea lor era definitivă, aceştia îşi exprimară dorinţa de-a se întoarce cît mai repede pe la casele lor.

Dar colonelul îi îndemîna la prudenţă. Luptele continuau în mai multe cartiere.

— Veţi pleca în zori, cu o escortă. Iertaţi-mă. Datoria mă cheamă.

O, cum ar fi vrut Custines să-l reţină ca ostatec deoarece, încet-încet, La Roquette se umplea de o mulţime grăbită să-şi sărbătorească preoţii. Dacă un internaţionalist profita să se strecoare printre ei ? Şi tot binecuvîntînd în stînga şi-n dreapta, nu-şi slăbea puşca din ochi.

La fel şi Lamazou. Vicarul se mira că atîta lume, în ajun ostilă prizonierilor, le dovedea brusc atîta afecţiune.

Fostul comisar îl linişti :

— De data asta sînt adevăraţii parizieni, care stau ascunşi de la 18 martie.

— Şi iată şi ceva de-ale gurii.

La bucătărie, Mimile descoperise nişte pîine uscată şi ceva cîrnaţi pe care se certară cu străşnicie.

Din păcate, o coajă de pîine şi o biată felie de cîrnat nu puteau decît să deschidă pofta de mîncare a lui Bernard.

— Şi, ca de obicei, mormăi el, corbii noştri îşi iau partea leului.

Şi ziua nu se grăbea să se arate !

Soldaţi, credincioşi, urcau pînă în celula arhiepiscopului pentru a-şi împărţi sărmanele relicve aflate acolo, pentru a citi cuvintele scrise pe ziduri de mîna lui : iertare, umilinţă, dragoste ; în locul unde căzuse, femeile se opreau să se roage, iar în sala grefei, pe cînd Custines, martir, se compara cu martirii din catacombe, seminaristul dormea, cu capul pe genunchii lui Mimile.

Acesta sforăia.

În cele din urmă, mijiră zorile.

Supravieţuitorii ieşiră din închisoare, întîmpinaţi de uralele a vreo mie de persoane care nu lăsau decît un culoar strîmt pe unde porniră, încadraţi de escortă. Mimile era ultimul.

— Trăiască preoţii noştri ! Jos Comuna !

Mîinile se întindeau.

— Trăiască armata !

Cîţiva prieteni ai ordinei se alăturară cortegiului care în curînd se topi în mulţime. Din loc în loc, un soldat, un ostatec scăpat cu viaţă, purtat pe umeri şi chiar doua-trei drapele tricolore pe care oamenii le agitau la lumina torţelor. O mare familie care nu-şi mai putea stăvili bucuria.

Dar un manifestant exclamă :

— Şi ăsta ?

— Care ?

— Nu-l vedeţi ? Muncitorul cu puşcă !

— S-a amestecat printre ostateci ca să fugă !

— Ba s-avem iertare, protestă Mimile. Eu...

— ...are bocanci de federat.

— Puşlama !

— Secătură !

— Comunardule !

— Tu l-ai omorît pe arhiepiscop.

Hărţuit, înghesuit, el încercă să se explice, dar loviturile se abăteau asupra lui.

— Vă înşelaţi... Vă înşelaţi... Sînt pentru Biserică, cetăţeni...

— Cetăţeni ! Ne mai şi insulţi acuma !

— Asasinule !

— Împuşcaţi-l.

— Cu ce ?

— Cu puşca lui, ce întrebare ! Va mai servi o dată.

Turbaţii îl tîrau spre închisoare cînd un căpitan sosi în grabă.

— Ce s-a întîmplat ?

— Un roşu !

Într-adevăr, Mimile era roşu. Chipul lui nu mai avea nimic omenesc. Semăna cu un burete din care curgea sînge, iar sîngele ţîşnea din carnea asta vie în care se lovea întruna.

Ofiţerul ordonă înfanteriştilor marini care-l urmaseră să se dea de-o parte şi se aplecă :

— Ţi-ajunge ?

Mimile îngăimă ceva ininteligibil.

— Articulează, ticălosule.

— ... Nanette...

— Colosal ! Ştiţi ce poftește domnul ? O pipiţă.

Îl apucă de mijloc, îl puse în picioare şi se adresă oamenilor lui :

— Trageţi-i una pe-nfundate !

Cîinii, care nu mai lătrau, se ţineau la distanţă îndărătul vînătorilor care-şi încărcau puştile.

— ... Nanette...

Singurul cuvînt pe care-l mai putea spune îl bolborosea şi-l repeta... Nanette... Nanette... cînd salva îl atinse. Un moment păru lipit de zid, apoi încet se desprinse ca o băşică ce se dezumflă şi, în ochii lui deschişi, ziua deveni mai neagră decît noaptea.

CAPITOLUL XXXIII

CUM BARICADA ERA ATACATĂ frontal şi gata să cadă la duşman, Louis o luă la fugă spre cheiul Jemappes, unde ajunse pe cînd federaţii şi versaiezii schimbau focuri de armă de pe un mal pe celălalt, la o sută de metri de Cité des Roses. Împinse poarta mare după el, îşi trase sufletul, istovit, epuizat, dar teafăr ?

„Sînt pierdut !“

Mai devreme sau mai tîrziu, domnul Thiers va scotoci şi această oază. Afară, şuiera şi bubuia. În curte, cu puţină imaginaţie, era linişte...

La ferestre, nimeni.

„Să rămîn ? S-o șterg ?“

Dar în altă parte, cine l-ar ascunde ?

„Rămîn.“

Într-un colț, scaunul lui moș Castègne stătea de gardă: încă unul care trebuie c-o luase la sănătoasa. Cheia era la el, așa încît n-avea nevoie de serviciile lăcătușului pentru a pătrunde în apartamentul lui Ravon și, de-abia trăgîndu-și picioarele istovite, urcă scara pînă la primul etaj, unde locuința lui Mimile era deschisă.

— Eu sînt, Darrieu...

Nici un răspuns.

La doi, cineva forțase ușa polițistului.

În afara împușcăturilor care dealtfel se îndepărtau, nimic : de jos pînă sus, casa era moartă și goală ca și el.

„Ori mă arestează aici ori la Belleville, vreau mai întîi să trag un pui de somn“... și, întins pe patul învățătorului, nici tirul a o sută de mii de mitraliere nu l-ar fi putut împiedica să doarmă.

Experții pretind că un adult trebuie să doarmă șase ore, un copil douăsprezece, iar unul sărac cu duhul douăzeci și patru, pentru a se trezi înviorat : Louis dormi mai mult. Cînd se deșteptă, ceasul se oprise ; nu-și mai amintea cum de se află acolo, și se simțea doar ceva mai puțin obosit.

Acum oaza semăna cu un deșert : prin curte nici un glas, nici măcar gîlgîitul apei pe streașină nu mai făcea zgomot.

La ce se gîndește un războinic dezarmat ? La sfîrșitul lui Delescluze ? la înfrîngerea Comunei ? la versaiezii care hoinăresc pe chei ? la motivul pentru care pusese mîna pe pușcă și trăsese, ucigînd fără îndoială ?

Războinicul se gîndește : „E-o veșnicie de cînd n-am mai mîncat !“

Prin fața ochilor i se perindă brioșe, cornuri calde care-i ațîță și mai mult pofta și, cum apetitul îndeamnă la visare, unde să-și procure la Cité des Roses o friptură uriașă ?

În bucătăria lui Mimile nu găsi decît un coltuc de pîine înmuiată într-un fel de rîntaș.

Aici, deși nu era țipenie de om, viața continua ; toate erau la locul lor, adică în neorînduială : pe masa pe care

serviseră supa, un corset roz nu tocmai curat, bigudiuri pe şemineu şi, în odaia vecină, două paturi, unul desfăcut iar celălalt, al Nanettei, acoperit cu o cuvertură de creton.

„Cum îi spune satului său ?

Berbeleac.

Aha !“

Un bărbat nu trebuie să se înduioşeze, iar el rămînea, nemişcat şi mîhnit, privind gravura din perete, o lumînare pe jumătate arsă şi, în faţa lavaboului, un ulcior cu apă de care Juliette, grăbită să ajungă pe baricade, nu se folosise.

Aici viaţa se sfîrşea în tăcere...

„Eu în schimb aş face bine să mă mai răcoresc puţin !“

Louis apucă ulciorul, se spălă cu nădejde, apoi, gol puşcă, se sili să-şi rezolve problema vestimentară, căci vestonul lui pătat mai era şi rupt pe alocuri.

„Să vedem ce se găseşte la poliţist. Doar copoii nu s-au îmbrăcat niciodată în straie de lucrători, nici chiar în timpul Comunei.“

Aşa o fi. Domnul Chaville trăia într-o cocină, nu alta. Rînduiala la etajul de jos i se părea exemplară. Aici, chiştoace, sticle, hîrtii murdare de grăsime risipite pe podea ; dulapuri răvăşite, saltele desfundate ; cineva căutase acolo comori de negăsit, iar *Misterele Parisului*, volumul patru, adăuga o notă intelectuală acestei cacofonii vizuale.

Deci zadarnică percheziţie...

Eroare ! Un costum ocupa singurul scaun rămas teafăr în „salon“. Viitorul său proprietar îl examină : haine cîrpite, măsură potrivită. Făcută ghemotoc, o cămaşă i se păru mai curată decît a lui.

Astfel îmbrăcat — botinele se lustruiesc cu cîrpa — era gata să plece cînd un obiect îi trezi curiozitatea. În odaie, nimic nu dovedea că o mare îndrăgostită se refugiase acolo mai multe săptămîni — nici rochii nici alte poboabe — şi totuşi doamna, în graba plecării, îşi uitase umbrela, o umbrelă fermecătoare cu mînerul de fildeş încrustat cu abanos.

„Ciudat, am mai văzut-o parcă undeva...“

Dar unde ? În ce mînă ? Îi amintea ceva, dar există atîtea mîini şi atîtea umbrele...

Pe palier, Louis nici nu se mai gîndea la umbrelă.

Cum soarta surîde celor îndrăzneţi, se hotărî să părăsească La Cité des Roses ca un burghez cinstit care n-are ce să-şi reproşeze, şi s-o caute pe Nicole. Ea îl va primi.

Prin curte nici ţipenie de om.

„Ia te uită, la Azéma uşa e deschisă. Şi aş putea să jur că nu era cînd am sosit. S-o fi întors domnişoara ?“

În definitiv, sora lui Delescluze nu risca mare lucru.

Uimit, se opri în prag : un morman de cearşafuri zăceau pe jos, în faţa scrinului : conţinutul fiecărui sertar era risipit peste tot, pe masă, pe maşina de cusut, batiste şi şervete, de parcă domnişoara ar fi vrut, apoi ar fi renunţat să ducă lenjeria acasă la clienţi !... Pentru cine o cunoştea, era surprinzător.

O casă ciudată, devastată de un ciclon. Se întoarse : moş Castègne sosea cu un coş pe mînă.

Borfaş, stingherit şi bănuitor, care neîndoios nu se afla la prima incursiune, el întrebă :

— Ce faci aici ?

— Dar tu ?

— Ce te interesează, Darrieu ?

Momentul nu era bine ales pentru a apăra reputaţia şi bunurile domnişoarei Azéma. „La urma urmelor, puţin îmi pasă. Fură, bătrîne, încropeşte-ţi gospodăria, îţi cedez locul.“

— Plec... dar ea unde e ?

Nebuna ? A, merita să-i spună povestea mai ales dacă fostul locatar nu cerea o parte din pradă.

— A vrut să se spînzure.

— Să se spînzure !

— De cuiul pe care-l vezi în grindă. Eliberatorii noştri au găsit-o la timp !

De două zile stătea ţintuită în casă, refuza să se hrănească iar cînd versaiezii au intrat la Cité des Roses, au zărit-o pe fereastră, urcată pe un scaun, gata să-şi treacă frînghia în jurul gîtului. Trebuia să le fie recunoscătoare.

— Şi unde au dus-o ?

— La spital... sau la închisoare... nu ştiu. Dar dumneata, tot la minister ?

Eroul de la '48 zîmbea cu înţeles : „Nu mă denunţa, că şi eu te am la mînă. Doar ştiu bine că tu ai fost secretarul cel mic al marelui om“.

Louis nu-i răspunse ; prea multe gînduri îl copleşeau. De fapt, această arestare îl salvase probabil, căci, mulţumiţi de captura lor, poliţiştii renunţaseră să continue o percheziţie care i-ar fi condus în odăile lui Ravon... şi cuiul... cuiul acela... „Domnule Milliardet, o să-mi cadă lampa în cap ; fii bun, pune-mi o scoabă care să ţină"... şi, fericit să se facă util, el spunea : „Mă duc să-mi caut cutia cu scule". Totul se ivea din umbră : Delescluze, aşa cum îi lega ea fularul în lumina abajurului, îl îndopa cu pastile, cu recomandări, şi moşul, grav şi puţin scorţos, atît de bolnav, îl iscodea din rama lui de catifea...

Lăcătuşul dispăruse.

O scrisoare zăcea pe placa şemineului.

„Comuna e învinsă. Nu-i voi supravieţui nici eu. Iartă-mă că te părăsesc, draga mea, buna mea soră. În afară de Comună, nu te-am iubit decît pe tine, şi te-am iubit chiar mai mult. Dacă ţi-e peste puteri s-o mai duci..."

Afară ploaia se înteţea.

Louis ajunsese în dreptul porţii cînd aceasta se deschise ; trei versaiezi, un sergent şi doi soldaţi îi tăiau calea ; îndărătul lor, Castègne îl arăta cu degetul.

— El este.

În aceeaşi clipă, clopotul de la Saint-Ambroise sună de jumătate. Dar care jumătate ? Cu un gest maşinal, Louis vru să se uite la ceas, dar îl uitase la institutor.

„Ce păcat ! Era un dar de la mama."

Din plafon, deasupra lor, se revărsa un nor de copilaşi bucălaţi şi trandafirii care suflau din trîmbiţe de aur.

— Bun pentru...

— Bun pentru ce ? întrebă încet un muncitor îmbrăcat într-o manta de federat.

În foaierul teatrului Châtelet, două sute de prizonieri, mînaţi şi ţinuţi la perete printr-un rînd de scaune, se mutau de pe un picior pe altul, aşteptînd să apară în faţa tribunalui militar. Care, pentru a-şi isprăvi mai repede treaba, se împărţise la mai multe mese mici, prezidată fiecare de un ofiţer superior asistat de un adjutant. Nici o achitare : prin uşa din stînga unei oglinzi uriaşe încadrată de marmură falsă, dispăreau condamnaţii la

moarte, „buni pentru" ; ușa din dreapta era rezervată celor grațiați momentan.

— Ai priceput ?

Jandarmul care explica această triere, adăugă :

— Iar tu, cu țolul tău, spune-ți rugăciunea, mortăciune.

Louis strînse brațul omului care voia să protesteze :

— Nu mai discuta. Tot nu servește la nimic.

Focurile de pușcă, întrerupte o clipă, porneau iar, la intervale regulate și, printr-o fereastră, putea să vadă în piață grupuri de gură-cască ; alți versaiezi aduceau alți federați la teatru.

„Un loc pe cinste pentru interogatoriile lor ! Frumoasă comedie, fără avocați, fără martori, unde călăii în uniformă te judecă, ținînd țigara în gură și pistolul pe masă."

— Credeam că luptele au încetat, se interesă un candidat la grațiere. Și cînd colo se trage mereu !

— Se trage la cazarma Lobau. Ochiți, foc ! și la revedere; ai să vezi tu ! Ați ars voi ghilotina, dar pușca o să-ți gîdile mațele, mortăciune !

O vorbă pe care drăguțul de jandarm o folosea bucuros.

După ce un garibaldian care încă mai purta cascheta purpurie șoptise că de patruzeci și opt de ore versaiezii aruncau în Sena tomberoane de cadavre, un bătrînel declară :

— Asta o să omoare plevușca, prin forța împrejurărilor !

Distrat, Louis nu-l observase.

— Domnule Verdier !

Chiar în fața lui, tatăl Alicei se întoarse.

— Dumneavoastră, aici !

— Dar dumneavoastră ! Ce căutați aici ?

— Mă întreb și eu. Știți doar că nu mă amestec în politică.

— Vorbiți mai încet.

— Ieri, îmi curățam hornul cînd s-a făcut percheziție la noi. Se pare că sînt comunard... pentru că-mi curăț hornul ! Să rîzi nu alta !

Nici chiar așa. Domnul Verdier avea mîinile negre de fum iar fumul are culoarea prafului de pușcă.

— O să-mi serviți drept martor.

Se apropiau de tribunal. Încredinţat că i se va face dreptate, bătrînelul era plin de nădejde.

— Am la mine legitimaţia de membru al societăţii piscicole. Aşa că...

— Bineînţeles.

— Poliţia poate să cerceteze acasă : sînt rentier. Rentierii sînt revoluţionari ?

Soarta lui Louis nu-l îngrijora peste măsură.

— E rîndul tău.

Un sergent îl împinse către o masă.

Servil, dar fără teamă, acuzatul începea să-şi pledeze cauza, cu gesturi, cînd apăsîndu-şi mîna pe inimă, cînd învîrtind prin aer o undiţă imaginară, dar ofiţerul îl întrerupse :

— Bun pentru.

— Ce spuneţi ?

— Bun pentru.

— E o greşeală.

— Ia-l.

Cum să intervină în favoarea lui în larma ce se stîrni ? Avocatul Darrieu şi-ar risca viaţa.

Imobilizat, Verdier se zbătea, striga, agăţat de-o coloană pe care o strîngea cu disperare : „Ascultă-mă, Doamne, ascultă-mă !“ Au trebuit să-l tragă de picioare... ca pe-un cadavru.

În Sena, la peştii tăi, moşule !

— Ţi-a venit rîndul.

Louis înaintă.

Colonelul îl examina surprins căci, în ciuda ploii, costumul poliţistului nu arăta rău, iar canalia care-l purta nu semăna cu un comunard scăpat de pe baricade.

— Cum te cheamă ?

— Ravon.

— Profesiunea ?

„Atenţie, îşi spuse Louis. Învăţător va părea suspect: învăţătorii sînt oameni periculoşi.“

— Funcţionar la Creditul Lionez.

— Da ?

În principiu, o bancă linişteşte.

Totuşi, „judecătorul“ şovăia.

Să-ţi văd mîinile.

Adjutantul se ridică de pe scaun.

— Are botine, dar sînt murdare.

Louis se stăpîni să nu adauge : „Mai puțin decît tine, ticălosule."

— Din cauza ploii, domnule colonel.

— De ce te-au arestat ?

— Într-adevăr, de ce ? Mă duceam la birou

Birou pare mai serios decît ghișeu.

— Ai acte ?

— Actele sînt acasă.

— Zău ?

O mie de tone atîrnau într-unul din talerele balanței, iar în cealaltă șovăiala colonelului, sau mai curînd ceea ce îi ținea loc de conștiință : o pană.

— Să-ți mai văd o dată mîinile.

Nici unghiile nu vădeau vreo urmă de praf de pușcă. Și, încet, talerul cel bun se înclină.

— La Satory.

„Îți mulțumesc, Juliette, îți mulțumesc pentru ulciorul tău cu apă."

Pe scena teatrului, luminile se stinseseră, dar nici unul din cei salvați nu dormea în ziua aceea de 29 mai. Le era sete, le era foame și nu îndrăzneau să ceară nimic, de teamă ca invitația lor la Satory să nu se schimbe într-un „bun pentru cazarma Lobau", unde bunii versaiezi se antrenau zi și noapte.

Louis descoperi un student, care nu-și mai venea în fire, după ce scăpase ca prin urechile acului : „Mi-a fost cald." Acum avea frisoane. Comercianți abrutizați, un bătrîn bolnav de prostată și alții... Toți erau victimele unei injustiții de neînțeles și, de îndată ce li se va da posibilitatea să vorbească, să explice, domnul Thiers îi va elibera.

Totuși cîteva sforăituri se făcură auzite ici-colo.

Satory ? Nu era un lagăr militar în apropiere de Versailles pe care, cu prilejul unei plimbări în tovărășia unei amabile Elise, dansatoare la Alcazar, Louis îl zărise îndărătul sîrmei ghimpate ? Satory... dar pe urmă ? Mai departe orizontul se încețoșa.

Va avea loc o anchetă... un proces... Și-apoi ?

Ca să treacă vremea, Louis își născoci o poveste ca pentru Nanette, în care un pește mare îl pescuia pe bătrîn în Sena, îl desfăcea din cîrlig și-i reda libertatea : „Să

nu mai faci niciodată politică", spunea peştele. Tăticu' răspundea... ce ?... Biet hornar, victimă a confuziei, ca şi Cinna poetul, plăsmuirea lui Shakespeare, se îndrepta spre mare. Dar Rossel ? Dar Mimile... dar eu ?

Ascuns pînă acum, un vitraliu, pierdut printre pînze de decor şi panouri, se lumina treptat cînd fură adunaţi şi conduşi în piaţa Châtelet. Aici operau doi militari, un căpitan indiferent care căsca întruna şi un sergent fricos şi obtuz. Şi după cum spunea :

— Mare noroc aveţi că parizienii dorm la ora asta. Că ce mardeală aţi mai mînca !

Dar despre altă mîncare nici vorbă !

Îi legară de mîini, cîte trei, avînd grijă ca nodurile să fie bine strînse şi, după ce escorta se urcă pe cai, porniră. Louis se afla între Belon, salariat la căile ferate, şi un bătrîn pensionar.

În faţa Primăriei, unde incendiul era pe sfîrşite, pompierii stropeau ruinele, în lumina cenuşie a zorilor.

„Ar fi trebuit să murim aici", spusese Delescluze. Este mai bine să trăieşti ? se întrebă Louis. Iar subofiţerul :

— Grozavă treabă aţi mai făcut ! Ia priviţi !

— Eu n-am nici o vină. Locuiesc la marginea oraşului...

— Tacă-ţi gura !

Şi, cu latul săbiei, puse capăt discuţiei. Plimbarea promitea... În frunte, căpitanul grăbi pasul. O luară pe malul drept. De la distanţă, Louis zări casa familiei de Révoir, cu obloanele închise şi cu un splendid drapel tricolor ce atîrna la faţada domnului de Bresles ; apoi, cu destulă greutate, fură siliţi să treacă peste o baricadă legaţi fedeleş cîte trei cum erau.

După ce străbătură les Champs-Elysées unde soarele se hotărî în cele din urmă să răsară, prizonierii ajunseră în place de l'Étoile şi pe bulevardul Împărătesei, drumul triumfal pe care Moltke şi ulanii săi îl urmaseră în sens invers. Mai mulţi comunarzi, stînjeniţi în mersul lor, se tîrau.

— N-ajung eu departe.

Fostul funcţionar gîfîia ; Louis îl încurajă :

— Vom face un popas şi te vei odihni, bunicule.

Totuşi, după trei ore de mers, nici un ordin nu fusese dat.

— Sînt mort.

— Crezi că eu sînt mai breaz ?

— Eu am optzeci de ani.

— Liniște !

Fricosul care mergea la trap în urma convoiului nu-și slăbea oamenii din ochi și-i ținea în frîu.

— Pe cel care deschide pliscul, îl căsăpesc. Înainte marș !

Făcură vreo sută de metri, apoi înaintară tot mai anevoie, iar Louis îl trăgea după el și pe bătrînul ajuns la capătul puterilor.

— Doar n-ai de gînd să renunți !

— Treaba lui, zise funcționarul de la căile ferate, care suporta jumătate din povara vlăguită. Fiecare pentru sine. M-am săturat să tot tîrăsc pachetul ăsta.

În fața lor, căpitanul, indiferent, înainta mereu și în cele din urmă, ajunseră la podul Saint-Cloud.

Generalul marchiz de Galliffet, ofițer de ordonanță al lui Napoleon III, devenit republican din convingere, este ceea ce se cheamă un militar strălucit. Plin de curaj la Sedan, a servit bine Franța pînă la zidurile Parisului, iubește femeile — care se dau în vînt după el — și viața, ca fiecare. Două stele pe mîneca tunicii lui cu brandenburguri anunță de pe acum o întreagă constelație.

Dar după încheierea păcii, acest războinic s-ar plictisi dacă în fiecare dimineață nu și-ar oferi o garnitură de federați pe care să-i consume cu poftă.

Sigur, Mac-Mahon a ordonat să înceteze masacrele : prea mult sînge ar păta gloria ; după trăsnetele furtunii să urmeze ramurile de măslin.

Și-atunci, ce-i de făcut ? Să ne arătăm slabi și să ne oprim din drum ? Un chirurg taie piciorul cangrenat pentru a salva restul trupului. Cînd se va mai prezenta un asemenea prilej pentru a încheia cu aținătorii la dezordine, socialiști, materialiști, internaționaliști ?

Astfel, procuror, judecător și călău totodată, el se scoală în revărsatul zorilor, dă o fugă pînă la podul din sat și se așază la pîndă.

Raționamentul lui e simplu.

Primo, orice comunard în vîrstă de peste cincizeci de ani avea douăzeci în '48, epoca celorlalte baricade : așadar, presupus recidivist, va fi împușcat ; secundo, orice comunard care posedă un ceas știe să citească : deci, presupus „intelectual", va fi împușcat.

Locul e pustiu, Sena încă roşie, iar cîteva stîrvuri în plus n-o vor abate din cale ; căci acestui general îi plac şi cadavrele.

Pentru prizonierii noştri care sosesc şi vor să se întindă pe jos, este popasul mult visat ; dar jandarmii îşi fac de lucru pe lîngă ei. Sergentul coboară de pe cal, se plimbă inchizitor printre rîndurile gloatei : recoltă fructuoasă din care trec de-o parte nouă ; printre ei bătrînelul şi funcţionarul de la căile ferate ; din cauza ceasului cu lanţ, acesta din urmă se alege repede cu un bilet de drum pentru lumea cealaltă.

— Nouă ? Nu mai mult ?

Dezamăgit, Galliffet cere o curăţenie mai zdravănă dar n-o obţine, apoi escorta îi conduce spre taluz pe porcii ăştia cu chip de om ; o rafală îi va preface în cadavre.

Louis numără plescăiturile care se sting în apă.

În sănătatea ta, domnule general.

Povîrnişul urca, în bătaia soarelui. Chiar neodihniţi, cinci ore de mers nu era cine ştie ce, dar pe stomacul gol şi cu gîtlejul uscat, oboseala începea să se facă simţită. Încheieturile strînse se umflau, învineţite, picioarele li se înmuiau tot mai mult ; înaintau ca prin ceaţă şi speriaţi căci alţi răuvoitori îi aşteptau, poate, în drum. După figura cu ceasul, nu vor fi oare judecaţi după pălărie şi verighetă, după chipul asudat şi prăfuit ?

Ora cinci... Ora şase... După ce-au traversat Viroflay, s-au mai tîrît, printre arbori, înspre Versailles, pînă au ajuns la marginea cîmpiei.

„Dacă previziunile mele se verifică, îşi spuse Louis, ne vom îndrepta spre castel şi, după un viraj la stînga, Satory va fi aproape. Un ultim efort."

Dar pînă acolo avură parte de o primire de toată frumuseţea. Ieşiţi de prin case la apropierea convoiului, locuitorii de pe strada Paris se rînduiră în curînd pe două şiruri tot mai groase, iar strigătul : „La moarte !" era repetat în cor. Într-un vuiet, loviturile începură să se abată asupra prizonierilor înlănţuiţi : lovituri de pumn, de piatră şi scuipături ; un bătrîn lovea cu bastonul, o

femeie zburlită își sacrifica umbrela ; la vederea sîngelui care curgea, furia creștea, loviturile plouau și, cum ticăloșii continuau să reziste, îi dădeau întruna : Louis, cu fața șiroind de sînge își apăra capul, dar ciomăgelile curgeau peste tot. „La moarte. Plătiți. Crăpați !“ Totul se transforma într-un adevărat masacru, dar în timp ce un rănit se prăbușea împreună cu tovarășii lui, un pluton de jandarmi veniți în fugă îi îndepărtă pe patrioții care nu se potoleau.

În mijlocul ocărilor, prizonierii se puseră din nou în mișcare.

Fără să fie prevăzut în program, căpitanul se îndreaptă spre curtea castelului, unde se înalță statuia lui Ludovic al XIV-lea.

De ce acest ocol ? De ce această oprire la zece metri de soclu, și cum se face că mulțimea s-a liniștit deodată, simțind că un eveniment extraordinar se va petrece ?

Atunci ofițerul, a cărui onoare de soldat nu se poate obișnui cu crimele lui Galliffet, care condamnă excesele unei populații ieșite din minți, atunci ofițerul, care în fine se întîmplă să fie un om printre acești descreierați, se adresează pentru prima dată unor oameni care-și îndreaptă ochii spre el, istoviți, și le spune :

— În genunchi, în fața regelui Soare.

CAPITOLUL XXXIV

SATORY CUPRINDEA MAI MULTE barăci la marginea drumului, rezervate administrației și batalionului însărcinat cu supravegherea prizonierilor apoi, mai în spate, într-o cîmpie fără arbori, se întindeau așa numitele „grajduri“ care puteau, fiecare, să adăpostească la vreo optzeci de soldați.

Trei sute de comunarzi nu aveau de ce să se simtă aici prea la strîmtoare, socotea comandantul, om cu vederi largi.

Încăperile făcute din scînduri și luminate de cîteva ferestre zăbrelite — deși la ele tot nu se putea ajunge —

aveau pe jos, peste pămîntul bătut, mindire aruncate pe care trupurile zăceau ostenite în obscuritatea netulburată de lumina soarelui. Nici masă, nici scaun.

Regulamentul cuprindea doar cîteva articole : interdicţia de a se spăla, de a fuma, de a cînta, interdicţia de a poseda lingură, furculiţă, cuţit, creion, hîrtie şi, pînă la noi ordine, interdicţia de-a chema preotul.

Pe la ora prînzului, gardienii le aduceau ceaunul cu o fiertură din care se serveau cu ajutorul unor cutii vechi de conserve.

Cutia lui Louis mai purta încă o etichetă împodobită cu o gîscă şi-o pereche de cîrnaţi, purtînd inscripţia „La domnişoarele din Castelnaudary". După Senonges, o iahnie fără raţă nu e iahnie şi dîndu-le reţeta — „înţelegeţi, doar sînt bucătar" — evoca toată ziua atîtea bucate, brînzeturi, cartofi prăjiţi şi vinuri alese, încît salivau mereu.

Păduchii deveniseră o distracţie. Existau şi şobolani, botezaţi cu nume interschimbabile, şobolani lacomi şi pungaşi, Rothschild, Lafitte, Jecker, care într-un moment de neatenţie te-ar fi ronţăit, cu oase cu tot.

Mai erau şi paznicii.

Fiecare cu calitatea lui : Podoabă îl întrece pe Tăiş de Brici în mîrşăvie, Podoabă — călău din naştere — asemeni acelor copii care smulg aripile muştelor şi umflă broaştele cu paiul pînă crapă. Deci, un rafinat al torturii, specialitatea lui fiind mai mult tortura morală decît cea fizică. „Mîine vei fi împuşcat", şoptit pe un ton confidenţial sau : „Ţi-a venit cucoana după noutăţi : i-am spus că ai murit". Un om ieşit din minţi, un înecat care simţea cu disperare cum se afundă în mocirlă îl făcea fericit pînă în clipa cînd îl pescuia spunînd : „Da' ce, nu mai poate omul să rîdă ?"

Cel de-al doilea prefera să lovească ; împărţea ghionţi cu duiumul, palme peste gură, punea piedici, cotonogea pe cine-i ieşea în cale, se lăuda că ucisese un grevist cînd cu încăierările de la Anzin ; mareşalul Lebœuf îl decorase pentru această acţiune strălucită.

Dar nimeni nu înţelegea cum un sexagenar blînd şi timid ca Trudaine nimerise la Satory. Îl vedeai mai degrabă grădinar pe valea Loarei în mijlocul pepenilor şi salatelor, cînd te întreba cu un aer trist ; „Da', dragii mei, mai ţine

mult povestea asta ?“ Aproape de necrezut : o ființă omenească îți punea o întrebare...

Erau însă ceilalți, mai ales ceilalți.

Cei mai mulți, proveniți din cartierele din est și nord, nu conteneau să vorbească despre nevestele, despre copiii lor, subiect inepuizabil care-ți permitea să fii atent la spaimele vecinului dar de fapt să te gîndești la ale tale. Cum se descurcă familia fără bani ? Ajungeau apoi la Comună, la baricade și la împrejurările arestării lor.

Louis îi împărțea în violenți, hotărîți să-și ia revanșa cu prima ocazie : aceștia strigau tare, înjurau, visau o evadare imposibilă ; și deznădăjduiții, pentru care poporul fusese, o dată mai mult, trădat și prostit.

Unii, complet smintiți, stăteau culcați, cu ochii în bagdadie.

Farju, cătană bătrînă, se socotea victima unei erori judiciare.

— Eu sînt bonapartist. De ce mă surghiunește Mac-Mahon aici ?

— Trăiască Comuna ! strigau prizonierii de la grajduri.

— Nu, domnilor. Trăiască Împăratul ! Eu am fost la Sevastopol.

— Iar eu la Montmartre, la 18 martie.

— Eu la Père-Lachaise.

— Iar bibicu' te trimite la dracu'.

Trousse era gîngav, Cornu era surd, Vincent, un nebun pașnic.

— Am născocit o mașinărie grozavă, explică el, un balon înzestrat cu un sistem de ceasornic care se declanșează la ora fixată. Cu aeronava mea, de unde plouă cu materii explozive, s-ar fi putut distruge Versailles-ul, ba chiar și prusacii și englezii care îndeamnă la răscoală coloniile noastre și caută să ne ia Suezul. Dar n-a vrut Cluseret !

— Așa va să zică ! E o armă cu două tăișuri.

— Cum cu două tăișuri ?

— Gîndește-te. Dacă vîntul ar fi contenit brusc, încărcătura ta ne-ar fi căzut în cap.

Mai și rîdeau din cînd în cînd...

Dar foarte puțin. Căci și în afara condițiilor grele de viață, plana asupra lor o necontenită amenințare. Ușa se

deschide ; Tăiș de Brici rînjește iar Podoabă surîde ; cercetează listele ; prizonierii știu ce înseamnă asta.

„O fi rîndul meu ?“

Cel strigat se ridică.

„A, e el, nu eu !“

Și gata, un mort se clatină și dispare.

După ce se închide ușa, cei rămași își revin în fire, rușinați dar solidari, ca unii care-au scăpat dintr-un pericol comun.

Înainte de sosirea lui Féraud, trei prizonieri și cu Louis formau un grup aparte. Primul, Van Hoeck, era adept al lui Proudhon, originar din Roubaix, muncitor filator ; al doilea, Tabard, ziarist și internaționalist ; despre cel din urmă nu se știa nimic, deoarece Pirotte tăcea mîlc : avea o barbă albă de patriarh.

Precum cîinele cu pisica, cei doi „politicieni“ se îndîrjeau în discuții interminabile asupra evenimentelor anterioare Comunei și se învinuiau rînd pe rînd de toate relele, deviații și trădări, de dinaintea potopului.

Un ticălos pe nume Proudhon pretindea să elimine capitalul grație unor asociații de producători finanțați de bănci ? La referendum, Varlin nu îndemnase lumea să se abțină ?

— Și pe drept cuvînt !

— Ba să am iertare, spărgător de grevă ce ești !

Uniți pe baricade, ei uitau că o anumită revoluție îi chemase sub același stindard, și trei sute de ocnași tresăreau.

— Tonnain e un nătărău !

— Limousin un mîrșav !

— Am să vă învăț cum se pregătește vițelul Marengo, spunea atunci Senonges ca să-i împace, sau ghiveciul cu costiță afumată.

O liniște ca la biserică îi însoțea vorbele ; toți salivau dinainte.

Louis, în schimb, obișnuit cu înfrîngerile de la Sedan și cu lagărele de la Mantauffel, avea tot timpul ca să mediteze la primirea versaiezilor și a căpitanului acela, elita cavaleriei, descendent al Regelui Soare. Nu, nu-i deloc așa ! Poți să pierzi totul într-un uragan și dacă te dor dinții ; tot durerea de dinți primează !

Mantauffel...

Acolo fiecare om avea mindirul lui ; raţiile, reduse, erau totuşi îndestulătoare ; puteai să te plimbi îndărătul sîrmei ghimpate, să citeşti ziare, cărţi, iar dincolo de captivitate era speranţa.

Satory...

Tovarăşii lui, care trăiseră în sărăcie de cînd se ştiau, se plîngeau mai puţin decît el ; murdăria, ploşniţele, mirosul nu-i deranja. Ei nu doreau decît să mănînce, să mănînce, o idee fixă pe care şi Louis o împărtăşea dealtfel, dar pe ei promiscuitatea nu-i stingherea.

Refugiat în celălalt capăt al grajdului, cu faţa la perete, se gîndea.

În definitiv, totul se hotărîse pe baricada de la Castelul de apă, totul se explica începînd cu momentul acela ; un cadavru ce se prăbuşea îl împinsese fără putinţă de întoarcere de partea Comunei.

Şi totuşi ! Oricine ar fi reacţionat la fel şi ar fi tras asupra versaiezilor : un om atacat se apără.

„Dar să zicem că viaţa nu mi-ar fi fost în pericol şi că un federat ar fi dat fuga la primăria arondismentului XI să-mi relateze sfîrşitul lui Delescluze. Aş fi căutat să fug ? Sau m-aş fi îndreptat spre o baricadă care mai rezistă încă ?“

Îşi amintea ultima lui conversaţie cu Rossel :

„O să rîdeţi de mine, spusese Louis, dar nu vreau să trădez încrederea bătrînului domn.“

„Cu alte cuvinte, nu vrei să trădezi Comuna.“

Nu se întîmplă adesea ca un prieten să ne citească mai limpede gîndurile decît o facem noi înşine ? Trecuse oare pe malul celălalt al Rubiconului ? Dacă aşa ar fi stat lucrurile, n-ar fi trebuit să sufere din cauza situaţiei lui actuale, dar Louis era atît de slab, atît de vlăguit : jandarmii împuşcau pe capete.

Se numea din nou Darrieu. O anchetă dovedind moartea învăţătorului n-ar face decît să agraveze cazul lui şi Podoabă, care adulmeca un stîrv pe-aproape, îi repeta :

— Examinăm dosarul tău, semi-proletarule.

Pertinentă remarcă, deoarece semi-proletarul nu se simţea decît pe jumătate burghez.

„E greu ?“ părea să-l întrebe Barbă-Albă care-l observa. Sau dădea din cap, ceea ce putea să însemne : „Te gîndeşti prea mult.“

Era un iunie năpădit de soare ; într-un abur jilav şi greţos, se înăbuşeau sub acoperişul de tablă ; n-aveau voie să deschidă ferestrele, nici chiar noaptea, era interzis să ceară apă ; şi, din decenţă, era interzis să-şi scoată cămaşa. Această etuvă îl sili pe Senonges să-şi modifice meniurile : „Ouă în aspic, somon rece cu maioneză, îngheţată asortată". Vinul roşu de Burgundia făcea loc unui Gewurztraminer bine răcit.

Apoi o furtună se abătu asupra închisorii şi ploaia se prelinse de-a lungul pereţilor, dar ceresc pe care prizonierii îl gustară picătură cu picătură ; apoi paiele deveniră spongioase iar ei dîrdîiră de frig, căci nu aveau pături să se-nvelească, apoi...

O, surpriză ! Trudaine, bucuros, ridică într-o dimineaţă capacul ceaunului.

— Adulmecaţi, copii.

Nu le venea să creadă. Din oală se ridica o aromă ademenitoare. Cîteva pete albastre pe cerul înnorat anunţă timp frumos ; cîteva bucăţi de carne de vacă în supă presupun un stomac mai bine hrănit, şi această veste bună prefigura altele, şi anume că nu vor posti chiar zilnic.

Domnul Thiers se umaniza...

O dată avură dreptul să se spele, altă dată să se plimbe, şi iată că rufele lor începeau să se zvînte la soare, în faţa grajdurilor.

Îşi închegau un rost. Un preot obţinu autorizaţia să-i viziteze, dar fără să insiste, căci comunarzii socoteau că bunul Dumnezeu avea o netă preferinţă pentru versaiezi.

Apoi Trudaine le împărţi ziare.

Ce se petrecea la Paris ? Ce soartă le rezerva guvernul ? Mulţi nu ştiau să citească ; pentru ei, Louis parcurgea ştirile cu voce tare.

Niciînd un învingător nu strivise un învins cu atîta furie, şi asemenea excese de limbaj ar fi stîrnit rîsul dacă, la trei săptămîni după căderea Comunei, opinia publică nu s-ar fi înverşunat, cerînd autorităţilor să dea dovadă de mai multă fermitate, răzbunare şi vărsare de sînge. Semi-burghezul numără pe degete epitetele cu care îi gratifica chiar şi numai presa din 15 iunie.

Ce e un comunard ?

Un francez rău, ocnaş pus în libertate, viperă, laş, cerşetor fără domiciliu, proxenet, tăinuitor, măscărici, pirat,

evreu, necredincios, elegiac (?), sub-produs al străinătăţii, tîrfă, dement...

„Uitaţi-vă la numele lor, scria un ziarist, nu sînt nici măcar nume străine : nu aparţin nici unei naţiuni. De parcă s-au deschis cuştile din Jardin des Plantes, iar sălbăticiunile au pornit-o pe străzile Parisului."

Şi Alexandre Dumas : „Nu vom spune nimic despre muierile federaţilor, din respect pentru femei, cu care însă nu seamănă decît după moarte."

Iar *Constituţionalul :* „Vindicta publică cere o represiune, exemplară. Ce vom face ? Hamilcar, învingătorul lui Spendios şi Mathô, dădu ordin ca mercenarii să fie striviţi de turma lui de elefanţi ; Crassus, învingîndu-l pe Spartacus şi bandele lui, ridică pentru sclavi şase mii de cruci înfipte de-a lungul drumului de la Capua la Roma. Noi, oameni ai secolului al XIX-lea, care înfierăm nedreptatea anticilor, nu vom face asemenea hecatombe ; Mac-Mahon, duce de Magenta, rezervă alt tratament celor pe care i-a învins."

Într-adevăr, în ciuda asasinatelor — o bagatelă ! — douăzeci şi opt de mii de federaţi ajunseseră deja în insulele oceanului, în vagoane de vite, prima etapă a călătoriei care avea să-i ducă în Noua-Caledonie.

Abătuţi, cu gîturile subţiri întinse către el, prizonierii îl ascultau pe semi-burghez citind încet. Cîte unul spunea din cînd în cînd :

— Pe dracu' !

Şi Louis continua :

„Scurte ştiri : Mesageriile Coignard organizează vizitarea ruinelor capitalei : preţul 15 centime."

„O sută unsprezece cadavre în putrefacţie descoperite la Passy."

„Carnetul monden : se anunţă logodna..."

Aici atenţia se pierdea.

Ziarele confirmară moartea lui Varlin care, după căderea ultimei baricade, traversa strada La Fayette, cînd un preot îl recunoscu şi-l denunţă. Împuşcat pe loc.

În ziua de 18, Louis află de arestarea lui Rossel. Ştiindu-l în mîinile versaiezilor era îndreptăţit să se teamă de orice, ştiindu-l în viaţă i se încălzea inima.

Dar se vorbea de proces.

Şi inima i se strînse.

„Te gîndeşti prea mult."

Barbă-Albă îl examina, cu spatele la perete, ţinînd un fir de pai între dinţi. Aşa bătrîn cum era, poate nici nu avea amintiri ?

O întîmplare făcu multă vreme obiectul discuţiilor. Cum grefa îl convocase pe Van Hoeck, îşi luară rămas bun şi toată ziua filatorul nu-şi mai făcu apariţia. Încă unul... şi dublă lovitură, căci micul lor grup se găsea amputat. Totuşi, la căderea nopţii, reveni la grajd.

— Eram şase într-o droaşcă, aşezaţi pe sicriele pe care în chip drăgălaş ni le prezentase Podoabă : „Le veţi deschide înainte de-a fi împuşcaţi." Eu nu-mi făceam iluzii.

La Issy, li se ceru să-şi descarce bagajele. Or, un sicriu lipsea la apel. Ce era de făcut ? Un subofiţer propuse ca două cadavre să fie înghesuite în acelaşi cufăr : apăsînd puţin, capacul se va închide. Dar locotenentul nu înţelegea aşa lucrurile.

„Vii, sînt nişte nemernici. Dar morţi, au dreptul la o îngropăciune ca lumea."

Bine. Dar ce era de făcut ?

— Atunci ne-au tras la sorţi.

Van Hoeck tot nu-şi făcea iluzii, căci Podoabă îi promitea o nouă şi foarte apropiată plimbare, fără bilet de întoarcere.

De obicei, cînd se rupe funia, judecătorul îl graţiază pe condamnat ; poate că şi comandantul de la Satory va renunţa la proudhonianul său.

Această odisee a avut totuşi o urmare şi anume, un creion şi cîteva foi de hîrtie pe care Trudaine le încredinţă semi-burghezului ; dacă în viitor se va mai pregăti o plecare, nenorocitul va putea adresa o scrisoare familiei, scrisoare pe care gardianul o va pune la cutie şi mai mult chiar :

— Am să vă spun dinainte numele condamnatului. Veţi petrece o noapte rea. Dar pentru camaradul dumneavoastră e mai bine să se pregătească, nu ?

Într-o dimineaţă de iulie, îşi făcu apariţia Féraud, jigărit şi zdrenţăros ; chel şi fără de barbă cum era, Louis nici nu-l recunoscu la început.

De unde ieșea ?

Brutarul se exprima cu greutate, căci părea să fi căpătat o lovitură la cap. I-au trebuit mai multe zile pînă să se obișnuiască, și să spună și el o poveste de necrezut.

Fiecare cu povestea lui...

De pe baricadă pe baricadă, din piața Clichy la Buttes-Chaumont, apoi la Romainville, la 29 mai căzuse în mîinile versaiezilor și ale unui locotenent cu totul deosebit care nu împușca. Condus la Bicêtre, se aștepta totuși să moară cînd intendența îi încredință o treabă de toată frumusețea. În argou, „brutar" înseamnă bucătarul diavolului. Féraud avea drept misiune să toarne gaz peste cadavrele federaților împușcați în cazematele fortului, să le dea foc, apoi să îngroape oasele într-un tranșeu enorm : 15 000 de cadavre. Avusese de lucru nu glumă...

Acest infern dură șase săptămîni după care, isprăvindu-i-se „materia primă" după cum obișnuia să spună Tăiș de Brici, Féraud începu să se teamă că va fi sacrificat pe altarul patriei, cînd comandantul fortului fu numit în altă parte.

Cu o umbră de groază în ochi, și apatic, nu contenea să-și privească mîinile de gropar.

Pentru Louis, Féraud era martorul unei epoci care se estompa tot mai mult, singurul prizonier cu care putea să stea de vorbă despre viața lui de la Cité des Roses, unde atîtea evenimente se petrecuseră. Vorbeau despre Juliette, despre Mimile. Ce se întîmplase cu ei ? Dar cu domnișoara Azéma ? Casa de pe cheiul Jemappes îi apropia și, aparținînd parcă aceleiași familii, era plăcut să se izoleze în amintirile lor.

— Nu mă prea simpatizai înainte.

— Pentru că nu te cunoșteam destul de bine. Puteai să te lepezi de Comună, Darrieu...

— N-am vrut, pentru că sînt...

Nu spuse „cu ei" ci „cu tine", și brutarul păru mulțumit.

— Ți-aduci aminte ?

Era vorba de prînzul la familia Milliardet, o, ce mai supă ! de glumele lor, de Nanette ațipind la „Trei Lulele" în brațele lui Louis, de tărăboiul lui Chaville cu demoazela lui, frînturi din trecut care-i înduioșau.

— Nu mă așteptam să te întîlnesc aici ! De nu ne-ar despărți... zicea întruna Féraud.

— Da, de nu ne-ar despărți.
— Nu sînt caraghios fără păr ?
— Nu, nu ești caraghios.

Culcușurile lor erau alături, și dacă Féraud gemea pradă coșmarurilor, Louis îl trezea încet.

Într-o zi, Trudaine îl chemă în dosul latrinelor.

— Am un comision pentru tine. Uite, ascunde plicul și ține-ți gura, ai înțeles ? Nu ți-am dat nimic ; nu-mi pune întrebări.

Plicul conținea o monedă de aur.

Cine i-o trimitea ? Fratele lui ? François ? Oricum ar fi, cineva apropiat știa acum unde se află.

Dar vai, o monedă de aur în deșert nu valorează nici cît o cutie de conserve. I-o arătă lui Féraud care, după ce-o examină, îi spuse :

— E prima pe care-o văd.
— Ce facem cu ea ? La Satory nu există circiumă.

Dar comoara pica bine, în ajunul unei noi destinderi ; administrația restitui hîrtiile și portmoneul prizonierilor cărora li se îngădui să cheltuiască puținul de care dispuneau.

Trudaine servea drept intermediar între cantină și copiii lui.

Astfel, semi-burghezul-capitalist fu în măsură să împartă camarazilor săi ciocolată, brînză, biscuiți : bogat în ajun, ruinat a doua zi, lui nu-și rezervase cu precădere decît o pipă și cîteva pachete de tutun.

Odată, la Ravon, nu-l prea încîntase să tragă din pipa veche a învățătorului, or iată că acum o împărțea pe a lui cu Féraud. Fiecare trăgea pe rînd din hornul umed și, cum fumatul continua să fie interzis, doar noaptea și pe întuneric, o luminiță roșie, apoi o undă de căldură, trecea de la unul la altul.

CAPITOLUL XXXV

DUPĂ-AMIAZĂ, SE SIMȚEA ÎN aer că nu-i a bună, și peste tot umblau vorbe : se pregătea o execuție sau chiar mai multe.

Prizonierii observaseră o căruță ce staționa în fața grefei ; Van Hoeck recunoscu „droașca lui". Aducea si-

crie ? O santinelă o păzea şi, nu departe, doi cai deshămaţi păşteau pe un petec de iarbă.

Mai tîrziu, ameninţarea era întărită de noi indicii : sosirea unui preot care nu se mai arătase de mult, stînjeneala lui Trudaine refuzul său de a răspunde la întrebări.

— Nu ştiu nimic, copii.

Dar nu dezmintea.

Proudhonistul era încredinţat că ceasul avea să-i bată pentru a doua oară ; toată lumea se credea vizată şi, odată cu noaptea, îngrijorarea crescu : cine din grupul lor n-avea motiv să se teamă ? Féraud, care ştia multe despre masacrele de la fortul Bicêtre, Tabart, internaţionalistul, cu cazier de pe vremea împăratului, Van Hoeck deja condamnat la moarte, în fine semi-burghezul, colaborator al lui Rossel.

Întinşi pe paie, vorbeau încet, în timp ce umbrele serii cuprindeau treptat încăperea, iar din plafon, lămpile cu gaz care nu se stingeau niciodată luminau vag trupurile alungite.

Louis încercă să le ridice moralul. Ce groaznic ca tocmai unul de-ai lor să facă parte din lotul celor „aleşi", cînd lagărul adăpostea zece mii de prizonieri ! Era cuprins totuşi de un sentiment de spaimă care creştea cu fiecare ceas. Mai devreme sau mai tîrziu va veni şi rîndul lui ; probabil că o anchetă asupra activităţii sale la minister era în curs ; cîţi nenorociţi, mai puţin compromişi decît el, fuseseră deja împuşcaţi ?

Şi brutarul :

— Mai întîi or să te interogheze. Ştii prea multe despre o mulţime de oameni. Apoi, ai rude care se ocupă de tine. Dormi liniştit !

El însă nu putea închide ochii şi tot fumînd, umplînd iarăşi pipa, uita să i-o mai ofere lui Louis.

Iar cei doi militanţi împăcaţi — sîntem doar fraţi — puneau punctele pe *i* cu o cordialitate care mirosea a praf de puşcă.

— Atîta vreme cît nu vei înţelege că socialul e legat de politic, nu te poţi socoti revoluţionar, dragul meu Van Hoeck.

— De ce ? Pentru că îi compari pe proudhonieni cu nişte mameluci partizani ai imperiului autoritar ?

— Nu. Dar voi visaţi reforme mărunte în cadrul regimului capitalist. Eroare ! Nu există echivoc. Nu există compromis.

— Dragul meu Tabart, ce-i în mînă nu-i minciună. Eu rămîn...

— ...un proudhonist profitor !

— Ce-ai spus ? Repetă !

Se ridicaseră pe culcuşurile lor de paie, furioşi, gata să se încaiere, cînd un prizonier exclamă :

— Gura ! Poporul doarme.

Acest duş rece îi linişti pentru moment ; după ce făcură pace şi-şi potoliră furia, căzură de acord că şcoala laică era una din cuceririle socialismului, cînd deodată rezultatele alegerii din 1864 izbucniră ca o bombă cu întîrziere. Inutil să tăgăduiască că atunci Coutant nu obţinuse decît unsprezece voturi, pentru că proudhoniştii votaseră împotriva stîngii şi a intereselor clasei muncitoare.

La aceasta, Van Hoeck răspunse că, potrivit unei tactici abile, e mai important să dezorganizezi dreapta decît să-ţi descoperi bateriile.

— Să-ţi descoperi bateriile ? De cînd datează manifestul vostru al celor şaizeci ?

— Manifestul spunea...

— ...că nu există drept la coaliţie după cum nu există drept la incest sau la adulter !

Tunînd şi fulgerînd, turbaţii ăştia argumentau, dovedeau fără replică, respingeau fără ripostă, strigau cît îi ţinea gura, dădeau date, citau fapte de care nimeni în afară de ei nu-şi mai amintea şi se înfuriau reciproc cu o egală rea-credinţă.

„Destule minciuni !“ „Adevărul a ieşit la lumină !“ Internaţionalistul ştie acum ce crede despre el un proudhonist şi invers.

Glumeau.

— Sînteţi nebuni, protestă Louis. Zorile se apropie, Tabart ! Van Hoeck ! Poate unul din voi va muri !

Se potoliră precum vîntul care pune capăt furtunii. Se priviră, epuizaţi, ruşinaţi şi brusc, într-un elan, se strînseră în braţe.

— O, băiete drag !

— Bunul meu prieten !

O adevărată ședință la Comună.

De data asta, toți erau încîntați cînd ușa grea se deschise. Într-un nimb luminos, Trudaine stătea în prag, cu o lanternă în mînă. Șovăi cîteva clipe, apoi înaintă printre cele două rînduri de prizonieri... care înțeleseseră.

Pe unde trecea el, umbra părea că se risipește, ștergînd de pe lista lui funerară pe cei pe care-i lăsa în urmă, dar care nu-l slăbeau din ochi pe măsură ce se îndrepta spre capătul celălalt al grajdului. Cîțiva metri încă și licărirea se va ridica, descoperindu-l pe cel căutat.

Van Hoeck îngăimă :

— Eu sînt ?

— Nu. E el, murmură Trudaine.

Fascicolul luminos se opri asupra lui Barbă-Albă, sprijinit ca de obicei de perete.

— Îmi pare rău...

— Nu te frămînta, spuse bătrînul. Mai bine să fiu eu, un reformat. Te urmez.

— Mai tîrziu. Am vrut doar să știi.

— Îți mulțumesc. Ești drăguț. Voi fi singurul ?

— Da.

— Cu-atît mai bine.

Umbra se retrage și se îndreaptă spre ușă în timp ce Trudaine se pregătea să plece.

De ce Barbă-Albă ? Ce nelegiuire comisese pentru a merita plutonul de execuție ? Un om simplu, aparent prea vîrstnic pentru a fi jucat un rol activ în timpul Comunei. Și iată că deodată căpăta o importanță extraordinară. Nerăbdători și aplecați deasupra lui, toți îi puneau întrebări.

— Ești ziarist ? Federat ?

— Ești un grangur ?

— Vorbește, ce Dumnezeu !

— Ți-ar face bine, spuse Louis care-și făcea reproșuri că nu se ocupase niciodată de el. Sîntem prietenii tăi.

— Povestea mea nu-i veselă.

— Nici noi nu vrem să rîdem.

— Dar să strîngeți din dinți ?

— Dă-i drumul.

— Trebuie să aleg. E lungă o viaţă, ştiţi ?

Eroul fără voie al acestei nopţi de veghe îşi descheie cămaşa : mai multe răni îşi lăsaseră urmele pe pieptul său pe care-l arătă cu degetul.

— Asta am căpătat-o în Grecia, asta în Polonia, zgîrietura asta mi-au cusut-o în Cele două Sicilii. Există oameni care fac colecţie de timbre sau de tabachere, eu colecţionez răni şi cucuie ! Locurile susnumite nu vă spun nimic, fără îndoială, căci oamenii au început să se bată pentru libertate cu mult înainte ca voi să vă fi născut.

Comuna nu era decît veriga unui lanţ, ultima încăierare dintr-o luptă mereu luată de la capăt şi în care Barbă-Albă alergase prin cele patru colţuri ale Europei, atras ca un fluture de focul revoluţiilor. Distrată, moartea uita să-l ia, dar în trecere îl gîdila uneori. În definitiv, nu fusese chiar aşa de rău, într-o vreme cînd alţi Năpîrstoci muşcau ţărîna : căci se mai întîmplă şi-aşa !

Şi suflecîndu-şi pantalonul, continuă :

— Ia priviţi aici. În '48, prietenii ordinii, care nu sînt de ieri, de azi, m-au ridicat de pe baricada Saint-Antoine cu un glonţ în picior. „La ce bun să te mai operăm ? Tot vei fi spînzurat." Dar nu-i aşa ! Republica lui m-a trimis în colonii, iar rana mi s-a cicatrizat. Erau şase sute de ocnaşi pe «Concorde». Frumos nume ! Iar comandantul de Vallorbe, mare secătură ! La plecare, ordonă o trecere în revistă a încărcăturii şi ţine un discurs, aşa, ca să ne educe. Eu am nenorocul să zîmbesc. La care îmi trage un pumn. Eu îi răspund „Eşti un laş, domnule «de»." Sînt aruncat în fundul calei, pus în lanţuri... şi la regim.

Aici, Barbă-Albă închise ochii, ca pentru a-şi aminti mai bine.

— Patruzeci şi cinci de zile de sete, pe o căldură de mai-mai să-mi ia foc colivia. Mi se dădea cîte un sfert de litru de apă dimineaţa. Un sfert de litru, mă înţelegeţi ? nici o picătură mai mult. Epuizat, o beam stînd pe burtă. Voi aţi lins ploaia care curgea de-a lungul pereţilor : eu lingeam ghiulelele. Îmi beam... urina.

Şi zîmbi :

— Totuşi, de Vallorbe nu mi-a venit de hac. Cînd am fost adus pe punte, m-a întrebat : „Te-ai dat pe brazdă ?" Eu am răspuns : „Nu". Atunci m-a scuipat.

— Cincisprezece ani am rezistat în Insula-Diavolului, cu o idee fixă împlîntată ca un cui în mintea mea : „Ne mai vedem noi, comandante ; mai avem nişte socoteli de încheiat". Da, am rezistat. Voiam să-i vin de hac, să-i văd gîtul şi faţa congestionate cînd am să-l sugrum cu mîinile mele.

— La întoarcere, mă duc la minister să aflu adresa lui. Un funcţionar îmi spune : „Amiralul ? Dar a murit de şase săptămîni !" „A murit ?" întreb eu disperat. Stăteam acolo şi plîngeam. Celălalt se scuză : „V-aş fi dat vestea mai pe ocolite dacă aş fi ştiut că-i sînteţi prieten".

Există tăceri uşoare, gata să se spargă asemeni unei pungi cu aer cînd toţi se pregătesc să reia conversaţia ; după cum există tăceri mai grele decît stînca. Nimeni nu se clintea şi, dezamăgiţi în răzbunarea lor comună, prizonierii aşteptau, dorind ca povestea lui Barbă-Albă să nu se fi terminat astfel.

El reluă :

— Şase săptămîni de întîrziere, n-am prea avut noroc, ce să zic ? Din fericire, în timpul Comunei, am pocit cîteva mutre de versaiezi, cu gîndul la el. De ajuns ca să mor liniştit.

Louis îi propuse să trimită o scrisoare familiei, dar bătrînul nu mai avea pe nimeni.

CAPITOLUL XXXVI

ÎNCĂ O PIPĂ ŞI LE AJUNGEA acum la toţi.

Într-adevăr, Truaine îi înmîna lui Louis cîte o monedă de aur la fiecare două săptămîni. Aşteptată cu nerăbdare, ea devenea o necesitate, căci stomacul care-şi recapătă volumul îşi găseşte şi pofta de mîncare, iar cea mai mică întîrziere îi provoca lui Féraud o cumplită îngrijorare.

— Ce face Roger al nostru ? Ne-a dat uitării...

Gardianul refuza mereu să spună cine le varsă renta care nu era însoţită de nici un mesaj. Fără îndoială donatorul se temea să nu se compromită.

— E bărbat ? Femeie ?

— E o monedă de aur. Ajunge.

Louis nu mai avea nici o îndoială : fratele lui îi descoperise „refugiul" la Satory şi se ocupa de el.

Şi Féraud :

— Dacă mă părăseşti, eu ce mă fac ?

Căpăta atunci un aer de ciine bătut. Încercările prin care trecuse îl îmblînziseră şi, credincios furnizorului său de conserve, se ţinea scai de el.

În mintea lui, brutarul şi Mimile se identificau tot mai mult, amîndoi înghiţindu-şi vorbele, blajini, dar cam pisălogi ; în ciuda aparenţelor, acesta era un naiv.

— Va să zică, familia Darrieu plăteşte anual mai mult impozit decît cîştig eu făcînd pîine ? Vasăzică, înainte de război, îţi schimbai cămaşa de şapte ori pe săptămînă ? De ce îţi cumperi perie de dinţi ? Am înţeles, ca să te speli pe dinţi. Şi nu vrei deloc să mi-o dai şi mie !

Adesea sensul cîte unui cuvînt îi scăpa, „scont" de exemplu, „constituţie", „melancolic", cerea explicaţii, dar cum obosea repede, nu avea mai multă glagoree în tărtăcuţă decît păr pe cap. Pekin ? Habar n-am ! Voltaire ? Un necunoscut. Bătălia de la Marignano ? N-am auzit de ea. Franţa începea la 14 iulie 1789 iar Charlemagne ţinea de preistorie.

Pe scurt, profesorul se străduia să educe un elev al cărui bagaj, în afara celor învăţate la şcoală, nu cîntărea mai greu decît al Nanettei.

— Te plictisesc ?

În dimineaţa aceea, cu ziarul în mînă, Louis nu părea în apele lui.

— Ce scrie ? Alte minciuni ?

— Mă tem că nu.

Articolul relata drama din strada Haxo, unde şaptezeci de ecleziaşti şi laici fuseseră exterminaţi ; ziaristul dădea numele victimelor, printre care şi al abatelui Grégoire.

— Preotul pe care l-am ascuns la Cité des Roses, zise Louis.

Pornit de la închisoarea La Roquette, cortegiul se îndrepta spre primăria din Belleville, escortat de o mulţime veselă şi nerăbdătoare să asiste la „serbare". O vivandieră

călare deschidea marşul, în urmă venea bateria tobosarilor, fanfara trompeţilor apoi, încolţiţi de cîntece şi rîsete, ostatecii. La colţul străzii Paris cu strada Haxo, un anume Parent, urmaşul lui Delescluze, îşi stabilise cartierul general la Cité des Vincennes. Varlin se găsea lîngă el cînd vivandiera pătrunse în fundătura Haxo. Gloata care venea în urmă împinse prizonierii, închise bariera şi obişnuitele strigăte „La moarte !“ se făcură auzite.

Cuprinsă de imparţialitate, foaia guvernamentală asigura că Varlin — împuşcat totuşi cinci zile mai tîrziu — se repezise pentru a împiedica măcelul care se anunţa. El ar fi strigat : „Salvaţi poporul de el însuşi !“ La care Parent răspunsese : „Lasă, avocatule, ce se face acuma e dreptatea poporului.“

În timp ce federaţii ocheau un băiat tînăr, un preot se postă în faţa lui şi primi împuşcătura. După aceea, trupurile căzură grămadă. Mai rămîneau în picioare doi „corbi“ în sutane negre, pe care-i siliră să sară un gard pentru a-i ochi „din zbor“.

Scena astfel descrisă era însoţită de atîtea detalii confirmate de martori încît era imposibil să te îndoieşti ; amintea de măcelul dominicanilor din bulevardul Beaumarchais, dar şi mai atroce.

— Da' ce, suferi pentru nişte popi ? se miră Féraud.

— Gîndeşte-te ! Mai întîi, al meu era un om cumsecade. Îl regret. Apoi...

(Vedea parcă aievea chipul prelung luminat de lampă şi de privirea atît de dreaptă, sutana cu luciu în dreptul genunchilor, îi auzea glasul : „Nu beau decît apă... în afară de împărtăşanie.“)

— Apoi greşeşti încuviinţînd o crimă care ne murdăreşte. La ce serveşte asta ? Să dezonoreze cauza noastră, căci istoria nu va reţine decît excesele.

Ce dracu' ! Fraza suna fals. Cu Féraud era inutil să vorbeşti pe un ton solemn.

Dealtfel, fostul gropar se grăbea să-i răspundă :

— Excesele noastre ! Dar ale lor ? Dacă ai fi fost la Bicêtre...

— Bicêtre nu scuză La Roquette. Ascultă-mă pe mine !

Cînd Thiers afirma că revoluţia începuse printr-un asasinat — al unui general — şi se încheiase printr-un

masacru — al ostatecilor — minţea. Revoluţia începuse la Montmartre unde un ofiţer cu două stele ordonase să se tragă asupra poporului ; ea se termina prin exterminarea a o sută de mii de muncitori.

Ceea ce nu însemna absolvirea Comunei de orice greşeală, nici chiar de unele crime.

Perseverent, răbdător, el vorbea de toleranţă, de respectul pe care ni-l datorăm unul altuia, în ciuda divergenţelor de opinie, lucruri pe care Féraud le înghiţea ca un pietroi şi le digera tot la fel. Îl ajută însă afirmaţia că un poliţist va rămîne întotdeauna un turnător iar monseniorul d'Astros — amintire a *Memoriilor Poporului* şi a lui Ravon — un zevzec.

Louis îşi dădea seama că a trezi conştiinţa unui om atît de frust e treabă grea, de durată.

Dar cel mai receptiv se arăta discipolul său cînd era vorba de rezumatul operei săvîrşite la Primărie. În această privinţă urechile lui nu se deschideau niciodată îndeajuns ; el compara prezentul cu trecutul şi chiar dacă versaiezii aveau să „azvîrle totul în aer", grăuntele cel bun era însămînţat.

De la 18 martie pînă la căderea Parisului, abia citise ziarele.

Interzicerea muncii copiilor în uzină era o măsură grozavă ; votarea învăţămîntului obligatoriu şi gratuit, de acord ; iar votul femeilor ? Nu spun nu. În ce priveşte separarea Bisericii de Stat (după comentarii explicative), era de la sine înţeles, deşi să plăteşti un popă ca să prostească tineretul prea era de tot.

— Aşa cum spui, necazul e că n-am avut timp de ajuns şi că provincia s-a lăsat păgubaşă.

Un amănunt îl neliniştea : de ce nu s-a pus mîna pe valorile aflate în Banca Franţei ? întrebare pe care domnul Thiers şi-o pusese înaintea lui.

— Fiecare comunard şi-ar fi luat partea, îţi dai seama ?

Ce mai, un alt Mimile.

După moartea lui Barbă-Albă, execuţiile se răriră. La începutul lui septembrie conteniră cu totul, dar chiar atunci un prim convoi de prizonieri porni spre Noua-Caledonie.

Un mic afiş, lipit pe uşă, îi desemna pe cei care aveau să plece în voiaj : Senonges, Vincent (inventatorul balonului-bombardier) şi alţi cîţiva pensionari ai grajdului.

Un pericol comun îi unise pe prizonieri în timpul atîtor zile înspăimîntătoare ; acum, cel care se pregătea de drum, îngrijorat şi amărît, se credea victima unei pedepse deosebite.

Semi-burghezul era vizat în chip special : bogătaşii se descurcă întotdeauna, bogătaşii ăştia care şi în lagăr se cred tot în vacanţă !

Un incident semnificativ îl alarmă pe Louis. Tocmai citea afişul cînd Senonges, care stătea îndărătul lui, murmură :

— Nu te frămînta. Tu ai să rămîi... intelectualule !

Tărtăcuţă de răcan, injurie supremă şi condamnare fără apel : „Domnul nu-i de-ai noştri !"

Ce gaj de solidaritate să le mai dea ? Să ceară să-l îmbarce, să-l împuşte ? Mai simţise el o dată, într-o noapte de aprilie, neîncrederea cu care era primit la cîrciumă, la *Trei Lulele*, bariera aceea care-l despărţea de oamenii simpli şi care era imposibil de trecut.

„Niciodată nu mă vor accepta fără rezerve."

Atitudinea lui Féraud dovedea contrariul ? Cazul era special. Féraud avea motive să se apropie de el, motive care nu depindeau de originea lor. În mintea celorlalţi, la ieşire îl aştepta un cont în bancă.

Nu scria Ravon cam aşa ? „Fiii de oameni bogaţi, care au înţeles într-o anumită măsură momentul istoriei, se alătură poporului."

Consideraţie promiţătoare ; dar instinctul poporului nu-i respinge pe fiii de bogătaşi ?

Nesigur, Louis umplu desaga lui Senonges cu conserve şi ciocolată.

— Nu exagera, îşi zise tot el. Banii nu vin decît la cincisprezece.

Spre deosebire de lupi, uneori tocmai oile se mănîncă între ele.

Tobart şi proudhonistul porniră cu cel de-al patrulea convoi şi acum, cînd nu mai erau auziţi certîndu-se, se săpase parcă un gol. Podoabă îi însoţi. Se despărţiră de el cu entuziasm.

În vălmăşagul plecărilor, disciplina slăbi. Prizonierii se încumetară pînă în preajma drumului unde, opriţi de sîrma ghimpată, îi urmăreau din ochi pe trecătorii care le întorceau capul. Le era ruşine să-şi vadă compatrioţii închişi astfel în ţarc ? Ce simţeau ? Dispreţ ? Tristeţe ?

O femeie, mereu aceeaşi, se ducea, se întorcea, sperînd să descopere pe cineva printre ei, un bărbat care probabil nu se mai afla acolo apoi, resemnată, le arunca ţigări.

Louis prefera un sector mai puţin frecventat : lua un ziar. Féraud se ţinea după el.

— Unde te duci ? Să faci o partidă de pichet ? Mie mi-e foame. Dar ţie ?

— Lasă-mă să citesc.

Într-o bună zi, domnul Thiers, prietenul familiei, era ales preşedintele Republicii, într-alta domnul Thiers declara Adunării : „Republica va fi conservatoare sau nu va fi", şi iată că „neobositul bătrîn ale cărui eforturi ne-au redat conştiinţa naţională, într-o capodoperă de reconciliere", redeschidea exilaţilor porţile ţării...

Lui Aumale şi Joinville, se înţelege.

Féraud se frămînta :

— Crezi că acolo, în Caledonia, vom avea femei ?

— Întreabă-l pe Tăiş de Brici.

Cum de-l crezuse la Cité des Roses mai isteţ decît Mimile ? Adevărul era că orice efort în a înţelege rostul lucrurilor şi a trage o învăţătură din ele îl depăşea. Iar Louis, care voia să-şi creeze legături în lagăr, observa mereu aceeaşi lipsă de orizont, acelaşi egocentrism.

Singura lui mîngîiere stătea în speranţa că alţi revoluţionari mai capabili, scăpaţi de la masacru, se aflau în străinătate.

Procesul lui Rossel se deschise la 8 septembrie. Chestiunea fu expediată într-o şedinţă. Verdictul : pedeapsa capitală.

Totuşi Thiers părea dispus să examineze o cerere de graţiere. Cerere de graţiere ! Cine cunoştea caracterul colonelului nu se mira că, în ajunul execuţiei, declarase avocatului venit să-l roage să se arate mai conciliant :

„Noua-Caledonie nu mă tentează, deşi este o ţară civilizată, unde notabilităţile nu gustă carne de om decît dacă sînt absolut obligate".

Printre hîrtiile lui Louis, lăsate la Primărie și arse acum, se găsea o gravură de Gustave Doré pe care, colonelul i-o oferise într-o seară, după cină.

„Uite, Darrieu. Don Quijotte șade la masă într-un han. Grav, cu capul drept, dominînd mulțimea, ține un discurs plin de substanță, logică și bunătate. Multă vreme înainte de a porni la drum, el a suferit nedreptățile oamenilor ; de aceea stă cu fruntea sus. Mușteriii îl ascultă. Nimeni nu rîde. Iar cîrciumarul, om pîntecos, bănuitor, viclean, se oprește pentru a contempla un asemenea fenomen. Se gîndește poate că acest călător plin de idei nu prea are galbeni în pungă.

Care e nebunul, care înțeleptul după părerea dumitale ?. Cîrciumarul gras, cu chipu-i fioros, cu obrajii căzuți ? Cavalerul mîndru, cu privirea tristă ? Unul se îngrijește de bunurile sale și-și hrănește pîntecele ; celălalt își face griji din cauza strîmbătății vremurilor și caută nedreptăți de îndreptat. Unul își vede de interesul pe care-l cunoaște, celălalt urmărește interesul pe care nu-l cunoaște..."

La Satory, în timpul nopților de echinocțiu, cum vîntul pătrundea printre scîndurile deslipite ale peretelui, iar lampa de deasupra capului legăna umbrele, în sforăiturile a cincizeci de camarazi, Louis se și vedea pe mare.

O corabie veche, sărăcăcioasă dar plină de vise, îl ducea spre țărmuri atît de îndepărtate încît, dincolo de zare, în loc să înceapă o altă viață, se termina lumea.

Altădată, perspectiva unei plecări în insulele cu nume încărcate de aventuri, l-ar fi încîntat : Celebes, Andros și, de ce nu, Noua Caledonie ? Astăzi își căuta adesea un refugiu în trecut, un punct fix de care să se agațe.

„Îmi iubesc fiii deopotrivă, spunea mama lui, dar Louis are mai multă nevoie de tandrețe."

Din amintire în amintire, se ducea să se așeze pe patul unde avea ea să moară, și toată viața lor în doi, o copilărie făcută din jocuri, lecții, vacanțe, se încheia în momentele acelea.

„La bătrînețe, mama mi-a luat cu ea tinerețea ; la mine, vîrsta judecății cumpănite a început cînd privirea ei, întoarsă spre lumea interioară, se depărta de mine."

Şi cu trecerea anilor, chipul mamei pălea tot mai mult în amintirea lui.

Perioada din preajma războiului, cînd frecventa universitatea, nu prea conta ; cursuri, profesori neinteresanţi ; trei-patru femei drăgălaşe, vesele şi prostuţe. Se distrau, nu se iubeau. Totuşi plăcerile erau mai trandafirii la Paris decît la Bordeaux, iar principiile domnului Darrieu mai puţin atrăgătoare decît Elise, dansatoare la Alcazar.

Astfel trecuse timpul pînă în vara lui 1870 cînd depeşa de la Ems * schimbase decorul : „La Berlin, soldaţi francezi ! Trăiască Împăratul !“

Aici se punea un uriaş semn de întrebare. Cum fusese cu putinţă să cadă într-o asemenea cursă ?

„Căci am crezut ! Patriot, am mers pînă la capăt. Sedan nu mi-a fost de ajuns : am evadat de la Mantauffel şi, cu o pereche de raţe în mînă m-am întors ca să mă bat... cu prusacii !“

Era de necrezut ! Nu raţele, ci naivitatea şi iluziile sale de atunci.

Iată unde duce o educaţie aleasă !

Ce diferenţă mai făcea el acum între Bismarck şi Thiers, decît doar că Năpîrstoc îl vîrîse în bucluc pînă-n gît ? Nici una. Neamţul şi franţuzul mîncau din acelaşi blid şi de poveştile lor cu Alsacia şi Lorena, cu sume mari lichidate — „îţi dau cinci miliarde şi-ai să mi-i restitui mîine“ — ce să mai vorbim, s-au potrivit de minune, exact în momentul cînd Comuna ameninţa să cîştige.

— Nu dormi ?

— Nu, Féraud. Am poftă să lovesc.

— Pe cine ? Pe Tăiş de Brici ?

— Eventual.

---

* *Depeşa de la Ems*, nume dat informaţiilor telegrafiate lui Bismarck, la 13 iulie 1870, de către consilierul Abeken din partea împăratului Wilhelm I aflat la Ems. Aici se relata demersul făcut de însărcinatul cu afaceri francez Benedetti pe lîngă regele Prusiei, pentru a obţine din partea lui promisiunea de a nu mai susţine pe viitor candidatura familiei de Hohenzollern la tronul Spaniei. Wilhelm I refuză în termeni amicali dar fermi. Bismarck, Roon şi Moltke, care doreau să provoace un conflict cu Franţa pentru a desăvîrşi unitatea Germaniei, comunică presei o versiune trunchiată care urmărea să prezinte atitudinea regelui Prusiei ca injurioasă la adresa Franţei, constrîngînd-o astfel să-i declare război. *(N. tr.)*

— Nu ţi-ar folosi la nimic.

— În noaptea asta nu. Dar Barbă-Albă a aşteptat douăzeci de ani.

Da, douăzeci de ani, şi poate l-ar mai întîlni o dată pe căpitanul adorator al Regelui Soare şi al Viţelului de Aur. Din nenorocire nu-i ştia decît gradul şi, potrivit dispoziţiei de moment, furia sau dezgustul său se concentrau asupra acestei brute anonime, expresie a unei lumi egoiste, ipocrite şi crude căreia el nu-i mai aparţinea.

Dacă Rossel îi deschisese ochii, raporturile sale cu Delescluze, în care se amestecaseră respectul şi mila îl întăreau şi mai mult. Mai vulnerabil, marele om îşi ascundea ambiţia ? Poate. Dar se simţea la el o bunătate pe care numai cicăleala domnişoarei Azéma şi exigenţele revoluţiei îl sileau uneori să şi-o înăsprească.

Iar Delescluze, prin domnişoara Azéma, era şi el tot de la Cité des Roses...

Manuscrisul lui Ravon, frunzărit mai întîi, apoi adnotat ; prezenţa unui necunoscut care, de la capitol la capitol, se dovedeşte a fi un prieten ; casa veche care trosneşte ; paşii lui Mimile care urcă, şovăie, intimidat, şi rîsul Nanettei la ora de culcare, cînd osteniţi toţi se pregătesc de odihnă, chiar doamna cu umbrela şi copoiul ei.

Dar nu. Îndreptîndu-se mereu spre trecut, înfrumuseţa prea mult o perioadă în care, continuînd să se caute pe sine, rămînea spectatorul unor vieţi şi garantul-amator al *Memoriilor Poporului.*

„Căci o iubeam pe Nicole..."

— Dormi, idiotule.

Féraud oftă :

— Hai, nu mai face opinie separată ! Dormi.

Dar o iubise oare ? Nu s-ar fi spus, după cît de repede se potolise din motive de amor-propriu. Era mult zbucium în timpul Comunei, nenumărate îndatoriri te absorbeau ; totuşi o pasiune sinceră ar fi rezistat solicitărilor venite din afară. O dorise, asta da ! Şase luni mai tîrziu, cît de puerile păreau deznădejdile lui !

Se gîndea la ea, cu afecţiune ce-i drept, dar numai pentru a trage îndată concluzii mult mai generale asu-

pra incapacității pe care o resimțea de a se dărui pe deplin cuiva.

Cîteva iubite... Henri, tovarășul de la Mantauffel... Nicole sau Rossel... Mimile sau Delescluze... Fiecare luase ceva de la el, dar fiecare îl lăsase nemulțumit. Din vina lui ? Oare individualismul său provocase atîtea semieșecuri ?

Și iată că Louis nu se mai simțea singur. Privațiunile, penibile la început, nu-l mai stînjeneau ; obișnuit cu vecinătatea prizonierilor, neîncrederea pe care i-o manifestau nu-l mai amăra, slăbiciunea și sărăcia lor îl înduioșau. Pînă și sforăitul, care creștea și se potolea pentru a se porni iar, îi ținea de urît în izul greu și fad al grajdului *lui*.

Nu mai face opinie separată, băiete ! În somnul celor cincizeci de suflete, strigătul lor e un coșmar, suspinul lor vis (da' culcă-te o dată, ce Dumnezeu !) și noaptea asta fără sfîrșit, și vîntul de echinocțiu care se înteța îl purtau pe aceeași corabie.

Un om se apleacă peste ghizdul unei fîntîni dar la început nu vede decît o pată întunecată peste care trec sclipiri. Apa e departe, adîncă. Apoi crede că descoperă un chip sau mai multe care-l privesc : propriul său chip multiplicat. Aplecîndu-se și mai mult, își spune : „Pe legea mea, nu mai sînt aici, ci acolo jos !“ Și pe drept cuvînt, căci omul nu se mai află în afara fîntînii ci înăuntrul ei.

Ridicînd ochii, Louis observă o altă pată, îndepărtată și lividă, la apropierea zorilor : acum fundul fîntînii este deasupra. E cerul.

CAPITOLUL XXXVII

MEDICUL, GRAS ȘI ROȘCOVAN, destul de cumsecade, remarcă :

— Cam tîrziu mă chemi !

— Am să mor ? întrebă Louis, care se simțea mai bine.

— Eşti în afară de orice pericol. Antraxul dumitale s-a copt şi s-a spart. Dar aş fi putut să-ţi uşurez durerea.

(„E un antrax, e un antrax!“ şuşoteau prizonierii care făcuseră cerc.)

La baza gîtului, grămada furunculelor formau o tumoare violacee şi lucioasă de unde puroiul ţîşnea sub apăsarea degetului.

— Ai riscat o cangrenă generalizată.

(„Ce risca?“ „Moartea, ce mai!“)

— Cînd buboiul curge, intrăm în faza terminală a infecţiei. Iată o pomadă cu care să te ungi dimineaţa şi seara. Pune comprese călduţe. Evită alcoolul, dulciurile...

„Îţi baţi joc de mine?“ se gîndi Louis.

După plecarea doctorului, brutarul se repezi la infirmerie, reveni cu vată, pansamente şi badijonă, unse şi bandajă ceea ce Louis numea „lădiţa lui cu cuie“.

— Te doare?

— Nu.

— Atunci de ce te strîmbi?

— Nu mă strîmb, zîmbesc!

În zilele următoare, antraxul îl mai înţepa cînd şi cînd, dar din durerea aceea atroce mai rămăsese doar cîte-un junghi.

Pentru ocupanţii grajdului, faptul că suferise „o porcărie“ şi „tot felul de mizerii“ ascunzîndu-şi oul de porumbel fără să se plîngă, nu făcu decît să-i crească iarăşi popularitatea.

— Vrei să-ţi aprind pipa?

— Să mă duc să-ţi aduc ziarul?

— Stai cu capul prea jos.

— Stai cu picioarele prea ridicate.

Flatat, Louis primea cu plăcere toate aceste dovezi de prietenie.

Gelos, Féraud îl apăra de pisălogi, îl spăla, îl ajuta să se îmbrace şi, mai pisălog decît toţi, îl bărbierea şi-l bătea la cap. Ba îl mai şi certa.

— Dacă nu-l aduceam eu cu forţa pe doctorul ăla, te duceai pe copcă, deşteptule! Hai să umblăm puţin. Ia-mă de braţ.

— Dar te asigur că m-am vindecat !

Şi într-adevăr, era aproape vindecat două zile mai tîrziu, cînd Trudaine îi aduse scrisoarea lui Roger.

22 octombrie 1871.

Dragă Louis,

Cu toată supărarea pe care ne-o pricinuieşti, tatii şi mie, îţi nutresc simţăminte frăţeşti. Nu eşti singur în nenorocirea ta.

De la sfîrşitul lunii mai, am întreprins cercetări ca să aflăm dacă mai eşti în viaţă şi, consultînd listele de prizonieri, am aflat de încarcerarea ta la Satory.

Graţie unui prieten sus pus, n-ai suferit nici unul din interogatoriile în cursul cărora ar fi fost imposibil să nu se descopere rolul tău în timpul Comunei.

Intr-o săptămînă trebuie să fii deportat în Noua-Caledonie, dar sper să obţin măsura de graţiere care te va scuti de această ruşine.

Nu ţi se pune decît o condiţie : odată eliberat, să pleci în Anglia unde să trăieşti cîţiva ani, fără să se audă de tine.

Tatăl nostru — foarte îmbătrînit — mă roagă să-ţi spun că, dacă accepţi să te exilezi, va contribui la cheltuielile tale de întreţinere.

Adresează-mi răspunsul tău prin intermediul comandantului închisorii care a primit ordin să mi-l transmită.

Cu afecţiune,

Roger.

P.S. *Adeseori am vrut să-ţi trimit pachete sau bani. Insă regulamentele foarte stricte m-au împiedicat.*

Féraud se informă :

— Ei ?

— Ascultă.

Louis reciti, cu voce tare şi, după post-scriptum, continuă :

— Ce ţîngău !

— Frăţiorul tău ? Dar vrea să te scoată de-aici !

— Pentru că-mi „nutreşte sentimente frăţeşti" ?

Sigur, familia Darrieu nu putea admite să vadă ramura sa mezină transplantată în colonii ! „Slavă Dom-

nului, Năpîrstoc consimte să șteargă totul de pe răboj, iar tata îți va da păpica, dar — atenție ! — cu *două* condiții. Primo, te vei ascunde în străinătate și secundo, nu cumva să te arăți la față. S-a-nțeles ? Ai să pleci fără surle și tobe. Și-acum șterge-o."

Așa, va să zică ! De cinci luni știm că ești la Satory, da, Thiers, atotputernicul Thiers e în măsură să oprească mersul justiției, da, e în măsură să te elibereze, dar să-ți strecurăm o coajă de pîine, asta nu, n-a fost cu putință. Regulamentele, dragă Louis !

— Amintește-ți de Barbă-Albă și de comandantul lui. O călătorie pe fundul calei, torturi de nu le mai știa numărul și cînd, printr-o minune, ocnașul ajunge la suprafață, e întrebat : „Ei, te-ai domolit, măi cap de lemn ?" Ei bine, nu.

— Nu te enerva !

Sub amenințarea furtunii, Féraud își încovoia spatele. Ce trebuia să-și dorească ? Plecarea sau rămînerea lui Louis ?

— Ai dreptate. Roger nu-i lipsit de tupeu. Dar, în locul tău, nu m-aș grăbi să dau un răspuns. Prea ești iute la mînie.

— Și tata care a îmbătrînit mult ! Un mic șantaj la comandă ! Că poate noi la Satory facem cură de tinerețe !

— Ce facem ?

— Da' mai dă-mi pace !

— Bine, bine.

Vor să-l pună cu botul pe labe ! Ca un copil închis în cămară după ce-a căpătat o corecție. Dacă regretă și promite să fie cuminte, va fi iertat „peste cîțiva ani". Îi și vedea întruniți în consiliu de familie, cu viticultorul care se văita. „Clienții mei, afacerile mele !" iar celălalt : „Căsătoria mea, viitorul meu !" Cum ar putea să-i găsească o scuză rătăcitului ăstuia ?

„Fiul tău e un iresponsabil, tată."

„Iresponsabil, un comunard ?"

„A suferit influențe proaste."

„Ușor de spus. Fratele tău a avut întotdeauna idei socialiste. Pentru onoarea numelui nostru, mai bine să-l știu mort decît la ocnă. m-auzi ? Orice, orice, numai la ocnă nu !"

Apoi, Roger redacta o ciornă, o ștergea — să fim demni, generoși... nu prea mult... și amîndoi se duceau la drăguțul de președinte să-l înduplece.

Cu botul pe labe !

Totuși, sfatul lui Féraud era bun. De-atîtea ori mînia îl dusese prea departe : mai bine să mai aștepte cu răspunsul și, la 25 octombrie, își înmuie pana :

Dragă Roger,

Iți păstrez aceleași simțăminte frățești și-ți mulțumesc că te-ai preocupat de soarta mea în numeroase ocazii, ultima fiind aceea a plecării mele.

Scrisoarea ta conține două inexactități.

La Satory, înconjurat de buni camarazi, nu sînt nici singur, nici nenorocit. Așa încît să nu-mi duceți grija în privința sănătății și nici în privința moralului meu care sînt excelente.

În fine, îmi dau seama că deportarea mea vă mîhnește sau vă jenează în multe privințe, dar mie nu-mi apare ca o rușine de care ar trebui să roșiți.

Am aderat la Comună după matură chibzuință și nu mă voi desolidariza de ea. Dimpotrivă, pierderea unor prieteni pe care îi iubeam, lecturile din timpul celui de-al doilea asediu, viața mea identificată cu viața unor muncitori care s-au bătut pe baricade pentru aceleași idei ca mine îmi întăresc hotărîrea, așa încît nu în Noua-Caledonie ci în Anglia și mai cu seamă în Franța de astăzi m-aș simți un exilat.

Înțelegi...

— Așadar, spuse Féraul, monezile de aur nu veneau de la Roger !

„...că acceptînd propunerea voastră, ar însemna să mă desolidarizez.

— Dar dacă nu-i el, cine e ?

— Ia taci. Acuma scriu.

Ce să-i mai spună ? Tare i-ar fi plăcut să-i ardă niște înțepături ! „Dragul meu Roger, ai ales un drum ușor, pavat cu compromisuri ; tînăr, spiritual, strălucitor, ai, ca cei mai mulți oameni și ca toți politicienii, principii care se vor schimba odată cu interesele tale ; știu de pe

acum ce fel de «domn» vei deveni, foarte înstărit, foarte vanitos, foarte egoist : privește-l pe viticultor, îți seamănă, doar că e mai bătrîn."

Asta însemna să pledeze indirect pentru el. Louis n-avea dreptul decît mai tîrziu să spună cum și pînă unde își condusese propria barcă.

Sigur, ironia n-avea să-i scape fratelui său.

Și scrisoarea se termină brusc.

Doresc ca tatăl nostru să suporte încercările cu curaj.

Cu afecțiune,

Louis.

P.S. *Nu vă frămîntați din pricina pachetelor pe care ați fi vrut să mi le trimiteți. Am mîncat întotdeauna pe săturate, căci un prieten a reușit să mă ajute, în ciuda regulamentelor, foarte stricte.*

Uf ! Bine că s-a terminat. Zise :

— De unde vrei să știu ? Poate că François ne oferă monedele astea de aur.

— Vicontele ?

— Pe vremuri, ne-am făcut mici servicii. Iar el continuă...

— Ai niște relații foarte șic.

— Și tu faci parte dintre relațiile mele !

— Dar eu am unghiile negre.

— Nici ale mele nu sînt prea curate. Citește.

Și-i întinse scrisoarea. La fel ca Nanette, Féraud urmărea rîndurile cu degetul ca să nu sară vreunul.

— Auoleu !

— Nu ești de acord ?

— Depinde.

După părerea lui, o întorsese bine. Mai ales fraza cu ocna unde e mai bine decît în Franța de astăzi, de care ți-e și scîrbă. Dar să fim „practici". În Noua-Caledonie, ce servicii ar aduce Louis muncitorilor care ar continua să se zbată în mizerie ? Liber, ar putea să povestească ceea ce a văzut în timpul Comunei și la Satory, să scrie articole, o carte poate ? Să lucreze pentru popor în loc să mucezească într-o insulă, iată ce ar justifica plecarea lui în Anglia care n-ar fi o dezertare. După matură chibzuință,

Féraud îl sfătuia să adreseze o altă scrisoare celor două capete pătrate.

— Locul tău e pe punte nu în cală. Eu sînt sigur că Ravon și Rossel ți-ar fi spus același lucru și...

Féraud vorbea repede, se bîlbîia puțin și, oprindu-se brusc, în criză de argumente, își șterse fruntea cu mîna, gest pe care-l făcea și Mimile.

Lui ce să-i răspundă ? se gîndea Louis.

„Că am chibzuit la acest aspect al problemei ? Că propunerea ta de om simplu cu bun simț e rezonabilă ? Că mi-ești ca un frate, Féraud, ca un frate adevărat care-mi spune «salvează-te» cu riscul de a mă pierde ? Tu nu înțelegi că țin la comunitatea noastră mai presus de orice, că sînt ca bravul nostru abate Grégoire care, hăituit dar credincios, nu putea trăi departe de săracii și de biserica lui. Vorbe... vorbe..."

— Sînt obosit, măi omule. Uite, dă-i scrisoarea asta lui Trudaine. Așa, ca să ai ce face.

— Louis...

— Ajunge cît am vorbit.

— Eu...

— Pentru Dumnezeu, eu comand aici. Tu asculți.

— Încăpățînatule !

Gata să iasă, omul se întoarse.

— Ghici la ce mă gîndesc ?

— Nu știu.

— Îți dai seama ce figură au să facă primind scrisoarea ta ?

Iar pe chipul lui luceau doi ochi mici, șireți și veseli. Rîdea fără să rîdă, mîndru de agerimea lui :

— Căci ai încheiat-o cu familia, nu ? Rămîi cu noi...

CAPITOLUL XXXVIII

NU-I PLĂCEA ROGER DARRIEU. Intîlnindu-l de două-trei ori în luna iunie, Nicole nu-și schimbă impresia : spilcuit, ironic și curios (cum se face că o femeie din lumea lor se interesează de un comunard ?) nu-i găsea nici o asemănare cu Louis.

Louis al ei atît de vulnerabil...

În ciuda multor ezitări și scrupule, singurul mijloc și singura șansă de a obține vești de la el, cel puțin la început, o sileau să treacă pe la acest mărunt secretar și pe la birourile prefecturii.

Apoi vizitele conteniră.

Or iată că Roger îi dăduse de urgență întîlnire la Versailles.

Scrisoarea „protejatului" doamnei de Révoir, sosită de două zile, era pe cît de impertinentă, pe-atît de tristă, nu ? Prizonierul nostru refuza să plece în Anglia ? Sigur, putea fi constrîns, îmbarcat pe primul vas, dar cine ne garantează că în străinătate Louis nu va reîncepe să-i frecventeze pe revoluționari ?

Președintele cerea cu stăruință ca fiul bunului său prieten bordelez să semneze un angajament de renunțare la orice activitate politică, deoarece altfel, Noua-Caledonie îl așteaptă, cu următorul convoi.

Complice, îi luase atunci mîinile, i le strînsese, îndelung, prea îndelung :

— Ajutați-ne. Eu am eșuat, dar sînt sigur că pe calea inimii îl puteți readuce pe drumul cel bun.

Louis i s-ar fi uitat în ochi, Roger îi privise gura : prin asta se deosebeau. Și, răscolită la ideea unei întîlniri atît de apropiate, se urcă într-o caleașcă a prefecturii, pentru a se duce la Satory.

Neliniștea adunată zile de-a rîndul, rugăciunile și lacrimile, erau date uitării, acum cînd în fața Nicolei se deschidea perspectiva de a-l revedea și, aducîndu-i un argument zdrobitor, să-l convingă pe „teribilul ei visător".

La drept vorbind, scrisoarea aceasta o nedumerea. Cunoștea cîteva detalii din viața lui Louis — acelea care din afară păreau esențiale — dar, cu excepția curajului de netăgăduit, cum privea el evenimentele Comunei, ale viitorului... și ale lui personale în mijlocul tovarășilor de recluziune ?

Acasă la ea, tristă, înnebunită, nu era geloasă. Însă acum vagi dușmani se profilau, nu Rossel sau prietenii dispăruți la care făcea el aluzie, ci alții mai recenți și necunoscuți care constituiau un pericol și de care, prudentă, trebuia să țină seama.

Vizitiul îi arătă cu biciul împrejmuirea de sîrmă ghimpată.

— Am ajuns.

Ploaia cădea din cerul apăsător, cu nori grăbiți duși de vînt. Pe șosea, după ce s-a învăluit în haina ei de doliu, s-a adresat santinelei, un jandarm bănuitor care s-a dus să caute un subofițer mai întîi agresiv, apoi slugarnic.

„Dacă doamna contesă ar avea o autorizație oficială, ar fi altceva !“

Zece minute mai tîrziu, comandantul în persoană o introduse într-o încăpere cu pereții murdari cu o sobă care nu încălzea. Trei scaune, o masă, iar prin fereastra fără perdele Nicole zări barăcile prin ceață.

Acolo trăia Louis...

— Vreți să facem focul ?

Aici se vor revedea.

— Dacă vă pot fi de folos...

Nu răspunse, stînd cu fruntea lipită de geam. Ușa se deschise și ea se întoarse. Era Louis care trebuia să fie împins în vorbitor.

După ce comandantul și gardianul Trudaine se retraseră, ea spuse :

— Am venit. Am putut veni...

Și tăcerea se așternu între ei.

Nicole îl observa, înmărmurită. Mă rog, Nicole înțelegea să-l regăsească vesel, mofluz ori mînios, dar tînăr ; era însă brusc îmbătrînit, de o slăbiciune înspăimîntătoare, părea atît de serios și mai ales atît de sărac ! Pînă și hainele ! Un costum vechi, uzat, în jurul gîtului bandajul gata să se desfacă, iar pe el și în el atîta mizerie !

— M-am schimbat ?

— Puțin...

— Iartă-mă : nu prea sînt prezentabil !

În timp ce-i arăta gulerul fără cravată, vechiul zîmbet, ca o umbră de zîmbet, îi descreți fruntea.

Șezînd, despărțiți de o măsuță, care pentru Nicole însemna cel mai greu obstacol : o prăpastie săpată de cinci luni de absență în timpul cărora nu îndură seră aceleași suferințe.

(Să vorbească, să vorbească, să spună orice !)

— Ai fost bolnav ?

— Bolnav ?

Ea îi arătă gîtul tumefiat. Nu voia să-i refacă ea pansamentul ? Mînca de ajuns ? Iarna era aproape : aveau prizonierii cu ce să se încălzească ?

Răspunsul era întîi nu, apoi da, timbrul mai grav decît odinioară, aproape răguşit şi, stînjenit că îl vede atît de slăbit, îşi ridică gulerul hainei pentru a-şi ascunde cicatricea.

— Ce-ar spune François de eleganţa mea !

Cu inima strînsă, căci totul depindea de următoarea lui reacţie, Nicole se prefăcu surprinsă :

— Nu ştii că François a murit ?

— De unde era să ştiu ?

— A fost ucis, aproape de casă, într-o barcă, în noaptea în care l-ai ajutat să iasă din închisoare. Un vecin a recunoscut trupul, altfel n-aş fi ştiut niciodată de moartea lui.

El continuă :

— Unul mai mult...

...regăsind vocea care spunea pe taluzul întunecos : „De-i ploaie cum în tihnă petreci uitînd de vreme ?“

Şi ecoul se îndepărtă.

Bineînţeles, vestea era tristă. Totuşi, nu-şi dădea seama că văduvia ei putea schimba natura raporturilor lor ? Trebuia să mai adauge : „Sînt liberă să te iau de soţ dacă mai doreşti ; voi merge acolo unde vei hotărî să trăieşti, căci sînt liberă, Louis, sînt liberă“ ? Cum să se aventureze mai departe, fără încurajarea unei priviri ? Ea întrebă :

— De ce „unul mai mult“ ?

— L-am pierdut pe Delescluze, pe Rossel prietenul meu. Voi lăsa mulţi în urma mea.

— Eşti obligat să pleci ?

— Domnul Thiers îmi oferă bucuros un refugiu în Anglia, numai să mi se piardă urma. Dar eu nu vreau. Nu-mi stă în fire să capitulez şi-apoi... mai am atîta de lucru !

N-avea importanţă ce fel de lucru. Nicole, care se însufleţea, îl asigură că are încredere în dreptatea, în voinţa, în entuziasmul lui. Admira asemenea calităţi la un bărbat, mai ales cînd erau însoţite de bunătate. O, de la prima

lor întîlnire, simţămintele ei faţă de el rămăseseră neschimbate !

— Adu-ţi aminte. La Tuileries, stăteam de vorbă într-o după-amiază. Era în ziua de 22 martie. Spuneai : „Mama susţinea că fratele meu va ajunge departe dar că fără îndoială preferatul ei va izbuti".

— Aşa am spus ?

— Şi încă plin de încredere.

— Ei vezi, previziunea ei se adevereşte. Roger e viitor ministru iar eu... plec în Noua-Caledonie !

Realizînd absurditatea replicii, el roşi încercînd să dreagă lucrurile :

— La 22 martie ? Adevărat. Era ziua revoltei din piaţa Vendôme.

Fiecare îşi urma drumul său. Două drumuri ce nu se întîlnesc.

Trudaine intră.

— O clipă, îl rugă Nicole.

— Nu vă grăbiţi. Mai aveţi cinci minute. Vreau numai să aprind lampa.

Gardianul trase un chibrit şi dispăru, zîmbindu-le.

Cinci minute ! Totul avea să se termine peste cinci biete minute fără să se fi rostit ceva anume. Mîna lui Louis, crăpată, umflată, se afla pe masă luminată de lucirea galbenă a lămpii cînd o altă amintire se ivi : cea a hanului cu glicine unde pete de soare şi de umbră jucau pe faţa de masă de hîrtie, în timp ce mîna asta se apropia, nehotărîtă, vrînd să i-o acopere pe-a ei.

La rîndul ei, i-o luă.

Amîndoi rămaseră nemişcaţi, ca într-o poză în care tăcerea aşteaptă iar timpul se opreşte.

— Nu mai sînt obişnuit cu tandreţea, şopti el în cele din urmă. Tandreţea dumitale îmi va lipsi cînd voi locui în ţara mea de sălbatici.

În picioare, dădu înconjur scaunului, aşa ca ea să nu-l mai vadă, iar din monologul ce urmă, Nicole, prea emoţionată, nu mai păstră decît o impresie confuză.

Ce spusese oare atunci ? „Nu trebuie să-ţi fie milă de un om care nu va fi nici nenorocit, nici singur în Noua-Caledonie." „De astă-primăvară încoace, exemplele şi încercările m-au înzestrat cu o experienţă care... pe care..."

sau „Ne vom revedea oare într-o zi ?“ Esențialul, irevocabilul se rezumase în trei cuvinte : „Trebuie să plec“.

O frază totuși îi rămînea întipărită în minte : „Cine m-ar înțelege mai bine decît dumneata a cărei viață e închinată oamenilor sărmani, dumneata care faci să încolțească plantele în nisip ?“

O frază și o mulțumire.

Căci Louis știa acum de unde-i venea la fiecare cincisprezece zile cîte o monedă de aur.

Trudaine sosise, o umbră se plecase peste umărul ei pentru a-i atinge bucla neagră pe care un deget o răsucea necontenit, apoi Nicole îl privise dispărînd, adus de spate, cu pansamentul în jurul gîtului.

CAPITOLUL XXXIX

INSTALAT ÎNTR-UN FOTOLIU, în fața președintelui, devotatul Saint-Hilaire îi întinse un document. Era vorba de o scrisoare a unui comisar de poliție, adresată ministrului de interne pe care acesta le-o comunica, „pentru orice eventualitate“.

— Vă previn că nu vă va face plăcere s-o citiți.

— Da ? Și de ce mă rog ? întrebă Thiers potrivindu-și ochelarii.

— Mai bine vedeți chiar dumneavoastră.

Paris, 23 noiembrie 1871.

Domnule Ministru,

Ca urmare a notei dumneavoastră confidențiale din 17 curent, am onoarea a vă adresa raportul meu asupra stării de spirit a populației din arondismentul VI, unde îmi exersez funcțiile.

De cîteva luni constat că Parisul a rămas același, răzvrătit, nedisciplinat și că, în ciuda acțiunilor întreprinse de guvern, se aud prea multe discuții care-i sînt defavorabile și chiar ostile.

Clasele posedante sînt satisfăcute de restabilirea ordinii și de restabilirea vieții comerciale, totuși am reținut cuvinte

puţin respectuoase la adresa conducătorilor noştri cu prilejul serviciului divin celebrat în biserica noastră Saint-Germain-des-Prés în memoria monseniorului Darboy.

După părerea unor credincioşi, asasinatul arhiepiscopului ar fi putut fi evitat ; ei nu-i fac răspunzători exclusiv pe banditii de comunarzi... E vorba doar de partizani incorigibili ai Imperiului sau de legitimişti nerăbdători să asiste la schimbarea regimului actual, dar numărul lor nu trebuie subestimat.

Cît priveşte clasa muncitoare, ea nu dezarmează.

Iată un exemplu. Aţi aflat de un cîntec care se auzea pe toate străzile în preajma războiului. Acum a apărut din nou, cu alte cuvinte :

„Cu doi bani ai întregul stoc
Pe generalii lui Badingue
Şi pe micuţul Năpîrstoc."

Thiers tresări.

— Într-adevăr, e foarte neplăcut...

Şi se cufundă iar în lectură.

Trebuie să spun că dacă domnul Preşedinte al Republicii este ţinta preferată a cenzorilor noştri proletari (ar fi încurajat represiunile pentru a se descotorosi de socialism „pe durata guvernării sale"), nici ceilalţi membri ai guvernului nu sînt cruţaţi, şi nici acţiunile acestora.

A) Se zvoneşte că datoria noastră faţă de Germania nu va fi plătită decît de muncitori şi de micii comercianţi.

B) Se insinuează că împrumutul din luna iulie aduce profituri însemnate consorţiului de bănci care l-a lansat.

C) Lumea e indignată că în vreme ce atîţia comunarzi sînt surghiuniţi, domnul ministru al războiului refuză din principiu o anchetă asupra „trădării" mareşalului Bazaine.

Etc...

De nenumărate ori am auzit repetîndu-se o părere a scriitorului Victor Hugo, potrivit căreia Comuna, deşi prost condusă, a fost totuşi un lucru bun, şi de cîtva timp încoace auzim mereu, subalternii mei şi cu mine, un cîntec ce instigă la revoltă, intitulat Internaţionala, *ce se cîntă pînă şi în localurile publice din arondismentul meu.*

Cred, aşadar, domnule ministru, că se impune ca populaţia să fie strunită bine şi cît mai grabnic ; în acest sens ar fi recomandabil să i se mai taie ghearele căci...

Aici Thiers se încruntă atît de tare, încît devotatul Saint-Hilaire se întrebă dacă nu cumva are de gînd să izbucnească. Doar preşedintele nu ia în serios trăncănelile venite din partea unui obscur comisar de poliţie ?

— Să li se taie ghearele, se înverşună bătrînul. Să li se taie ghearele !

Şterse cu creionul cuvintele, apoi însemnă pe margine : „Să li se dea peste bot.“

Claude Spaak s-a născut în 1904, în Belgia. În 1931, a fost numit șeful serviciului de expoziții al Palatului artelor frumoase din Bruxelles, devenind un avizat cunoscător și un pasionat colecționar de artă modernă. În perioada dintre cele două războaie s-a dedicat teatrului, piesele sale fiind reprezentate în Belgia, Franța (unde s-a stabilit din 1936), Italia, Iugoslavia. A publicat de asemenea romanele Ordinea și dezordinea **(1971),** Dreptate cu pumnul: o poveste de dragoste din timpul afacerii Dreyfus **(1972), un volum de nuvele și trei volume de teatru care unesc cele mai reprezentative piese ale sale.**

Una din acestea, și anume Pîinea amară, **a văzut lumina rampei, începînd din stagiunea 1971—1972, și pe scenele teatrelor naționale din Iași, Craiova, Timișoara, precum și la teatrul «George Bacovia» din Bacău, fiind transmisă și la posturile noastre de radio și televiziune.**

ULTIMELE APARIȚII:

127 Alexandre Dumas ■ Gemenele
128 Emile Zola ■ Creație
129 A. De Lamartine ■ Raphäel ● Graziella
130 Ion Brad ■ Descoperirea familiei
131 Victor Hugo ■ Han din Islanda
132 Alecu Ivan Ghilia ■ Nopțile Negostinei
133 Herman Bang ■ Tine
134 Jane Austen ■ Emma
135 Henry Castillou ■ Furtuna din iulie